Michal Bodický: Rozpomienky a pamäti II

Michal Bodický

Rozpomienky a pamäti II

Michal Bodický

Digitalizátor: Viera Studeničová, Michal Garaj, Zuzana Babjaková, Daniela Zubčeková, Katarína Tínesová, Mária Kunecová, Nina Dvorská, Eva Lužáková, Jozef Vrábeľ, Radmila Pekárová, Ľubica Pšenková, Dušan Kroliak, Ivana Černecká, Slavomír Kancian, Bohumil Kosa, Michal Belička, Erik Bartoš, Andrea Kvasnicová

Copyright © 2010 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencii ¥'Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License¥'. Viac informácii na http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/

Pôvodná publikácia 1
I. Z Malohontu do Nitry 2
II. Z Pondelku do Krajného 11
III. Politické voľby 30
IV. Cirkevné veci 40
V. Seniorát 46
VI. Seniorát a dištrikt 54
VII. Všeobecné pastorálne konferencie 70
VIII. Svetová vojna 87
IX. Prevrat 101
X. Po prevrate 105
XI. Teologická profesúra 121
Doslov 138

Pôvodná publikácia

Michal Bodický. *Rozpomienky a pamäti*. Matica slovenská. Turčiansky Sv. Martin. 1933. 367. .

Bibliografické poznámky

Michal Bodický: Rozpomienky a pamäti

Vydala Matica slovenská roku 1933.

Vytlačil Kníhtlačiarsky úč. spolok v Turčianskom Sv. Martine v 1500 exemplároch.

I. Z Malohontu do Nitry

Ťažko sa priberám písať ďalšie rozpomienky, najmä o odchode z Pondelku a príchode do Krajného. Darmo je: na Pondelku strávil som svoju mladosť, ktorá i vtedy, keď je trpká a plná smutných rozpomienok, ľahšie sa prenáša, ako neskorší prísny život v dospelom veku. A potom v Malohonte poznal som len dvojakých ľudí: priateľov a nepriateľov, alebo inak zásadných priateľov a nepriateľov; nepravých, závistlivých priateľov poznal som v Nitre, kde boli samí priatelia podľa zásad, ale rozhodovaly osobné ohľady, mne do tých čias neznámy pochop. V Malohonte bolo nás Slovákov málo a osobné záujmy sa nekrižovaly, hľadeli sme na vec, nie na osoby. V Nitre bolo viac ľudí a málo tuleňov; ja som síce za tuleňmi veľmi nepachtil, ale vohnali ma do toho a často viedli, kam som sám nechcel.

Až do r. 1889 bola pre mňa Nitra terra incognita, neznáma zem. Neviem, ako, prečo, dohovorili sme sa s Jurkom Janoškom, vtedy ešte jasenovským farárom, že pôjdeme do Trenčína a Nitry; ani to neviem, kde sme sa sišli, či som išiel až do Jasenovej a či sme sa sišli na Vrútkach, ale našli sme sa odrazu v Žiline a odtiaľ v Púchove, kde sme vysadli. Neviem, či vtedy už bol nejaký most cez Váh; terajší železný ešte nebol. Možno, že sme sa previezli na kompe. Obdivovali sme ešte zo železnice dva chrámy, katolícky starý, s neforemnou hrubou vežou, a pekný, nový evanjelický, stavaný v gotickom štýle, pomník obetivosti púchovských evanjelikov a neúnavnej horlivosti púchovského vtedajšieho farára L. Žambokrétyho, ktorý vedel nasbierať značné sumy peňažných darov v Nemecku už i preto, že ešte len pred polstoročním evanjelikov Púchovskej doliny kruto prenasledovali, ako by nebolo bývalo tolerančného patentu a zákona z r. 1790/91. Stred oboch chrámov stála židovská modlitebnica; pre mňa neobvyklý pohľad, lebo som do tých čias okrem lučenskej a ďarmotskej nič podobného nevidel. Táto modlitebnica a modlitebnica v Lúkách, ktorú nám na druhý deň ukázal priateľ Pavel Zoch, ukazovaly nám, že sme prišli do kraja, kde je moc v rukách židovských, čo mi bolo divné.

V Púchove šli sme, rozumie sa, na faru a Žambokréty, ako dobrý gazda, ktorý mal svoje kone, dal nás zaviezť do Zériečia k Pavlovi Zochovi. I tam bolo čo pozerať a obdivovať, najmä nevídaný kroj, pôvodný slovenský, keď v Malohonte sa už všetko panštilo. Boli by sme mali ísť i do tretej cirkvi v Púchovskej doline, na Lazy, kde bol farárom Martinčan Švehla, ale nebolo času, lebo sme mali ísť na seniorálny konvent do Trenčína, pravda, len ako hostia. Ja som mal seniorálnych konventov až po krky. Práve na poslednom, malohontskom v Rimavskej Sobote, boly ostré osobničkárske škriepky, bola reč o Hnúšti a mali sme aj iné otázky. Ale zato vďačne som išiel do Trenčína peknou považskou dolinou.

Na samom konvente prekvapily ma dve veci. Všetko tam šlo slovensky, ešte i taký tuhý Maďar, ako Décsy, hovoril slovensky a tým si získal priazeň konventu tak, že ho vyslali na dištr. konvent; zle sa však odmenil svojim vysielateľom, lebo tam nadal slovenskej väčšine do panslávov, za čo mu Matúš Dula zavolal: „Visszavonni vagy ki!“ (Odvolať alebo von!) Chudák Geduly mal čo tíšiť a vyrovnávať. Druhá vec bola, že tam všetky veci v tichosti sa vybavily. Ako by aj nie! Seniorom bol Holuby a sen. dozorcom Dohnány, obidvaja tichí, chladnokrvní ľudia. Na označenie toho, v akom duchu sa v Trenčíne rokovalo, nech slúži toto: Neviem, či sa to stalo pred a či po tom konvente r. 1889, bol v jeden deň konvent trenčianskeho seniorátu v Trenčíne a nitrianskeho v Novom Meste, teda v susedstve. Nitranci ešte rokovali a senior trenčiansky Holuby došiel s hotového svojho konventu medzi nich. Opýtal sa ho ktorýsi z nitrianskych bratov: „Ako je to, že ste vy tak skoro skončili konvent?“ A Holuby svojím žartovným spôsobom odpovedal: „My všetci naraz

hovoríme.“ To bola malá upomienka na často siahodlhé otvárajúce reči a ešte dlhšie zprávy, ktoré sa i tak v zprávach jednotlivých referentov opakujú, tak že ani na krátku výmenu myšlienok niet času. Najmä na sen. konventoch vyslanci cirkevných sborov málokedy vedia, o čo ide, a len čakajú, ako pri dlhej kázni, kedy sa povie Amen.

Na trenčianskom sen. konvente bola reč o vydaní Holubyho dejín seniorátu trenčianskeho. Vyslali výbor na ich prezretie. Ja som sa toho hneď zľakol, lebo keď sa na posúdenie nejakého diela úradne vymenúva výbor, obyčajne sa celá vec odkladá ad acta alebo ad calendas graecas. Od tých čias prešlo 40 rokov, pôvodca rukopisu i všetci členovia výboru odpočívajú v Pánu a sám rukopis je, ak sa nemýlim, v Tranovského knižnici. Čo tam vyleží? Škoda, že náš Holuby nemal keď nie syna, aspoň zaťa kníhtlačiara, ako Lad. Paulíny Bežu, ktorý sa nebál vydať „Dejiny superintendencie nitrianskej“, a náš Janko Slávik tiež sa nebál vydať obšírne dejiny zvolenského seniorátu. Kdeže sú ostatné senioráty? Novohrad, Gemer, Malohont, Liptov a i.? A kto opíše novšie časy? Na nás starých sa mladí darmo odvolávajú; naša práca bola iná a ich je iná. Nech sa nám naši bratia Česi neposmievajú, že nevládzeme spracovať vlastné dejiny, že nám musia pomáhať oni; bohužial, v tom posmešku je mnoho pravdy.

Z Trenčína poberali sme sa do Nitry a tu prvá zastávka bola v Novom Meste nad Váhom. Tam nás mal čakať z poverenia priateľa Jula Markoviča dr. Pavlík, ale nemohol, lebo začal sa bol obzerať na pánov. Prišiel druhý dobrý priateľ, Štefan Hrušovský, advokát, bývalý žiak revúcky, zať Viliama Paulínyho Tótha. Jeho vdova dosiaľ (1932) žije pri svojej dcére Oľge Šoltésovej v Bratislave. Zo synov žijú dvaja: Igor, poslanec, a Ján, spisovateľ. Tento náš sprievodca zaviedol nás cez zástupy novomestských Židov do Bziniec k priateľovi Karlovi Borsukovi, farárovi, rodákovi zo Skalice. Tak sme už boli v slávnej, pamätnej Nitrianskej. Prenocovali sme u Borsuka a poobzerali sme si pekné Horné a Dolné Bzince. Tam začínajú sa už kopanice (vo Zvolene lazy, v hornej Trenčianskej foľvarky, v Čechách samoty). Bzince sú pôsobište Jána Lešku a rodisko spisovateľky Ľudmily Podjavorinskej, dcéry tamojšieho učiteľa K. Riznera.

Na bzinskom voze previezli sme sa cez Lubinu, rodisko Holubovcov, ale veru neviem, či sme sa tam zastavili, lebo sme sa ponáhľali cez Starú Turú na Myjavu. Je toto podjavorinský kraj, lebo nad ním sa vznáša ani nie tak príliš vysoká (968 m) ako význačná Javorina. Na Starej Turej mali sme dvoch Revúčanov, farára Čulíka, ktorý bol v Revúcej i žiakom i profesorom, a učiteľa Gustáva Schmida, ktorý bol tam viac rokov výpomocným profesorom, ale o tom už bola reč.

Predchodcom Čulíkovým bol August Roy, otec Royoviek, troch dcér: Kristíny, Maríny, Boženy. Štvrtá, Ľudmila, vydala sa za Čulíka. Tri prvé začaly na Turej rozširovať pohyb nazvaný „Modrý kríž“, namerený najmä proti opilstvu, potom — nechcem súdiť, čou vinou — obrátil sa i proti kňazom a proti úradnej cirkvi, bohužiaľ, často nie bez príčiny. Ako to však obyčajne býva pri podobných pohyboch, so zlým zavrhuje sa i dobré. Kristíne Royovej treba uznať najmä dobrý spisovateľský talent. Jej poviedky, v ktorých nenasleduje proticirkevnú tendenciu, ako na pr. „Bez Boha na svete“, zaslúžia, aby boly v státisícich exemplároch rozširované, najmä medzi mládežou. Táto poviedka preložená je do 14 rečí a v Nemecku vyšla v 14. vydaniach. Potom obdivovať prichodí jej silnú vieru, ktorá plodí ovocie lásky. Čo sa v našej cirkvi nahovorí, nauzaviera o vnútornej misii, diakonu: Kristínka Royová nesvoláva porady, poradí sa v modlitbe so svojím Pánom a koná. Kto chce vidieť, čo koná, nech ide na Starú Turú a presvedčí sa. Tretie, čo z tohoto pohybu vyplýva, je, že všetci, ktorí sa k nemu pripojili a sú rozosiati po celom Slovensku, sú kontrolou náboženského života v cirkvi a najmä života kňazov, čo ja oboje pokladám za dobrú vec v takej cirkvi, ako je naša,

kde sa na cirkevnú kázeň veľmi málo dbá.

Zo Starej Turej šli sme dobrou, ale vŕškovatou hradskou na Myjavu; bolo sa na čo dívať. Na sever Javorina a pod ňou rozosiate kopanice turanské a myjavské, na juh Bradlo, ktoré sa stalo povestným mohylou nášho hrdinu dr. Milana Štefánika. Pravda, keď sme my tade šli, bol Milan malým chlapcom na fare košarišskej. I tu naplnily sa slová nášho A. H. Škultétyho: „Aj svet často netuší, čo z mladých zkvitne duší!“ Na Myjave nenašli sme nášho hostiteľa Jula Markoviča doma; pripravil nám milé prekvapenie, lebo vystrojil vychádzku do blízkej hôrky. Shromaždil tam priateľov myjavských i z okolia. Náš sprievodca, p. Kyselý, zaviedol nás do milej spoločnosti pri vatre, na ktorej sa piekla zbojnícka pečienka. Boli tam: Viest, Klempa, Jurenka z Myjavy, Štefánik z Košarísk a Boor z Krajného. Možno, že boli tam viacerí z Myjavy, možno, že i Janko Valášek a Cádra, ale iste bol tam židovský lekár Kohn, ktorý sa neskoršie dal pokrstiť, aby si mohol vziať za ženu vdovu po sudcovi Prónaym. Ten si tam vyspevoval: „Ej, kone, kone, kone vrané, zajali vás Gajarané!“ Pravda, vyslovoval tvrdo, myjavsky.

Z Myjavy urobili sme si s Julom Markovičom vychádzku do Senice cez Turú Lúku, kde sme našli faru prázdnu. Peknou dolinou popod zrúcaniny povestného zámku Branča, pre zveľatok i nivočenie našej cirkvi takého pamätného, popri Hurbanovej studničke došli sme do Sobotišťa, povestného habánmi, a ďalej otvorenejším krajom cez Sotinú do Senice k dr. Ľudovítovi Šimkovi, v ten čas mladému lekárovi, dnes, pravda, už starcovi a dištriktuálnemu dozorcovi. Tam sme sa ohlásili. Ale ako by sme boli mohli obísť povestného sberateľa našich knižných pamiatok, Jána Mocku v Čáčove? Šli sme ta vidieť ho a poshovárať sa s ním. Dostať sa k nemu bolo ľahko, ale dostať sa od neho, keď sa vždy nadpriadaly nové a nové reči, bolo ťažšie. A tu skrsla temer škriepka medzi ním a priateľom dr. Šimkom, ktorý si nás reklamoval pre seba. Konečne zvíťazila mladá sila. Rozlúčili sme sa s Mockom tak, že na druhý deň ráno príde do Senice, aby sme šli spolu do Prietrže.

Neviem, prečo sme nenavštívili národného obhájcu Štefana Fajnora; iste nebol doma, lebo v lete naši nitrianski národovci chodievali do Luhačovíc pookriať na duchu, nadýchať sa voľnejšieho vzduchu. V Prietrži boli sme, pravda, u nášho cirkevného historika, Hurbanovho osobného priateľa, Ladislava Paulínyho, obdivovali sme pamätný, hoci neúhľadný artikulárny chrám a pod ním kryptu, v ktorej sa mŕtvoly dlhé roky udržaly v dobrom stave. Keď starý chrám zrúcali a postavili nový, kryptu zahádzali.

Museli sme z Prietrže ďalej, lebo sme mali pred sebou dlhú cestu, na Brezovú, kde sme seniora Jána Lešku nenašli doma. Bol tiež v Luhačoviciach. Kaplán Quotidian, neskorší farár skalický, odprevadil nás na Košariská, k Pavlovi Štefánikovi, ktorému už vtedy pri hojnom požehnaní detskom fara bola pritesná a na dôchodok malá. Ale jednako z biednej fary, bez kongruy, vychoval 5 synov a 4 dcéry. Z čoho? Na to niet odpovedi, iba ak z tajného fondu nepochopiteľnej milosti božej.

Neskoro v noci prišli sme na Myjavu. Bola sobota, ráno. Pravda, v nedeľu šli sme do chrámu, ktorý nás oboch prekvapil svojou jednoduchou veľkosťou a množstvom ľudu. Kňaz Ladislav Vannay, u ktorého bol kaplánom neskorší farár a senior Paľko Sekerka, bol dobrý administrátor, i dobrý rečník, ale chcel všetkým vyhovieť, i ľudu i pánom, myslím, maďarským úradom, a to sa nedalo. Ako sa neskoršie sám sťažoval, páni ho nadužívali a sebe tým neosožil.

V pondelok pobrali sme sa do Krajného k Ľud. Boorovi. Pravda, nevedel som, že o šesť rokov bude Krajné moje bydlisko za celých 25 rokov; veď Boor bol mladší odo mňa a na to

nikto nemyslel, že by odišiel zo svojho rodiska, lebo i jeho otec bol tam farárom. Boorovská rodina pochodí z vrbovských kopaníc od Boorov alebo, ako ich tiež volali, Borákov. Boorovci boli nadaní ľudia, ale život brali naľahko; takýto bol i Lajko Boor, človek vtipný, rečník znamenitý, liturg výborný, ale bez hlbšieho základu. Nechcem ďalej hovoriť o ňom, stojí už pred božím súdom, lebo umrel už ako farár v Naďlaku pred niekoľkými rokmi. Do Krajného došiel i Štefánik z Košarísk; dobre poznal cestu, veď sa v Krajnom narodil. Práve vtedy dostavili novú faru, podľa Leškovho plánu, lebo Leška dal postaviť a či prestaviť faru v Bzinciach a podľa toho modelu staval i Boor v Krajnom. Pravda, okolie fary bolo zapustené, to prišlo do terajšieho poriadku až za môjho pobytu v Krajnom. Obzreli sme si na vŕšku postavený artikulárny chrám, a tak sa mi zdá, že som tam i akési dieťa pokrstil. V utorok ráno odviezol nás Boor na svojich koňoch cez Vrbové, kde bol vtedy farárom Košacký, do Piešťan na železnicu, odkiaľ sme potom išli všetci do Bratislavy na dištr. konvent: Janoška a Boor ako poslanci svojich seniorátov, ja ako hosť. Bol to posledný konvent biskupa Gedulyho, lebo nasledujúceho roku umrel (1890).

Pomery v dištrikte preddunajskom boly také, že väčšina slovenských piatich seniorátov (Nitra, Trenčín, Turiec, Orava, Liptov) stála proti trom maďarsko-nemeckým (bratislavský mestský, bratislavský stoličný [miešaný, trojrečový] a mošonský). Ale už o päť rokov peštianska synoda (r. 1891 — 1894) „upomernila“ dištrikty tak, že z prirodzenej väčšiny urobila menšinu, a naopak, lebo pri preddunajskom dištrikte ponechala len Nitru a Trenčín, Turiec pripojila k banskému, Liptov a Oravu k potiskému dištriktu, kam prislúchal i novonadobudnutý, od sedmohradských Sasov vzatý brašovský seniorát, tak že potiský dištrikt siahal od oravskej Magury až po sedmohradské Karpaty, alebo podľa miest od Kubína po Brašov. To sa volalo „upomernenie“ (arányosítás). K preddunajskému dištriktu miesto takto oddelených seniorátov pripojili neurčitý Tekov, slovenský Hont a slovenský Novohrad, pravda, zaisteno maďarsko-vlastenecké, a aby bola vlasť celkom spokojná, zo zadunajského dištriktu vzali a k preddunajskému pripojili bielo-komárňanský seniorát s násilne pomaďarčeným Velegom a smutnej pamäti Oroslánom. Nezabudnime štyri mená: Moštenan, Cablk, Bartoš, Novomestský. Ale roku 1889 preddunajský dištrikt bol ešte v starej podobe, ukazovaly sa však už isté znaky klátivosti, ktorú zapríčinil poľutovaniahodný Baltík. Večer pred konventom bola v hoteli Royal porada slovenskej väčšiny pod predsedníctvom Dohnányho a Baltíka, kde sa o hlavnejších predmetoch dohovorili: z Nitry Leška a Boor, z Trenčína okrem Dohnányho Holuby a Porubský, z Turca Mudroň, Horváth a Dula, z Oravy Janoška; iných som si nezapamätal. Na druhý deň na konvente hlavným predmetom bola Mudroňova cesta do Moskvy. R. 1885 slávili Rusi 1000 ročnú pamiatku svojho pokresťanenia. Boli pri tom zástupcovia všetkých slavianských kmeňov; zo Slovákov šiel ta Pavel Mudroň, Svetozár Hurban Vajanský a Jozef Škultéty. Možno, že bol tam i niekto i z našich turčianskych šefraníkov, ktorým do Ruska bolo ísť ako do susedov. Štátne úrady sa nepozastavily nad tým, vydaly pasy, ale tým viac rozhorčili sa vlasteneckí koryfei evanjelickí. Gen. konvent nariadil, aby preddunajský dištrikt proti Mudroňovi, ako sen. dozorcovi turčianskemu, disciplinárne zakročil. O tomto uzavretí gen. konventu bola reč na preddunajskom dištrikt. konvente. Slovenská väčšina bola tej mienky, že takýmito vecmi cirkevné shromaždenia nemajú sa zaoberať, lebo je to čisto politická vec. Maďarsko-nemecká menšina chcela disciplinárku, vraj je to i tak len kanape-proces, ako sa jeden pán z Liptova (Plathy) vyslovil. Prišlo na hlasovanie. Oba bratislavské senioráty i s mošonským hlasovaly za disciplinárku, Nitra, Turiec, Orava a Trenčín, kde sa pán Décsy po lekcii, ktorú dostal od Dulu, utiahol, proti disciplinárke. Prišiel poriadok na Liptov, odkiaľ boli poslanci z kňazov: Baltík, Kmety a Čobrda, zo svetských Plathy a ešte niekto z vlasteneckých zemanov. Títo, pravda, hlasovali za disciplinárku, Kmety, Čobrda proti. Rozhodnúť mal Baltík. Vstal a povedal, že nechce, aby do Liptova vnesený bol svár, preto nehlasuje, a tak liptovský hlas

odpadol. To síce na výsledku hlasovania nemenilo, ale ukázala sa budúca perspektíva. O dva roky za biskupstva Baltíkovho Liptov hlasoval za synodu a tým sa umožnilo konanie synody i s formálnej strany. Nebolo v preddunajskom dištrikte väčšiny, ktorá by bola mohla právoplatne protestovať proti synode. Preto bolo pochopiteľné rozhorčenie našich proti Baltíkovi, a keďže sa predvídalo, že Geduly nebude dlho, lebo sa zaoberal myšlienkou, že zaďakuje, a len ho naprosili, aby na tomto konvente (1889) nezaďakoval, bola vo výhľade blízka voľba biskupská. Naši v rozhorčení shovorili sa, že na Baltíka, hoci uznávali jeho súcosť, nebudú hlasovať. Okrem Baltíka s našej strany boli možní ešte dvaja kandidáti: Leška a Holuby. O Leškovi sa viac po kútoch ako verejne všeličo povrávalo, o Holubym sa vedelo, že by sa od biskupstva všemožne odhŕňal. Toto spomínam na osvetlenie situácie, v akej sa nachodili Slováci preddunajského dištriktu. Geduly v čas dištr. konventu povolával seniorov na obed, tak bolo i teraz. Stalo sa, že ostali tam naostatok: Baltík, Leška a Trsztyénszky. Geduly povedal: „Vo vás troch vidím svojho nástupcu v biskupstve.“ Baltík sa začal vyhovárať, že akoby, čoby! Leška sa diplomaticky uškrnul a Trsztyénszky spravil nediplomatickú grimasu.

Toto bol môj prvý konvent v preddunajskom dištrikte; myslel som, že bude i posledný, ale nebol. Neminulo ani desať rokov a prišiel som do Bratislavy ako poslanec nitrianskeho seniorátu na dištriktuálny konvent zasa. Pravda, pomery sa už boly dôkladne premenily.

Cesta Mudroňova do Moskvy prišla do reči i na najbližšom generálnom konvente, kde chceli z toho ukovať priestupok proti vlasti a cirkvi. Mudroň bránil sa skvelou rečou; medziiným spomenul, čo by sa bolo stalo, keby taký veľký národ, ako sú Rusi, boli sa stali mohamedánmi, čo bolo možné, lebo knieža Vladimír vyberal si z troch náboženství: kresťanského, židovského a mohamedánskeho. My ako kresťania máme byť vďační Bohu, že sa Rusi stali kresťanmi. Zadunajský dištr. dozorca Radó, iste pod vlivom obrannej reči Mudroňovej, nariadzal, aby sa celá vec sňala s denného poriadku, a väčšina konventu pripojila sa k jeho návrhu. Gen. dozorca barón Prónay voľky-nevoľky vyslovil to ako uzavretie, ale rozhnevaný vykríkol: „Quousque tandem abuteres!“ — čo na strane prítomných Slovákov vyvolalo veľkú búrku a Matúš Dula proti takým výrazom energicky protestoval.

Vrátil som sa z Nitry, Trenčína, Bratislavy domov, videl som kus pre mňa nového sveta. Doma čakaly nové boje. Seniorálne predstavenstvo Czéner-Ruthényi sa vyžilo. Czéner bol ťažko chorý (epileptik), stál pod vlivom svojho kaplána Hozneka; Ruthényi dal sa komandovať sobotským alebo vôbec gemerským pánom, jeho našepkávačom stal sa gemerský senior Terray, tak že malohontský seniorát stal sa filiálkou gemerského. Pri voľbe seniorálneho predstavenstva r. 1890 vypadli obidvaja z voľby; za sen. dozorcu vyvolili jednohlasne Aladára Kubínyiho, kráľovského fiškusa, neskoršie predsedu sedrie. Hlasovali sme na neho i my Slováci, lebo sa ukazoval ako človek, ktorý má cit pre právo a pravdu. Za seniora sme volili my Slováci Markoviča, protivná strana sobotského Glaufa, ktorý všelijakými fígľami dostal jednohlasovú väčšinu. Ja som, pravda, v senioráte najviac zavadzal, chceli sa ma striasť, začali proti mne pohon pre brošúru: „Čo sa robí v cirkvi ev. a. v. v Uhorsku?“ Ale brošúra vyšla anonymne a či pseudonymne a bola vlastne len súhrnom toho, čo bolo uverejnené v Cirkevných listoch, v Nár. novinách a inde. Nikto nežaloval, ako proti celej brošúre nikto nezačal tlačovú pravotu a tak nikoho nestíhali a nepoškoďovali. Nevidel som príčiny, prečo by som sa mal vydať do rúk zúrivým nepriateľom. Keď toto zlyhalo, našla sa druhá príčina vykonať na mne svoju vôľu: klenovská voľba, o ktorej už bola reč. Hoci okrem niektorých, od koalicionálnych i stoličných pánov odvislých, podkupných občanov celá cirkev bola za mňa, pod zámienkou, že sa za mňa kortešovalo, vytvorili ma z kandidácie, čo som ťažko niesol, lebo takého pohanenia som si nezaslúžil. Senior Glauf i v Trsztyénszkeho „Egyházi Lape“ i verejne na seniorálnom konvente osvedčil síce, že na mne

niet viny, ale mojím vytvorením boli potrestaní takí moji straníci, ktorí sa dopustili protizákonných skutkov, že kortešovali, hoci nikoho neťahali na zodpovednosť a nikomu sa nič nedokázalo. Temer ľutujem, že som spálil všetky listiny, ktoré sa týkaly Klenovca, najmä môj protest proti vytvoreniu z kandidácie. Boly by to poučné a výstražné veci pre dnešné i budúce pokolenie. Ostatne o Klenovci dosť sa popísalo v Janoškových „Cirkevných listoch“ z týchto rokov (1887 — 1891).

Keď je reč o obnovených Cirkevných listoch, spomeniem, že keď r. 1883 prestala vychodiť „Korouhev na Sionu“, vydávaná Michalom Boorom a Jánom Leškom, pre veľký nátlak so strany nitrianskej stoličnej vrchnosti, ostali sme bez cirkevného časopisu. Ako dávny priateľ Janoškov často som sa shováral s ním i písal mu o potrebe časopisu, až konečne na základe vzájomného dohovoru napísal som do Nár. novín otvorený list, v ktorom som ho vyzval, aby sa chytil práce. Šiel do Martina, vyjednával s martinskými národovcami, ktorí garantovali zaokryť nahodilý schodok, a práca sa začala. Ja som podľa možnosti posielal svoje príspevky; pravda, vtedy nebolo honorárov, všetko sa konalo z cirkevno-národnej horlivosti.

Tu sa musím zmieniť o osobnom pomere k Janoškovi. Boli sme dobrí priatelia, ale sme sa častejšie i podožúvali, a to tak, že niekedy mal pravdu on, niekedy ja, a niekedy, ako to medzi ľuďmi často býva, ani jeden. Žili sme tak, ako bol sám označil svoj pomer k Jánovi Šimkovicovi pri istom spore, ktorý mali medzi sebou: v spore jednom, v stých pokojoch! (Sládkovič.)

Moja cesta do Nitry poskytla mi príležitosť porovnávať cirkevno-národný život v Malohonte a Nitre. Malohont som poznal dobre, ľud i jeho vodcov. Ľud sa síce dal oduševniť, ako sa to ukázalo pri Píle, Hnúšti, Klenovci, ale oduševňoval sa len za osoby a nie za ideály. Vodcovia sa tratili po jednom, a čo ostávali, nevládali úspešne bojovať s bezohľadným nepriateľom. V Nitre videl som všetko v skvelom, jasnom, ideálnom svetle, temné stránky zbadal som až pozdejšie; tam horlil ešte len nedávno úmrevší Hurban, tam účinkoval vysokonadaný Ján Leška, neúnavne pilný Ján Mocko, starnúci, ale vždy v práci horlivý Lad. Paulíny, ohnivý Štefánik, dávny známy Viest, Schmid, Čulík, Beblavý, Borsuk a nadovšetko do Nitry sa sťahoval Malohont. Tam bol dr. Julo Markovič, syn hrachovského Pavla Markoviča, ako lekár na Myjave, ktorý po čase presťahoval sa do Nového Mesta a pritiahol i svojho brata Rudolfa za sebou. On či pri osobnom stretnutí, či listovne volal ma do Nitry, hoci sám nevedel kam, lebo nebolo uprázdnenej stanice. Ale uprázdnila sa, ani sme nevedeli ako.

Peštianska synoda r. 1891 — 1894, ktorá miesto troch dní žilinskej synody (1610) trvala s prestávkami tri roky, upomernila (!) štyri dištrikty, ako som už spomenul, tak že päť seniorátov preddunajského dištriktu porozhadzovala do troch dištriktov; pri preddunajskom ostala Nitra a Trenčín, Turiec dali do banského, Oravu a Liptov do potiského. Liptov však ostal prišitý na biskupskom plášti, ako to označil vtipný Leška, t. j. do tých čias, dokiaľ biskup Baltík bol farárom liptovsko-sv.-mikulášskym, ostal pri preddunajskom dištrikte, ale ako uprázdnila sa v Novohrade fara v Balašovských Ďarmotách, vykonali páni vyvolenie Baltíkovo za farára do Ďarmôt. Mikulášania iste neľutovali, že Baltík odišiel, lebo mali onedlho náhradu v novovyvolenom farárovi Jurovi Janoškovi, ale Liptov, ako seniorát, pripojený bol k potiskému dištriktu.

V auguste 1895 bol posledný dištriktuálny konvent v Turčianskom Sv. Martine podľa doterajšieho rozdelenia; bol som tam ako hosť. Večer pred konventom prišiel biskup Baltík, sprevádzaný seniorom Jozefom Horváthom, do Národného domu na slovenské divadlo, čo niektorí prijali s potleskom, väčšina s piskotom, ale už na druhý deň išiel na obed do stoličného domu, kde ho, pravda, oslavovali ako vlasteneckého biskupa. Ako epizodku z

tohoto obeda pripomínam, že keď istý starý zemän turčiansky protestoval proti tomu, aby Turiec bol v slovenskej krajine, ako niekto z hostí tvrdil, odsekol starému pánovi prostoreký Trsztyénszky: „Bizony, bátyám uram, tótország ez!“ (Veru, pán brat, je toto slovenská krajina!) Keby sa boli stavili, bol by vyhral Trsztyénszky, ale ani jeden z nich nedožil toho, že Turiec, pravda, i Bratislava, staly sa slovenskou krajinou. My verní Slováci obedovali sme v Dome, medzi nami bol i terajší prelát Zavoral, ktorý vyniesol nadšený prípitok na Slovákov; škoda, že teraz oddal sa viac Rumunom ako nám, nechodí k nám, a veru by sa nám zišiel popri Kolískovi; bohužiaľ, musím povedať po Kolískovi.

Dištriktuálny konvent bol veľmi navštívený. Bola to rozlúčka bratov i nebratov. Dištr. dozorca Martin Szentiványi neprišiel; možno bol chorý, veď onedlho umrel, možno bál sa, že sa mu dostane niečo na rozlúčku, ako pred niekoľkými rokmi v Bratislave od Hurbana, ktorý ostrými slovami karhal vytvorenie slovenských študentov, medzi inými i jeho syna Bohuslava i Baltíkovho Pavla, a dokazoval potrebu slovenských škôl, na čo Szentiványi odpovedal: „Ale, pán farár, my sme tiež nechodili do slovenských škôl a obidvaja dobre vieme slovensky!“ Hurban replikoval: „Áno, ale ja som si lásku k slovenčine zachoval, a vy ste si svoju zapredali za judášsky groš!“ Nuž nedošiel a Baltík slovensky i maďarsky konštatoval, že najstarším sen. dozorcom je Dohnány a toho požiadal za spolupredsedu. Doterajšia väčšina dištriktu chcela dať na javo svoju nespokojnosť nad tým, čo sa stalo na synode, a keď bola reč o pozvaní na gen. konvent, jej menom Ľudovít Boor narádzal, aby dištrikt neposlal nikoho, a vypočítal všetky krivdy a urážky, ktoré gen. konvent spáchal na Slovákoch. Biskup Baltík dokazoval, že dištrikt je povinný oboslať gen. konvent, čo vyvracal Janoška, že dištrikt môže, ale nemusí oboslať. Strhla sa viac hodín trvajúca debata za oboslanie a proti; z našich Miloš Štefanovič hovoril ostro proti, za oboslanie hovoril barón Láng, možno, i Trsztyénszky. Debatu odročili na druhý deň; darmo šiel Baltík k Dulovi osobne vyjednávať, takrečeno prosiť, aby väčšina upustila od svojho návrhu; na druhý deň, keď návrh nebol odvolaný, Baltík s osvedčením, že on na gen. konvent pôjde ako úradný zástupca dištriktu, rozpustil dištr. konvent a preddunajský dištrikt v doterajšom sostavení sa viac nesišiel. Nevybavené predmety vybavil nový dištriktuálny konvent v Bratislave v decembri 1895, lebo medzitým panovník potvrdil synodálne zákony a tak nové rozdelenie dištriktov bolo právoplatné. Čo mohli čakať Slováci od nového rozdelenia dištriktov, ukázalo sa na prvom konvente, kde liptovský zemän, ktorý mal za ženu bohatú Rusku, ale býval v novohradských Ďarmotách, Juro Pongrácz, narádzal, aby rokovacia a zápisničná reč dištriktu bola výlučne maďarská, čo sa, pravda, jednomyseľne prijalo, lebo Nitra a Trenčín na konvent neprišly a biskup Baltík len toľko si vyprosil od konventu, aby cirkvám slovenským smel sa prihovoriť v slovenskej reči, čo mu veľkodušne povolili. Ale na Boora sa veľmi nahnevali, keď im na pozvánku za maďarského zapisovateľa dištriktuálneho konventu napísal, že do takého poslátaného (összetákolt) dištr. konventu nepôjde. Pravda, ani by nebol mohol, lebo už vtedy bol v Naďlaku ako jednomyseľne vyvolený farár.

Ešte v Martine v čas konventu vyjednával so mnou Julo Markovič, či prijmem krajniansku faru, lebo že Boora iste vyvolia do Naďlaku, namiesto umrevšieho A. Szeberényiho; ale tam prvú voľbu zrušili, lebo Naďlačania vyvolili Boora za prvého staršieho farára, čo sa stalo z nedorozumenia. Pri novej voľbe vyvolili za prvého farára dosavádneho druhého farára Hrdličku a potom namiesto Hrdličkovo Boora, ktorý až v októbri odišiel do Naďlaku a krajnianska cirkev až potom mohla voliť. Takzvaná úradná strana bola by chcela, aby volili učiteľovho syna Michala Zatkalíka, farára z novohradskej Bánky, ale cirkevníci o tom nechceli ani počuť, lebo jeho matka bola sestra notára Erdélszkeho. Báli sa, že by obecný dom, notár, farár a škola boli spolu proti nim: kdeže, vraj, nájde záštitu chudobný človek, keď všetci „páni“ budú rodina? Nechceli ani neženatého, lebo sa báli, že by si vzal ešte slobodnú

notárovu dcéru. Blízky sused, krajniansky rodák, Pavel Štefánik z Košarísk, bol by vďačne prešiel do svojho rodiska, ale práve vtedy ťažko ochorel na žalúdok. Lekári mysleli, že je to žalúdkový rak a že Štefánik onedlho umre. A hľa, ukázalo sa, že to bol žalúdkový vred a Štefánik ešte 18 rokov žil (umrel v apríli 1913). Ináč medzi nitrianskymi kňazmi nebolo vtedy človeka, ktorý by bol mal vôľu dať sa kandidovať. Jozef Nedobrý z Častkova prišiel síce, vyslaný seniorom, odbaviť služby božie, ale bez úspechu. Koncom októbra 1895 dostal som od nitrianskeho seniora Jána Lešku list, aby som prišiel v XVII. nedeľu po sv. Trojici (v ten rok prvú novembrovú) odbaviť do Krajného služby božie. Katolícky kňaz, keby mal ísť i do Austrálie, vie, ako má odbaviť omšu a všetko, čo k tomu patrí, neopytuje sa nikoho. U nás už v susednej cirkvi musí sa kňaz opytovať, akým poriadkom odbavujú sa služby božie, aby do niečoho nezavadil. Mne ochotný starý pán učiteľ Michal Zatkalík povedal všetko, celkom opatrne dal mi prečítať niekoľko ohlášok, aby som vraj nevykonal tak, ako akýsi kaplán, ktorý miesto Konečník ohlasoval Koníček. Jeho syn, už vyvolený učiteľ na miesto otcovo, dával mi ešte po ceste do chrámu naučenie, aby som v kázni nepolitizoval, lebo v chráme budú ľudia, ktorí budú dávať pozor na každé slovo. Iste myslel na svojho ujca, matkinho brata, notára Žigmonda Erdélszkeho, ktorý bol v chráme. Ako vidno, starý i mladý pán učiteľ ukázali dobrú vôlu, a jednako mi všetko nepovedali, lebo im ani na um neprišlo. Po oltárnej službe, ako som sa pretisol do sakrestie, vošiel za mnou pekne urastený, remeselnícky oblečený človek, predstavil sa, že je Štefan Kadlečík z Podkylavy, a hovoril mi, aby som po danom požehnaní zpred oltára neodchádzal, pokým všetci ľudia z chrámu nevyjdú, a ak budú spovedlníci, aby som hneď prisluhoval Večeru Pánovu. I to bol znak dobrej vôle. Po skončení služieb božích, ako som začal prisluhovať Večeru Pánovu po rozdaní chleba pristúpivším, vzal som do ruky kalich, ako som bol naučený, ale tam v blízkosti sediaci cenzor, priateľ Karol Borsuk, povie polohlasne: „Nur weiter“, a keď som sa hneď nezbadal, i maďarsky: „Csak tovább.“ Tu prizrel som sa kľačiacim, videl som, že sú to iní ľudia, ako boli predtým. Položil som kalich na oltár, vzal patenu, prisluhoval som až do konca chlieb a potom znova pristupujúcim kalich. Keby ma Borsuk nebol upozornil, aký zmätok by bol povstal a bol by som prišiel do posmechu nielen ja, ale i sám svätý výkon. I tu sa ukázala naša nezriadenosť.

Po skončení všetkého ledva som sa dostal von z chrámu, hrnuli sa cirkevníci do ohláseného konventu. Na ceste zastavil ma ktosi a spýtal sa ma, či prijmem, ak ma jednohlasne povolajú. Odpovedal som: „Povolali ste ma, prišiel som, a ostatné je vec vaša a božia.“ Veľmi ma prekvapilo, že som našiel v cirkvi „Zpěvník“. Keby som to bol vedel, bol by som si rozmyslel, či sa mám vôbec hýbať z domu, lebo Zpěvník pokladal som vždy a pokladám dosiaľ za knihu, ktorá sa nesrovnáva s učením našej cirkvi, protiví sa hlavným zásadám kresťanským, najmä v antropologii a soterologii (v učení o človeku a o spasení). V učení o človeku je temer pelagiánsky a v učení o osobe Pánovej viac než ariánsky. Zpomedzi 840 piesní Zpěvníka je len asi 300 prevzatých z Kancionála Tranovského a z tých je asi 100 tak popremieňaných, že by sa pôvodcovia k nim iste nepriznali; postieraný je s nich pel pravovery, i z ostatných 200 piesní poodtrhávalo sa, čo bolo príliš pravoverné, len niekoľko ich bolo takých šťastných, že ušly takej pohrome. Z tých vyše 500 pôvodných alebo preložených piesní v Zpěvníku, ktoré nie sú z Kancionála, sotva by sa našla desiata čiastka, ktorá by bez dôkladnej opravy mohla byť pokladaná za pravovernú. Keby naši výborní mužovia Kuzmány, Hodža a iní boli opravovali piesne Kancionála s formálnej stránky a pravoverného obsahu sa nedotýkali, keby boli povynechávali alebo skrátili niektoré nepríhodné, pridlhé piesne, popridávali, čo bolo času primerané, boli by si získali veľké zásluhy o náš vnútorný život náboženský, takto viac škodili ako osožili. Úfal som sa, že v Krajnom sa mi podarí zpät uviesť Kancionál, a začalo sa i dariť, ale čo postavila poslušná viera, to zrútila svevoľa.

Chrám krajniansky je ukážkou chrámov tolerančných, vysotený z dediny na briežku, bez veže, dvojaké okná, vrchné menšie, spodné väčšie, vnútri priestor stiesnený, samé pavlače, aspoň tretina ľudí nevidí kňaza pred oltárom, alebo na kazateľni, ktorá je nad oltárom, organ starý, dlážka zo surového kameňa, rámy okien drevené, sčrvotočené, hnilé, v niektorom okne i dvacať sklených tabuliek. Vôbec celý chrám nebol a dosiaľ nie je vábny a pútavý; čo ho robilo pekným, bol shromaždený ľud, najmä v peknom kroji oblečené ženské, bielo prikryté hlavy, tak že som nerozoznal nevydaté panny od vydatých žien. Všade všetko biele. Až neskoršie ma upozornili, že panny majú ináč uviazané ručníky (škrobky) na hlavách, ženy nosia širokou čipkou obšité čepce; čo hrdšia nevesta, to širšia čipka na čepci. Biele boly i poskladané sukne (kasanice), lajblíky a zástery. Mladšie maly belasé zástery, staršie čierne, len pozdejšie som zbadal, že farba smútku bola biela. Chlapi mali zväčša biele nohavice a kabanice zo súkna, na ktoré sa vlna doma priadla; priadli i chlapi. Súkno a plátno netkaly ženy doma, ako v Novohrade a Gemeri, ale tkáči. Keď sme prišli do Krajného a doniesli sme si aj krosná, dar to našej priateľky Julinky Kováčovej z Lukovíšť, obdivovaly ich krajnianske ženy, ale ešte viac, keď sa na ne navilo, sestra sadla za ne a tkala. Pravda, len kým bola mladšia. Sestra s mojou manželkou i priadly na kolovratoch, lebo konope sme dostávali. Sberali ich mendíci po celej cirkvi. Neskoršie dávali sme priasť chudobným ženičkám a priadzu potkali domáci tkáči, alebo i vzdialenejší, ktorí lepšie rozumeli svojmu remeslu. Teraz je už málo domácich tkáčov, lebo ľudia sa panštia, ženy už nechcú nosiť kasanice, tým menej rukávce z domáceho plátna, práve tak i mladí chlapi zvykajú na tenké košele. Prestávajú siať konope a priasť sa vraj nevyplatí. Všetko sa vyplatí, čo si človek sám spraví.

Z Pondelku hnala ma i veľká nádhera v šatstve a opičenie sa podľa toho, čo „vynišlo“, ale som si veľa nepomohol. Musel som sa i v Krajnom dívať na to, čo „vynišlo“. Tu to robila naprv Amerika a potom vojna.

Už som priďaleko zabehol od voľby. V kandidačnom konvente vyhlásili ma za jediného kandidáta a pozdejší sused, malý, ale rezký Bórik, ináč Plesník, pribehol z konventu na faru, kde som písal rodné listy, a prihovoril sa mi: „Už sú oni, pán tatíčku, náš!“ Pravda, nebola to ešte voľba podľa paragrafov zákona, ale ľudia to už tak pokladali. Popoludní odišiel som s priateľom Štefanovičom, ktorý ako cirkevný dozorca doviezol sa so mnou z Nového Mesta od Jula Markoviča, a došli sme zasa do Nového Mesta. Štefanovič na stanicu a do Bratislavy, ja k Markovičovi, kde som prenocoval a ráno cestoval domov v tej nádeji, že onedlho presťahujem sa na tieto strany, čo sa o mesiac stalo.

II. Z Pondelku do Krajného

Prešly dva týždne, plné očakávania; v tichosti sme sa hotovili, hoci starostlivejší cirkevníci, najmä verní Váľkovčania, tušili niečo, ale aj iní pokladali môj odchod za istý. Janko Ďurás, keď som ho po príchode z krajnianskej skúšky tešil, že ma azda ani nevyvolia, odpovedal s rezignáciou: „Ich iste vyvolia!“ Zrazu doniesli mi s pošty maďarský telegram: „Egyhangulag lelkészünknek választatott — gondnokok.“ (Jednohlasne ste vyvolený za nášho kňaza — kurátori). Až som sa celý triasol od rozčulenia, ako opustiť doterajších cirkevníkov, ako sa rozlúčiť s priateľmi a známymi, a čo ešte všetko prišlo mi na myseľ.

O dva-tri dni došiel list od Jula Markoviča, v ktorom opisoval voľbu, a o niekoľko dní zatým došiel vokátor s listom seniora Lešku, v ktorom mi napísal, že ma vyvolili, aby som na každý prípad po 15. decembri prišiel, lebo on nemôže sa starať o takú veľkú cirkev, keď susední farári majú čo robiť vo vlastných cirkvách. Nikto sa ma nepýtal, či prijmem alebo neprijmem, každý pokladal za isté, že prijmem; ja som to pokladal za vôľu božiu. Keď som sa šiel ukázať cirkvi a ona ma poctila svojou dôverou, bol by som pokladal za nečestné neprijať. Odpísal som i seniorovi i cirkvi, že voľbu prijímam a označil som deň, v ktorý prídem (17 dec.). Pravda, nevedel som, že notár na rozkaz slúžneho Csenkeyho sosbieral podpisy proti voľbe. Slabé, podkupné duše najdú sa všade. Poslal protest proti voľbe biskupovi Baltíkovi do Ďarmôt, ale biskup urobil, čo bolo najrozumnejšie: poslal protest bez poznámky seniorovi Leškovi a senior ho odložil ad acta, k ostatným volebným písomnostiam, a len po rokoch, keď už dávno nebol seniorom, poslal mi ho i s volebnou zápisnicou, aby som sa presvedčil, že darmo mu ubližujú. Myslel najmä Štefánika, ako by Leška bol násilne vykonal moje vyvolenie v Krajnom, aby nemohli vyvoliť Štefánika. Odpovedal som, že som od počiatku bol presvedčený o jeho nevine, a pritom som si myslel, ako nerád pripúšťal do seniorátu ľudí samostatného smýšľania, lebo bol naučený, že sa mu všetko korilo, ako proti jeho mienke málokto opovážil sa ozvať. Pravda, i on potom bol shovievavý oproti veciam, aké by neboly maly byť.

Veľmi ťažko som sa lúčil, lebo podľa môjho vedomia nebolo v cirkvi človeka, ktorý by si bol žiadal, aby som odišiel. Selčania boli najľahostajnejší, ale keby boli mohli, boli by ma zadržali. V I. nedeľu adv. rozlúčil som sa v kázni s Pondelčanmi, v druhú so Selčanmi, v tretiu s Váľkovčanmi. Temer celá obec vyprevádzala ma až za chotár. Keď som prišiel zpät do fary, našiel som ju prázdnu, lebo moji odsťahovali sa na noc do Cabanov, keď deň predtým poslali sme náradie do Lučenca na železnicu. Rozlúčil som sa s budovou, v ktorej za 18 rokov prežíval som sladké i trpké dni; rozlúčil som sa s chrámom, v ktorom som tiež za 18 rokov slúžil Bohu, kázal slovo božie; rozlúčil som sa s učiteľovci, ktorí večer prišli za mnou do Cabanov. Ale prišli i notárovci, ktorí ináč bočili odo mňa, a s plačom sa lúčili. Azda by som to ani nemal spomenúť, že i teraz slzy sa mi tisnú do očí, keď mi príde na um, ako obskakoval okolo mňa verný pes, ako by tušil, že sa viac neuvidíme. S Talabérovci v kaštieli som sa bol skorej rozlúčil, taktiež s katolíckou farou, školou, s dobrým susedom Gajdárom. Rozumie sa, že sme ponavštevovali na rozlúčku priateľov na Hrachove, Skálniku, Lukovišti, v Tisovci a na Píle. Seniorovi Glaufovi poslal som poďakujúci list a on ma v svedectve o kňazskom účinkovaní postavil kňazom za príklad. Pravda, nezabudol podotknúť, že vyjmúc politického presvedčenia, čo sa samo sebou rozumelo. Či sobotskí páni neoslávili deň môjho odchodu z Malohontu, o tom mi nepísali. Ale iste sa tešili, lenže tá radosť trvala im len 20 rokov. Potom dostali do Soboty miesto Bodického Daxnerovcov. V bývalom župnom dome sídli teraz ako okresný náčelník Daxnerov zať Hanes.

Ešte musím spomenúť naoko malú, jednako významnú vec. Pri svojom odchode z Pondelka nedostal som koledu, ktorá mi pri odchode patrila, lebo odchádzal som prostred decembra a koleda sa vyberala až v novom roku. Poveril som tým cirkevného dozorcu Cabana, ktorý koledu vybral vo všetkých troch obciach, a môžem povedať, že nikdy za čas môjho úradovania na Pondelku nebola taká hojná, ako keď ma už tam nebolo. I to bola rozlúčka. 16-ho dec. 1898, v pondelok ráno o 6-tej, sadali sme na vozy, ktoré nás odviezly na stanicu do Lučenca. Pred cabanovským domom, kde sme nocovali, až sa černelo od ľudí, ktorí šli s nami cez Pondelok a Suchú. I tamojší katolíci boli vonku pred domami a lúčili sa, zvony na oboch vežiach zvonily, na Suchej azda svolávaly na roráty. Až za Suchou pustil mi ruku zo svojej Martin Kršniak, vrátili sa s ním všetci a my sme smutne došli do Lučenca a sadli na rýchlik, ktorý nás viezol cez kremnické tunely na Vrútky, kde sme presadli na Žilinu, dolu Považím. Pred večerom prišli sme do Nového Mesta nad Váhom, kde nás čakal, privítal, do svojho bytu zaviedol priateľ Julo Markovič. Došli sme siedmi: ja so svojou manželkou, s deväťročnou dcérou Annou; matka, ktorá sa prvý raz viezla na železnici a ako stará 73-ročná osoba ťažko prenášala cestu a nakoniec pochytila ju i morská choroba; sestra a dvaja moji žiaci, Vladimír Jesenský a Gusto Čipka. Prenocovali sme, ktorí u Markovičov, ktorí na fare, a na druhý deň posadali sme zas na železnicu. Markovič nás odprevádzal do Piešťan, kde prvý k vlaku dobehol a vítal nás vrbovský Žid Šimon Werner, domáci Žid (Hausjude) môjho predchodcu, ale už tam boli i Krajňanci, dvaja kurátori s pánom rechtorom Zatkalíkom mladším, ktorí nás privítali. Na vítanku díval sa i hlavný slúžny Csenkey, ktorý s Vannayom, farárom myjavským, išiel do Nitry do stoličného výboru. Presadli sme na vozy a šli sme cez Trebatice do Vrbového, kde bol trh, ale i nám k vôli došly celé zástupy ľudu. Na ulici, temer pred židovskou skvelou modlitebnicou, pristavili nás a ohnivý Podkylavec z Myjavy, Daniel Gálik, vystúpil na prinesenú stoličku a vítal pána tatíka, ktorý musel odpovedať miešanému zástupu katolíkov, evanjelikov a Židov. Židia boli najzvedavejší, najviac sa tisli k vozu. Prišlo mi na um, že mnohí naši ľudia mali v rukách červeno-biele zástavky, ba tak sa mi vidí, že jednu i na náš voz, na ktorom som s matkou sedel, pripevnili. Na samom hornom konci mesta pozdravil nás miestny ev. farár Pavel Galláš, až do konca dobrý sused a priateľ. Šli sme hore briežkom a ľudí vždy pribúdalo. Mohli sme ísť len krokom, lebo pred vozom išiel s malou zástavkou Ján Lukáč a za vozom ľudí a ľudí. Na vŕšku Prehorke počuli sme pekné krajnianske zvony a videli chrám na vŕšku Čipčinách, až sme došli do Krajného. Fara stojí na briežku. Vozom nedalo sa vyjsť pre veľký zástup ľudu, museli sme s voza, a tu prikročia dvaja mladí silní chlapi, že ma vynesú do fary, ale to som nedovolil, lebo nesú len mŕtvych a nie živých. I tak som musel vyviesť od cesty zomdletú matku. Pred vchodom do farského dvora privítala ma dcérka Štefana Kadlečíka, Judka, a podala mi veniec. Cez čečinovú bránu šli sme do dvora a fary, kde privítal ma starý, vyslúžilý učiteľ Michal Zatkalík latinsky. Bol ešte z tých časov, kde učiteľmi a kantormi boli kandidáti teologie. Na žiadosť cirkevníkov išli sme do chrámu, kde po vyspievaní jedného verša piesne pomodlil som sa a dal som áronovské požehnanie. Boli sme vo fare, ale ešte prázdnej, lebo náradie bolo na piešťanskej stanici, len priateľ Markovič postaral sa čiastočne o nás a dal doviezť až z Holiča náradie po privčas zosnulom svojom priateľovi dr. Samovi Kuchtovi, lebo do veľkej krajnianskej fary mali sme málo náradia. Keď i naše došlo, zariadili sme sa. Niekoľko nocí som ja so žiakmi musel prijať pohostinstvo v škole, kde pani rechtorka, sestra notára Erdélszkeho, znamenitá osoba, dobrá manželka i matka, znamenite starala sa o nás.

Starí učiteľovci mali šesť detí, päť synov a dcéru. Synovia boli: Michal, farár na Bánke v Novohrade; Karol, farár v Hertelende v Banáte; Gustáv, kupec v Budapešti; Ján, notár v Banáte pri Pančove; Žigmund, nástupca otcov v učiteľstve a kantorstve; dcéra Žanka bola pri bratovi Karlovi, ktorý bol neženatý. Školu postavili pred štyriciatimi rokmi (1854) na nepríhodnom mieste, hoci ťažko je v Krajnom hľadať miesto na stavbu, keď je tam alebo

úzka dolina alebo strmý breh; celý kraj je taký. Okrem toho strecha vypovedala, školská sieň tmavá, všetko ukazovalo, že v krátkom čase bude potrebná dôkladná oprava. Jedno ma potešovalo, že fara bola nová, že s ňou nebude opletačky. Pravda, dvor bol neohradený, brána do neho čečinová, s ktorej hneď na druhý deň po mojom príchode žandári posberali červeno-biele zástavky. Okrem toho dostal som niekoľko upomienok, kde je čo cirkev dlžna; nebolo v senioráte takej kasy, ktorej pokladník by mi nebol poslal vianočnú alebo novoročnú gratuláciu. To sa — myslím si — dobre začína! Môjho predchodcu sa báli, lebo mal ostrý jazyk; páni bratia si mysleli, že so mnou skorej dôjdu konca-kraja. Veď by boli, ale plaťže, plať, keď nemáš z čoho. Hneď po mojom príchode museli kurátori požičať na zmenku 300 zlatých, aby vyplatili rozličné trovy pri voľbe; ani moje sťahovacie trovy nemali z čoho vyplatiť a o mesiac musel som i ja podpisovať. Prešiel dlhší čas, kým som sa dozvedel, že cirkev je dlžna vyše 3000 zlatých, vtedy veľký peniaz.

Najviac ma sužovalo, že deti nechodily poriadne do školy, ako na Pondelku. V krajnianskej cirkvi, počitujúcej vyše 4000 duší, pre sedemsto školopovinných detí bol jeden riadny diplomovaný učiteľ, ktorý mal v škole 150 detí. Ostatné vyučovali výpomocní učitelia, remeselníci a roľníci. Keď som si večer ľahol do postele, nesmel som myslieť na školy, lebo by som nebol zaspal. Pomyslel som si: Darmo sa budem sužovať, bez božej pomoci nevykonám nič; budem prosiť Pána, aby pomohol. A pomáhal silne, pravda, moc svoju v nemociach dokazoval.

Musel som sa najprv oboznámiť s miestom a ľuďmi. Chrám, fara a škola sú asi prostred rozsiahlej cirkvi, na kraji východnej strany dediny. V dedine bolo asi 700 duší, len dve rodiny katolícke (Kolníci), okrem Cigánov a päť rodín židovských. Práve tak i na krajnianskych kopaniciach, počtom duší tri razy toľkých, ako dedina. Okrem troch katolíckych rodín a dvoch židovských tiež samí evanjelici. V Podkylave (meno obce od vrchu Kylava) okrem jedinej katolíckej rodiny samí evanjelici, práve tak i na vrbovských, ku krajnianskej cirkvi prislúchajúcich kopaniciach. Na Hrachovišti, kde bol katolícky chrám, fara a škola, boly dve tretiny občanov katolíckych, jedna tretina evanjelických a dve rodiny židovské. Na korytniansko-podolských kopaniciach, ktoré tvorily osobitnú filiu, boly okrem jednej katolíckej rodiny samí evanjelici. Obce Korytné a Podolje v považskej doline sú katolícke.

Pomenujem krajnianske kopanice. Najbližšie k dedine na severo-východ je Podvrch, kde boly dva mlyny a 11 domov; na východ na briežku Mozoláci; odtiaľ na severo-východ Vápenky, iste pálili tam kedysi vápno, lebo vápenného kameňa je v blízkej Drieňovici dosť. Za Drieňovicou, idúc na korytnianske kopanice, sú kopanice Pozadrienovica, posmešne volali ich ošmekom. Treba sa vrátiť zpät do dediny a prejsť poza Drieňovicu. Tam sú kopanice Dobrá Mier — kto vie, či od dobrej miery a či od dobrého mieru — od vrchu temer k dedine nadol. Všetky role obsadené sú ovocnými stromami, najmä čerešňami a slivkami. Ako na každých kopaniciach, i tu je hojný prameň vody, ktorá vyteká zo studničky, tratí sa pod zem a o niekoľko sto krokov vyviera z jazierka. Iste sú tam aj iné pramene; bolo by treba jazierce rozšíriť a nasadiť rybacie ikry. Bol som to ľuďom radil, ale nenašiel som porozumenia. Nad Dobrou mierou boly ešte dva dvory, Mertláci. Všetky tieto spomenuté kopanice s dedinou tvoria prvý okres, „dedinský proces“, lebo celý chotár je rozdelený na štyri procesy. Nasleduje druhý alebo dolný, vlastne južný proces. Tam sú južne od Mertlákov Feriančiari, ale len do jedného domu volali do Feriancov, v ostatných bývali Kováraci; odtiaľ na juho-východ pri vrbovskej hradskej boli Zajačice alebo Januškári, pod nimi Trnje a potom dlhšou dolinou roztratené Zbehy; menšia časť južne za potôčkom bola vo vrbovskom chotári, ale cirkevne patrila ku Krajnému. Na sever od Zbehov, bližšie k dedine, bola Chvojnica, od chvoje, i vo vrbovčianskom chotári sú kopanice podobného mena. Severne zas, bližšie k dedine, Prehorka, kde je teraz postavená pre celé dolné kopanice dvojtriedna št. škola. Vtedy

chodily deti z Prehorky a vôbec z celých dolných kopaníc do Krajného, jedna čiastka k výpomocnému učiteľovi na Chvojnicu. Od Prehorky na západ bola krajnianska Podkylava a nad ňou hore na hodnom brehu Hlaváče, z ktorých dva domy patrily k Podkylave. Dolu bližšie k dedine boli Marušíci a ďalej na východ pri hradskej Podprehora, od dediny na kilometer, s mlynom; od mlyna, na ktorý z dvoch dolín tečie voda, i tá slabo tečie, sú posledné kopanice dolného procesu, Hodovec. Od Hodovca na juho-západ začína sa tretí proces: Doliny, lebo tam je viac dolín. Prvá je Vydarených dolina, tam je postup od severa na juh ako v Turci, nad Vydarenákmi je Komárno, lebo tam sa stekajú dve vody. Pravda, trochu menšie ako v ozajstnom Komárne Váh s Dunajom. Povyše Vydarených doliny bola Kahúnova dolina, odtiaľ na západ Osikovec a ďalej Kahúnov vŕšok. Nasledovaly väčšie kopanice, Konkušova dolina, vlasť tvrdošijných Konkušov, kde bola i škola, najprv v kúpenom dome cirkevná, potom novovystavená štátna. Severo-západne bola Stanova dolina, odtiaľ severne Sychrov, iste preto, že tam bývalo sychravo. Pod Sychrovom na juho-východ bola dedina Poddrienie, ktoré sa končilo Sadlonáckym mlynom. Za briežkom bola Svinova alebo Bjelčíci. Tu sa končil tretí proces. Štvrtý proces začínal sa v Meste u Jeruzalema. Tak volali kopanice, iste preto, lebo boly obklopené so všetkých strán vŕškami, ako „Jeruzalém se všech stran horami“. Nasledoval Matejovec, kde učieval Pavel Kusý, roľník; za rok bol tam diplomovaný učiteľ Mráz, rodák z Dobšinej, ktorý pri príchode do Krajného nevedel temer nič slovensky, ale tak sa vycvičil, že pri skúške katechizmus Lutherov vedel nazpamäť. Ale nemohli sme pre neho dostať štátnu podporu, preto odišiel do Hrachovišťa, odtiaľ do Novohradu, teraz je na Lovinobani. Kopanice vyše Matejovca (v čas pomaďarčovania miestnych mien Matejovec poctili tak, že ho prekrstili, zdá sa mi, na Mátéháza): Chalupy, Nebojsa a Siváci sú už pri myjavskom chotári. V Matejovci je teraz dvojtriedna štátna škola. Od týchto kopaníc sú hlbokou dolinou oddelené kopanice Luskovica. Prostred nich vyviera dosť silný prameň vody, z ktorého berú celé, dosť rozsiahle kopanice. Dolu v doline vidno dve malými terasami obtočené podĺžnikové lúčky, ktoré sa menujú rybníkmi; iste boly tam panské, vodou z Lukovice tečúcou napájané rybníky. Hlbšou dolinkou sú od Lukovice oddelené kopanice Žadovica, kde už vyše 30 rokov učil prostý, ale rozumný a nábožný roľník Pavel Vičik, za svoju prácu maďarskými úradmi 15 dní väznený, lebo učil deti čítať z Bežovho šlabikára, kde bola básnička: Ja som malý, ale Slovák! Teraz je v Žadovici štátna škola. Niže Žadovice, bližšie k dedine, sú posledné kopanice Mitalovec, možno, prekrútené Michalovec.

Takto sme si prešli celým chotárom, ktorý od východu, západu a severu obtáčajú hory. Zaujímavé je, že v celom chotári niet panského majetku. Všetko patrí jednotlivcom alebo obci; hory sú napospol obecné, občania dostávajú každoročne svoje podiely (cajchy) na okurovanie. Veľa pozemkov boli dostali od nedbalých roľníkov Židia, ale teraz si to naši poodkupovali, lebo role obrábať vypláca sa len tomu, kto si ich obrába sám.

V Krajnom a v tomto kraji vôbec je silný prírast obyvateľstva. Pokým ľudia žili skromne, bolo i chleba, i na všetky domáce potreby. Chudobnejší chodili do výžinku a vyrobili na celý rok i do seba i na seba. Pozdejšie začalo sa sťahovanie do Ameriky, odchádzali ta najsúcejší, najzdravší ľudia, dobre sa im vodilo; teraz ani toho niet. Po prevrate začali jednotlivci predávať svoje malé majetky a zakupovali sa v úrodnejšom kraji. Takzvaná pozemková reforma by bola mohla pomôcť ľudu, keby sa do toho neboli zamiešali sebeckí ľudia, ktorí hľadeli pomôcť sebe a nie iným. Ale to sem nepatrí. Pri mojom príchode do Krajného ženičky zarábaly i tak, že si braly z viedenského nalezínca (Findelhaus) deti na vychovávanie. Obsypané vlastnými dietkami, opatrovaly svedomite aj cudzie, tak že sa stalo, keď taká opatrovkyňa mala odovzdať vo Viedni dieťa, zľútilo sa jej nad ním a doniesla ho zpät ako svoje. Potom to prestalo, lebo rakúska vláda nechcela dávať peniaze do Uhorska. Teraz sa to

zas obnovilo a v krajnianskom chotári je veľa cudzích detí, donášaných z Rim. Soboty, preto ich volajú Rimanmi.

Prejdeme teraz podkylavským chotárom, lebo tu o dedine sotva sa dá hovoriť; v dedine je asi 18 domov, ako vo väčších kopaniciach. Je tu i obecný dom spolu s krčmou, kde bol krčmárom Štefan Kadlečík, statočný a nábožný s celou svojou rodinou. Keď videl, že z jeho hostí mal už niekto prebrané, nedal mu viac ani kvapky, čo by sa bol ako vyhrážal, že pôjde k Židovi. Jednako som sa presvedčil, že krčmárstvo nedá sa srovnať s kresťanstvom, lebo každý opojný nápoj je otrava pre telo i dušu, a nie posila života. — Na Podkylave je časté zvláštne meno Remiáš; celá dedinka temer je obydlená Remiášmi, pravda, sú už roztratení, ale koreň im je tu.

Od Podkylavy na juh sú kopanice: Mosní, Kocúri, Pagáči, kde je škola, Bendáci, Uhríci, Jancové, Bachári, Hyncová, Sakáci, Pernikárka a podkylavský Hlaváč. K obci Podkylava patria ešte Mosnáci a Šindeláci, ale tí cirkevne patria ku Košariskám, a zasa z vrbovského chotára Boráci, Petrucháci, ináč Ďuriškovci, a Zbehári patria do krajnianskej cirkvi, z čoho povstaly spory a hádky. Vrbovčania požadovali, aby ich Krajňanci prepustili zo svojho sväzku, títo by boli bývali ochotní, ale tí, o ktorých bola reč, nechceli sa pripojiť cirkevne k Vrbovému a ostali pri Krajnom.

Takto aspoň zväčša opísal som polohu krajnianskej cirkvi. Keby to boli katolíci, krajniansky farár mal by aspoň dvoch kaplánov, aby takú rozsiahlu cirkev zaopatrovali duchovne. Takto bol tam vždy iba jeden človek. Okrem pohrebov po filiach a spovedí chorých, čo sa muselo vybaviť na patričnom mieste, farár nemal kedy chodiť po domoch, kopaniciach, filiach, lebo vždy musel čakať doma, ak by ho niekto hľadal. To trvalo asi za 9 rokov, pokým som vysilený pred oltárom nepadol. Potom už musela byť pomoc.

Okrem škôl najťažšie sa pracovalo s peňažnými vecmi. Keď mi došly všetky účty a upomienky, videl som, že cirkev je dlžna vyše tritisíc zlatých. Na ten čas veľká suma. Boly to zaostalé dištr. dane. Ani pôžička na zvony, nadobudnuté r. 1867, teda temer pred 30. rokmi, nebola celkom vyplatená. Okrem toho bol dlh na faru a školská strecha bola na spadnutie. Svolaný cirkevný konvent bol búrlivý, najmä keď som oznámil cirkevné dlhy. Ozvaly sa výkriky: „Veď sme platili, kde sa to podelo?“ Až som im vysvetlil, že kto je dlžen sto zlatých a zaplatí 50, ešte je vždy dlžen, a to tak — reku — šlo u vás s roka na rok. Platili síce mimoriadny porub, ale po 50 krajciarov od manželského páru. Z toho sa málo dostalo a celkom nedobralo, ani riadna daň, ani sôsyp riadne sa nevyberaly. Z toho by sa i tak málo vyplatilo a oprava školy strašila. Tu som počul v porade rozumný, potešiteľný hlas: „Nechceme byť dlžni, najprv treba vyplatiť dlžobu a potom opravovať školu.“ „Dobre, hovorím, ale tak sa musíte odaniť, lebo zo zvončeka dlžobu nevyplatíte.“ Najprv sa ustanovilo rozdeliť vyplatenie dlžoby na dva roky a tak po 1500 zlatých vyrubiť polovicu na osobníctvo a druhú podľa štátnej dane. Potom príde rad na školu. Už na seniorálny konvent, ktorý bol v lete na Turej Lúke, doniesli krajnianski kurátori niekoľko sto zlatých na vyplatenie dlhu do seniorátu a dištriktu. Nitrianski páni bratia nazvali to novým kurzom. Za dva roky boly dlžoby zaplatené a na tretí opravila sa škola. Pravda, o zriadení druhej učiteľskej stanice nechceli Krajňanci ani počuť, preto opravená budova na jednom konci ostala nezakončená, aby sa mohlo pristaviť, keď príde príhodnejší čas. Miesto doterajších kurátorov, Daniela Ďuriša a Martina Ďurišku, vyvolili do Krajného Jána Zmeku zo Žadovice, do Podkylavy Štefana Kadlečíka. Títo dvaja kurátori boli vlastne celocirkevní, od cirkevnej pokladnice mali každý po jednom kľúči, tak že len spolu mohli ju otvoriť. Pri sosýpke, pravda, každý vyberal v svojej obci a osobitne účtoval. Hrachovišťania a Koritňanci mali svojich kurátorov, ktorí vyberali sôsyp a účtovali svojim filiam a ťažko mi ich bolo nahovoriť,

aby som ako farár mohol nazrieť do ich účtov, lebo sa báli, že by museli odovzdávať zvyšky do celocirkevnej pokladnice. Až keď sa presvedčili, že na ich majetok sa nesiaha, boli povďační celocirkevnému dozoru, ba boli radi, keď sa aj ich účty prečítaly v celocirkevnom konvente. Hrachovištským kurátorom bol Pavel Dlhý, korytniansko-podolským Martin Obuch, pekný, ale lakomý človek, ktorého o niekoľko rokov zaklal vlastný brat.

Služby božie odbavovaly sa vždy v Krajnom, lebo ani rozsiahla Podkylava, ktorá mala temer toľko duší, ako celá pondelská cirkev, nemala svojho chrámu ako pondelské filie Selce a Váľkovo. Sotva sa zmohla na školu so slamenou strechou. Až neskoršie pokryli ju škridlou a kúpili pre učiteľa záhradu. Ťažko mi bolo privykať na Zpěvník, pomáhal som si tak, že som dával spievať vždy také piesne, ktoré boly z Kancionála. Tešil som sa veľkej návšteve chrámu, hoci vo vyše 4000-dušovej cirkvi zaplniť alebo preplniť taký malý chrám, ako je krajniansky, nebol div. Natislo sa do neho vyše 1000 ľudí, pri slávnostiach i do 1500. Moje šťastie, že ma Pán Boh obdaril silným hlasom, ktorý mi ostal až do staroby. Chrám je nad farou na briežku; z farského dvora vedie najprv 28 kamenných schodov a potom ešte briežok k chrámu. V lete bolo ako bolo, ale keď prišla ľadovica, ťažko sa bolo dostať hore a ešte ťažšie dolu. A keby len raz! Na nešporné služby dva razy bolo treba ísť. Prišly i krsty, vádzky, pohreby, tak že v niektorú nedeľu i šesť ráz musel som do chrámu. S pohrebmi, ktorých bývalo do roka vyše sto, bola tiež veľká oštara. Zprvu boly len tri cintoríny: v Krajnom, kam sa pochovávalo z celého Krajného, teda i z kopaníc i z Podkylavy, ba i z vrbovských kopaníc, na Hrachovišti a na korytnianskych kopaniciach, kam sa chodilo pešo. Bola to zvláštna výprava. Šli sme traja: rechtor, mendík s kamžou a ja. Hore to trvalo vyše hodiny, do domu smútku prišli sme spotení, tam odbavil sa pohreb s kázňou a veršmi, potom šlo sa hodný kus do cintorína a odtiaľ pešky domov. V zime bolo treba brodiť sa snehom. Trvalo to do tých čias, kým som neobľahol na lúpanie a nepoležal si v posteli celý mesiac. Potom som odoprel chodiť pešky, a hľa, dalo sa prejsť i na voze, pri čom sa ukázalo, že práve najmajetnejší sa najviac protivili poslať voz.

Pri pohreboch stalo sa aj inšie. Pokým Valáška nevolili za poslanca, nebolo zdraviu nebezpečné z Podkylavy voziť mŕtvych do krajnianskeho cintorína. Až potom začali sa páni starať, aby Krajňancov Podkylavci nenakazili; preto myjavský slúžny zakázal Podkylavcov pochovávať do cintorína krajnianskeho; takto pribudol nový cintorín v Podkylave a onedlho vo vrbovských kopaniciach. Bolo ich už päť. Ba v jeden čas, keď politické prenasledovanie sa stupňovalo, dostal som citáciu od slúžneho dohovoriť sa, koľko by malo byť cintorínov v krajnianskom chotári. Šiel som, ale keď som oznámil, že by malo byť asi päť cintorínov a ako by maly byť vystrojené, aby tam mohly byť i pohreby, zhrozil sa i sám slúžny výdavkov a vec zaspala. Čo by všetko bolo bývalo možné pri veľkom počte cintorínov, ukázalo sa raz na Vianoce. V druhú slávnosť vianočnú vyšli sme z chrámu o jednej popoludní, o pol hodiny sadali sme na voz a šli sme pochovávať na korytnianske kopanice. Odtiaľ sme nešli domov, ale idúcky presadli sme na druhý voz, ktorý nás viezol do cintorína na vrbovských kopaniciach. Prišli sme ta na mraku, v márnici bola už tma, museli doniesť svetlo. Tak sme pochovávali a prišli sme domov o ôsmej večer.

Pri mojom príchode do Krajného bol už preddunajský dištrikt usporiadaný tak, ako sa to pozdávalo pánom. Nitriansky i trenčiansky seniorát ostaly v ňom, ale Turiec, Orava a po odchode Baltíkovom do novohradských Ďarmôt i Liptov pripojené boly k iným dištriktom. Ešte r. 1894 bola svolaná demonštratívna schôdzka na Starú Turú, kde sa malo protestovať proti roztrhaniu preddunajského dištriktu, ale zakročením gen. dozorcu baróna Dezidera Prónaya svetské úrady schôdzku zakázaly. Ani do chrámu nesmelo sa ísť, surová moc zvíťazila. Slovenské senioráty protestovaly proti násiliu, ktorý tuhšie, ktorý slabšie, nitriansky nechcel ani počuť o poddaní sa, ale nebolo jednoty, najmä odhodlanosti ísť do

krajnosti.

Keď bola reč o mojej inštalácii, senior Leška sľúbil mi ju podmienečne, ak ho do tých čias nesuspendujú. Biskup Baltík však nenáhlil, vybavoval veci dobroprajne, proti mojej voľbe úradne nariadený, jemu poslaný protest poslal Leškovi a ten ho odložil ad acta. Prostred februára ma inštalovali. Keď som videl biedny stav cirkvi, väčšiu čiastku inštalačných trov znášal som sám. Noví kurátori Zmeko a Kadlečík priniesli každý hodné jahňa a hostia sa opatrili. Senior inštaloval, priateľ Borsuk kázal; došli susední kňazi, sen. dozorca Fajnor a priatelia z Myjavy. Protest proti voľbe sa nevydaril, ale našla sa druhá zádrapka. Spomenul som, že na moje uvítanie dali cirkevníci zhotoviť červeno-biele zástavy. Vyhotovila ich horlivá národovkyňa Anna Vydarená vo Vrbovom, rodáčka z Brezovej, manželka Štefana Vydareného, rodáka z podkylavského Hlaváča, ktorý sa sám od seba priučil hodinárstvu, pozdejšie i fotografovaniu, a tak dokázal, že zo Slováka všetko vystane. Dosiaľ neviem, či naša Vydarená z politiky alebo nahodile volila farby. Musím sa priznať, že som sa od slúžneho Csenkeyho dozvedel, že červeno-biela farba je česká, ba — vraj — aj chorvátska. Poznal som troje národných a štátnych farieb: červeno-bielo-zelenú uhorskú, čierno-žltú rakúsku a bielo-modro-červenú slovanskú. V Čechách som do tých čias nebol a o piesni: „Červená a bílá, to jest moje barva!“ som až pozdejšie počul. Isté je, že ani kurátori Ďuriš a Ďuríšek, ktorí objednávali zástavky u Vydarenej, nechceli demonštrovať a ostatným Krajňancom tiež to ani na um neprišlo. Nuž ale po predbežnom vyšetrovaní prišly citácie na Myjavu pred slúžneho Csenkeyho, ktorý — ako som sa pozdejšie presvedčil — nebol taký zlý človek, za akého sme ho mali. Musel vykonať, čo mu rozkázali shora, t. j. z Nitry a z Pešti, a tam bolo heslo: dusiť Slovákov! Tým viac, že myjavský kraj mal svoju minulosť. Na Myjave a Brezovej bolo stredisko činnosti slovenských dobrovoľníkov z r. 1848 a r. 1849, ešte ja som pochoval dvoch posledných dobrovoľníkov z Krajného, Jura Zmeku a Bórika. V revolučných rokoch viac Krajňancov zatvorili, že dovolili svojim synom ísť za dobrovoľníkov. Dosť bolo príčin, aby Krajňancov naplašili. Dostal som citáciu i ja, ako svedok, hoci nebolo čo svedčiť, ale chceli zo svedka urobiť obžalovaného. Ustanovil som sa. Najprv som vyslovil svoje podivenie, že v Gemer-Malohonte býval som 18 rokov a nikdy ma politické vrchnosti nepredvolaly. Pán slúžny sa vyhováral, že ma predvolali len ako svedka a hneď mi začal dávať otázky, či som si nevšimol farby na zástavkách. Nie, reku, veď také farby sú i na Lutherovom erbe. Vtom vkročil dr. Ján Krno, myjavský advokát, a hlásil sa ako zástupca veľkomožnej panej Anny Vydarenej. Csenkey nahnevane povedal: „Aká veľkomožná? Akási hodinárka; čo sme potom my?“ Krno s úsmevom odpovedal: „Aj nás volajú veľkomožnými!“ Tak chcel vyposmechovať otrockú obyčaj nitrianskeho ľudu, že každého popáneného volali veľkomožným. Videl som zo všetkého, že to mala byť len pasca na mňa. Keď ma pán slúžny láskave prepustil, išiel som na faru k Vannayovi, rozpovedal som mu, čo sa strojí, ako ma slúžny chytá a ako sa kryjem Lutherovým erbom. Čakal som, že slúžny bude sa radiť svojho dôverníka Vannaya, a nesklamal som sa. Hneď popoludní šiel na faru a spytoval sa, či Luther má nejaké farby v erbe, a keď mu to Vannay potvrdil, i červenú a bielu spomenul, pokrútil hlavou a povedal: „Hm, dobre sa vysekal!“ Keď videl, že ma nechytí, nanosil sa do kurátorov a pokutoval každého na 50 alebo práve na 100 zlatých. Pravda, vynahradilo sa im to. Z tohoto som videl, že je tu horúca pôda, a musím si dať pozor, aby som do niečoho nenarazil. Ja som sa síce nerád zapodieval politikou, radšej by som si bol konal svoje kňazské práce, ale tu sa nedalo vyhnúť. Úradskí páni hnali človeka tak, že musel priznať farbu.

Zprvu nemal som kedy na také veci myslieť. Dlžoby sme si povyplácali, vyrubili porub na opravu školy, ale ani do opravenej nemohli sme nahnať 150 — 200 detí. Boli potrební dvaja učitelia. (Dnes sú na tom priestranstve piati.) Ale platiť druhého učiteľa nebolo z čoho. Bol

síce už krajinský zákon, že i neštátni učitelia môžu dostať štátnu podporu, ale ich voľbu musela potvrdiť štátna vrchnosť. A každý vedel, čo to znamenalo. Slovák by sa za učiteľa nedostal.

Boli sme už po skúške, v prostred mája 1898. Vyšiel som popoludní na cestu a stretol som sa s učiteľom Zatkalíkom, ktorého otec už bol umrel. Tu ide mostom akýsi starý pán a učiteľ mi trochu naľakano povie, že je to škôldozorca Gustáv Libertínyi, o ktorom kolovaly povesti, že je veľký nepriateľ slovenských evanjelických škôl, že hromží a durí, aby sa staré budovy opravovaly, nové stanice zriaďovaly, ba že z ktorejsi školskej knižnice sobral české knihy, odvliekol do Nitry a tam ich spálil. Šli sme mu v ústrety. Predstavil som sa mu. Pred školou bolo viac brvien. Opýtal sa, na čo je to drevo. Odpovedal som: „Musíme opraviť školu a mala by sa pristaviť druhá učebňa.“ To sa mu zapáčilo. Ukázal som mu školu a zavolal som ho do fary. Keď videl hotový plán na opravu starej školy a prístavbu novej siene, až zmrzol od zadivenia. Začal hovoriť mne takou milou hontianskou slovenčinou, lebo do tých čias shovárali sme sa maďarsky: „No, vidia, pán farár, nitrianski páni farári pokladajú ma za nepriateľa evanjelických škôl. Nech vykonajú, čo začali, a ja ich budem všemožne napomáhať.“ Poďakoval som sa a hovorím: „Veď áno, magnifice, — bol kráľ. radcom, — ale cirkev nemôže platiť, a ak by sme žiadali a dostali štátnu podporu pre druhého učiteľa, otázka, či nám vláda schváli voľbu, ak ho my vyvolíme.“ Uškrnul sa a povedal: „Nech sa nič neboja, potvrdí, len aby si ten učiteľ s ruským cárom nedopisoval!“ Videl som, že hovorí posmešne, obrátil som i ja na žart a riekol som: „No, pravda, ruský cár nemá inej roboty, ako korešpondovať s dedinským učiteľom!“ Zasmial sa. Toto bol môj prvý rozhovor s ním a od tých čias verne mi pomáhal pri budovaní evanj. škôl. Bol práve na Hrachovišti pohreb, šiel ta i on pozrieť katolícku školu. Volal ma na svoj voz; keď sme dochádzali k Hrachovišťu, povedal: „Pán farár, vidím, že vykonajú všetko, čo chcú. Prosím ich, nech postavia ev. školu na Hrachovišti.“ „To je veľké slovo,“ odpovedal som, „medzi chtením a činením je mnoho vecí, ale čo možno, vykonám.“ To mi zabilo, ako sa hovorí, klin do hlavy, a keď mi sľúbil, že ak Hrachovišťania dajú aspoň 50 zlatých (100 korún) učiteľovi, ostatok vykoná ako štátnu podporu, hneď po pohrebe začal som sa shovárať s Hrachovišťanmi. Prvý ozval sa Pavel Meďo, ktorý vtedy učil deti: „Ak budeme stavať školu, dám na ňu vďačne päť zlatých.“ To bolo veľké slovo, lebo bol zo stredných gazdov. Majetnejší mlčali, ako obyčajne, keď ide o groše. Boli dostali od obce 140 zlatých výplaty z obecného domu, ktorý premenili na katolícku školu. Málo, ale preca niečo. Pri ďalších rozhovoroch rozprávali sme sa o mieste, kde by sa mohla škola postaviť. Nebolo ho. Obec nás chcela vytisnúť kamsi na kraj, i roľu nám bola sľúbila, ale nedala. Jednako pomaly všetci naši boli presvedčení, že škola je potrebná, najmä keď videli, že katolíci majú spôsobného, mladého učiteľa. Pravda, dlho sa u nich nezabavil. Pristali milí cirkevníci i na to, aby sme spravili na školu malý porub, a ja som im sľúbil, že napíšem prosby na susedné cirkve, aby ich napomohly. Začali sme hľadať miesto, vyhliadli sme dve záhradky pri potoku, ale skrútilo sa inak. Náhodou stretol som sa pri krajnianskom obecnom dome s hrachovišťským Židom Leopoldom Feldbauerom, ktorý zavše kupoval odo mňa obilie a chválil mojich Hrachovišťanov. Začal som sa s ním shovárať o stavbe školy a on povie: „Pán farár, nech nestavajú školu, ja im predám svoj dom.“ Pozrel som na neho zadivený a on podľa svojej obyčaje začal sa biť do pŕs, že čo on raz sľúbi, to i splní. Hneď popoludní šiel som k nemu na Hrachovište a opýtal som sa jeho ženy, či s tým súhlasí. Súhlasila. Svolal som Hrachovišťanov. Majetnejší sa zľakli, či ma Žid neoklame. Šli sme traja alebo štyria k Feldbauerovi a asi o hodinu bola kúpa uzavretá. Z 2500 zlatých spustil na 2150. O niekoľko dní šli sme na Myjavu, tam nám pravotár dr. Krno napísal kúpno-predajnú smluvu, v ktorej boly platebné podmienky, i termín, kedy vstúpime do úžitku, a dom bol náš. Nikdy by som nebol myslel, že to tak ľahko pôjde, ale malo to svoje príčiny. Feldbauer sberal sa z Hrachovišťa, chcel vyarendovať akýsi panský majetok a bol rád, že sa

striasol starého domu, ktorý by mu nebol nikto kúpil, kým pre nás mal veľkú cenu, lebo stojí prostred dediny a má i záhradu. Čo bolo zlé, môže sa opraviť. Keď sa nám Feldbauer z domu odpratal, nešiel preč, arenda sa mu nepodarila. Vystavil si dom na druhej strane - na bahnisku. Zo šenkovne urobili sme učebnú sieň, čo sa muselo, opravili sme v nádeji, že sa inokedy opraví lepšie. Za učiteľa osadili sme Daniela Hatalu, Myjavca, dosiaľ učiteľa v krajnianskych Dolinách, ktorý bol složil skúšku v Štiavnici. Libertínyi splnil slovo, štátnu podporu na učiteľov plat sme dostali. Aby som dokončil s Hrachovišťom, okolití naši evanjelici podopreli nás, ba i z Dištriktuálnej podporovne dostali sme 500 korún. Kúpnu sumu vyplatili sme skôr, ako sme mysleli. Ale stará chajda neomladla. Bola vždy staršou, až v jednu zimu sneh zrútil hornú časť pokrovu. Bolo treba myslieť na prestavbu školy. Chytili sme sa do toho a r. 1912 postavili sme celkom novú, i dnešným požiadavkám zodpovedajúcu školu. Za naším príkladom pohli sa i katolíci, ktorí pre svojich 100 školopovinných detí mali iba malú školu. Navozili kameňa, z obecnej hory dreva, a potom ani hnúť, nemal kto poháňať. V čas stavby chodil som častejšie na Hrachovište a vídaval som pri stavaní sedieť bývalého rychtára, katolíka, ktorý mal suchoty a onedlho umrel. Veľmi sa podobal cisárovi Vilhelmovi II. Hovoril mi: „Oni už budú mať školu, ale my? Dali sme za plán 150 zlatých, sľúbili nám na postavenie školy 10.000 korún, a kde nič, tu nič!“ Odpovedal som mu: „Spravte tak, ako my, nespoliehajte sa na nikoho, chyťte sa do práce, a bude.“ Poznamenávam, že sme sa nikomu neprosili o plán, spravil som ho ja, tak ako pre krajniansku školu, hoci sme mali staviteľa až z Trenčína. I poslal nám plán, ale ja som mu ho prispôsobil podľa našich pomerov a musel stavať tak. Hrachovišťskú školu stavali dvaja Krajňanci, Pavel Bumbál a Štefan Sako, a postavili ju dobre, len v tom sme spravili chybu, že sme učiteľove izby dali tak vysoko, ako učebnú sieň (4 m), ale to sa prihodí i učeným staviteľom. Keď škola stála, viezol sa popred ňu námestník ostrihomského arcibiskupa, biskup Rajner, ktorý prišiel birmovať. Opýtal sa, či je to štátna škola. A keď počul, že to postavili evanjelici, povedal, že iste stála aspoň 30.000 korún, a tu sa veru pán biskup dôkladne pomýlil, lebo nás stála iba 6000 korún v hotovosti, prácu, dovoz kameňa, tehly aj denných robotníkov sme cenili na 5000 korún. Dnes po 20. rokoch ani neviem, ako sa to zaplatilo, ale nikto sa pritom neožobráčil. Musím vyzdvihnúť horlivosť vtedajšieho kurátora Pavla Zmeku, ktorý v súrnejších letných prácach hospodárskych opustil vlastnú robotu a robil okolo školy, i vozmo pomáhal, a nezahynulo ani jeho. Pri dobrej vôli všetko sa vykonalo a Pán pomáhal.

Zašiel som už hodne napred, musím sa vrátiť a pripomenúť aj iné školy, lebo za 25 rokov, čo som bol v Krajnom, najviac práce a ustávania mal som okolo škôl. Mal som pritom trpké skúsenosti, nielen pri cirkevníkoch, ale temer vyhlásili ma za zradcu cirkvi a národa, lebo som chcel dopriať mládeži lepšej výchovy. Týkalo sa to zriaďovania škôl so štátnou pomocou. Ešte postaviť školu, to sa dalo. Našiel som školu v Podkylave, a aká bola, taká bola, i na korytnianskych kopaniciach. V Podkylave bolo vyše 100 žiakov a učil ich myjavský pytlikár, i to z tých horších. Potom si vzali maliara Samuela Hatalu, o nič lepšieho. Chcel som zabezpečiť pre učiteľa plat. Podkylavci sa podvolili, ba kúpili aj záhradu pre učiteľa, ale už v nasledujúcej porade to zrušili, že by nevládali toľko platiť. Ľúto mi bolo úbohých detí. Podľa dohovoru s Libertínyim prosil som o štátnu podporu pre štyri školy: krajniansku, podkylavskú, hrachovišťskú a korytniansku. Pravda, bola to zrada, lebo predtým ani jeden nitriansky kňaz sa na také niečo neopovážil. Začal, bohužiaľ, senior Leška, že som zapredal cirkevnú školu. Z národnej strany napadol ma dosť hrubo ináč statočný advokát Ján Klempa, kmotor môjho predchodcu. Ale toho som ľahko utíšil, keď som sa ho opýtal, prečo jeho kmotor trpel, aby vyše 100 slovenských detí podkylavských (lebo šlo hlavne o Podkylavu) učili nedoukovia a korheli. Keď okolní kňazi videli, čo robím, osmelili sa i oni a podľa môjho návodu vykonali pre učiteľov štátnu podporu. Keď sa stal seniorom Ján Mocko a niektorý farár obrátil sa na neho pri zriaďovaní škôl, upravil ho na mňa. Stal som sa školským

špecialistom a moja zrada ctnosťou. Také sú ľudské súdy.

Trvalo dva roky, pokým sme vyplatili celocirkevnú dlžobu a prišli do riadnej koľaje. Potom už prišiel poriadok na školu. Ja som chcel, aby boly dve učebne a povolal sa i druhý učiteľ. Ale nedalo sa to vykonať. Pravdu síce mali hornokopaničiari a dolinári, keď nechceli stavať školu pre dedinárov a dolnokopaničiarov, lebo ich deti nechodily do dedinskej školy. Niektorí starší dedinári a dolnokopaničiari dôvodili, že predtým z celej cirkvi chodily deti do jednej školy a vmestily sa. Darmo som im ukázal vypracovaný plán, ako sa budú jedno za druhým stavať školy na kopaniciach. Jedni sa toho zľakli, iní neverili, ostatní povedali, že sú spokojní s takými učiteľmi, akých majú. Vyhral som aspoň toľko, že privolili na opravu doterajšej školy podľa plánu, ktorý urobil staviteľ Erben z Trenčína a ja som ho opravil. V rámci budovy bola aj izba pre druhého učiteľa a krov na tej strane, kam by sa bola mala pristaviť druhá sieň, nedal som riadne zakončiť, ale založiť starými doskami. Stavba sa dokončila na všeobecnú spokojnosť, dlžobu sme vyplatili za dva roky; dosiaľ opatrujem zmenku na 1000 zlatých, ktorú som podpísal s dvoma kurátormi, Jánom Zmekom, krajnianskym, a Jánom Remiášom, podkylavským. Ale ani v novej budove nebolo už miesta pre 150 detí, a koľko ich nechodilo! Pravda, chyba bola i na výučbe, lebo náš rechtor Zatkalík sa pri učení nepretrhával, hoci ináč bol dobrý učiteľ. Hubila ho i puška. Úfal som sa, ak sa škola rozdelí a ostanú mu len vyššie alebo nižšie triedy, výsledok bude väčší, ale i keď sa stalo — malý rozdiel. Jednako som duril, aby sa pristavila druhá sieň a povolal sa druhý učiteľ, pre ktorého som už bol vymohol štátnu podporu. Ale moji Krajňanci ani počuť. Najmä keď sa fílie i horné kopanice vzoprely a vypovedaly platiť na prístavbu školy, keď ich deti do nej nechodily. A mali pravdu. Ani dedinári a dolnokopaničiari nechceli pristavovať. Čo bolo robiť? Odročil som celú vec na druhý konvent, ktorý mal len o tomto rozhodovať. A tu vyznám, použil som fígeľ. Odpísal som Libertínyimu, aby mi napísal, že ak Krajňanci za jeden rok nepostavia druhú sieň a nepovolajú druhého učiteľa, stratia právo na povolenú štátnu podporu. Libertínyi napísal. Keď som jeho prísny list v konvente prečítal a preložil, poddali sa aj najzatvrdilejší. Dolnokopaničiari vymienili si len toľko, že ak by sa stavala škola u nich, dedinári sa zaväzujú zaplatiť na ňu toľko, koľko oni zaplatia na prístavbu dedinskej školy. A hľa, dobre to prišlo. Pred niekoľkými rokmi stavala sa v dolných kopaniciach (na Prehorke) škola a dedinári svoj sľub splnili. Ďalej sa ustanovilo, že budú stavať naši majstri. Kameň sa navozil, surová tehla narobila a do jesene bola škola vystavená, zvnútra ovakovaná, všetko usporiadané. Mohlo sa v nej učiť.

Keď sa učiteľ nehlásil, povolali sme učiteľku Helenu Kreissovú z Košíc alebo od Košíc. Deti jej nerozumeli, tak že som často musel učiť i učiteľku i deti, najmä náboženstvo, piesne, modlitby a p., a udržovať poriadok v škole. Boli tam dvaja už odrastenejší chlapci; prišiel som raz do školy a jeden z nich žaloval na druhého, že povedal, aby nabili pani učiteľku a nebudú musieť chodiť do školy. Hotový atentát. Čo, reku, vyšibať chlapčiska? Ale obrátil som ináč. Povedal som udavačovi: „Vidíš, aký je tvoj kamarát sprostý: veď pani učiteľka sú pevná, a ak by nezvládali s vami, prídem ja a budem vás hádzať ako hrušky!“ Celá škola sa rozosmiala, mladým mysliam svitlo, ako by to bolo v škole, a atentátor sa zahanbil, viac sa nezastrájal. Nepoviem, že by v škole, rozdelenej podľa pohlavia, na učenie dievčeniec nebola súca učiteľka, ale pri vyučovaní chlapcov sa nedarilo, aspoň ja v našich počiatočníckych školách mal som nedobré skúsenosti, a kde sa učiteľka vydarila a poriadok udržala, bolo to na úkor zdravia. Hrachovišťania na pr. mali s učiteľkou také smutné skúsenosti, že keď neskoršie bola reč o voľbe učiteľa a prihlásila sa učiteľka, povedali: „Radšej nech deti nechodia do školy.“ V Krajnom po odchode Kreissovej mali sme učiteľov: Michala Molnára, Tomalu, Nováka a Dúbravčíka, samých mužských, a šlo dobre. Pre Podkylavu bol mi odporúčal Libertínyi svojho niekdajšieho spolužiaka, bývalého, ale vyhodeného kňaza,

fakóvozokanského Masztisa; keď sa mi prišiel predstaviť a ukázal mi svedectvá, povedal som mu to isté, čo kedysi bol povedal arcibiskup ostrihomský novomestskému prepoštovi grófovi Berényimu: „Keby ste sa boli statočne spravovali, mohli ste byť na mojom mieste!“ a poslal ho do Juž. Ameriky za misionára, lebo ľahkomyseľným životom zadĺžil prepoštský majetok. K vôli Libertínyimu Podkylavci Masztisa vyvolili. Na šťastie prišiel až v máji po skúške, ale cez leto tak sa preukázal, že v jeseni nechceli mu dať deti učiť. Musel zaďakovať a odísť. Dobrá snaha Libertínyiho zachrániť človeka vyšla na zmar. Do podkylavskej školy vrátil sa Hatala. I on si upil, ale aspoň nerobil škandály. Napokon i Podkylavci dostali riadneho učiteľa, Karla Treského z Modry. Škoda, že bol tam len za päť rokov, potom odišiel do Nového Mesta n. V., kde je teraz školským inšpektorom. Ale školu dal do poriadku, hoci pri takom veľkom počte žiakov (mával ich vyše 150) nemohol všetko dôkladne vykonať; vykonal, čo vykonať mohol. Bol viac vychovávateľom ako učiteľom deťom i rodičom, ktorých naučil, ako si majú školu vážiť. A to vie máloktorý učiteľ. Bohužiaľ, po Treskom nedostali sme jemu rovného. Vyvolili sme Zajaca z Tisovca, ináč dobrého človeka, ale chýbaly mu vlastnosti, ktoré robia učiteľa učiteľom; lepšie o tom nehovoriť. Bol za 12 rokov podkylavským učiteľom, až po prevrate odišiel za učiteľa do Dobšinej, teraz je správcom meštianky v Rimavskej Sobote. Úfam sa, že doterajšie skúsenosti využije pre dobro svojej školy. Mal som s ním dosť oštary, lebo ho napádali ako Slováka a odopreli mu štátnu podporu.

Opíšem len jednu epizodku. Cez vojnu, ba myslím už na sklonku, nepovolilo mu ministerstvo druhú kvinkvenálku. Bez tých 100 korún bol by sa zaobišiel, ale ja som nepopustil, lebo som videl, že bola to iba osobná pomsta notárova. Školským inšpektorom bol Lőrinczy, rodák sobotský, krstný syn Štefana Daxnera. Keď som ho požiadal, aby sa osobne presvedčil o výsledku výučby, šiel i so slúžnym a notárom, ale mňa ako škol. predsedu nezavolali. Dozvedel som sa o tom a šiel som za nimi. Páni boli prekvapení, učiteľ a deti sa zaradovali; skúšanie ako-tak šlo. Lőrinczy prezeral školskú knižnicu, slúžny Filberger záchody. Pobrali sme sa zpät. Páni mali koč, ale k vôli mne šli pešky. Po ceste shovárali sme sa s Lőrinczym o Daxnerovcoch. Iste prišlo do reči, že Daxner ako podžupan gemerský a priateľ jeho otca často shováral sa s ním, ako by sa dalo Uhorsko spravedlivo usporiadať. Starý Lőrinczy na námietky Daxnerove napokon povedal: „Je to pravda, kmotre, čo hovoríš, ale nijako neviem, ako by to malo byť!“ Pred nami bola Javorina v celej svojej sláve a Lőrinczy v obdive zavolal: „De szép ez a Magyarország!“ (Či je krásne toto Uhorsko!). Ale už o dva-tri roky nebol to Magyarország, ale Slovensko. V dedinke Podkylave zastavili sme sa pri kováčovi, ktorý kone podkúval, a slúžny Filberber chcel sa ukázať, aký je populárny. Opýtal sa kováča: „Okúvate?“ Kováč, figliar, ani hore nepozrel, odpovedal: „Neokúvam, ale podkúvam!“ Ja som sa nahlas zasmial a Lőrinczy, ktorý nevedel slovensky, opýtal sa, prečo sa smejem. Keď som mu vysvetlil rozdiel medzi okúvaním a podkúvaním, povedal Filbergrovi: „Ako je to, že ty si redaktorom slovenského časopisu (vydával Obzor) a nevieš slovensky?“ Pán slúžny, celý červený od zahanbenia, nepovedal ani slova, a ja som ho trochu vyhováral, že slovenská reč je ťažká. Keby Filberger nebol vydával Obzor, v ňom nehanobil Slovákov a nebol chcel podrývať nohy myjavskej banke, bol by sa mohol udržať i po prevrate, lebo bol dobrým administrátorom, a ja viem, že by bol splnil, čo sľuboval po prevrate dr. Ivankovi, ako vládnemu referentovi, že ako verne slúžil dosiaľ Maďarom, tak bude verne slúžiť Slovákom. A veru dosť horších, Slovákom krivdiacich ľudí, najmä notárov, ostalo v úrade. Filberger vydal si svedectvo čierno na bielom v Obzore a tak nebolo pre neho miesta. Jeho predchodca, zlostný Winkler, požíva československú penziu.

Zajac nedostal kvinkvenálku; ešte som raz skúsil a pricitoval som Lőrinczyho do podkylavskej školy, oddal som mu bol pohár, ktorý suchánski páni boli chceli dať

maďarskému básnikovi Tompa Mihályovi, ale neoddali, a mne ho bol daroval na mena Kovách Lojzi. Lőrinczyi dal pohár Szász Károlyovi, predsedovi uhorského snemu, a ako mi hovoril, oddal mu ho s tým, že ho za 20 rokov u seba s úctivosťou opatroval luteránsky kňaz, ktorý je všeobecne pokladaný za veľkého pansláva. Konečne sa ľad prelomil a Zajac dostal kvinkvenálku. Pravda, dlho ju nepožíval. Teraz miesto jednej sú tam dve školy a zriaďuje sa tretia.

V Hrachovišti stal sa učiteľom Daniel Hatala, ktorý bol výpomocných učiteľom v Dolinách krajnianskych, kde sme boli kúpili pre školu dom. Potom složil v Štiavnici učiteľskú skúšku. Chcel som ho osadiť v Dolinách ako riadneho učiteľa, pravdaže, so štátnou podporou. Ale moji milí Dolinári nechceli podpísať písma za št. podporu. Niekto im nahovoril, že im potom postavia št. školu. Aj im postavili. Dostali učiteľa Kostru, rodom z Turca, ale zaťatého maďaróna. Ani s vlastným otcom a sestrou, ktorí boli u neho, nechcel sa slovensky shovárať. Náboženstvo učiť nechcel, tak že som ja ta chodieval aspoň raz do týždňa. Bola to hodina cesty a keby cesty, ale vody a čľapkaniny. Hatalu vyvolili Hrachovišťania, ale o dva roky umrel. Po Hatalovi sa učitelia chytro premieňali, tak že som si len mená zapamätal, ale ako jeden za druhým prichádzali, už neviem. Boli tam: Zauner zo Sv. Jura; Molnár, ktorý prešiel do Vrbového; Kuchárik, prišlý z Báčky (keď mu prišlo číslo Nár. novín, kostoliansky notár postaral sa, aby nedostal štátnu podporu); Jozef Mráz, Dobšinčan, prišiel z Matejovca a odišiel na Brusník do Novohradu. Teraz je na Lovinobani tiež v Novohrade, už v penzii. Učiteľka Helena Strnádová nevynikala usilovnosťou, ale tým viac dlžobami u novomestských kupcov. Ján Valašťan z Békešskej Čaby zabavil sa tam i cez prevrat, i sa tam oženil. Odišiel na Brezovú učiť na meštianku. Dobrý muzikus a skladateľ, jeho skladby spievajú sa na večierkoch. Teraz je v Turčianskom Sv. Martine. Po jeho odchode prišiel Steberle, zo Sv. Jura ako Zauner. Hoci Nemec, v škole dobre vyučoval a sám od seba chytil sa do národnej práce. Shromaždil mladých ľudí, nacvičil divadelné hry. Zahrali divadlo v hrachovišťskej škole, na ktoré prišli i katolícki kňazi z Hrachovišťa a Vaďoviec. Steberle odišiel na Turú Lúku.

Poďme do Korytného a či na korytnianske kopanice, kde boli postavili školu. Obyčajný sedliacky dom, školská sieň 16 m2, v ktorej miesilo sa 40 detí. Opovážil som sa raz pri vyučovaní vojsť, ale o minútu-dve už som i utekal. Učiteľ s deťmi vysedeli tam celé hodiny. Učiteľom bol najprv istý Kuliška, predtým žencovský gazda. Z počtov naučil príklad, ako sa majú ženci a vôbec poľní robotníci deliť so zárobkom. Za ním prišiel Samueľ Hatala, ktorý bol učil aj v podkylavskej škole a odtiaľ vybral sa bol s otcom do Štiavnice skladať učiteľskú skúšku. Ale jablko padlo ďaleko od stromu, lebo na môj dotaz došlo zo Štiavnice písmo, že keď nesložil ani prijímaciu skúšku, na riadnu skúšku ho nemôžu pripustiť. Keď som mu to prečítal, potešil sa a povedal, že je tak dobre; keď ho nechcú skúšať, nech mu pošlú diplom. Nedajbože ho presvedčiť, čo to znamená. Bol to hlúpy mudrlant. Keď som ho pred skúškou volal na faru, aby som ho niečo naučil, a predložil som mu mapu Europy, chcejúc mu ukázať polohu štátov europských, on začal mňa poučovať, že veď on bol i v Komárne, že vie i nemecky. Darmo som ho poučoval, že je to málo pre učiteľský diplom, on len svoje húdol. Druhý raz ani neprišiel a ja som ho nevolal; vedel som, že z tej raži nebude múka. Napokon sme i ta dostali diplomovaného učiteľa, Samuela Mikulíka z Dobšinej, podľa mena Slováka, podľa rodiska a domácej výchovy Nemca, ale zaťatého Maďara, ktorý chcel nasilu školu pomaďarčiť. A podľa apponyovského zákona ktorá škola bola prihlásená ako maďarská, na tom sa viac nedalo meniť. Stálo ma to veľa práce, pokým som nahor vysvetlil, že je to slovenská škola, iba učiteľ je Maďar. Ináč bol Mikulík usilovný učiteľ; za jeho učiteľovania pristavili sme k doterajšej budove novú učebnú sieň, 35 m2, lebo sme nemali viac priestoru. Neskoršie dohrnulo sa nám do nej vyše 50 žiakov. Veľa ich prišlo z krajnianskych kopaníc,

ale školu sme nemohli roztisnúť. Mikulík odišiel na štátnu školu do lubinských kopaníc, so mnou sa rozlúčil len listovne, kde mi ďakoval za všetko dobrodenie, ktoré som mu preukázal, ale darmo je, musí odísť ta, kde bude môcť vyučovať podľa svojho vlasteneckého citu. To znamenalo, že na štátnej škole bude môcť slovenské deti učiť len maďarsky. Ľutoval som úbohého, pomýleného človeka, ešte väčšmi úbohé deti, ktoré maly prísť do takých rúk.

Pri posviacke novej školy na korytnianskych kopaniciach boli prítomní šiesti diplomovaní učitelia z krajnianskej cirkvi. Z obce Krajného dvaja, z Matejovca jeden, Mikulíkov krajan Mráz, z Podkylavy, z Hrachovišťa a miestny; štátny z krajnianskych Dolín neprišiel. Za jedenásť rokov môjho pobytu v Krajnom miesto jedného šiesti, to presahovalo moje najsmelšie nádeje. Žiadal by som si bol ešte školu a riadneho učiteľa na Žadovici, ale tam boly tvrdé srdcia, vari preto, že boli najmajetnejší a mali spôsobného ľudového učiteľa Pavla Vičíka.

Po Mikulíkovom odchode s korytnianskych kopaníc prihlásila sa nám za učiteľku Margita Špeťková zo Zvolena. Vydržala tam plných desať rokov. Hoci telesne slabá, učila pilne, naučila niečo i z maďarčiny, ale hlavnou jej prácou bolo vyučovanie náboženstva, čomu sa naučila od svojho starého otca s materinskej strany, učiteľa na Počúvadle pri Štiavnici, Karla Straku. Za desať rokov učila verne a počestne sa spravovala, ale po prevrate jej poniektorí hlúpi ľudia vypovedali, lebo sa vraj učila na maďarských školách. Darmo som im vysvetľoval, že sa nemohla na slovenských, keď takých nebolo, a že tak by sa museli vyhnať všetci terajší učitelia, lebo všetci sa učili na maďarských školách. Bol tam zlomyseľný sused, ktorý i so svojou jazyčnou ženou s nikým sa nesniesol, i do učiteľky mal vždy zádrapku. On pobúril už i tak rozbúrených ľudí. Rozumnejší a uznanlivejší sa utiahli a úbohá učiteľka prišla mi s plačom, že ju vyháňajú. Ale i tu sa dokázalo, že keď núdza najvyššia, pomoc božia najbližšia. Do Krajného vrátil sa z vojenčiny učiteľ Ján Dúbravčík, ale prišiel len zaďakovať, lebo mal už iné, lepšie miesto. Stanica sa uprázdnila, svolal som konvent a Krajňanci nepozastavili sa na tom, že Špeťková sa učila na maďarských školách, vyvolili ju na moje odporúčanie a hneď sa i presťahovala. Korytňanci dosadili do školy svojho človeka, Martina Rodenáka, ktorý nechodil do maďarských škôl, i do slovenských kopaničných veľmi málo, ale i tam rozhodovaly rodinné záujmy. O dva-tri roky dostali učiteľku, ozajstnú Maďarku, ale neprotestovali proti nej, ani ju nevyháňali; hlavný protestant Kožák umrel a jeho syn rozišiel sa so ženou, Rodenákovou dcérou. Tak sa robí politika i v malom.

Myslím, že som až priobšírne opisoval prácu okolo škôl, pri ktorej som často musel opakovať slová národnej piesne: Ťažká práca, málo chuti, čo postavím, to sa zrúti. Ale bolo treba starať sa i o chrám. I tam strecha vypovedala. Ani sám neviem, ako sme sa dozvedeli o púchovskom Židovi Politzerovi, ktorý zaopatril šindoľ a pokryl strechu na kostole i zvonici. Mala sa síce strecha, aby bola trvácnejšia, zapustiť térom, ale som myslel: tricať rokov vydrží, a ak Krajňanci o tricať rokov nechytia sa do prestavby alebo prístavby chrámu, nie sú hodni, aby ho mali. Ale v tom som sa pomýlil. Tricať rokov prešlo, strecha nevydržala, môj nástupca musel dať pokryť znova chrám eternitom a chrám ostal starý, ako bol, hoci nie celkom. Dlážka a obloky ma veľmi mýlily. Začal som sbierku, ktorá vyniesla toľko, že sa mohol chrám vydláždiť znamenitým pieskovcom z Rakús, čo mi poradil skúsený sused Štefánik. Je to pekný, nažltkastý kameň, ktorý sa nezľakol ani čižmových podkov, pekne sa hladí a iste pretrvá i mocné chrámové múry. Obloky sme dali zväčšiť a vsadiť do nich železné rámy. Je omnoho viac svetla. Viac sa nedalo vykonať, ale i tak som bol rád. Bol by býval potrebný i nový organ, ale o tom ani počuť, najmä z osobných príčin. Keď sa tá prekážka odstránila, už postavili i nový organ práve vtedy, keď sa ľudia najviac žalujú na všelijaké krízy (1931).

Vojna neušetrila ani naše zvony. Koncom septembra 1916 sobrali dva, veľký a malý. Chceli i

stredný, ale ten som nedal, museli ho nechať. Bývalý mendík Ján Horák s inými horlivými cirkevníkmi krajnianskymi chytili sa do sbierania na zvony a poslali z Ameriky blízko 40.000 korún. Za 4000 korún, ktoré sme dostali ako výmenu za sobrané zvony, neboli by sme kúpili ani malý. Takto hneď po mojom odchode zaopatrili práve také zvony, ako boly predošlé, a rana sa zahojila. Pravda, moja myšlienka pristaviť vežu a rozšíriť chrám ostala a myslím dlho ostane nesplnená.

Mám teraz povedať niečo o sebe, ako som sa vžíval do nových pomerov. Iste bol veľký rozdiel medzi prácou na Pondelku a v Krajnom; tu jej bolo viac. Služby božie som síce i tu odbavoval každú nedeľu, ako tam, ale musel som privykať na veľké množstvo ľudí. Na Pondelku, či v matke, či vo fíliach, poznal som každého, vedel som o každom, ako často chodí do chrámu, a často som i na kazateľni zmenil tón a spôsob kázne podľa toho, koho som mal pred sebou. Vyznať musím, že som sa na kázne nepripravoval podľa predpisov homiletiky, máloktorú som mal napísanú; premyslel, napísal alebo i nenapísal som rozdelenie, úvod, suspirium vzal som z piesní, lebo veršovníkom som nikdy nebol, a šiel som kázať. Moje šťastie bolo, že som od mladi čítaval Písmo sv., mal som výbornú pamäť a najmä evanjelické texty vedel som nazpamäť. Raz v Krajnom vyniesol som si na kazateľnu len agendu, bibliu nie a už som nemohol pre ňu sísť. Bola nedeľa Deviatnik s textom o delníkoch na vinici. Čo bolo robiť? Keď som mal čítať text, vzal som do ruky agendu a vyčítal som ho z nej — nazpamäť. Ale nikomu by som to neodporúčal, hoci z celého, viacstohlavého poslucháčstva zbadala to iba kňazská dcéra, ktorá vedela, že v agende nebývajú texty.

Pohrebné kázne som si na Pondelku zväčša a v Krajnom vždy napísal, lebo boly kratšie, a usiloval som sa charakterizovať pomery alebo osoby. Mával som i zvláštne prípady, kde sa muselo uvažovať každé slovo, aby som povedal pravdu a neumožnil zádrapku. Rok po mojom príchode do Krajného umrel na porážku notár Erdélszky, sám v sebe nie zlý človek, ale musel mnohé veci konať proti vlastnému presvedčeniu. Na pohreb prišiel slúžny Csenkey, viac úradníkov, okolití notári. Vedel som, že dajú pozor na každé slovo, ale pravda musela von, preto som v kázni spomenul, že notári sú kliešte, ktorými veľkí tohoto sveta vyberajú horúce železo z ohňa. Všetci tomu porozumeli a slúžny, idúc do blízkeho cintorína, povedal notárom: „Všetci sme dostali!“ Ale zadrapiť sa nemohol. Nezatajil som pravdu ani pri pohrebe myjavského notára Jurenku, rodáka myjavského, kde boly shromaždené všetky slávne myjavské úrady. I tam som svedčil o pravde božskej a ľudskej. Ale najťažšie postavenie mal som na pohrebe svojho bývalého profesora z Revúcej, Karla Viesta. Tam som použil slov listu k Židom 11,25, že Mojžiš vyvolil si radšej protivenstvo trpieť s ľudom božím, než časné a hriešne pohodlie. Každý kazateľ vie, že pohrebné kázne sú najťažšou povinnosťou, ľudia čakajú a žiadajú chválu i tam, kde niet čo chváliť, ako vôbec pri ľuďoch možno chváliť len milosť božiu, ktorá pôsobila v človeku, ak sa jej dal viesť. Veru dobre robí katolícka cirkev, že len vo výnimečných prípadoch dovoľuje pohrebné kázne; my, pravda, sme cirkvou slova, ale nech sa nezabúda, že sme cirkvou *božieho* slova, ktoré má oslavovať Boha a nie ľudí, často i na ujmu pravdy. Nie z pýchy, ale z obavy, aby ktokoľvek z bratov-kazateľov neurazil svoje svedomie, zakázal som testamentárne na svojom pohrebe hovoriť. Odstrašujúcim príkladom boly mi mnohé reči, ktoré som počul pri pochovávaní priateľov a známych.

Keď je reč o kázaní, chcem pripomenúť formálnu stránku kázania, reč a či nárečie, ktorým sa káže. Podľa starej tradície kázavalo sa u nás nie, ako sa to dnes menuje, česky, ani československy, ale rečou českej kralickej Biblie, premiešanou nárečiami, najmä slovenčinou, veď medzi prekladateľmi bol i Slovák Jesenský. Ale koľkí kazatelia vedeli dokonale takú reč? Bolo by zaujímavé sobrať a vydať kázne rozličných kazateľov, aby sa ukázal ozaj bábelský zmätok reči, ani nehovoriac, ako v časoch útisku a prenasledovania slovenčiny

mnohí kňazi opovrhovali ňou, mnohí sa báli učiť reč, v ktorej mali kázať. Dosť na tom, v reči bol najväčší zmätok a kryl sa pod spoločným označením bibličtiny. Na ktorejsi kňazskej konferencii, kde majster bibličtiny Leška ostro vystúpil proti slovenčeniu kázní, spýtal som sa dvoch bratov-kňazov, ináč spisovateľov slovenských a z najlepších kazateľov: „Povedzte, bratia, akou rečou ste na minulej spovedi hovorili?“ (Jeden z nich kázal, druhý pripravoval na spoveď.) Pozreli na seba, uškrnuli sa, oba cítili, že chceli hovoriť bibličtinou, ale hovorili nárečím a či miešali nárečie, jeden nitrianske, druhý liptovské. A toto sa stalo v Nitre, kde všetci kňazi boli korenní Slováci, ktorí si dali záležať i na vypracovaní i prednesení kázní. Akože to bolo a, môžem povedať, je i dnes na pr. v Gemeri, Novohrade, Šariši a p.? Ja som sa zprvu držal tradície, znal som reč Biblie, lebo som Písmo sv. od mladi čítaval, ale potom zdalo sa mi, že i čistá slovenčina bola by súca na kázanie. Začal som na Pondelku, kde sa to zprvu zdalo divným, ale ľudia privykli; v Krajnom začal som zasa bibličtiť, ale prišiel mi raz do chrámu prof. dr. Pastrnek: akože — myslím si — preukážem sa takému učencovi svojou poslovenčenou bibličtinou, v ktorej len koncovky boly neslovenské? Kázal som slovensky a keď som sa o niekoľko dní spýtal podkylavského Kadlečíka, čo povedali cirkevníci na moju nedeľňajšiu kázeň, odpovedal: „Páčila sa im, že sa už náš pán tatíček naučá tak vyprávat, jako my.“ Tak je dobre, pomyslel som si; keď si túto reč pokladáte za svoju, budem tak kázať a od tých čias som v Krajnom, i na Myjave, v Kostolnom, ba i na Brezovej slovensky kázal. Mladší bratia ma nasledovali, tak že dnes v celej Nitre, podľa môjho vedomia, len dvaja kňazi kážu biblicky, a to jeden preto, že je znamenitým znateľom tej reči, a druhý, že káže staré kázne, a tie sú písané biblicky. Ale nepripisujem to sebe, lebo my ľudia sme slabými nástrojmi toho, čo sa menuje duchom času.

Treba spomenúť i domáce pomery. Ako som už povedal, prišiel som do Krajného s manželkou, dcérou Annou, matkou a sestrou. Naša chovanica Oľga bola vtedy v Neuen Dettelsau v Nemecku. Prišla odtiaľ až v marci r. 1896; doviezol ju Jozef Nedobrý, častkovský farár, so svojou dcérou, tiež Oľgou, ktorá sa pozdejšie vydala za Samuela Delingu, bzinského farára, nástupcu Borsukovho, ale od prevratu je vdovou a žije s matkou-vdovou v Martine. Asi o dva roky prišiel do Krajného i otec, tak sme boli všetci spolu, pravda, nie dlho; najprv sa odstúpila matka r. 1899, práve na Veľký piatok popoludní sme ju pochovávali, umrela 76-ročná. O 6 rokov, počiatkom marca 1904, umrel otec v 86. roku života. Ani jeden dlho neležali; matka ešte v stredu celý deň chodila, prizerala sa na sestru, ako tkala, a večer s nami spievala. Dosiaľ mi znie v ušiach jej pekný, milý hlas. Ľahla si o 9-ej do postele, asi o hodinu začala stenať, zadúšalo ju. Vstali sme k nej, vzal som ju do náručia, oprela hlavu o mňa a usnula. Otec trochu dlhšie polihoval, ale zavše vstal, tak i pred samou smrťou ráno vstal a v spodných šatách sadol si do foteľa; na slovo mojej manželky šiel si ľahnúť, a keď som prišiel k nemu, pekne, srozumiteľne shováral sa so mnou. Odišiel som po práci do farskej kancelárie, ale sotva som si sadol, už prišli pre mňa, že dokonáva. Našiel som už bezdušné telo. Hoci telesne slabý, dožil vysoký vek. Týždeň pred smrťou žiadal si, aby som mu prislúžil Večeru Pánovu; pred prislúžením ďakoval nám za opateru, vtedy sa už lúčil. Potom za dvanásť rokov nebolo u nás pohrebu, až koncom septembra 1916 ochorela sestra, iste na influenzu. Lekára pri ruke nebolo, umrela 1. októbra v 62. roku života. Na krajnianskom cintoríne mám tri hroby; štvrtý čaká mňa, ale spievam si často: „Můj Bože, nevím, kde umřít mám, která zem přikryje hrob můj“ — a teším sa: „Nech mi se místo dostane kdekoli, země jest Páně!“ Za úda rodiny pribudla nám mladšia sestra Oľgina, Marta; všetky tri, Oľga, vlastná dcéra Anna i Marta, boly po jednom roku v Dettelsau. Oľgu i Annu učil som doma, s ostatnými súkromnými žiakmi, Marte sa už toho nedostalo, lebo som bol veľmi zamestnaný. Pripomáhalo sa ináč. K domácim počítal som vždy i kaplánov, z ktorých niektorým bola krajnianska fara azylom, ale doliehaly na mňa práce, starosti, choroby tak, že som nemohol byť bez kaplána. Najhoršie bolo, že som sa nemohol nikam vybrať z domu, lebo vždy som

mohol čakať nejakú povinnosť a ľudia boli naučení so všelijakými svojimi vecmi na faru chodiť o pomoc i radu. Farár musel byť i asekuračným agentom, za čas správcom Potravného družstva, pri voľbách mal povinnosť starať sa o voličov, ktorým musel najprv vyreklamovať hlasy, to jest voličské právo, okrem toho musel byť záhradníkom a hospodárom. Šťastie, že vtedy autá neboly v móde, bol by som musel byť i šoférom, ako je to už dnes. Ale hlavnú vec, pastorizáciu, nemal som kedy konať. Vyšla bola síce kniha od Jozefa Hörka, myslím pod názvom: „Lelkipásztor“ a cirkevné vrchnosti zaväzovaly kňazov, aby podľa nej sa spravovali, lenže bol a je v tom rozdiel mať na starosti sbor 400 a 4000-dušový. V Hörkových úpravách chybovalo jedno: že farár nesmie ochorieť, ako sa to mne stalo počiatkom roku 1898. Obľahol som na lúpanie, nohy i ruky mi zapuchly a za mesiac z postele ani hnúť. Bolo to koncom januára, cez február, keď býva najviac pohrebov. Susední bratia, kostolanský a vrbovský, museli vypomáhať a kapláni, staro-turanský a myjavský, služby božie odbavovať. Ja som na posteli krstil, uvádzal, ba i nesvorných manželov meril. Výťahy z matriky vypisovala moja chovanica Oľga, ja som len podpisoval. Iba vtedy som sa zľakol, keď som už ani pero do ruky chytiť nemohol. Liečil ma dr. Slabej z Myjavy, ale dozvedel sa o mojej chorobe dr. Markovič, i bez volania prišiel a siahol hneď na srdce. „Čo“, reku, „tam hľadáš? Pozri ruky a nohy zapuchnuté!“ „To je nič, to prejde, ale hlavná vec, či srdce vydrží. Tvoje šťastie, že si nie alkoholik!“ Oba lekári radili ísť na jar do Piešťan, ale ja som nemal kedy a, pravdu povediac, nemal za čo. Ostal som doma. Až po niekoľkých rokoch sa choroba obnovila. Udrela do pravého pleca, tak že som nemohol spávať, obliecť sa, Večeru Pánovu prisluhovať, ale vtedy som mal už pomoc. Tu prišiel ma navštíviť bratranec v treťom kolene, Belo Bodický, môj bývalý žiak; vyhrešil ma, prečo nejdem do Piešťan. Dal mi 500 korún, aby som hneď išiel, i som sa vystrojil, pravda, i s manželkou, lebo som sa nemohol sám obliekať ani obúvať. Vtedy som skúsil božiu moc. Ako mi priložili na plece horúce blato, ako by všetka choroba bolaišla so mňa; o tri dni som sa sám obliekal i obúval, o šesť dní vrátil som sa domov úplne vyliečený. Od tých čias cítim síce pri premene povetrnosti, že mi nohy oťažejú, ale veď sa dosť naputovaly, nie div, ak vystávajú.

Spomenul som, že nebolo za čo ísť do Piešťan; pravda, dôchodok bol hodne väčší ako na Pondelku, možno, raz toľký, ale boly väčšie výdavky i na domácich, i na nedomácich. Vidieť biedu a nepomáhať, to sa protivilo mojej i manželkinej mysli. Okrem toho zaručoval som sa za blízkych priateľov. Kde som sa zaručil, tam som i zaplatil, a bolo toho hodne. Takto sme prenášali cudzie bremená. Naši teologovia boli vtedy veľmi zúbožení duchovne i hmotne. Bolo treba pozdvihovať, napomáhať ich. Čo sa dalo, vykonalo sa spomenutými sbierkami, ale bolo treba i viac. Keď som počul, že niektorý nemá kam ísť na vianočné alebo veľkonočné prázdniny, volal som ho, aby prišiel, ale obyčajne prišli i dvaja. Starší a schopnejší vypomáhali, hoci som to nerád dovoľoval, lebo cirkevníci na niektorých šomrali. Okrem telesného zaopatrenia mali mladí bratia aj iný úžitok. Videli sborový život, keď i nie ideálny, aspoň živý, čulý. Divili sa, keď sa pred službami božími do farskej kancelárie nahrnulo ľudí, často s malichernými vecmi, len aby s farárom mohli stratiť dve-tri slová. Niektorý cirkevník sadol si do kúta a keď som sa ho spýtal, čo by si žiadal, odpovedal: „Len som prišiel ich vidieť.“ Mali pravdu, ak chceli kňaza aspoň v kancelárii vidieť, lebo boly v chráme také miesta, odkiaľ kňaza ani pred oltárom, ani na kazateľni nevideli. Chceli si takto vynahradiť. Všetko toto naši teologovia videli, šli, i keď sa krstilo, uvádzalo, sobášilo a p. Na teologii nebolo tak, ako dnes, keď každý teolog učí sa všetko v svojej materinskej reči. Páni profesori prešporskí nemile na to pozerali, ale zakázať nemohli, aby mnohí nerozhodní odniesli si z krajnianskej fary i slovenské presvedčenie, alebo sa v ňom utvrdili. Zato som nemohol. Nikdy nikomu, ani svojim vlastným svoje presvedčenie som nenatískal, ale ukazoval som na vlastnom príklade, že človek má byť hotový všetko obetovať pre dobro iných. Nehľadať priazeň ľudskú, najmä priazeň mocných sveta tohoto. Takéto veci mladí

ľudia vycítia, a to viac účinkuje na nich, ako akékoľvek pekné reči bez živých skutkov. Ostatne, veď tak má byť v živote kňaza vôbec. Život kňaza je najúčinlivejšou kázňou. Neviem, čo si mladí bratia, ktorí sviatkovali na krajnianskej fare, odniesli, ale medzi tými, ktorí dosiaľ žijú, sú i takí, ktorí sú na úžitok cirkvi i národu. Možno, že sa niečo priučili práve v Krajnom. Škoda, že v časoch najväčšieho útisku nenašlo sa viac bratov-kňazov, ktorí by boli nasledovali môj príklad. Iste mohli sa viacerí získať pre kráľovstvo božie a zachovať pre svoj národ. Tieto veci nespomínam, aby som sa chválil a iných zahanboval, ale rád by som im pripomenúť, že i dnes sú chudobní teologovia, ktorí by vďačne prijali pozvanie na malé i veľké prázdniny. Ľudia vyhovárajú sa na hospodársku krízu, a veď čo sa kňazov týka, kríza nebola o nič menšia pred 30 — 40 rokmi, ako dnes, keď všetci majú i štátne podpory. Vtedy sme ich, pravda, aspoň niektorí, od štátu nechceli prijímať, i dnes by sa mnohí zaobišli bez nich. Moje stanovisko o štátnych podporách pre kňazov bolo, že podporu mal by dostať len taký, ktorý má odrastenejšie deti na štúdiách. Toto platilo by viac pre dedinských kňazov, a ktorí platení sú hotovým grošom a musia či potravné články, či kurivo kupovať za hotové, to zasa platilo by pre mestských farárov. Lebo čo sa dnes robí s kňazskými vokátormi, je jednoduchý klam. Do vokátora dajú smiešne maličkú sumu ako plat a na základe toho vymáhajú pre kňaza štátnu podporu a zápisnične zabezpečia mu plat viacnásobne väčší. Pravda, i štátny zákon o kňazských platoch je hanobný, keď počiatočníkovi-kňazovi zabezpečuje ročný plat 9000 Kčs a triennálky, podvyšky po deväťsto a niekoľko korunách, tak že kňazov najvyšší plat po 30. rokoch dosiahne 18.000 Kčs, kým učiteľský plat je o tretinu vyšší a dôchodok iných na tom istom vzdelanostnom stupni stojacich úradníkov je raz alebo dva-tri razy vyšší. Isteže sa kňaz nemá pripodobňovať svetu tomuto, ale krivda jednako len bolí. Prízvukuje sa štátna jednota, prečo sú nie i rovné zákony pre všetkých? V Čechách a na Morave dostáva českobratská cirkev miesto štátnej podpory jednotlivcov ročný paušál a ten si potom podľa potreby delia. Cirkevná vrchnosť lepšie vie, kto čo potrebuje, a podľa uznania podporuje tých, ktorí pomoc skutočne potrebujú. Aspoň v tom je rovnosť, že na Slovensku i v historických zemiach katolícki kňazi dostávajú práve tak kongruu, ako naši.

Začal som vlastne s tým, že kňazi sú dnes preca v lepšom položení, ako predtým, a tak by mohli a mali lepšiu možnosť pomáhať pri výchove kňazského dorastu, lebo darmo je, nech by budúci kňaz ako bol vyučený vo všetkom, čo má kňaz vedieť, potrebuje vidieť i sborový život. Kňazskí synovia vidia ho, ale i tým je potrebné skúsiť, ako sa zjavuje život viery i v iných sboroch a aký je rozdiel medzi teoriou a praxou pri rozličných kazateľoch. Nahrádza to síce i suplikácia. Ale čože? Mladý človek príde na faru, tam ho vďačne alebo i nevďačne prijmú. Chodí po jednotlivých cirkevníkoch a stará sa najmä, aby nasbieral čím najviac i pre ústav i pre seba. Iným sa neveľmi zaoberá, iba sa oboznámi s ľuďmi, kým cez prázdniny je na tom istom mieste viac dní, vidí ako cirkevníci chodia alebo nechodia do chrámu, v chráme počuje kňaza ako kazateľa a pozoruje, ako sa slová jeho prijímajú, či má dôveru u cirkevníkov a aký duch panuje v kňazskej rodine. Bývajú to drahocenné skúsenosti na celý život. Pravda, mladí bratia hľadeli sa odvďačiť za opateru, vypomáhali, v čom mohli, odbavovali nešporné alebo každodenné služby božie a menšie pohreby. V takej veľkej cirkvi, ako je krajnianska, i to dobre bolo, aby si kňaz vydýchol.

Niektorí susedia závideli mi krajniansku faru podľa porekadla: Susedova krava viac mlieka dáva. Pravda, mal som asi o 50 meríc viac sôsypu ako na Pondelku (86 q), i role vedel predchodca pričiniť. Pôvodne mal farár len jednu roľu asi dvojjutrovú a kopanicu. Ján Boor vyžiadal si od obce pod titulom, že sprisaháva každoročne obecný úrad, kúsok role na Prehorke pod zemiaky, a keď z toho obec i tak nemala úžitku, priorávalo sa k tomu rok po roku, tak že pri mojom príchode do Krajného bola to už roľa asi 3-jutrová. Farár mal vo vokátore od obce štyri vozy slamy a dva vozy sena, ale môj predchodca to zamenil za role a

lúku, tak sa prispáral dôchodok. Faru našiel som novú, pohodlnú, ale dvor sa musel rozšíriť, vykopať do brehu; vykopaná hlina rozvážala sa okolo fary, tam povstala kvetná záhradka, do ktorej sme shromaždili z okolitých fár kríčky a stále kvety. Dvor bol od brehu podmurovaný, železnou ohradou a bránou ohradený. Raz prišla povodeň, voda oborila sa na farskú ovocnú záhradu, tak že i stromy povykrúcala. Prešlo viac rokov, pokým sa to vyrovnalo. Ale pred niekoľkými rokmi prišla krutá zima a najkrajšie stromy vymrzly, tak že môj nástupca musí sadiť nanovo. Pri tej povodni musím spomenúť skutok kresťanskej lásky. Prostred dediny boly cigánske koliby, a že boly na nížine, voda ich obtočila so všetkých strán. Cigáni sa neskoro spamätali. Starší sotva vládali ujsť. Deti však ostaly tam; rodičia neopovážili sa vrátiť a bolo blízke nebezpečenstvo, že sa z prútia a hliny postavené koliby zrútia, podmyté vodou. Ľudí bolo tam dosť, ale nikto sa neopovážil do vody, a iste boli i takí, ktorí nechceli k vôli Cigánčaťom. Odvážil sa blízky sused farský, mladý Štefan Plesník Bórik, prešiel cez vodu až ku kolibe a po jednom povynášal plačúce Cigánčence na veľkú radosť rodičov.

Bolo práce a námahy dosť, ale keby som sa len tej bol venoval, bol by som to s pomocou božou zdolal. Ale keď sme ľudia a človek je i podľa gréckej filozofie spoločenský tvor (zoon politikon), ako Slovák musel som sa starať o rozširovanie slovenskej myšlienky, a to i písaním i rozširovaním slovenského slova, keď slovenčinu vytisli z vyšších i stredných, ba i zo štátnych ľudových škôl. Udržovala sa len v cirkevných, najmä evanjelických školách. Katolíci, bohužiaľ, podliehali; málo bolo takých, ako Moyš, ktorý bez bázne oznamoval v Néptanítók lapja, úradnom časopise pre ľudové školy, súbeh na učiteľskú stanicu v Haligovciach s vyučovacou rečou slovenskou. Bolo treba rozširovať slovenské časopisy i písať do nich. Na svojom stole mal som hromádku časopisov, najmä Nár. hlásnika, a keď prestal vychodiť, sobotného čísla Nár. novín, pre ktoré si ľudia v nedeľu ráno prichodili. Boly tam i cirkevné časopisy, knižočky náboženského obsahu, ba i Kancionále, Nové zákony — kníhkupectvo v malom. Keď našich redaktorov zatvárali a temer vždy jeden z nich sedel, niekedy i dvaja, bolo treba písať do Nár. novín a vynahrádzať. Čo bolo robiť? Sadnúť a napísať. Prišla vojna; úbohí redaktori naši boli utrápení, o čom písať. Čo by boli chceli písať, nesmeli, a čo by boli smeli, nechceli. Nebohý náš Vajanský hovoril mi, keď sme sa niekedy sišli, aké je to uspokojenie pre neho a celú redakciu, keď vedia, že do sobotňajšieho čísla iste príde článok. Často síce cenzúra porobila oblôčky, ale zato nič. Usiloval som sa písať tak, aby čitatelia naučili sa čítať medzi riadkami, a darilo sa mi. Pred niekoľkými rokmi spomínal moje články už nebohý Ursíny z Rakše a vedel z nich i citovať, vraj uspokojovaly a vzbudzovaly nádej na lepšie časy. I do cirkevných časopisov bolo treba kedy-tedy napísať. Okrem toho musel som byť ex offo (z úradu) asekuračným agentom, nanútili mi správu Potravného spolku, hoci do kupectva som sa nikdy nerozumel. Pri zakladaní sľubovali, že mi budú pomáhať. Napokon ostal som sám, a bolo dobre, že som zavčasu spolok rozpustil. Ťažko bolo našich ľudí priúčať na niečo nové. Objednal som umelé hnojivo, ostalo na sklade, ledva som sa ho striasol so škodou; dal som doviezť na čistenie obilia trier — nedajbože ľudí presvedčiť, že treba siať čisté zrno, lebo z gebuziny bude gebuzina. Len jedna vdova, katolíčka, pochopila a doviezla čistiť na siatie i na predaj, že sa jej to vyplatí. Tak som pochodil s hospodárskymi opravami. Ukazoval som aspoň na svojich roliach. Na pr. dal som kúsok jačmeňom zasiatej role posypať Petrovou soľou (sal Petri) a o mesiac zaviedol som toho istého gazdu, ktorý posýpal, aby videl rozdiel medzi posypaným a neposypaným obilím. Videl, ešte i svoju ženu priviedol ta, i ona sa divila, ale hoci boli ľudia dosť majetní, ľutovali niekoľko korún a nenasledovali môj príklad. Stará pani rechtorka hovorila, že zemiaky len nedávno začali sadiť najprv oni, až keď ľudia videli, že sa to darí, chytili sa do toho, hoci je to veľmi príhodný kraj na zemiaky. Ale čo! Nerozumný doktor hotový kat! Mysleli, že ak viac kúskov hodia do jamy, viac sa urodí; veď sa urodilo, ale akých! Dal som doviezť od R. Zaymusa z Bytčice 5 kg zemiakov (Lech), rozkrájali sme ich podľa úpravy po očku, do

každej jamky jedno očko. V jeseni sme mali 5 vriec. Potom som dal sadiť za pluhom do každej tretej brázdy na jeden krok. Pravda, zemiaky z hlbokej brázdy neskoršie vzchádzaly a na riedko. Nedal som ich okopať, ani okopcovať, ale oborať pluhom, poslaným z Turca. Tu moje zemiaky začnú sa rozrastať a zakryly celú roľu vňaťou. Z piatich vriec urodilo sa 75. Videli to všetci, ktorí chodili do chrámu, lebo roľa je pri samom chráme. Toto pripomínam ako odpoveď na námietky vtedy mladých, dnes už šedivých, ktorí v Hlase a Prúdoch robili nám starým výčitky, že sa nestaráme o ľud, ale len hejslováčime.

Ešte pripomeniem jedno zamestnanie, do ktorého ma vohnali myjavskí priatelia. Založili na Myjave banku pôvodne s 30.000-ovým kapitálom. Bolo treba sháňať vklady a dlžníkov odporúčať, či sú hodni úveru. Bola to pre mňa najomrzlejšia práca. Zprvu nepoznal som ľudí; ako odporúčať? Ba keď som poznal, bolo ešte horšie; ako odoprieť? Boli to moji cirkevníci. Na to nahováral ma notár Nozdrovický, ktorý prišiel po Erdélszkom, aby som založil v Krajnom peňažný ústav, že mi budú pomáhať, ale už tam som nesadol na lep, lebo som videl, že je to nástraha proti Myjavskej banke, a necítil som v sebe na to schopnosti. Veď rozpožičať peniaze je ľahká vec, ale donútiť ľudí, aby poriadne platili, nie je pre kňaza. Skúsil som síce i to. Ponúkli my boli peniaze z novomestskej Ľudovej banky, takzv. Markovičovskej, lebo ju založil dr. Julius Markovič. Rozpožičal som niekoľko sto korún, ale som na to doplatil. Všetky tieto i tým podobné veci menujú sa dnes sociálnou prácou a na synode v Trenč. Tepliciach 1921 prišla sociálna práca pre kňaza ako povinná do Ústavy. Ja, hoci som už nebol farárom, hovoril som proti prijatiu, ale darmo. Dnes je to moderné a tak to musí byť i v cirkevnom zákoníku.

III. Politické voľby

Na Pondelku mal som síce tiež do činenia s voľbami vyslancov, ale tam nebola reč o slovenskom kandidátovi. V Krajnom prišiel som práve do najväčšieho ohňa. Pri prvej voľbe nemal som ešte hlasu, ale na voľbu musel som ísť z národnej disciplíny. Naši hlasovali proti Szulyovszkému na Rudolfa Ocskaya, ale už o päť rokov vystúpil, pravda, takrečeno nasilu náš Janko Valášek, myjavský rodák a advokát. Tu už nebolo vyhnutia, musel som podľa soznamu voličov sháňať. Bolo ich v Krajnom vyše 90, v Podkylave do 30, v Hrachovišti niekoľko, pravda, len naši evanjelici, katolíci mali svojho kandidáta rytiera Chwalibogowského, Poliaka, ktorý ako vyslúžilý dôstojník priženil sa ku grófke Grevenitzovej v Častkovciach a verne pomáhal troviť majetok. Z vládnej strany vystúpil zasa Szulyovszky, iste preto, že mal zpomedzi pánov najviac groša na trovenie. Začaly sa kortešské cesty; do Krajného spolu prišli dvaja kandidáti, Valášek a Chwalibogowski, oba rečnili jedno za druhým pred farou, lebo bol už dohovor, že ktorý bude mať menej hlasov, odstúpi alebo prepustí hlasy tomu, ktorý bude mať viac. Pred niekoľkými mesiacmi (1901) bol umrel myjavský farár Vannay a Myjavci sa boli shodli v presbyteriálnom konvente, že povolajú mňa. Vymenovali zpomedzi seba ľudí, ktorí mi to mali oznámiť a opýtať sa, či pozvanie prijmem. Ja som o tomto ešte nevedel, ale úradná strana už rozhlasovala medzi krajnianskymi voličmi: „Neposlúchajte farára, i tak odíde na Myjavu!“ Niekto mi to pošepol a ja som sa hneď po Valáškovej reči osvedčil, že neviem síce o úmysle myjavskej cirkvi; ak by to bola pravda, čo sa hovorí, pokladal by som si to za veľkú česť, ale vopred sa osvedčujem, že by som pozvanie nemohol prijať, lebo som viazaný ku Krajnému. Až pri obede, na ktorý pozval som i Chwalibogowského a s ním prišlého čachtického dekana Reviczkého, povedali mi Myjavci, ktorí sprevádzali Valáška, že veru oni sa dohovorili pozvať ma, a vyslanci len preto neprišli, že je teraz oštara s voľbou poslanca. Takto, pravda, že neprídu. Osvedčil som sa tak nie preto, že by som sa bol bál práce v myjavskej cirkvi, veď v Krajnom — hoci na duše o polovicu menšom — mal som viac práce s fíliami a s mnohými cintorínmi, ale pokladal som za nečestné opustiť cirkev v súre a zanechať začatú prácu. Pre tú istú príčinu neprijal som pozvanie do Modry, po zaďakovaní Minichovom, to jest nešiel som na skúšku, keď som bol dostal vyzvanie od seniora bratislavsko-stoličného Rittera. Práve tak som zarazil pokus Poltárčanov z Novohradu, ktorí ma chceli kandidovať, a tiež druhý pokus s Dolnej zeme, a veru Krajné nie je pre farára zem oplývajúca mliekom a medom. Ale bolo mi ľúto dobrých, hoci zanedbaných ľudí.

Pri Valáškovej voľbe už zavčas rána hrkotaly cez Krajné ťažké myjavské vozy, plné voličov, lebo voľba bola vo Vrbovom, a okolo 600 ľudí dopraviť na 24 km nebola malá vec. I Krajňanci shromažďovali sa okolo fary. Niekoľkí vládni voličia, úradníci, Židia a podplatení, šli k obecnému domu. Keď prešli Myjavci, pohli sme sa i my. Po ceste sa nám pripojili dolnokopaničiari, dohonili nás Hrachovišťania, Kostolanci, Vaďovčania a Višňovania. Prišli sme nad Vrbové, kde sme videli statných Brezovanov a Košarišanov i niektorých vrbovských kopaničiarov v uhle, kde sa schádza cesta krajnianska s brezovskou. Ale boli tam už i žandári a vojsko, aby sa nestala nejaká výtržnosť. Oznámili nám, že naše miesto je v meste, celá Horná ulica až po mestský dom. Boli sme spokojní s umiestením. Vládni a Chwalibogowského voličia šli a či viezli sa cez našu cestu poza mesto na dolný koniec. Pravdaže, robily sa posmešné poznámky na vládnych a dobroprajné na Chwalibogowského voličov, lebo tých naši ľudia pokladali za spojencov, keď boli tiež proti vláde. Tu šly dva vozy od Brezovej a žandári ich upravovali poza mesto. Naši sa nazdávali, že sú to naši a že ich odvádzajú, sobrali sa, postavili sa pred kone, že ich nepustia, a upravovali ich k nám do

mesta. Stal sa krik, i Brezovania sa pohli, pribehol vojenský kapitán na koni, a tu vidím, že jeden z našich voličov, Konečník zo Sychrova, rozhaľuje prsia a žandár mieri na neho bodákom. Skočil som medzi nich, Konečníka a všetkých Krajňancov zahnal som do mesta, Brezovanov som upokojil, že sa odtiaľto nepohnem, dokiaľ posledný náš volič neprejde. Stalo sa utíšenie, pán kapitán pokrútil hlavou a, vydajúc rozkazy nadporučíkovi, odcválal preč. Ja som upokojil i nadporučíka i žandárov, že dokiaľ som tam, nedovolím neporiadkov. Žandári a vojsko odtiahli pri pokoji, a o pol hodiny mohol som i ja odísť do mesta medzi ostatných a oznámiť nášmu okresnému predsedovi Jánovi Klempovi, že sú veci v poriadku. Pokým sme dopravili voličov na ich miesta, pána slúžneho Csenkeya potkala nehoda. Zatáral sa medzi našich Brezovanov a hádam ich chcel odvádzať od Valáška, ale sa mu to zle vyplatilo, lebo brezovianske ženičky, hoci ešte nemaly hlasovacieho práva, ale hlasy i päste maly, pochytily pána slúžneho a ta s ním do potoka, kde si aj nohavice rozdrapil a veľmi sa hneval, keď sa v čas voľby na neho najmä panie príliš pozeraly, lebo nohavice na kolene mal len napochytre posošívané a každý videl, že sa mu čosi prihodilo.

Hlasovalo sa na dvoch miestach. Na jednom mieste hlasovala Myjava, Krajné, Kostolné a ďalšie obce, na druhom Vrbové, Brezová a dolné dediny: Krakovany, Stráža, Trebatice, Borovce a Ostrov. Tento okres náročky utvorili z nespoľahlivých i spoľahlivých, aby sa voličia, všetci Slováci, nemohli sjednotiť na protipanskom kandidátovi. Voličia delili sa podľa náboženstva; na vládneho hlasovali Židia, úradníci a podplatení, katolíci hlasovali na Chwalibogowského, evanjelici na Valáška. Tu bola reč o tom, či vodcovia katolíkov splnia svoje slovo, či odstúpia, ak budú v menšine. Boli v menšine, zvíťaziť nemohli, vydali príkaz voličom, ktorí ešte neodhlasovali, aby hlasovali na Valáška. Tak odhlasovalo asi 50 Strážanov a Trebatičanov, a urobili to vďačne, lebo keď som prišiel do tábora Chwalibogowského a začal som našim dolnodedinárom hovoriť, že sa nemáme prečo deliť, lebo pod jeden kríž kľakáme, jednou rečou hovoríme, čo je jedným dobré, dobré je i druhým, čo ich bolí, i nás bolí, všetci prisviedčali. Pristúpil ku mne akýsi pán a povedal: „Ich gratuliere, Hochwürden!“ a predstavil sa: „Barón Wattenwill z Boroviec.“ Potešil som sa, že rozumné slovo našlo miesto i u takých ľudí. Statní roľníci ľutovali, že odhlasovali na Chwalibogowského, lebo by iste na Valáška boli hlasovali, a ubezpečovali, že ak by prišlo k novej voľbe, ak by Valášek nedosiahol proti obidvom protikandidátom väčšiny, budú hlasovať na Valáška. Volební predsedovia boli spravedliví, najmä hlavný predseda Gyürky z Nitry zaslúžil si všeobecnú pochvalu. Voľba vykonala sa v najväčšom poriadku, my sme vystríhali našich ľudí od akejkoľvek výtržnosti; vládna strana bola vo veľkej menšine, dosiahla niečo vyše 400 hlasov, Valášek mal vyše 700 hlasov, ale že musel prevýšiť i Chwalibogowského hlasy, ktorých bolo odhlasovaných asi 250, nie div, že zvíťazil len 13-hlasovou väčšinou. Boli sme i tomu radi, mali sme štyroch zástupcov na sneme, lebo v Senici vyvolili Veselovského, v Trnave Kollára, v Mikuláši Ružiaka. Ale tým väčšmi zlostili sa páni v Nitre, ktorá prišla o vlastenecku povesť, keď v Nitrianskej stolici vyvolili dvoch slovenských a či panslávskych poslancov. Najprv to pocítil chudák Csenkey, toho hľadeli odpratať, musel do penzie, a až neskoršie sme sa presvedčili o pravdivosti nemeckého porekadla: „Seltem kommt was besseres nach“. (Zriedkakedy príde niečo lepšieho.) Pravda, vedel byť i bezohľadným, ale veď slúžil bezohľadnému systému. Rozohnal čítací spolok na Myjave, prenasledoval nášho zmužilého Janka Cádru, Jurenku a iných, ale mal i lepšie chvíle, v ktorých sa dalo s ním shovárať. Keď bol u mňa na návšteve a videl na stole Tolstého „Vojnu a mier“ v ruskej pôvodine, nepovedal ani slova; čo si myslel, neviem, len pri ostatných slovenských knihách poznamenal, že keď počiatkom šesdesiatych rokov začal úradovať, úradoval slovensky. Troch hlavných slúžnych pamätám na Myjave: Csenkeya som prirovnával k medveďovi, ktorý je drsný a surový, ale vie byť i dobromyseľný, pokým mu nejde o kožu; jeho nástupcu Winklera k vlkovi, ktorý je dravý a šklbe, dusí nielen z potreby,

ale i keď je nažratý; tretieho Filbergra k líške, ktorá svojím ľstivým, ale ukrutným spôsobom je najnebezpečnejšia. Osobne sme sa ráčili, tak cez zuby; darmo, oni mali nielen iného ducha, ale aj iné poslanie: ja od Boha, oni od sveta, preto sme sa nemohli shodnúť.

Na Myjavu prišiel za slúžneho Winkler z Nitry s tým poslaním, aby udusil panslavizmus v myjavskom okrese; začal najprv krotko, ponavštevoval najhlavatejších a najnebezpečnejších. Keď prišiel ku mne a poshovárali sme sa o najšteklivejších veciach a ja podľa obyčaje celkom úprimne som mu rozložil svoje politické credo, odišiel so slovami, že je celkom spokojný, ale onedlho sa ukázalo, že nehovoril pravdu. Ako boli nitrianski páni o nás informovaní, presvedčil som sa, keď som pri istej príležitosti navštívil v Nitre podžupana Markótha. Prijal ma s otázkou, či sú Krajňanci ešte takí diví (vadak); odpovedal som, že Krajňanci sú až prikrotkí; pravda, takému pánovi páčili sa len takí Slováci, ktorí na všetko kývali hlavami ako barani; to boli jámbor tótok, a že v myjavskom okrese všetci neprikyvovali, nuž boli diví. Pravda, na vine boli sme my vodcovia, a darmo je, my sme nemohli a nesmeli byť inakší, lebo by sme boli bývali zradili vlastnú krv. Kedykoľvek musel som zasahovať do politiky, prišly mi na um slová Zetschwitzove v Erlangách, že my v Uhorsku zaoberáme sa príliš politikou; i tomu som odpovedal, že v Nemecku, kde nikomu na um nepríde brať ľudu reč, ľahko je nepolitizovať, hoci i tam sme sa presvedčili, že veru i páni Nemci si radi zapolititizujú. Kolega Wolf z Hannoveru pri pivci privolával na slávu detronizovanému kráľovi Georgovi, druhý z bavorského Pfalzu hlásal, že jemu na Bavorsku nezáleží, lebo bol Veľkonemec. My sme nikdy nehlásali odtrhnutie sa od Uhorska, len sme žiadali môcť a smieť žiť ako rovnoprávni občania, najmä čo sa týkalo rečových práv; len keď všetky naše pokusy vydobyť si práva zlyhaly, mohli a mali sme si voliť z dvojeho: alebo zradiť svoju krv, svoju reč, čo sme nemohli, alebo odvrhnúť sa od takej vlasti, ktorá nebola láskavou matkou, ale nespravedlivou macochou.

V čase Valáškovej voľby bol uhorským ministerpredsedom Koloman Széll, ktorý bol vyhlásil za heslo svojho vladárenia: „Jog, törvény, igazság“ (právo, zákon, spravedlivosť), preto bolo možno vyvoliť štyroch slovenských poslancov, a do Nitrianskej župy vymenovali za župana Kramolina, bývalého vládneho zástupcu, ktorý len nedávno dal odsúdiť Vajanského do žalára. Ale toto neuspokojilo nitrianskych pánov, videli v ňom odkundesa (jött ment ember). Onedlho po poslaneckej voľbe nariadili voľby do stoličného výboru. My v našom okrese sme sa pousilovali a vyvolili sme našich ľudí. Na Myjave vyvolení boli: Ján Valášek, dr. Krno, dr. Slabej a Ján Cádra; v Krajnom, kde patrilo i Kostolné: Ján Klempa, Alexander Trokan a ja; na Brezovej Gavora a Štefánik. Pravda, bolo veľké zdesenie medzi úradníkmi a notármi, ktorí poprepadúvali; notár kostolanský Kačinec, násilník a dráč, ktorý po prevrate ušiel z Kostolného, ale kto vie čou protekciou dostal kdesi notariát a dosiaľ je notárom, zadal proti voľbe apelátu, ktorú páni v Nitre vďačne prijali, ale neriešili; boli radi, že majú zádrapku nás deviatich neuznať za výborníkov a nezavolať do stoličného výboru. Ťahalo sa to celé mesiace, až župan Kramolin pustil sa po stolici, aby ponavštevoval niektoré okresy, najmä povestný myjavský. Prišiel na Myjavu a na uvítanie šli sme i my vyvolení, ale ešte neuznaní stoliční výborníci. Mňa požiadali za rečníka a ja, hoci nie jurista, podľa návodu Krnovho rozpovedal som, že ho vítame v nádeji, že našu vec spravedlive dá riešiť. Tu hneď hlásil sa slúžny Winkler, že proti voľbe zadaná bola apeláta, a dokiaľ ona nebude riešená, nemôžeme byť uznaní a volaní, ale Kramolin povedal, že je nie priateľ zákrut, a sľúbil, že našu vec onedlho dá spravedlive riešiť; i splnil, lebo do najbližšieho výboru dostali sme povolanie.

Od r. 1848, keď Bórika a Holubyho, slovenských poslancov, v stoličnom shromaždení chytili a uväznili, bolo prvý raz, keď Slováci ako Slováci prišli do nitrianskeho stoličného výboru. Boli sme siedmi: Valášek, Krno, Cádra, Gavora, Štefánik, Trokan a ja. Prvý predmet bol prípis Bratislavskej stolice, aby 40. článok zákona z r. 1868, takzvaný národnostný zákon, bol

zrušený, aby sa k tomu pripojila i Nitrianska stolica, hoci práve s maďarského stanoviska bola hlúpa vec žiadať odstrániť taký zákon, ktorý i tak nebol nikdy do života uvedený a ktorým sa maďarskí páni chválili po celej Europe, že, hľa, akú slobodu požívajú v Uhorsku Nemaďari! Moji spoločníci zasa mňa požiadali, aby som hovoril i v ich mene. Skôr, ako by som bol prišiel k slovu, stalo sa niečo zvláštneho. Vtedy bola povstala ľudová strana (néppárt), do ktorej vábili nás Slovákov, a jeden z bodov ich programu, myslím trinásty, žiadal, aby práva národností boly šetrené, ale neskoršie vypadol. Ľudácky rečník bránil národnostný zákon, lebo niet príčiny, pre ktorú by sa mal zrušiť, panslavizmu medzi Slovákmi niet, a ak by boli medzi Slovákmi panslávi, s tými sa ľudová strana nestotožňuje. Tu ozve sa škrekľavý hlas: „Aj tamto sú siedmi panslávi!“ a ukáže na nás. Bol to istý Szatmáry, bývalý podslúžny myjavský, ktorý nás takto predstavil. Sotva však odznely jeho slová, už sa ozval zpoza môjho chrbta náš Janko Cádra a zavolal mu silným hlasom: „Vy mlčte, vás na Myjave na ulici vyzauškovali!“ To bola pravda. Vyzauškoval ho M. Lajda, syn dosiaľ žijúceho pokladníka myjavskej banky Jána Lajdu, a pán podslúžny neopovážil sa ani žalovať, taká bola pre neho zlá situácia. Pri všeobecnej tichosti volal Kramolin i Szatmáryho i Cádru k poriadku, ale vyslovil, že v tejto sieni niet panslávov; otázka, či mal úplnú pravdu. Za ľudákov hovoril gróf Eszterházy, ktorý ako starokonzervatívec vystríhal dotýkať sa starých zákonov a najmä takých, ako je národnostný zákon, lebo je to garanciálny zákon. To slovo sa mi páčilo; keď prišiel poriadok na mňa, aby som hovoril, sotva som oslovil shromaždenie, postavil sa predo mňa akýsi panák a so založenými rukami díva sa mi do očí; opýtal som sa ho, čo chce, a on — aby som len hovoril. Nazdával sa, že ma zastraší. Odvrátil som sa od neho a začal som hovoriť. Narádzal som, aby sa Nitrianska stolica nepripojila k návrhu Bratislavskej, lebo zákon, o ktorom je reč, je základný, alebo, ako ho môj predrečník pomenoval, garanciálny zákon. Tu mi začali skákať do reči, že ho treba odstrániť, lebo je zlý. Ako to — reku — môžete vedieť, že je zlý? Uveďte ho do života, potom sa ukáže, lebo dosiaľ sa len mámil ním svet. Naši ministri často chodia do Viedne a tak môžu si prečítať, čo je napísané na bráne viedenského Burgu: „Iustitia regnorum fundamentum!“ Zasa skríkli niektorí, či u nás niet spravedlivosti. Odpovedal som im, ako by mi bol pošepol priateľ Krno: „U nás je inakšia (külömb) spravedlivosť!“ Neviem, či ma pochopili, ale nepovedali ani slovíčka. Ďalej som dôvodil, že každý štátny občan, ktorý plní svoje povinnosti oproti štátu daňou majetku i daňou krvi, má právo, aby štát chránil jeho majetky, život a zemský majetok, vieru a reč materinskú. Zasa sa ozval niekto: „Áno, ale maďarskú reč!“ Komu ako, hovorím, komu maďarská, komu nemaďarská! Hneď na počiatku mojej reči poznamenal akýsi červenobradatý pán: „Ešte som nikdy nepočul hovoriť pansláva!“ Replikoval som: „Proti tomu protestujem! Ja som rodom Slovák, ale uhorský zemän!“ Či som naozaj zemän, o to som sa ani dotedy ani potom nestaral. Ale protivník zamĺkol. Len neskoršie som sa dozvedel, že to bol dr. Kállay, židovský fiškál. Keby som to bol vedel, bol by som sa s ním ináč vyrovnal. K vôli pravde musím poznamenať, že ľudáci častejšie privolávali mi: „Čujme!“ (Halljuk!) Najmä keď ma iní pretrhovali v reči. Skončil som, moji spoločníci zavolali, že sa pripojujú k mojej mienke, pán župan vyslovil uzavretie, že sa návrh stáleho výboru, aby sa Nitrianska stolica pripojila k návrhu Bratislavskej, prijíma všetkými hlasmi proti siedmim hlasom, teda našim, hoci i ľudácky rečník i gróf Eszterházy vystríhali pred prenáhlením, ale proti tak vyslovenému uzavretiu sa neohradili, iste zo strachu, aby ich nepripočítali k nám. My sme svoje vykonali a pobrali sme sa preč, nečakali sme na ďalší bod, kde bola reč o tom, čo sa má robiť proti vlastizradným panslávom. Viac sme do stoličného výboru ani neprišli, a bola chyba, že sme nasledovali príklad Skaličanov, ktorí neboli prišli ani vtedy, keď sme my boli. Bolo by nás vtedy bývalo o troch viac a, čo by bolo tiež niečo zavážilo, boli by sme nielen evanjelici, ale i katolíci vydali svedectvo za tú našu slovenčinu.

Ale hneď sme mali iné biedy. Našich pánov mrzelo, že sme s Valáškom zvíťazili, hľadali

cestu, ako ho pozbaviť poslaneckého mandátu. Kto hľadá, najde. Našli v Krakovanoch podkupné duše; notársky pisár a, ako sa mi zdá, i notárova manželka mali v tom prsty. Svedčili, že Valášek v svojej programnej reči v Krakovanoch povedal, aby Maďari šli nazpät do Azie. Kto pozná Valáška, vedel, že to nemohol povedať, lebo náš Janko je veľmi obozretný človek. Ale všetko im bolo dobré. Našli sa svedkovia, ktorí svedčili, a na základe tohoto svedectva podaná bola prosba pred najvyšší súd, aby zrušil Valáškovu voľbu. Len nedávno predtým vyšiel zákon, že žaloby proti krajinským voľbám patria pred kúriu ako najvyšší súd. Kúria na základe Valáškovej prísahy, že tie slová nepovedal, odmietla žalobu, ale tým ešte nebol všetkému koniec. Prišla táto vec i pred trestný súd. Valáška žalovali pre krivú prísahu. Prišlo do Vrbového vyšetrovanie. Vyšetroval tabulárny sudca z Bratislavy, ako zapisovateľa mal syna slovenského advokáta z P. Bol som pri tom, počúval som pozorne otázky sudcove, odpovede citovaných svedkov a veľké nebezpečenstvo videl som v tom, keď sa v inej reči vyšetruje a v inej reči píše zápisnica. Sudca nevedel dobre slovensky, predkladal otázky tak, že som ich ja nerozumel, ale naši statní Krakovanci a Trebatičania zvykli na všetko, porozumeli a odpovedali tak vtipne, že v odpovedi opravili otázku sudcovu. Rozumie sa, všetci svedčili za Valáška, že o tom, že by bol povedal, aby Maďari šli zpät do Azie, nebolo ani reči, ale áno, to počuli, že Slováci s Maďarmi vyhnali Turka a Tatára do Azie. Ale nič to neplatilo. Valáška odsúdili na rok do žalára. Odsedel si ho.

Aby som s politikou naraz skončil, pripomeniem v krátkosti tri vrbovské voľby, kde vystúpil za kandidáta dr. Julius Markovič, keď Janko Valášek mal dosť na svojej kalvárii a viac kandidovať nechcel. Prvá voľba bola v januári r. 1906. Nás už nepustili do mesta, vyznačili nám svinský trh a koniec dolnej ulice. Vtedy na základe hesla: minden áron megbuktatni! (za každú cenu dať prepadnúť) chytil sa pán slúžny Winkler fígľa a asi polovicu voličov Markovičových nezapísal, že odhlasovali na neho. Zapisovatelia mali isté znaky, podľa ktorých vedeli, či majú alebo nemajú zapisovať. Ostali sme v menšine, protestovali sme proti voľbe, dokázali sme podpismi voličov, že sme mali väčšinu, nič neosožilo. Iba nás odsúdili na trovy 10 — 12-tisícové. Vyvolený bol podslúžny Rudnyánszky.

Vypršal čas mandátu Rudnyánszkeho, prišly nové voľby, obe strany sa chystaly; vládna tak, že zapísala za voliča každého Žida, v Krajnom na pr. i takého, ktorý mal len otrhaný dom na zrútenie a platil len 1,40 kor. dane, hoci cenzus bol vyše 10 korún. A zasa roľníkom notári nechávali niekoľko halierov daňovej dlžoby, aby pri najbližšom popise voličov mohli ich vynechať zo soznamu ako dlžníkov. My zasa museli sme reklamovať hlasy svojim voličom. Darilo sa i nedarilo, lebo obyčajne tí istí rozhodovali nad reklamáciami, ktorí podľa zákona nemali voličského práva, obyčajne ani odpovedi sme nedostali, alebo jednoduché oznámenie, že našej žiadosti nemožno vyhovieť, ani sa to neunúvali odôvodniť. Milý volič, čo mal jednu alebo dve kozy, ak bolo isté, že bude hlasovať na vládneho kandidáta, ostal v sozname a nášho roľníka, ktorý mal role, kravy, kone, vytreli. Taká bola maďarská spravedlivosť i vtedy, keď ministerský predseda vydával heslá: jog, törvény, igazság (právo, zákon a spravedlivosť). Prišla voľba, vtedy už i dolné katolícke dediny šly hlasovať na Markoviča. Zasa boly dve volebné komisie vo dvoch volebných miestnostiach; v jednej bol predsedom piešťanský slúžny, meno som zabudol, v druhej bol predsedom vrbovský apatekár a rychtár Bobok a jeho zať, kupec Emmanuel, potomok srbskej rodiny. Bobok sa chválil, že za vedenie voľby dostal, neviem od koho, 3000 zlatých alebo korún. V tejto miestnosti bol som s dr. Rudolfom Markovičom dôverníkom našej strany a skúsili sme tam od 9-ej ráno do 1l2-ej v noci všeličo. Pri vyhlasovaní kandidátov použili páni nový fígeľ. Keď naša strana kandidovala dr. Jula Markoviča, vládna maďarská kandidovala dr. Rudnyánszkeho, a aby našich voličov pomýlila, kandidovala Markoviča, myslím, farára krakovianskeho, akéhosi dr. Machoviča z Hlohovca a ešte niekoho podobného mena z Pešti. Ale týmto fígľom veľa nezískali, lebo naši ľudia vedeli,

na koho majú hlasovať. Popri úradných zapisovateľoch viedol som i ja zápisnicu, t. j. soznam tých, ktorí odhlasovali na jednu alebo na druhú stranu; videl som, že máme väčšinu asi 150-hlasovú. O druhej miestnosti, kde hlasovali naši statní Brezovania a Košarišania, som vedel, že keď i nebude veľká väčšina našich, lebo tam hlasovali i vrbovskí Židia, rozumie sa, všetci proti nám, udrží sa úplne rovnováha. Do našej volebnej miestnosti prišiel bol akýsi neznámy panák s veľkým perom Rudnyánszkeho za klobúkom, zasadol si tam a počínal si, ako by bol plnomocným pánom. Neskoršie sme sa oboznámili. Predstavil sa ako dr. Baross János, országos képviselő, rodina bývalého, už vtedy nebohého ministra Gábora Barossa, ktorého v Pešti volali tót szerecseny (slovenský murín). A tiež i tento szerecseny bol trenčiansky „tót“, a veď či Rudnyánszky či Bobok boli tiež tóti, lenže všetci odrodilci. Na voľbu prišli boli i naši slovenskí poslanci: dr. Jehlička, s ktorým som sa pred začatím voľby i shováral, Skyčák z Oravy, ostatných, ak tam boli, som nevidel, keď som bol pri voľbe zamestnaný, ale z tých ani jedného nepripustili do volebnej miestnosti, kdežto Baross písal i zápisnicu. Do predvečera šla voľba riadne, lebo nám ani na um neprišlo niečo mimoriadneho, keď Bobok ako predseda odhodil hlas a Markovič ako dôverník proti tomu protestoval ostro, ale bezvýsledne; to už súviselo s uhorskými voľbami, na to musela počítať každá vládna opozícia. Ale ako sa zvečerilo, volebná miestnosť plnila sa všelijakými podozrivými ľuďmi, vrbovskými Židmi, ktorí tam nemali čo hľadať, lebo hlasovali v inej miestnosti a i tak nemali hlasu. Protestoval som viac ráz proti tomu, ale predseda odpovedal, že si nemôže s nimi poradiť, a keď ich k vôli zdaniu i von vykázal, jednými dvermi vyšli a druhými vošli. Robili krik a terorizovali našich voličov. Okolo 10-ej premenili sa i zapisovatelia, Bobok a Baross odišli, vraj večerať. Miesto Boboka prišiel Emmanuel a začal sa ešte väčší krik. Nášho voliča Daniela Gálika z Podkylavy niekto i nožom pichol, ale ochrany nebolo. Po 11-ej tí nevolaní začali triasť stôl, petrolejové lampy poprevŕhali, ostala tma, len na mojom stolíku, za ktorým som sedel, ostala horieť sviečka. Počul som trhať papiere, iste sami zapisovatelia roztrhali volebné zápisnice, ostala len moja súkromná, ktorá, pravda, nemala platnosti. Za dve-tri minúty všetko sa odtiaľ rozutekalo, ostali sme tam dvaja s Markovičom a stražiansky rychtár. O krátky čas prišli dnu žandári, za nimi i slúžny Winkler, dopytoval sa, čo a ako sa to stalo, ale hneď i žiadal, aby som nevinných ľudí neobviňoval, to znamenalo, že sa tým, ktorí to vykonali, nič nestane, lebo všetko sa robilo podľa vopred určeného plánu. Potom ešte volali ma do predsedníckej porady, kde začali obviňovať dr. Rudolfa Markoviča, že svojím vystupovaním proti predsedovi vyvolal incident. Ja som prstom ukázal na Boboka, že on bol príčinou všetkého a že celá vec stala sa plánovite. Bolo to poznať zo všetkého. Sosnovali tam telegram na ministra vnútra, kde oznámili, čo sa stalo. Ministrom bol gróf Andrássy. Ustanovili, že o dva týždne bude nová voľba, a rozišli sme sa. Pán Baross sa ma opytoval, kam chodím letovať, že by sa rád so mnou sišiel, azda by som ináč pozeral na veci. Odpovedal som mu, že také skúsenosti, aké som dnes zažil, dostačia mi na celý život.

O dva týždne mala byť nová voľba. Vedeli sme, že naši páni vymyslia nejaké nástrahy proti nám, len sme nevedeli, aké. Hneď v nedeľu po voľbe sišli sme sa bez volania na Myjave. Ja som, pravda, mal i dve citácie na slúžnovský úrad, ale to som čakal. Sišli sme sa u Cádru; Myjava bola obsadená vojskom. Nemýlilo nás to. Shovárali sme sa o volebných udalostiach, ja som odovzdal hlasovacie záznamy Julovi Markovičovi; práve ich prezeral, keď odrazu otvoria sa dvere a medzi nás vstúpil slúžny Winkler s podslúžnym a štyrmi žandármi. Máme vraj nejaké nepovolené shromaždenie! Povedali sme mu, že veď vidí, čo robíme: jeme, pijeme, shovárame sa, sme v hostinci. Na to nepotrebujeme povolenia. Rozkázal, aby sme sa za 5 minút rozišli. Proti tomu som protestoval: násiliu síce ustúpime, ale za 5 minút nemôžeme hostinskému zaplatiť útratu. Povolil milostive 10 minút. Keď sme vyšli na ulicu, počuli sme, že bolo zalarmované vojsko, ktoré obklopilo celý dom, kde sme boli, vojsko zasa obklopilo myjavské obyvateľstvo, najmä ženské pokolenie. Bola to vzbura v malom,

vyvolaná slúžneho svevoľou. Chcel prekaziť náš dohovor, a veď nám ho ani nebolo treba. Každý vedel, čo má robiť. Šli sme niekoľkí k Jankovi Krnovi, popretriasali sme vážnu finančnú otázku voľby, viac sme sa radiť nemuseli. Nášho kandidáta Jula Markoviča stály tie voľby pekné tisíce, lebo dovoz a zaopatrenie voličov muselo sa zaplatiť, a niekoľko sto myjavských voličov na 24 km diaľku dopraviť nebola malá vec. Vôbec musím vyznať, že sme sa my, takzv. slovenskí inteligenti, oproti Markovičovi, ako svojmu kandidátovi, dosť nešetrne chovali, keď sme dovolili, ba požadovali, aby volebné trovy znášal sám. Veď keby ho i vyvolili, okrem trochu pochybnej slávy a poslaneckého platu bol by mal vynáhradu najviac vo výhľadoch na nejaký žalár, aký sa dostal i tichému Valáškovi, o Ivankovi a Jurigovi ani nehovoriac. Poslanecký mandát nebol vtedy pre slovenského poslanca dojnou kravičkou alebo zlatou baňou, ako o dvacať-tricať rokov pozdejšie, ale o tom lepšie mlčať. Na druhý deň, v pondelok, išiel som do slúžnovského úradu. Winkler ma vypočul, čo viem o roztrhaní zápisnice pri vrbovskej voľbe. Vedel som, že je to komedia, že zločincov najali a že sa im nič nestane. A potom, bol som od deviatej do pol dvanástej v noci v ustavičnom rozčulení, vyčerpaný telesne i duševne. V taký čas človek nemôže sa spoľahnúť, že dobre vidí. Okrem toho očakával som, že ma napadnú, preto som chytil stoličku, na ktorej som sedel, že sa budem brániť. Hlavná vec, že som z tých, ktorí sedeli okolo stola, nikoho nepoznal, ani tých, ktorí triasli stoly a prevŕhali lampy. Vypovedal som, že i tak viem, že sa vinníkom nič nestane, a udal som za hlavných vinníkov oboch predsedov, Boboka a Emmanuela, to bolo všetko. V druhej izbe čakal ma podslúžny Krascsenics. Vypytoval sa ma, ako obvineného, že som dal zhotoviť bielu zástavu pre Podkylavcov a tak že som sa previnil proti zákonu, ktorý zakazuje užívanie zástav akejkoľvek inej farby okrem krajinských farieb. Odpovedal som, že viem o zákaze užívať zástavy cudzích štátov, ale i to viem, že biela i čierna farba nie sú farbami ani jedného štátu, i to viem, že pod bielou zástavou idú na voľbu voličia takej obce, ktorí všetci hlasujú na jedného kandidáta, ako Podkylavci hlasovali na Markoviča, i to viem, že v Prešporku hlasovali tiež pod bielymi zástavami, lebo nebolo protikandidátov, a práve na tú istú voľbu voličia z Boroviec prišli tiež pod bielou zástavou, iba ak by v tom bol rozdiel, že hlasovali na Rudnyánszkeho, ale zákon je azda pre každého. Drúčik na zástave bol zamaľovaný krajinskými farbami a boly na zástave i stužky červeno-bielo-zelené. Pán podslúžny bol zvedavý, či bol na zástave nápis. Odpovedal som cele úprimne, že bol: „Za tú našu slovenčinu!“ Prepustil ma s tým, že mi výrok oznámi písomne. Nemusel som dlho čakať. O dva-tri dni som ho dostal. Odsúdili ma na desať dní žalára a sto korún. So mnou odsúdili aj Martina Kostelného z Krajného, Štefana Vydareného z Podkylavy, tretieho neviem. Oni odniesli zástavu z fary Podkylavcom. Každý mal si odsedieť päť dní a zaplatiť 50 korún, ktoré sme im vynahradili. Ja som apeloval a prostredníctvom dr. Hodžu ako poslanca premenilo ministerstvo trest na 200 korún, žalár mi odpustili. Keď som sa Winklera spýtal, či ma posadia medzi Cigánov, odpovedal, že mi prihotovili počestnú izbu. Nebola však potrebná, lebo pán Bölcs, osztálytanácsos (odborný radca) ministra Andrássyho, prekazil myjavským pánom takú radosť. Toto maly byť prípravy na budúcu voľbu; mysleli si, že nás zastrašia, ale v tom sa dokonale zmýlili: ani zohnúť, ani zlomiť sme sa nedali.

Takto strojily sa obe strany na novú voľbu, ktorá bola ustanovená na 16. máj 1906. Vládna strana narábala terorom, zaplavila okres vojskom. Naša strana verila, že spravedlivá vec konečne zvíťazí. Voličia šli ochotne. Niektorí odmietli zákonom povolené pohostenie alebo neprijali plat za odvezenie voličov, podpisovali sa, že pôjdu z lásky. Vo Vrbovom nás už nepustili na ulicu, hnali nás poza mesto na svinské tržište; ledva som sa ja dostal do mesta, ako dôverník strany. Previedol ma cez mesto sám slúžny Winkler a chválil sa, že vo volebnej miestnosti sú visiace lampy, ktoré nemožno prekotiť. Uškrnul som sa. Potom ma odovzdal bývalému volebnému predsedovi, aby ma odprevadil do volebnej miestnosti. Po ceste spýtal

som sa, ako to bude s dnešnou voľbou. Celkom úprimne mi povedal, že Markoviča nemôžu vyvoliť, „mert — citujem jeho slová — főispán állását köti hozzá“ (lebo župan viaže k tomu svoje postavenie), t. j. ak by Markoviča vyvolili, zaďakuje. Tak, reku, škoda voliť! Voliť sa jednako musí — odpovedal. Už som vedel, aká to bude voľba. V celom volebnom okrese bolo okolo 1400 voličov a z tých boly v našom tábore dve tretiny. Ako, reku, vykalkulujú, aby spravili z takej veľkej väčšiny menšinu? Ale o to sa postaral nový volebný predseda Pfauser, český Nemec, okresný dozorca nad horami.

Keď som prišiel, Pfauser práve odhadzoval myjavské hlasy. Dostačilo, keď pri mene bolo o domové číslo viac alebo menej. Hlas učiteľa Kuliška odhodili preto, lebo v sozname mal napísané Kuliška a hlásil sa ako Kulišek. Ktorýsi volič hlasoval: doktor Julius Markovič, lekár z Nového Mesta, — predseda odhodil hlas, lebo vraj Nového Mesta niet v uhorskom sozname miest. Rudolf Markovič ako dôverník protestoval zakaždým proti takej svevoli, ale Pfauser ho napomenul, aby mlčal, a keď sa ešte ozval, dal ho žandármi vyviesť. Videl som, že ma čaká to isté, a na znamenie protestu proti nezákonitosti oznámil som, že skladám dôverníctvo, lebo ako kňaz nechcel som sa dať žandármi vyviesť. Prišli iní dôverníci, farár Valášek a učiteľ Šimonovič, a voľba šla tým istým spôsobom ďalej. Ale vymysleli i niečo nového. Pod bránou toho istého domu, kde sa hlasovalo, spravili falošnú hlasovaciu komisiu a ta poslali hlasovať mnohých Myjavcov, ale poznačili každého červenou hlinkou, že odhlasoval. Keď sa potom Myjavci dozvedeli, ako ich oklamali, a chceli hlasovať znova, odohnali ich, že už hlasovali. Klamári boli oznámení, ale sa im nič nestalo. Toto len na ukážku, ako sa hlasovalo. Aby nebola celá vina na Pfauserovi, spomeniem krajnianskeho rychtára Korunu, ktorému sľúbili za každý odhodený hlas 5 zlatých. Keď hlasovali dvaja Priebrachovci, otec a syn, rychtár zavolal: „To je nie Priebracha, ale Žaško!“ — také mali totiž pridané meno; prišiel Juro Klčovský, rychtár sa ozval: „To je nie Klčovský, to je Šimko!“ a predseda, pravda, hlas ochotne odhodil. Takto sa urobila z väčšiny menšina. Darmo sme šli pred kúriu so žalobou; z voličov museli sme povyberať takých, ktorí nemali na seba písané majetky, aby podpísali petíciu proti voľbe, ináč by petenti boli prišli o majetky.

Tretia voľba Markovičova mala svoju epizodu v pravote, ktorá bola pozdvihnutá proti dr. Jehličkovi, že vraj pri voľbe pohovoril akési poburujúce reči. Svedčili proti nemu dvaja vrbovskí Židia a dve Židovky. Majiteľ biedneho hostinčeka, do ktorého sme boli stisnutí, a traja obsluhovači. Pomýlili sa v tom, že si Jehličku poplietli s Jurigom, ktorý bol pri voľbe. Sedel tam s nami a podľa svojej obyčaje nepoložil si dlaň na ústa. Citovali nás ako svedkov obrany: dvoch Markovičovcov, Jurigu s Dušanom Porubským, ktorí práve vtedy sedeli vo Vacove a odtiaľ ich priviedla, Štefana Lajdu z Vrbového, dr. Martina Mičuru a mňa. Vtedy som mal príležitosť porozprávať sa s Jehličkom a on mi celkom otvorene rozpovedal, prečo sa musel zriecť mandátu. Obviňoval sa, že ako kaplán dal sa kandidovať, ale že modranský farár Ernyei mal ísť do kapituly a on ako promovaný sub auspiciis regis chcel sa uchádzať o modranskú faru. Ale Ernyei ostal v Modre a jeho začali preháňať z kaplánky do kaplánky, až sa ho zaujala ľudová strana, tá mu umožnila dostať sa do Budapešti, ale mandátu musel sa vzdať. Videl som v ňom človeka nadaného, ale ambicióznego, ktorý dal na seba vlívať. Taký, je podnes. Lákal ho príklad Csernochov, ale nie z každého Černocha stal sa primas uhorský a nie z každého Sapúška Serédy.

Predseda súdu bol Pazár, syn ev. učiteľa z Nyiregyházy a sestry Juliusa Bottu. Tým už Jehlička zpolovice vyhral, lebo Pazár viac veril svedkom obrany, ako svedkom obžaloby, ktorým nedovolili prisahať, kdežto nám všetkým dovolili. My sme mali svedčiť len to, že Jehlička na druhej voľbe Markovičovskej (16. mája) nebol, a to sme dokázali, hoci falošní svedkovia pri konfrontácii so mnou tvrdili, že som s Jehličkom pri jednom stole obedoval.

Bola to zjavná lož, hoci sa to tak pred súdom povedať nesmelo. Povedal som určite, na kresťanské svedomie, že Jehlička tam vtedy nebol a tým som ho zachránil, hoci ešte pred pojednávaním mu Juriga povedal, že by bolo dobre, keby ho aspoň na jeden rok zatvorili, že by bol z neho inší človek. A mal úplnú pravdu.

Musím ešte pripomenúť jeden politický prejav na Myjave, na ktorom som voľky-nevoľky bol. Iste medzi prvou a druhou voľbou Markovičovou (r. 1906) svolali sme ľudové shromaždenie na Myjavu a slúžny Winkler ho povolil a či, podľa znenia zákona, vzal v známosť. V jednu letnú nedeľu popoludní shromaždilo sa na tisíce ľudu na veľkom námestí myjavskom. Ako rečníci boli sme prihlásení: dr. Julius Markovič, Milan Hodža a ja. Aby sme nerozborili vlasť, stáli pred starou farou triciati žandári, ako ich bol Vajanský pomenoval, každý z nich živý arzenál: s puškou, revolverom, na puške bajonet, ako keby mali ísť proti Srbom alebo Rusom. Markovič hovoril podľa svojho spôsobu ostro; pripomenul, čo sa dialo pri vrbovskej voľbe. Podslúžny Krascsenics ho upomínal, ba zakazoval, že nesmie hovoriť o voľbe, ale konečne sa pojednali. Ja som hovoril o shromažďovacom práve, ktoré litera zákona zabezpečuje, ale svevoľa tých, ktorí majú byť strážcami zákona, znemožňuje. Nemám pri rukách, čo som si bol poznačil, len to viem, že podslúžny bol by mal príčinu zakročiť, ale mlčky počúval a iste z toho veľa nerozumel. Tým lepšie rozumeli naši Myjavci. Dosvedčoval to ich búrlivý súhlas. Práve tak rázne, ale diplomatickejšie hovoril Hodža. Nebolo sa do čoho zadrapiť a žandári sa iste divili, prečo tam musia v plnej zbroji dve-tri hodiny stáť. Shromaždenie zakončil predseda Klempa, ale ľuďom sa nechcelo rozchádzať, dobre sa tam cítili. Myjavské ženičky, ktorých stálo blízko kostola niekoľko sto, začaly spievať: Hrad přepevný jest Pán Bůh náš — a podslúžnemu bolo naponáhle, lebo ho čakal koč, ktorý ho mal odviezť do Čachtíc k snúbenici; práve sa ženil. Dosť sa namáhal, volal, aby sa ľudia rozišli, ale jeho patelátový hlások neprenikol ani na desať krokov. Už mal vôľu zamestnať žandárov. Sľutoval som sa nad ním, šiel som k nemu a povedal som mu, aby počkal chvíľočku, že sa všetko pokojne skončí. Potom som vyčkal koniec prvého verša piesne, pochválil som ženičky a povedal som im, aby v spievaní pokračovaly v chráme alebo pokojne sa rozišly. Poslúchly, ale tak, že začaly druhý verš a pohly sa mestom. Potom som išiel medzi mužských a požiadal som ich, aby sa rozišli. Pohlo sa celé množstvo. Niektorí šli hore, niektorí dolu a o niekoľko minút videli sme, ako podslúžny sadá na koč a jachá do Čachtíc.

Myjava bola v tom čase uvedomelým národným strediskom. Boli tam traja slovenskí advokáti: Klempa, Valášek a Krno. Po smrti Klempovej myjavský rodák dr. Michal Slávik, teraz poslanec a verejný notár v Trenčíne. Po odchode Juliusa Markoviča do Nového Mesta prišiel ako lekár dr. Ján Slabej. Ev. učitelia: Karol Viest, Kulišek, po Viestovej smrti telesne slabý, ale duchom silný, účinlivý Michal Šimonovič a Vladimír Lajda, na kopaniciach Prokša a Ľud. Kubány, syn básnika Kubányho. (Umrel v Bratislave až 1933.) Hlavne pričinením kupca Samuela Jurenku založila sa Myjavská banka, dosiaľ znamenite sa vzmáhajúca, malý, ale zo všetkých peňažných ústavov slovenských najlepšie prospievajúci ústav, ktorý ani v časoch najväčšej finančnej krízy nekyvotal sa a nepotreboval štátnej podpory. V tejto banke pracovali dobrí národní buditelia, ako pokladník od začiatku až dosiaľ Ján Lajda, ako účtovníci: Ján Cablk a po jeho odchode Emil Izák, z povestnej hudobne nadanej rodiny Izákovskej; oba žijú v Bratislave. Zvláštnosť Myjavy bola a až dosiaľ je, že temer všetky krčmy sú v rukách Myjavcov, hoci pre mravno-náboženský život je ešte nebezpečnejšie, keď krčmárom je kresťan, ako keby bol Žid. Medzi myjavskými krčmármi alebo, ako ich tam volajú, „šenkármi“ vynikal už spomenutý Ján Cádra, s ktorým si slúžnovci nevedeli rady; vyhnali ho z mestského hostinca, kde bol i čítací spolok, ktorý zatvorili. Cádra presťahoval sa do druhého domu, ale držal sa tiež toho porekadla: Ani zohnúť, ani zlomiť, a kto strachom umiera, lajdáci mu zvonia! U neho bývali naše porady a schôdzky, divadlá, besedy,

prednáškové večierky so žandárskou asistenciou i bez nej. Účtovník Emil Izák nacvičil spev, Šimonovič riadil divadlo a ja, keď ma oslovili, prednášal som, najmä o slovenskej literatúre. Pozdejšie, keď postavili novú faru, boly prednášky v presbyteriálnej sieni. Tam sme si pripomínali rok 1911, 100-ročnú pamiatku narodenia cirkevno-národného mučeníka Michala Miloslava Hodžu, o rok pozdejšie, r. 1912, tiež storočnú pamiatku básnika Sama Chalupku, historika a dramatika Jonáša Záborského, národného hospodára Daniela Licharda, a mne sa dostala čestná úloha prednášať, oboznamovať Myjavcov i susedov s ich životom a dielom. Len pri Hodžovi mal som srážku s podnotárom Bárdosom, predtým Babulicom z Hlohovca, alebo, ako to volali, z Fraštáku. Zadrapil sa do toho, že som spomenul náhrobný nápis, ktorý si Hodža vopred složil, ale mu ho nedali na pomník: Narodil sa, trpel pod uhorským panstvom, umrel uhnetený ľudu svojho manstvom! Bárdos videl v tom urážku uhorskej krajinskej správy, že je tam povedané „uhorské panstvo“, teda nejaké tyranstvo. Ale sa uspokojil, keď sme mu vysvetlili, že to znamená štátnu príslušnosť; Hodža bol preca štátnym príslušníkom uhorským, hoc neumrel v Uhorsku, ale vo vyhnanstve.

IV. Cirkevné veci

Konečne môžem opísať cirkevný život v domácej cirkvi, i v susedstve, v senioráte, dištrikte a p. O domácich pomeroch cirkevných som už čiastočne hovoril, púšťať sa do podrobností, ako na Pondelku, nemožno z dvoch príčin. Na Pondelku poznal som dôkladne každého cirkevníka. V Krajnom videl som v chráme celú hromadu ľudí, ktorých tváre som ani nerozoznal a mnohých som len vtedy videl, keď išli pri ofere okolo oltára. Vídaval som ľudí pri pohreboch; tých mnoho cintorínov slúžilo aspoň na to, že som vedel, kto kde býva.

Predtým bola v Krajnom i koleda; bolo to tak, ako Rázus opisuje v „Svetoch“, ale zrušil ju môj druhý predchodca Ján Boor, a dobre urobil. Kňaz s rechtorom a ostatným personálom chodili od Nového roku cez celý január, keď bývajú najväčšie zimy a snehy. Často si museli koledovníci robiť cez záveje chodník od chalupy po chalupu. Bola to ozajstná kalvária. Pravda, kňaz mal príležitosť každý rok aspoň raz prísť do každého domu, poshovárať sa, poradiť, a keď bolo treba, i napomenúť alebo pokarhať, ak mal kedy, lebo vyše 700 rodín navštíviť a pobaviť sa všade aspoň pol hodiny, vypočuť sťažnosti pravé i nepravé, vyrovnať nesrovnalosti medzi manželmi, rodičmi, dietkami, bratmi a sestrami, na to v niektorom dome nestačilo ani pol dňa. Odpadnutím koledy zbavil sa kňaz veľkého bremena, ale odpadol od veľkej prípomoci pastorizácie. Raz som jednako vykonal takú všeobecnú návštevu, pravda, nie sám, ale spoločne s kaplánom Hlaváčom. Šli sme na dvoje, popisovali sme duše, náboženské knihy: Biblie, Nové zákony, Postilky, Zpěvníky, Kancionále a p., a bol z toho veľký duchovný úžitok. Škoda, že sa to nestalo viac ráz, ale dokiaľ som bol sám, nezdolal som, a keď som i mal kaplánov, nebol každý Hlaváč, t. j. duchovne i telesne dosť silný, a nebol každý tak dlho u mňa. Potom, pravdu povediac, ustával som a ostarieval. Kedysi boli v kalvínskej cirkvi v Uhorsku roztriedili cirkevné sbory podľa práce a dôchodku a určili, do ktorej cirkvi môže prísť starší a do ktorej mladší farár. Ale to nestačí. Isteže pri slobodnej voľbe farára, aká je u nás, ťažko by bolo obmedzovať právo jednotlivých sborov a predpísať im, akého farára si môžu voliť, ale aspoň by malo byť vyslovené všeobecné pravidlo, že do veľkých sborov mali by sa voliť farári okolo 35 — 40-roční a po pädesiatom roku mali by odísť nie na odpočinok, čo je dnes túžbou kňazov-nekňazov, ale do menších sborov, kde by až do úplnej staroby požehnane mohli účinkovať. Viem, že je to ani nie jednoduché pium, ale maxime pium desiderium (zbožná a či vlastne márna túžba), lenže hodno je o tom premýšlať, a ja myslím, že sám život donúti cirkev, aby sa obmedzovalo trochu neobmedzené volebné právo jednotlivých sborov a na kňazov robil sa nátlak, aby sa pri uchádzaní na farské stanice podriadili všeobecným, pre cirkev dobrým pravidlám.

Po pädesiatom roku cítil som, že sotva budem vládať vykonať všetku prácu, najmä keď sa množily starosti o školy, rozličné národno-politické, sociálne a hospodárske povinnosti. Ako nejakým zvláštnym riadením božím prichádzala mi pomoc tak, že som musel prijímať pomocníkov-kaplánov. Prvým bol Milan Hlaváč z trenčianskych Ozoroviec, syn učiteľa Samuela Hlaváča. Gymnázium i teologiu skončil v Bratislave, kde sa sám vydržoval; skončiac teologiu s vyznamenaním, stal sa kaplánom pri našom dobrom trpiteľovi Pavlovi Royovi v Kochanovciach, kde svojím účinkovaním získal si všeobecnú priazeň, až na tých, ktorí by si neboli žiadali mať ho za nástupcu Royovho, ktorého smrť každú hodinu čakali. Bolo to práve v tom čase, keď sme boli v najtuhšej opozícii proti biskupovi Baltíkovi; nechcem o tom hovoriť, či sme mali úplnú pravdu; možno, že ešte o tom bude reč. Hlaváč si iste, ako počul od starších, tiež nepoložil ruku na ústa, keď hovoril o Baltíkovi, ale toľko nepovedal, ako starší páni, ktorí ho pozdejšie za to odsudzovali. Ale bola to vítaná príležitosť pánom Szilvaymu a Osztroluczkému, aby sa Hlaváča zbavili. Biskup Baltík práve vizitoval

trenčianske sbory, prišiel i do Kochanoviec; tam páni podali žalobu proti Hlaváčovi a žiadali jeho odstránenie. Keď to prišlo i do vizitacionálnej zápisnice, cirkevníci odopreli ju podpísať. I to pripísali Hlaváčovi, že ich on pobúril, a tam prítomný nový dištriktuálny dozorca Laszkáry vyhrážal sa, že ho i z Europy vyženie. Vec prišla na dištriktuálny konvent, kde Hlaváča suspendovali a postavili pred cirkevný súd. Nemal sa kam podieť, zavolal som ho, aby prišiel ku mne. Prišiel. Otázka bola, čo ďalej, lebo všetko sa postavilo proti nemu; hrozila mu vojenčina, od ktorej vtedy teologovia boli oslobodení. Šiel do Viedne a dal sa zapísať na teologickú fakultu. Tam pokračoval v práci, ktorú som bol v januári l902-ho začal. Odbavoval som totiž služby božie pre našich podomových kupcov a susední bratia-farári tiež chodili slúžiť slovom božím, pravda, len raz mesačne. Hlaváč shromažďoval našich ľudí po celý školský rok, až sa jeho vec pred cirkevným súdom v Trenčíne v júni 1903 skončila. Odsúdili ho na stratu kaplánskeho úradu v Kochanovciach. Práve vtedy, vysilený námahou, padol som pred oltárom, bez pomoci ostať som nemohol. V nasledujúcu nedeľu sborový konvent povolal Hlaváča za kaplána. Sbor odhlasoval mu na plat ročitých 200 korún, ja som dal zaopatrenie a 100 korún; kaplánskej kongruy vtedy nebolo. Ja som, pravda, musel odísť na niekoľkodňový oddych; išiel som do Železného v Liptove. Porovnával som sa s husľami, na ktorých sú struny tuho natiahnuté. Hoci sa nehrá na nich, samy od seba sa trhajú. Treba ich uvoľniť, aby sa zachovaly. Hlaváč bol u mňa, ale pokušenie prišlo.

Na Myjave po smrti Vannayovej zriadili dve farské stanice, na jednu vyvolili Samuela Valáška, rodáka z Myjavy, doterajšieho kaplána Vannayovho, na druhú Igora Štefánika, syna košarišského Pavla Štefánika, ktorý sa tam dlho nezabavil. Dal sa vyvoliť za farára do Palánky v Báčke. Valášek ostal sám, ale nemohol vydržať. Pozval si zavše na výpomoc Hlaváča, ktorého si Myjavci tak obľúbili, že silou-mocou chceli ho voliť za farára. Rozumnej a zákonitej príčiny, prečo by ho nemohli voliť, nebolo, ba zdravý rozum bol by kázal hodne ho zamestnať. Ale Baltík i Laszkáry postavili si — ako sa hovorí — hlavu, že ako by taký pre urazenie vrchnosti odsúdený človek mohol prísť do prvej nitrianskej cirkvi za farára! A povedzme si pravdu, nitrianski bratia-farári tiež neboli oduševnení za neho, hoci nikomu z nich nič zlého neurobil, ba kde mohol, vypomáhal. Ale lepšie o tom nehovoriť.

Od dištriktuálneho predstavenstva prišlo prísne nariadenie, že Hlaváča nemožno voliť za farára na Myjavu, a nitrianske seniorálne predstavenstvo ponáhľalo sa nariadenie na myjavskom konvente vyhlásiť, za čo, pravda, vypočulo od Myjavcov a ešte viac od Myjaviek dosť nelichotivých poznámok a rozhorčenie sa neutíšilo. Na najbližší dištr. konvent prišlo 50 Myjavcov, aby dokázali, že stoja za Hlaváča. Pravda, nič neosožilo, a preľaknutí páni mne pripisovali, že som Myjavcov ja vystrojil, ba i cestu im zaplatil, čo bola číročistá lož. V samom konvente horlive sa zaujali za Myjavu dvaja Markovičovci, za Hlaváča senior Trsztyénszky, ktorý povedal, že mal troch vynikajúcich poslucháčov teologov (lebo bol i prof. praktickej teologie), Jána Palica, Krištofa Chorváta a Hlaváča. Ak sa Hlaváč v niečom previnil a niekoho urazil, nech odprosí a expiuje (expiálja — výraz Trsztyénszkeho). V mene Myjavcov hovoril učiteľ Šimonovič, hovoril som i ja. Naduto a pyšno hovoril excelenciáš Láng, že každý cirkevný sbor musí sa poddať uzavretiu dištriktuálnemu, a dištrikt zakázal voliť Hlaváča. Musím pri tomto spomenúť dve epizodky. Hneď po rozpustení búrlivého zasadnutia sišiel som sa pri východe zo siene so sen. dozorcom novohradským, pozdejším dištr. dozorcom Arpádom Beniczkým, náramne zhumpľovaným, ale nie zlomyseľným človekom. On tvrdil celkom určite, že Myjavci neprišli sami od seba, ale podplatení. Spýtal som sa ho, čo myslí, kto by ich bol mohol podplatiť. Povedal, že hovoria na mňa. Keď som to vyhlásil za lož, spýtal sa ma, či by som to odprisahal. Keď som sa osvedčil na kňazské svedomie a kňazskú česť, že som nevedel, že Myjavci prídu, povedal, že ani tak neverí. Bol som, ako na každom konvente, rozčúlený. Na takú urážku nevedel som ináč odpovedať, nuž

vystrel som ruku, ako keď sa dávajú zauchá, a zavolal som: „Ale mi to ešte raz nepovedzte!“ Stŕpol, videl, že nežartujem, začal odprosovať, on to vraj tak zle nemyslel, a vec sa skončila. — Šli sme so Štefanom Fajnorom na obed. Bol s nami i Vladimír Jurkovič, terajší senior bratislavský. Sadli sme si v Royali na koniec stola. Onedlho prišiel za nami biskup Baltík s Laszkárym, Raabom a Okolicsányim, pozdejším sen. dozorcom novohradským. Prisadli k nám a, rozumie sa, bola reč o Myjave. Tu spýtal sa Okolicsányi dištriktuálnych predsedov, že všakver' Hlaváč už teraz nemôže byť nikdy myjavským farárom. Baltík sa ubehal a začal hovoriť; hovoril niekoľko minút, ale nikto z toho nič nerozumel. Keď sme odchádzali, spýtal som sa Fajnora, čo rozumel zo slov Baltíkových, či Haváč môže alebo nemôže byť niekedy myjavským farárom. Odpovedal, že nerozumel. Keď, reku, taký ostrovtipný advokát nerozumel, nehanbím sa priznať, že som ani ja nerozumel. Obdivovali sme veľkú zručnosť Baltíkovu; v tom prevyšoval všetkých svojich rovesníkov, ešte i veľkého diplomata Lešku; obidvaja by boli pristali do kardinálskeho sboru už i svojím výzorom a vystupovaním.

Temer štyri roky trval odpor Myjavcov. Proti prostredkovaniam a nariadeniam farára nevolili. Pravda, mali druhého farára, ktorý najpotrebnejšie veci vybavil, a keď ustával a chcel si odpočinúť na niekoľko týždňov, zastúpil som ho. Presvedčil som sa, že na Myjave farár by mohol mať pohodlnejší život ako v Krajnom, keby vybavoval iba vonkajšie veci a povinnosti, ako sa to obyčajne koná. Veď na Myjave je len jeden cintorín, kým v Krajnom ich je päť. Veľký rozdiel v čase, v práci i v námahe. Ale na húževnatosti dištriktuálnych pánov oslaboval a konečne zlomil sa odpor Myjavcov. Chceli im poslať administrátora, i ho vymenovali, ale dalo sa mu na vedomie, že ako vstúpi do chrámu, všetci vyjdú. Práve tak nepristali ani na kaplána, ináč dobrého Slováka. Až napokon, aby nepovstaly ešte horšie veci, na moju radu pristali na kaplána Pavla Lacku a onedlho vyvolili ho za farára (r. 1907). Hlaváč mal z toho osoh, lebo zmäkli i páni a sľúbili, že nebudú prekážať, aby ho v inom dištrikte vyvolili. Tak sa i stalo, keď r. 1907 vyvolili mošovského farára a turčianskeho seniora Martina Morháča za farára do slovenskej cirkvi v Pešti, Mošovčania chceli voliť Hlaváča len podľa povesti z toho, čo trpel a napísal, ale banský biskup Scholcz žiadal si svedectvo od predstavenstva dištriktu preddunajského. Vyslanci mošovského sboru šli do Pešti, kde našli i Laszkáryho a Baltíka. Laszkáry sľúbil, že podpíše také svedectvo, aké Baltík napíše. Baltík napísal odporúčajúce svedectvo a biskup Scholcz dovolil voliť Hlaváča. Dištriktuálny dozorca banský, dr. Michal Zsilinszky, súhlasil a vopred poradil Mošovčanom, aby sa smelo mali okolo Laszkáryho, že ten svedectvo podpíše, ako sa i stalo. V auguste r. 1907 vyvolili Hlaváča jednohlasne za farára do Mošoviec. 3. septembra odišiel z Krajného po štyriročnom zdarilom účinkovaní. Ja som stratil znamenitého pomocníka, ktorý mi až chytal prácu z rúk, vypomáhal i v okolitých cirkvách: v Kostolnom, Lubine a na Brezovej. Uviedli sme si boli v jarný, letný a jesenný čas popoludňajšie nedeľné služby božie po filiach a kopaniciach. Prišli na ne i takí ľudia, ktorí do chrámu nemohli, azda i nechceli. Do horných kopaníc prišli aj z myjavských susedných kopaníc. Badali sme, že sa chrám plnil, ako by nám ľudia prišli návštevu odplatiť. Pravda, po odchode Hlaváčovom to prestalo, lebo až do večera musel som čakávať doma, že prídu z filií alebo z kopaníc s nejakou funkciou. Ostal som sám a veľmi som bol povďačný bratom, ktorí práve vtedy prekazili mi seniorstvo. Naučili sa od Boboka a Pfausera, ako sa dá spraviť z väčšiny menšina, a ja som si myslel s Jozefom: Vy jste skládali proti mne zlé, ale Bůh to obrátil v dobré! Čo by som si bol počal v takej cirkvi, ako je krajnianska, so seniorstvom v takom senioráte, ako je nitriansky? A pomocníka by som nebol tak ľahko dostal.

Pravdaže, našiel sa zasa niekto, kto potreboval pomoci. Bol to Sarvašan Andrej Palkovič, duchovne nadaný, ale telesne slabý; zdá sa, mal škrofle na črevách. Prišiel do Bratislavy na

teologiu národne úplne neorientovaný, preto ho profesori ako svojho človeka napomáhali. Ale keď sa trochu rozhliadol a spriatelil sa so slovenskými teologmi, doterajší patróni odopreli mu svoju pomoc. Prišiel ako druhoročný teolog do Krajného na vianočné prázdniny a divil sa, keď počul na fare slovensky hovoriť. Divil sa, pravda, i všeličomu inému. Videl som, že tomuto mladému človeku musí sa pomáhať; vykonal som mu štúrovské štipendium a čo sa dalo z iných prameňov, až sa akosi pretrápil cez druhý ročník a základnú skúšku složil s dobrým prospechom. I tretí ročník takto skončil, ale už štvrtý rok nechcel byť v Bratislave a profesori ho vďačne prepustili. Myslím, na odporúčanie dr. Schmidta, bratislavského farára, dostal štipendium v Roztoku, kam odišiel s barónom Pavlom Podmaniczkým v jeseni r. 1907. Strávili tam dva semestre. Po príchode do vlasti Palkovič prišiel ku mne a celý rok pripravoval sa na skúšku. Robil u mňa písomné práce, na ktoré som mu až z Viedne pramene zaopatril, ba jednu knihu i kúpil. Vypomáhal, čo mohol, ale pre chorobu veľmi nevládal. V lete (14. — 16. júna 1909) složil odbornú skúšku a ordinovali ho za môjho kaplána. Ale už 15. novembra odišiel do Bôľoviec, do Sriemu. V čas srbsko-rakúskej vojny zastrelili ho srbskí komitáči. Bol nadaný, ale pre chorobu mrzutý človek. Už v Bratislave chodil medzi baptistov a iných sektárov, vždy a všade priťahovaly ho extrémy. Podobal sa včele, ktorá z kvetu vyberala samé jedovaté látky, a miesto medu shromažďoval jed. Od iných požadoval priamo anjelský život a strojil sa vopred, ako si on svoj cirkevný sbor usporiada, ale prišiel práve do takého, kde rozbujnený ľud nedal sa viesť a onedlho zanechaný bol dom, t. j. chrám pustý. Chodieval na Starú Turú, ale i tamojšie skúsenosti neboly ani jemu ani iným na úžitok. Nemohol dôjsť k tej viere, ktorá sa zjavuje v láske. Bol som ho vystrojil do jódového kúpeľa na oravskú Polhoru, ale ani to nepomohlo, azda i preto, že skoro odtiaľ odišiel. Pravda, o takej práci, akú sme konali s Hlaváčom, nemohlo byť ani reči, ani som ju od neho nežiadal. Ťažšiu prácu konal som sám, on iba vypomáhal. Po odchode Palkovičovom temer za dva roky bol som bez kaplána, lebo bolo málo našich teologov.

Po dve letá bol síce u mňa barón Podmaniczky, ale on sa učil slovensky a nemohol mi pomôcť. A vše cez malé alebo letné prázdniny bol u mňa jeden alebo druhý brat-teolog, dlhší čas sa bavil i pilný, nadaný Krištof Chorvát; odo mňa šiel do Kráľovej na próbu a naši statní Kráľovania vyvolili ho jednohlasne za farára, hoci nebol ešte ordinovaný. Neliturgoval a kázal bez luteráka. Vidno, že naši cirkevníci nehľadia na vonkajšie veci, ale na srdce. Chorvát bol na Kráľovej len niekoľko mesiacov. Umrel mladý a vďační cirkevníci postavili mu pekný pomník. Až 28. júla 1911 prišiel ku mne Vladimír Roy, syn bývalého farára kochanovského Pavla Roya, po matke Jozefov Hurbanov vnuk. Prišiel z Mikuláša, kde nebol na príhodnom mieste, lebo podľa svojej povahy potreboval viac tepla rodinného života, ako pobyt po hostincoch. Pre mladého kňaza je vôbec nebezpečné, ak nebýva alebo i býva, ale nestravuje sa u principála. Roy bol v Anglicku, prostredkovaním Scotus Viatora, u ktorého býval ako hosť. S ním som bol skusoval, ako by to bolo, keby si principál s kaplánom zamieňali kázne. Ja som kázal jeho kázeň a on moju. Pozdávalo sa mi to, lebo každý sme museli pozornejšie vypracúvať kázne. Ale Roy bol u mňa málo, lebo už 15. novembra 1911 odišiel do Púchova, kde pred rokmi i jeho otec bol farárom. Púchov s rozsiahlymi filiami a rozličnými svodmi nebol dobrým miestom pre neho. O niekoľko rokov musel zaďakovať. Za čas žil na penzii, ale po odchode Juliusa Bodnára z Bukovca vyvolili ho Bukovčania a, ako sa zdá, odľahlá dedinka lepšie zodpovedá jeho básnickej povahe.

Už v čase kaplánovania Royovho bola vláda povolila kaplánsku kongruu, doplnenie platu, do 1000 korún, lebo farársky plat bol vtedy 1600 korún. Pri premienke kaplána žiadal som pre neho o kongruu, ale tu sme sa s biskupom Baltíkom nepohodli. On tak bol vypočítal, že sbor dáva dvesto korún, ja sto a opateru, ktorá sa cení na päťsto korún, a tak by kaplán dostával doplatok dvesto korún. Ale ja som ináč počítal. Ja si konám i vykonám prácu, ktorú môže

vykonať jeden človek, a tak kaplána nepotrebujem ja, ale sbor, a nevidím príčiny, prečo by som ja mal vydržiavať kaplána pre sbor. Tých 600 korún, ktoré ma stál kaplán, sťahujem a zriekam sa práva na kaplána. Baltík mal zdravý rozum a nebol zlomyseľný. Onedlho mi oznámil, že ministerstvo mi povolilo 800-korunovú kaplánsku kongruu. Na základe toho cirkev povolala za kaplána Michala Valáška, rodáka myjavského, ktorý bol u mňa od 28. novembra 1911 do 15. septembra 1913. Bol tichý, pilný, ale telesne slabý. Práve vtedy bol som začal kázať zo starozákonných textov; kázne vypracúval som sám, ale kázali sme obidvaja. Obdivoval som výbornú pamäť Valáškovu, i peknú prednášku; v duchu a mysli som rozvažoval o vlastnej kázni, čo bolo v nej dobrého, príhodného a čo slabého. Valášek odišiel na Košariská, ako nástupca Pavla Štefánika, ktorý v apríli 1913 umrel. Zasa som ostal sám až do konca roku. Až v čas peštianskej synody v decembri 1913, ktorá trvala len sedem dní, na radu dr. Maszníka, dekana teol. akademie, povolal som za kaplána Jozefa Koreňa, rodáka z Ružomberka, ktorý prišiel 1. januára 1914 a odišiel 15. júla toho istého roku; po prevrate stal sa profesorom v Prešove.

Nastala vojna, ťažko bolo najsť výpomoc, ale zasa mi Pán poslal hosťa, ktorého nikde nechceli trpieť, jeho i nie jeho vinou. Bol to Ján Bazlík z Pukanca. Zo šopronskej teologie poslali ho preč pre akýsi chlapecký výčin, pravda, i preto, že bol Slovák. Odišiel do Bratislavy a tam svojou divnou, nesnášanlivou povahou znepriatelil si i tak oproti Slovákom nepriateľsky naladených kolegov, tak že musel odísť do Lipska a do Roztoku. Vrátil sa v nádeji, že mu v Bratislave povolia skladať odbornú skúšku, ale i tam mal prekážky. Konečne prišiel ku mne vyčkať priaznivejšiu náladu. Dovolil som mu kázať, ba i niektoré pohreby a menšie funkcie, ale nebol som s ním spokojný ani ja, ani cirkevníci. Práve som rozmýšľal, že mu vypoviem, keď prišiel list z Naďlaku od Aničky Bujnovej, manželky farára Ivana Bujnu, ktorého zavolali na vojenskú službu, aby som jej prepustil kaplána. Bázlik podvolil sa ísť, ja som vďačne súhlasil, lebo som to pokladal za oslobodenie. Vtedy som sa presvedčil, ako sa zásluhy ľahko nadobúdajú. Banský biskup Scholz poslal mi poďakovací list, že som Bázlika prepustil. Bol u mňa od 1. januára do mája 1915. Ďalšie jeho príhody rozprávať nejdem, umrel nedávno ako farár v Pršne na Morave.

Onedlho som dostal bohatú náhradu, keď sa mi prihlásil Štefan Krčméry, syn priateľa Miloslava Krčméryho, bývalého farára mošovského a jasenovského, s materinskej strany zo známej kňazskej rodiny Petianovskej. Tento vysokonadaný človek bol u mňa ako riadny kaplán od 14. júna 1915 do 14. septembra 1916, teda cez najťažšie roky svetovej vojny, keď sme trpli nad konečným výsledkom toho strašného boja. Dobre bolo mať v dome takého dobromyseľného človeka. Vedeli sme, že v tom boji je reč o budúcnosti nášho národa: alebo ožije, alebo zahynie. Škoda, že k vôli matke-vdove a sestrám odišiel do Bratislavy. Ťažko sme ho púšťali.

Bol som potom vyše roka bez výpomoci; zasa však prišla nečakaná. Gustáv Kolény, syn aradáckeho učiteľa Jozefa Kolényho a sestry mojej ženy, dobrosrdečný, usilovný, ale bojazlivý. Bál sa prihlásiť na skúšky, hoci semestre skončil. Zavolal som ho do Krajného. Čo mohol, pomáhal a pritom sa doúčal, až po roku složil skúšku a od 1. júla 1918 do 22. mája 1919 bol u mňa kaplánom. Vtedy odišiel do Novohradu na Dolnú Strehovú, aby vypomáhal P. Maliarikovi, farárovi, ktorý po prevrate prijal úrad okresného náčelníka. Ale počiatkom júna vtrhli ta boľševici, Kolény ušiel pred nimi zpät do Krajného a ostal u mňa do konca novembra 1919, keď ho vyvolili za farára do novohradských Zlieviec, odkiaľ prešiel za farára na Dobroč. Na jeho miesto prišiel za kaplána jeho mladší brat Mladen, ako deviaty výpomocník, ktorý bol u mňa od 1. decembra 1919 až do môjho odchodu z Krajného. Vtedy ho Krajňanci jednomyseľne vyvolili za môjho nástupcu, hoci ako mladý celkom ošedivel; je to zasa dôkaz, že náš ľud nehľadí pri farárovi na vonkajšok, ak mu ináč zodpovedá.

Skončil som s kaplánmi, chcem povedať niekoľko slov o dozorcoch. Oni mohli by farárovi dobre pomáhať, keby boli veriaci ľudia, keby konali svoje povinnosti a starali sa najmä o majetkové veci sboru. Ja som takého dozorcu nemal. Hľadel som pri voľbe na to, aby aspoň neškodil a cirkvi hanbu nerobil. Pri príchode do Krajného našiel som ako dozorcu dr. Miloša Štefanoviča, znamenitého národovca a smelého obhájcu, ktorý na peštianskej synode r. 1891 postavil sa proti gen. dozorcovi Prónayovi a vyčítal mu takú kapitolu, že toho mal dosť. Ako dozorca prišiel so mnou do Krajného na próbu, bol pri voľbe, ale viac neprišiel. On i úrad dozorcu pokladal za národnú prácu. Po jeho smrti vyvolili dr. Juliusa Markoviča. Pri svojej inštalácii sa osvedčil, že pri takom farárovi, ako som ja, je vlastne dozorca zbytočný. On že sa pokladá za cirkevníka, ako ktorýkoľvek iný, a len keby bolo treba brániť právo sboru navonok alebo keby nastala voľba farára, čoho si nežiada, vtedy postaví sa za to, aby právo slobodnej voľby bolo uhájené. Mal i nemal pravdu; nemal v tom, že každému farárovi by bolo dobre, keby sa nemusel zapodievať majetkovými vecmi; pravda, vzdialený dozorca nemohol, čo by bol ako chcel. Po jeho smrti (r. 1913) vyvolili sme správcu vrbovskej filiálky Novomestskej banky Jána Cablka, ktorý je i podnes dozorcom; za poddozorcu dr. Ivana Markoviča, Juliusovho syna. Keď padol do zajatia a Cablka preháňali, žalárovali a internovali, stal sa poddozorcom Ján Zmeko zo Žadovice.

Manželský život bol v celom sbore príkladný, nebolo rozsobášov, len dvaja manželia opovrhli manželkami a bez rozsobášu žili s inými ženami a mali s nimi deti. Jeden z nich, rodom z Kostolného, žencovský gazda Juro H., privlastnil si opustenú manželku P. R., ktorý s ňou zle nakladal, o deti sa nestaral, ba vystrojil sa bol i do Ameriky, ani tam však ničoho nezúbožil; pri návrate stal sa baptistom a priznal sa listovne istému gazdovi zo Zbehov, že mu on podpálil stodolu, ale k žene sa nehlásil. Žiadal iba odškodné, že jej povolí rozsobáš. H. však staral sa nielen o ňu a dvoch synov, ktorých mal s ňou, ale i o svoju pravú manželku. Keď prišiel z výžinku, čiastku dovezeného obilia odviezol jej, ba jedného kŕmnika zaklal u nej, aby mala z čoho žiť. Keď umrela, prišiel o pohreb; hovoril som mu, aby radšej nebola kázeň, lebo v kázni musí sa povedať pravda, ale on si žiadal. Pri odobierke spomenul som, že opatroval telo, ale hubil dušu nevernosťou, a on to prijal ako zaslúžené pokarhanie. Od tých čias umrela i privlastnená žena, i jeden syn, invalid, ktorého zvlášť miloval. H. ešte žije (1932) u mladšieho syna, stolára.

Detského požehnania bolo dosť, bezdetných manželství málo, obyčajne tam, kde sa sobrali manželia nerovného veku. Ináč ani desať detí nebolo zriedkavosťou, a vyživili sa, dokiaľ žili všetci prostejšie, skromnejšie. Nemožno povedať, že by Amerika bola napomohla majetkový dobrobyt, lebo príliv peňazí, s ktorými mnohí nevedeli, čo počať, zvýšil požiadavky v rúchu i v potrave, a to nielen pri tých, ktorí peniaze dostali, ale i pri tých, ktorí nedostali. Slovák vie pracovať, zarobiť, ale máloktorý vie s ťažko vyrobenými peniazmi hospodáriť. Obyčajne prišiel domov s niekoľkými tisícmi, myslel, že sa nikdy neminú, robiť doma sa nechcelo. Prechádzal obyčajne z krčmy do krčmy alebo začal stavať dom. Niektorý ani nedokončil, už nemal peňazí. Ak dokončil, nemal z čoho žiť. Musel do Ameriky, pokým sa dalo. Veru by lepšie bolo bývalo, keby Krajňanci i susedia nikdy neboli počuli o Amerike, lebo ani v duchovnom ohľade nebolo poznať na nich nijakého vzrastu. Odvykli od chrámu a modlitby a stali sa surovejšími. Málokomu Amerika osožila či majetkove, či duchovne. Niektoré ženy skorej prišly k peniazom a posielaly domov mužom a deťom. Páni manželia doma potrovili, čo ženy ťažko vyrobily. Pri takom rozmnožovaní 8 — 10 ľuďom ťažko bolo vyžiť na takom majetočku, na ktorom žili dvaja-traja. Ale rozumnejším hospodárením úroda bola by sa dala rozmnožiť. Boly i výžinky, tak že mnohý, ktorý mal len domec, mal v jeseni viac obilia, ako roľník, ktorý sa lopotil okolo svojich rolí cez celý rok. Do obce doviezlo sa viac obilia, ako sa v chotári urodilo.

V. Seniorát

Na juhu leží Vrbové, kedysi bydlisko ev. zemských pánov; teraz prišli na ich miesto Židia. Chrám evanjelický je vytisnutý na samý horný koniec, ale dobre tak, aspoň je bližšie kopaničiarom, ktorí bývajú na Dlhej doline na západ až po Košariská: Prašník, Dúbrava, Lajdovia, Fajnoráci, na juho-západ Pustá ves, na sever Boráci, okrem toho roztratení po jednotlivých obciach na východ až za Váh, na juh temer po Trnavu. Pri mojom príchode do Krajného bol vrbovským farárom Pavel Galáš, rodák zo Sobotišťa, ktorý bol dlhý čas kaplánom vo Vrbovciach u farára Pavla Slobodu, znamenitého, populárneho kazateľa. Jeden ročník jeho kázní, pomocou nitrianskych bratov-kňazov, bol som pripravil pod tlač; prevzal ich bol jeho syn Milan, ale ich nevydal. Škoda! Keď Galáš prišiel do Vrbového, našiel sbor asi v takom poriadku, ako ja v Krajnom. Nebol výbojný, ťažko mu bolo poradiť si s vrbovskými polpánmi (výraz som odkukal z Jiráska), ináč rečeno zaparencami. Našiel pravotu s učiteľom Nehybom, ktorému nechceli platiť vokatoriálne zabezpečený plat. Galáš napomínal, aby sa vyrovnali s učiteľom; ja ako sused som im zo zápisníc dokázal, že pravotu učiteľ vyhrá. Neuverili, až dostali súdny výrok, že majú platiť učiteľovi 2000 korún a pravotárovi 500 korún. Potom bolo zle na farára, prečo ukázal zápisnice, ako by farár mohol a smel zatajiť úradné listiny. A tu prišlo niečo nečakaného. Pukla sa veža, museli sobrať z nej zvony, ba i vežu rozobrať. Tu sa ukázala spôsobnosť Galášova. Za krátky čas sosbierali peniaze, vystavili vežu, ktorá od ulice zakrývala starý, biedny kostol. Galáš začal naň sbierať, i bol nasbieral niekoľko tisíc a bol by sa chytil do opravy chrámu, keby mu už spomenutí múdri páni neboli nohy podkladali. V krušnom položení bola mu vernou pomocníčkou a potešovateľkou jeho manželka, dcéra vrbovčianskeho učiteľa Jura Kuliška, Božena. Ako blízky sused bol som svedkom jeho práce, preto som ťažko niesol, keď po prevrate musel ísť do penzie, o tri mesiace prv, ako chcel zasvätiť 50. výročie kňazského úradovania. Nedopriali mu to. Cestu z fary pol mestom do svojej, katolíkom mu poskytnutej hospody slzami kropil. Bola to od niektorých cirkevníkov zlomyseľnosť a od cirkevnej vrchnosti prenáhlenie. Mal som preto hádku v Cirk. listoch, kde som bol opísal vec v krátkom článku: „Tak svet platí“. Zo spolubratov-kňazov nikto sa nezastal príkladného, ukrivdeného brata. Nepomysleli: hodie mihi, cras tibi (dnes mne, zajtra tebe). Ja veru nikdy nemôžem bez žialu v srdci pomyslieť na smutné zakončenie verného pracovníka, milého priateľa Paľka Galáša!

Na sever od Vrbového, vyše Čachtíc, kde bol kedysi kvetúci ev. sbor, leží Nové Mesto nad Váhom. Je tam katolícka prepozitúra, v ktorej sedeli i ev. kňazi ako prepošti. Teraz, pravda, vytisnutý je ev. kostol na záhumnie, ale ako by sa potískal do stredu mesta, lebo ho obtáčajú pekné domy a ulice. Farárom bol vtedy Michal Erdélsky, Krajňanec, brat notára krajnianskeho a pani rechtorky Zatkalíčky; bol nešťastný v manželstve. Rozsobášil sa s prvou manželkou, s ktorou mal tri deti, oženil sa druhý raz, s druhou manželkou mal dve; rozumie sa, pokoja nebolo ani v srdci, ani v dome. Tak pochodil i pozdejší cirkevný dozorca dr. Julius Markovič. Tiež sa bol rozsobášil s prvou manželkou Ľudmilou Boorovou, s ktorou mal dve deti, a oženil sa znova, s druhou mal tri, ale ani tam nebolo šťastia a požehnania.

Na severo-západ od Nového Mesta sú Bzince, o ktorých už bola reč, i Lubinu som spomenul; tam bol farárom Gustáv Holuby, starší brat dr. Jozefa Holubyho, farára v Zemianskom Podhradí v Trenčianskej, ktorý po prevrate dostal čestný doktorát filozofie z Prahy, ako povestný botanik. I o Starej Turej už bola reč; tam bol farárom Ľ. Čulík, rodák zo Skalice, istý čas profesor v Revúcej. Po zatvorení gymnázia učil slovenských žiakov v Přerove na Morave, potom ako staro-turanský kaplán stal sa nástupcom svojho bývalého principála Augusta Roya a vzal si jeho dcéru Ľudmilu za manželku. Jej sestry, už spomenuté Royky, so

svojím prísne kresťanským smerom spôsobily mu mnoho mrzutosti a on sa nemohol do toho vžiť, aby v sbore bola možná autorita popri autorite kňazovej, alebo ponad ňu. Ostro vystupoval proti nim, miesto toho, aby ich bol použil pre vnútorno-misijnú prácu v cirkvi, ako sa to robí v katolíctve, kde v mníšskych rádoch mužských i ženských najdú umiestenie výstredné živly (nepoužívam tohoto výrazu v zlom, odsudzujúcom smysle). Tak sa stalo, že vysokonadaná spisovateľka Kristína Royová použila svojho zvláštneho daru, ktorý by bol mohol dobre poslúžiť cirkvi božej, na nápadnú a ostrú kritiku. Nech niekto porovná jej krásnu poviedku Bez Boha na svete s niektorými pozdejšími, presvedčí sa, že kým do prvej vložila celú svoju, láskou ku Kristu a opusteným dušiam vedenú dušu, mnohé neskoršie dýchajú opovrhovaním cirkevníctva. Sborový život stavaný je na pranier prísnej kritiky a znevažovania a, bohužiaľ, veľmi často celkom oprávnene. Lenže tento spôsob viedol na jednej strane k sebapovyšovaniu a na druhej k nenávisti.

Čulíka neskoršie po Mockovom ochorení vyvolili za seniora, a hoci bol predtým radikálny, ako senior vedel sa i pojednať, ako to už býva. Seniorstvo prijal len po Leškovom prehováraní. Ako zvláštnu zásluhu musím mu pripomenúť, že z Oroszlánu vysúdeného učiteľa Bartoša privinul, dal ho vyvoliť za učiteľa na kopanice a chránil ho pred nápadmi politických i školských vrchností, lebo ako úradu zbavený nebol by smel byť volený za učiteľa. Azda i prísni páni vlastenci videli, že sa stala krivda a prižmúrili oči, lebo pri cirkevných úradníkoch nebolo milosti. Starý Moštenan musel na staré dni jesť chlieb milosti. Generálny dozorca barón Prónay poslal mu po liptovskom seniorovi Kmetym 400 zl., na dvacať mesiacov po 20 zl., a kaplán Novomeský musel do Ameriky. O biednu učiteľskú vdovu Pivkovú tiež sa staral Čulík so svojou manželkou, lebo vtedy učiteľské vdovy nemaly práva na penziu.

I o Myjave bola už reč. Farárom bol tam Lad. Vannay, rodák z Hontu. Bol kaplánom v Krajnom u Pavla Štefánika. Vzal si potom jeho dcéru. V patentálnych časoch bol ako krajniansky kaplán tuhý patentalista, ale keď na Myjave proti patentu buntošiaca strana zvíťazila a farára Hajnóczyho odstránila, dal sa Vannay použiť za nástroj. Šiel na Myjavu za administrátora a onedlho vyvolili ho za farára (r. 1861). R. 1901 umrel. Cirkevné veci mal v poriadku. Keby kňazská služba bola len vybaviť služby božie, funkcie a veci vo farskej kancelárii, bol by býval príkladným kňazom. Ináč žil počestne, čo, bohužiaľ, nedalo sa povedať o všetkých nitrianskych kňazoch. O ostatné sa nestaral, ba dal sa pánom použiť proti vlastnému ľudu za volebného predsedu, i na iné, ako mi to pozdejšie sám s ľútosťou vyznával. A veru myjavský sbor bol by si zaslúžil zvláštnej opatery, lebo bol v senioráte i v dištrikte najpočetnejší. Dnes je to najväčšia cirkev na Slovensku. Myjavský ľud veľmi ochotne poslúchal a prijímal Slovo božie. Pravda, bol zanedbaný, nemal po kopaniciach škôl. Teraz začína sa nahrádzať, čo sa premeškalo za celé desiatky rokov.

I o Turej Lúke bola reč, keď som opisoval nitriansku cestu r. 1889 s Janoškom. Po smrti otcovej prišiel ta za farára Ľudovít M. Semian z Hlbokého a úradoval tam až do nedávna. Teraz je na penzii v Bratislave. Turá Lúka je pamätná v dejinách našej cirkvi (viď Paulíny: Dejiny superintendencie nitrianskej).

Odtiaľ na sever sú Vrbovce, rozsiahla kopaničiarska cirkev, hraničiaca s Moravou. Práve pred mojím príchodom do Krajného bol umrel tamojší farár Pavel Sloboda. Na jeho miesto vyvolili Adama Slávika, rodáka lubinského, ktorý si vzal za manželku najmladšiu dcéru Kuliškovu, tak že štyri dcéry tohoto znamenitého nášho učiteľa vydaly sa za farárov. Jedna bola za Galášom, druhá za Pavlom Slobodom, tretia za Slávikom a štvrtá za Pavlom Beblavým, farárom sobotišťským.

Sobotište leží na juh od Vrboviec. Je to hodná osada, bývalo tam kedysi veľa pánov a dosiaľ je tam habánska štvrť s habánskym dvorom. Ev. kostol vystrčený je na záhumnie, ale už má i vežu pristavenú. Beblavý bol plodným slovenským spisovateľom. Po jeho smrti (1910) vyvolili na jeho miesto jeho syna Miloša. Sobotište má fílie-kopanice najviac pod zámkom Brančom, pomníkom rozkvetu i zhuby ev. cirkvi. Tam väznili niektorých ev. kňazov-mučeníkov, pokým ich neodviedli na galeje.

Na západ od Sobotišťa je Častkov, bývalá fília Sobotišťa, osamostatnelá r. 1875. Farárom bol tam bývalý profesor martinského gymnázia Jozef Nedobrý, rodák z Liptova. Tu už ako by sa trhala súvislá reťaz ev. sborov na západ. Až pri Morave, krajine i rieke, sú dva sbory, pozostatky rekatolizovaných ev. sborov: v Skalici a Holiči. V Skalici bol farárom Jur Quotidian, Turčan, teraz je Ján Ďurovič, rodák z Malohontu; v Holiči Ján Boor, teraz jeho syn Peter. Oba sbory sa vzmáhajú početne i duchovne.

Musíme ísť od Holiča na juho-východ, aby sme prišli do Senice, kde je vyše 40 rokov farárom Martin Braxatoris, na ktorom spočinul duch jeho otca, nášho medoústeho Andreja Sládkoviča. Chrám je pekný, dobre zachovalý. Senica si školy opatruje, ba rozmnožuje.

Od Senice na severo-východ je každému Slovákovi známe Hlboké, dlhoročné miesto účinkovania nášho slávneho dr. Jozefa M. Hurbana. Teraz by ho už nepochovávali, ani na hrob pomník mu nestavali pri žandárskej asistencii a jeho syn Svetozár by nemusel sedieť v žalári, keď hyenizmus pomenoval pravým menom. Po Hurbanovom nástupcovi v úrade, Semianovi, prišiel do Hlbokého za farára Pavel Sekerka, rodák z Hontu, bývalý kaplán myjavský, ktorý po mnohých rokoch zaďakoval, utiahol sa a žil na penzii u svojho nástupcu v úrade a manžela chovanice, Karla Viesta. Umrel 28. septembra 1932. Sekerka bol dlhé časy sen. notárom, konseniorom, seniorom, lebo bol dobrý administrátor a ako farár malej cirkvi mohol sa venovať aj iným cirkvám.

Na sever od Hlbokého leží Prietrž a svojou hlbokou dolinou zodpovedá svojmu menu. Keď sa už spomenutý Ladislav Paulíny utiahol na odpočinok, prišiel na jeho miesto Teodor Bálent a za ním Ján Drobný, rodák z Turej Lúky, kaplán brezovský. Za jeho úradovania postavili nový chrám, lebo starý, artikulárny, bol už na sborenie a vrchnosť ho chcela dať zatvoriť. Keď Drobný odišiel na Starú Turú, vyvolili do Prietrže Jána Jančiho, rodáka z Brezovej.

Od Prietrže, dávnej artikulárnej cirkvi, na severo-východ je Bukovec, kde bol farárom Gustáv Pivko, ale musel odísť a na jeho miesto prišiel najprv za administrátora, potom farára Julius Bodnár z Novohradu z Uderinej, učiteľský syn, ktorý prešiel cez dobrú školu nielen prenasledovania, ale bol kaplánom v troch najväčších slovenských cirkvách: v Petrovci, na Myjave a na Čabe. Po Galášovom odchode z Vrbového vyvolili ho tam za farára, kde vystavený bol jeho pričinením chrám a jeho vyvolili za nitrianskeho seniora. Po ňom prišiel na Bukovec Vladimír Roy.

Na východ od Bukovca, medzi vrchmi v hlbokej doline, leží naša povestná Brezová. Povestná svojím kožiarskym priemyslom, ale najmä svojimi i cirkevne i národne prebudenými obyvateľmi. Farárom, pri mojom príchode do Nitry, bol znamenitý rečník, ostroumný mysliteľ a spisovateľ Ján Leška, rodák z Vrboviec. Bol kaplánom na Myjave, potom farárom na Bukovci, v Bzinciach, kde ho vyvolili za konseniora, potom za seniora. Po smrti farára Šulca povolali ho Brezovania za farára (1881), kde za dvacať rokov úradoval; potom utiahol sa na penziu do Bziniec, kde r. 1909 umrel. Jeho nástupcom stal sa Ján Lichner, rodák z Turca, kaplán staroturanský, ktorého Brezovania bez videnia a počutia, na odporúčanie dvoch ich priateľov, vyvolili. Veľký, za farára Hroša (umr. 1874) stavaný, za

Lešku vežou opatrený chrám bol jednou z hlavných príčin, že sa východné veľké kopanice, Košariská, odtrhly od matkocirkvi brezovskej. Ale bolo to i dávnejšie nepriateľstvo a žiarlivosť medzi remeselníckymi mešťanmi brezovskými a roľníckymi kopaničiarmi košariskými, ktorí s Priepasným a podkylavskými Šindelákmi a Mosnákmi utvorili r. 1870 samostatný cirkevný sbor a za farára vyvolili Pavla Štefánika, syna bývalého farára krajnianskeho, ktorý s celou energiou chytil sa diela. Za jeho vyše 40-ročného úradovania vystavili chrám, faru, zriadili školu na Košariskách i v Priepasnom. Oženil sa s Albertínou Jurenkovou z Myjavy; boli švagrovia so Štefanom Fajnorom, advokátom senickým a sen. dozorcom, a divná vec, obidvaja mali po päť synov a štyroch dcérach. Štefánikov syn Igor študoval teologiu, stal sa farárom na Myjave, v Palánke v Báčke, v Naďlaku a teraz je farárom v Bingule. Prudká, nespokojná povaha. Pavel študoval zverolekárstvo, ale neskončil, odišiel do Ameriky, kde mladý dokončil svoj dobrodružný život. Milan, všeobecne známy a oslavovaný osloboditeľ národa. Keď maturoval, mojím pričinením dostal chuť študovať teologiu, ale otec mu to skoro vybil z hlavy. Jeho ideálom od detinstva bolo zaoberať sa hvezdárstvom. Išiel do Prahy, kde získal si priazeň profesora Zengera; ten ho odporúčal povestnému hvezdárovi Jansenovi v Paríži, ktorý, spoznajúc veľké vlohy Milanove, všemožne ho napomáhal. Jeho pomocou stal sa spoluriaditeľom hvezdárne v Meudone a posielali ho na astronomické pozorovania na Mont Blanc, do Turkestanu, na Saharu, na Tahiti a do Južnej Ameriky. V Paríži uviedli ho do vyššej spoločnosti, predstavili ho i ministrom. Chodil k povestnému Flammarionovi. Kedykoľvek prišiel z Paríža navštíviť rodičov, prišiel i do Krajného. Hovorievali sme najviac o našich neutešených národných pomeroch. Hovoril som mu, keď má toľko známostí v Paríži, prečo nepíše o nás do francúzskych časopisov. Tu dozvedel som sa od neho nevídanú vec, že za uverejnenie článkov v parížskych deníkoch treba platiť podľa toho, na ktorej strane je článok umiestený, 300, 200, 150 frankov za každý stĺpec. Peňazí nemal a nebolo odkiaľ vziať. Maďari vedeli a dosiaľ vedia využiť takéto veci, vynakladajú miliony na časopiseckú propagandu, a my museli sme sa spravovať porekadlom: Keď nemáš penez, na muziku nelez! Dopytoval som sa Milana, či učení hvezdári vedia o hviezde, ktorá v čas narodenia Krista Pána ukázala cestu babylonským magom. Odpovedal mi, že taká istá hviezda ukazuje sa s času na čas. Sú to vlastne dve obežnice, ktoré prijdú do jednej priamej čiary a ukážu sa ako jedna hviezda neobyčajného svetla. V náboženskom ohľade bol Milan poddajný, povedal by som detinsky veriaci. Páčilo sa mu, keď počul u nás večer spievať nábožné piesne. Dobre naň pôsobila dcéra Jansenova, ktorá sa živo zúčastňovala na prácach svojho otca. Bola spolu s otcom a Flammarionom v Španielsku, kde spolu s Milanom pozorovali zatmenie slnca. Smiali sme sa, keď nám Milan rozprával, že ho zatvorili do akéhosi tmavého, čiernym súknom obtiahnutého stánu. Mal odtiaľ pozorovať zatmenie. Videl, čo ostatní nevideli, akési škvrny a či pásy na slnci. Nechceli mu ani veriť, až keď istý nemecký učenec tiež o tom písal, uverili mu. V čas tejto cesty, neviem v ktorom meste, v Sevile a či v Toledo, prišiel Milan s Jansenovou dcérou do chrámu. Ona kľakla pred oltárom a vrúcne sa modlila; keď sa pomodlila, spýtala sa úctive za ňou stojaceho Milana, či vie, za koho sa modlila. On, pravda, nemohol vedieť. „Za vás, za vaše obrátenie!“ povedala mu. Toto mi on sám s pohnutím rozprával, len to nevedel, čo rozumela pod obrátením. Ja som mu tiež nemohol dať vývod, lebo som nevedel, či to hovorila ako kresťanka vôbec a či ako katolíčka, keď vedela o ňom, že je evanjelik. Ale skorej by som veril, že sa modlila ako kresťanka vôbec, lebo celá rodina bola nábožná. Keď Jansen umrel, dali na úmrtný oznam ako nadpis slová žalmu 19, 2: „Nebesa vypravují slávu Boha silného a dílo rukou jeho obloha zvěstuje.“ Nechcem rozprávať veci, ktoré sú i tak známe zo života Milanovho, spomeniem len dvoje. Keď bol u nás v Krajnom posledný raz, prišiel na jednom koni, podľa obyčaje brezovsko-košarišskej. Pri odobierke povedal mojej manželke: „Keď prídem nabudúce k vám, prídem na aeropláne!“ A moja mu riekla: „Len to nie, lebo sa zabijete!“ Oboje sa splnilo. Posledný raz sme boli spolu v apríli 1913 na pohrebe

jeho otca. Kázal som. Po pohrebe mi riekol: „Keď som vás počúval, ako by som bol počul svojho bývalého profesora Poincaréa.“ „Čo má spoločného prof. matematiky s ev. kazateľom?“ „To, že ste práve s takou istotou hovorili, s akou Poincaré dokazoval svoje matematické tézy.“ Toto bolo moje posledné stretnutie s ním. O šesť rokov už odprevádzali sme ho na Bradlo, ale úfam sa, že sa s ním stretnem. Štvrtým synom Pavla Štefánika je Ladislav, ktorý skončil práva a teraz je verejným notárom v Spišskej Novej Vsi; piaty je Kazimír, na tento čas penzionovaný policajný nadporučík. Zpomedzi štyroch dcér najstaršia Ľudmila vydala sa za katolíka a sama stala sa katolíčkou. Vlívala na ňu rodina jej manžela. Sám som mal príležitosť presvedčiť sa o tom o niekoľko rokov po jej prestúpení. Bola na návšteve na Košariskách, keď jej konečne otec dovolil prístup do rodičovského domu. Bol tam i Milan; prišiel som i ja, myslím zo sen. konventu, a nocoval som tam. Ráno boli sme v záhrade. Milan sa zaujímal o rozličné sekty, jeho otec a ja sme mu to vysvetľovali. Blízko nás na lavičke sedela Ľudmila a čistila fazuľku. Odrazu, možno bola reč o sviatostiach, ozvala sa: „A my to takto veríme“ a predniesla stanovisko rím.-katolícke. Pustil som sa s ňou z reči do reči a presvedčil som sa, že trnavskí jezuiti dali si na nej veľmi záležať, lebo tam skončila učiteľskú preparandiu. O dva-tri týždne zasa som po akejsi povinnosti prišiel na Košariská. Už tam nebola, ale jej matka mi rozprávala, že keď prišla zo záhrady, mala oči plné sĺz a povedala: „Keby sa Bodický viac ráz so mnou shováral, neviem, čo by som urobila.“ Ale sme sa viac ráz nesišli, neshovárali. Ona po smrti svojho prvého manžela bola učiteľkou, potom druhý raz sa vydala za schudobnelého zemského pána Zmerticha (Smrtiča), ktorý bol hospodárskym úradníkom u akéhosi pána pri Budíne. Sišiel som sa s ním na pohrebe jeho svokra Štefánika, kde v prítomnosti Milanovej začal ma presviedčať o pravdách katolíckych. Keď poodišiel, Milan mi povedal: „Ale je to len naivný človek, tento môj švagor.“ Azda preto tak povedal, že Zmertich chcel ma presvedčať o veciach, ktorým som ja lepšie rozumel, ako on. Po prevrate Ľudmila s manželom domáhala sa čsl. štátneho občianstva, ale ho neobsiahla. Podiel z pozostalosti brata Milana dostala, matka ju podľa možnosti napomáhala. Od smrti matkinej nepočuť o nej. Žije v Maďarsku v dosť veľkej biede. Druhá dcéra Štefánikova, Oľga, vydala sa za učiteľa Eugena Hajtša, rodáka zo Spiša, ktorý sa celkom dobre prispôsobil slovenskému rodu a teraz je v bratislavskom školskom referáte. Tretia dcéra Elena je vydatá za Emilom Izákom, najprv bankovým účtovníkom na Myjave, teraz tajomníkom Sväzu roľníckych pokladníc v Bratislave. Štvrtá Marína prešla školou ťažkého kríža, vyše 20 rokov bola chorá na ochrnutie chrbtovej kosti. Umrela pred 2. rokmi (1930) v diakoniskom ústave v Bratislave. Nech sa nikto nediví, že túto kňazskú rodinu tak obšírne opisujem; robím to nielen k vôli Milanovi, ako národnému hrdinovi, ale vidím pri nej zvláštne dôkazy opatrovania božieho. Deväť detí z takého biedneho platu farárskeho vychovať bola ozaj veľká vec a Pán pomáhal často divným spôsobom. Sama nebohá Štefánička, ktorá nás v Bratislave častejšie navštevovala, rozprávala nám jednu udalosť. Raz koncom augusta, keď bolo treba troch žiakov do škôl vystrojiť a nebolo v dome groša a aj osobný úver bol dosť vyčerpaný, Štefánik chodil proti svojej obyčaji zadumaný, až sa manželke priznal, v akom je pomykove. Nepovedala nič, len k Bohu vzdychla a vybrala sa z domu; šla chodníkom cez cintorín, v ktorom odpočíva už so svojím manželom, zamyslená, smutná; stretla sa s istou mladou cirkevníčkou, ktorá hneď sa jej opýtala, čo jej je. Štefánička celkom úprimne sa priznala a ochotná cirkevníčka ponúkla jej 300 korún, že ich práve nepotrebuje. S radosťou vrátila sa farárka domov, odovzdala peniaze manželovi a ich viera v opatrovanie božie bola posilnená.

Od Krajného na sever leží Kostolné ako najbližší susedný sbor. Pamätné je, že dvaja Trokanovci, otec Ján, syn Alexander, úradovali tam ako kňazi temer sto rokov (96 rokov). Alexander bol dva razy ženatý; s prvou manželkou mal troch synov. Milan umrel ako študent, Ján a Alexander ako lekári. Ján v Osieku vo vojenskej službe, kde mu jeho pacient z

povďačnosti, že ho vyliečil, dal postaviť krásny pomník; Alexander vo Vrbovom, kde iných liečil a seba zanedbával. S druhou manželkou Ľudmilou Lichardovou zo Skalice mal dcéru Marienku, ktorá bola najprv vydatá za advokáta Považaya na Čabe, po jeho náhlej smrti vydala sa druhý raz za svojho bratranca dr. Vladimíra Trslína, advokáta v Bratislave. K nim presťahoval sa jej vyše 80-ročný otec s matkou, ktorá umrela pred troma rokmi; on ešte ako blízo 87-ročný starec žije (1932). Ku Kostolnému, kde je teraz farárom Pálka, rodom z Liptova, prislúchajú ako filia Vaďovce.

Takto sme prešli radom všetky nitrianske cirkve na pravom brehu Váhu, ktoré ostaly nedotknuté protireformáciou, lebo sú medzi vrchmi; nesiahala ta panská a kňazská moc. Páni boli radi, že mali tam poddaných, kňazi neradi sa vystavovali nebezpečenstvu v tých pustých, lesnatých, riedko obydlených krajoch, ktoré sa ťahajú od Nového Mesta po Senicu, od Vrbového po Vrbovce. Ešte si pripomenieme závažské cirkve. Z tých je najkompaktnejšia zelenicko-siladická; k nej patria Bušany, ako sídlo bývalých patrónov ev. cirkví Zayovcov, a Hlohovec. Farárom bol Andrej Lanštjak, bývalý kaplán Kollárov, ktorý tam svätil 50-ročné jubileum svojho kňazstva. Ostali po ňom dvaja synovia-kňazi: Pavel, bývalý farár na Morave, teraz na penzii, a Julius na Budinej v Novohrade. Jeho nástupcom stal sa Julius Adamiš a po jeho krátkom úradovaní Pavel Môťovský zo Sarvaša.

Na severo-východ od Zeleníc, na západ od Nitry je Ašakerť, kam patrí i Nitra a mnohé filie; počet cirkevníkov zväčšil sa po prevrate kolonizovaním zo západných cirkevných sborov. Farárom bol tam Ján Lacko, za ním Ivan Bujna a potom Ladislav Záturecký z Turca.

Na počet duší najmenší cirkevný sbor v Nitre je Šalgov, kde bol farárom Ladislav Novomeský, ktorý mal praktický smysel pre majetkové veci sboru, lebo pre sbor došlé milodary upotrebil na zakupovanie pozemkov. I tento sbor početne vzrástol prílivom cirkevníkov z myjavského kraja. Sú tam kolonisti i z Juhoslávie, ale nemajú veľa smyslu pre nábožensko-cirkevný život.

Starodávnou, spolu i artikulárnou cirkvou je Nitrianska Streda, od Nitry na sever, od Topoľčian na východ, predtým udržovaná a chránená zemianskou rodinou Zerdahelych. Je to ozaj diasporálny cirkevný sbor, ktorý sústreďuje v sebe pozostatky tak mnohých cirkevných sborov na východe Nitrianska. Farárom bol tam Anton Bogyay z Turca, teraz je jeho syn, tiež Anton. Roku 1905 vylúčila sa zo sboru Nová Lehota pre veľkú vzdialenosť. Je to najmladší sbor nitrianskeho seniorátu na severo-východ od Nového Mesta. Farári sa tam často menia. Prvým bol Ján Valášek z Myjavy, ktorý šiel na penziu; druhý Ján Škára z Nového Mesta, odišiel do Levár; teraz je tam Aurel Stráda z Bratislavy. Okrem Zeleníc, kde som pri jubileu Lanštjakovom kázal, nebol som ani v jednom zo závažských sborov, len čo som ako vyvolený konsenior išiel na žiadosť a pozvanie stredianskeho farára Bogyaya vysvätiť zvonicu do Krtoviec, dedinky od Piešťan na východ medzi Radošinou a Hajnovejvsou. Bol tam akýsi panský majetok, ktorý po vymretí rodiny bol zdedil Koloman Beniczky, turčiansky podžupan, žijúci dosiaľ (1932), nepriateľ Slovákov, ale verný vyznavač ev. cirkvi. Chcel predať zdedený majetok. Krtovskí katolíci by mu ho boli vďačne odkúpili, ale on stál na tom, že je to ev. majetok, patrí evanjelikom a preto prostredníctvom svojho advokáta, nášho Pavla Mudroňa, predal majetok evanjelikom, a to jednému Hrachovišťanovi, jednému Višňovanovi a jednému Vaďovčanovi. Prišli do Krtoviec, postavili si domy, prihlásili sa do obce, ale onedlho umrelo im dieťa a katolíci nechceli mu dať zvoniť. Evanjelici chceli preto mať svoju zvonicu a svoje zvony. Boli medzi nimi i takí, ktorí, pokým boli doma medzi svojimi, neradi platili malé cirkevné dávky. Teraz stá korún dali vďačne. Na posviacku zvonice a zvonov prišli evanjelici z celého okolia, od Topoľčian počnúc až zo vzdialenej Novej Lehoty. Ale prišli i krtovskí katolíci a zavolali si i susedov zo Šarfie a Radošinej. Dedinka bola plná ľudí

a v každom dome hostia. Pri službách božích pod šiatrom pri zvonici evanjelici obtočili nás troch kňazov, na druhej strane za cestou stáli katolíci vo väčšom počte ako naši a pozorne, možno povedať, s úctou, počúvali i spev i kázanie slova božieho. Niečo podobného skúsil som v Kostolanoch, kde som miesto suseda, vrbovského Galáša, pochovával mladého čižmára, rodáka z Vaďoviec. Bolo to práve v pondelok po kostolanských hodoch, keď sme s vrbovským učiteľom Križanom došli do Kostolian a videli sme tam celé zástupy rozjarených mladých ľudí; obávali sme sa výtržností, keď sú ľudia v dobrej vôli. Ako vyniesli rakev na ulicu a my s učiteľom sadli sme si k stolíku a začali spievať, hrnuly sa celé zástupy mladých i starých, mužov a žien, a v tichosti rozostavili sa okolo nás. Ja som povedal krátku reč na základe ev. Mat. 16, 24 o nasledovaní Krista a pohli sme sa k povestnému cintorínu kostolanskému, v prostred ktorého je chrám. Tam bola povestná pevnosť, ktorú obliehal kráľ Matiaš a po jej zaujatí dal pověšať 300 „žebrákov“ a do prostriedku ich vodcu Jána Švehlu. Cestou do cintorína pripojili sa starší, váženejší občania a šli sme v priateľskom rozhovore k hrobu a po pohrebe pozerali sme pomníky okolo kostola, ktorých je tam celé muzeum, a v najlepšom priateľstve sme sa rozišli. Pochovával som v Kostolanoch i druhý raz. Susedovi Galášovi umrel tam brat mlynár. Bolo to práve na Sylvestra, bola strašná chujavica, tak že som sa vonku na ulici sotva mohol odobrať od rodiny niekoľkými slovami, ale ľudia prišli, ochotne sprevádzali nás do cintorína; pravda, na priateľský rozhovor nebola príhodná chvíľa.

Keď som začal hovoriť o svojich službách v iných cirkevných sboroch, spomeniem i služby v iných sboroch. Nie že by som sa tým chcel chváliť, ale z vďaky k Bohu, že mi pomáhal a dovolil slúžiť aj iným, nielen mojím cirkevníkom. O Myjave som hovoril, že som vypomáhal, keď farár Valášek, ustatý v práci, šiel si oddýchnuť; najbližší sused Trokan spadol nešťastne, zlomil si nohu. S kaplánom Hlaváčom sme sa premieňali a chodili raz jeden, raz druhý odbavovať nedeľné služby a iné povinnosti. Roku 1911 na konferencii slovenských kňazov v Pukanci usniesli sme sa na jednotnom bohoslužobnom poriadku, ktorý na základe Krmanovej agendy sostavil Ján Palic. Uvádzali sme ho do našich cirkevných sborov; v Kostolnom ho ešte neužívali, keď som tam namiesto chorého Trokana odbavoval služby božie. Spýtal som sa ho, či dovolí, aby som odbavil podľa nového bohoslužobného poriadku. Dovolil vďačne. Šiel som k učiteľovi Ľudovítovi Lačnému, dobrému priateľovi, dohovoril som s ním vec, porozdávaly sa seniorátom vytlačené poriadky, a šlo to. S kazateľne som vyhlásil, že o tom, či podľa tohoto poriadku budú sa u nich odbavovať služby božie, rozhodnú si v najbližšom konvente. Ako som išiel z kostola, pristavili ma starší cirkevníci a povedali, že načo konventy. Páči sa im to, nech sa tak odbavuje. Toto preto spomínam, že niektorí bratia neuviedli nový poriadok a vyhovárali sa, že by to azda nebolo cirkevníkom milé, a tým zakrývali vlastnú nedbalosť. Náš slovenský ľud i sám rád spieva i rád počúva peknú, príhodnú liturgiu. Isteže každý kňaz nemá taký pekný hlas, ako mal náš privčas zosnulý Janko Drobný, ale „jedenkaždý jakž vzal dar, tak sobě tím vzájemně přisluhujte“. Keď sa tvoril slovenský samostatný sbor v Bratislave, v samom prvom zriaďujúcom konvente narádzal vtedajší administrátor, teraz riadny farár Julius Adamiš, uviesť do bohoslužieb nový poriadok a konvent jednohlasne ho prijal. Od tých čias odbavujú sa služby božie tak. Ešte i našim bratom Čechom sa to pozdáva. Pravda, v novších časoch musíme skracovať služby božie každú druhú nedeľu, k vôli rozhlasu, kde nás obmedzujú na hodinu, najviac päť štvrtí hodiny. I za to buď Bohu chvála!

Pochovával som na Košariskách dcéru tamojšieho učiteľa, môjho bývalého spolužiaka Martina Kostolného. Vtedy ma prvý raz počul Leška kázať slovensky. Poznamenal Štefánikovi, že, hľa, jeho syn Igor, ktorý tiež kázaval slovensky, má nasledovníkov, hoci ja som kázal slovensky, keď Igora azda ani na svete nebolo, a ak bol, bol malý chlapec. Dostalo sa mi kázať v Senici, na Bukovci, v Bzinciach, v Novom Meste a vo filii Višňovom som

pochovával. Kázal som v Modre pri otváraní sirotínca (1905), pri 10., 20., 25. výročí. Vôbec som asi na 50 miestach v chrámoch i mimo chrámov kázal, len aby to všade bolo slúžilo na prebudenie viery v Spasiteľa.

VI. Seniorát a dištrikt

Opíšem svoj život v senioráte nitrianskom a svoj pomer k nemu. Prišiel som práve do najväčšieho rozvratu; preddunajský dištrikt bol rozhádzaný a najväčší seniorát do budúcnosti úplne bezradný. Malo to svoje vonkajšie i vnútorné príčiny. Ani v seniorátoch bývalej väčšiny dištriktu nebolo jednomyseľnosti v tom, ako vystupovať proti novoutvorenému dištriktu a vôbec či roztrhanie preddunajského dištriktu, rozhádzanie seniorátov až do troch dištriktov z čisto politických príčin mohlo sa pokladať za dostatočnú príčinu vylúčiť sa zo sväzku ev. a. v. cirkvi v Uhorsku, ktorá mala na svojej strane všetku politickú moc, počnúc od obecných vrchností až po krajinskú vládu a panovníka. Potom v samých seniorátoch bol veľký rozdiel; ani o jednom nemožno povedať, že by celý seniorát, všetky cirkevné sbory, všetci kňazi, o jednotlivých cirkevníkoch ani nehovoriac, boli bývali odhodlaní ísť až „do těch hrdel“, ako to stojí v zápisnici seniorátu nitrianskeho, alebo do najkrajnejších konzekvencií (viď zápisnicu sen. nitr. zo dňa 8. mája 1894). Toto nepripomínam preto, aby som hanil alebo kritizoval, ale ako skutočnosť. Na ústupe v nitrianskom senioráte, ktorý vyslovil, že neuznáva nový dištrikt alebo že pretrhuje všetky sväzky s biskupom Baltíkom, ničoho nezmenily pekné klasické prímluvy seniora Lešku, ktorými otváral konventy; roku 1894 boly až štyri, a to jeden riadny a tri mimoriadne. Sám senior Leška musel uznať na sen. konvente (viď záp. sen. konventu z r. 1896, str. 5), že museli sme ustúpiť i my. Ustupovalo sa s kroka na krok, lebo nebolo odvahy, azda ani dostatočnej príčiny ísť až do krajnosti. Veď nikto nebral vieru, slovo božie sa v chrámoch kázalo, sviatosti sa prisluhovaly a cirkevníkom nezáležalo na tom, či nitriansky alebo iný seniorát patrí k tomu alebo inému dištriktu, či sa na dištriktuálnom konvente hovorí len maďarsky; v miestnych a seniorálnycb konventoch hovorilo sa i potom slovensky. Bola to zlá výchova ľudu, že nestaral sa o veci cirkvi mimo chrámu a školy; sami slovenskí kňazi — nevynímam ani seba — neradi videli jednotlivcov, ktorí sa príliš starali do všetkého, v sbore i v senioráte. Pomstilo sa to, lebo keď bolo treba povedať v sbore rozhodné slovo, v konvente všetci čakali na kňaza, čo povie, a kňaz vedel, že všetka zodpovednosť padne na neho. Preto, keď sa na sen. konvente už či hlasite alebo mlčky pripojil k nejakému radikálnemu uzavretiu, nemohol sa zbaviť pocitu, že nehovorí alebo neprisvedčuje menom celého svojho sboru. To bola hlavná príčina nerozhodnosti v Nitre i kdekoľvek inde. Preto odpor tíchol a prestal.

Roku 1896 malo sa svätiť milenium, t. j. tisícročná pamiatka príchodu Maďarov do Uhorska. Bolo i vrchnostenské nariadenie, aby sa svätilo v chrámoch a okrem toho aby sa sadily pamätné stromy. Senior Leška pozval dôvernú poradu na Turú Lúku; bola to prvá, na ktorej som bol i ja. Na otázku, či a ako máme plniť nariadenie, niektorí radili odložiť ho ad acta a ani nespomenúť. Nikomu neprišlo na um svolať sborové konventy a tam rozhodnúť. Videl som, že niektorí bratia, ktorí úradujú v sídelných mestách okresných, ako senický, myjavský, novomestský, budú v zlom položení, ak by nariadenie vôbec do ohľadu nebrali, preto som nárádzal, aby sme sa ich opýtali, čo mienia vykonať, a my ostatní sa im prispôsobíme. Na to odpovedal brat senický, že on strojí sa odbaviť to v rámci nedeľných služieb božích, že spomenie to až na konci kázne. I tak modlíme sa za vlasť a kráľa, povie obyčajnú modlitbu. Ostalo na tom a vopred strojené pokuty vystaly, lebo každý vykonal túto nevďačnú prácu okolnostiam primerane. V Krajnom prišiel do kostola notár a celý úrad. Ešte predtým prišiel predstavený obce s odkazom, kam by som dovolil zasadiť milenárne stromky. Vedel som, že je to nástraha, preto som kázal, aby vysadili lipkami cestu do cintorína. Pravda, netušil som, že o 22 roky bude sa pochovávať staré Uhorsko. Stromky zasadili, ale do rána nebolo tam ani jedného. Iste postaral sa o ne mladý sused, ktorý pozdejšie pri Markovičovej voľbe spieval:

Nebojme sa, bratia, Maďari sa stratia, Slováci ožijú! Musel som ho zahriaknuť, lebo by z toho bola bývala inkvizícia a možno i žalár. Bol to ten istý, ktorý v čas povodne povynášal malé Cigánčatá na cestu. Škoda, že sa z vojny nevrátil, padol v Haliči. Opletačku pre milenium mal sused Galáš, ktorý nechcel dovoliť vyvesiť zástavu na vežu. Odobrali mu za to honorár za vyučovanie náboženstva na štátnych školách. Jeho švagor Pavel Kulišek, učiteľ myjavský, v čas sadenia milenárnej lipky pred školou nepovedal školským deťom, prečo sa tá lipka sadí, nespomenul milenium. Za to ho slúžnovci preháňali, ale napokon nestalo sa mu nič. V Krajnom úrad rozhodol, že na pamiatku milenia zasadia 1000 dubcov. Z opatrnosti, ak by sa niektoré neprijaly, zasadili 1400, k čomu som im blahoželal, lebo ako maďarskí historikovia uznávajú, Slováci bývajú v Hornom Uhorsku 1400 rokov, oslávili teda príchod Slovákov. Pravdaže, stromky bolo treba zaliať, aby sa prijaly, preto slávny úrad ich celý deň zalieval tak výdatne, že večer idúcky domov popod faru spievali: „Hej, Slováci“ a „Všetci sme Slovania“. Deti a opilí hovoria pravdu.

Prvý seniorálny konvent, na ktorom som bol ako krajniansky farár, bol 16. septembra 1896. Senior Leška podal — podľa zápisnice — takúto zprávu: Od minuloročného nášho konventu mnoho sa sbehlo a stalo v náš neprospech, na zármutok náš, na naše rozptýlenie a znásilnenie. Dnes Liptov v potiskom dištrikte, srdečne prijatý, slávi kar na svojom vlastnom pohrebe; v Turci uzurpátori moci pracujú bez odporu; Trenčín, zbavený hlavy, šáma a maká za stebielkom, ktorého by sa chytil pred utopením; oravský seniorát dusia, ničia, vytierajú z počtu seniorátov; my stojíme pred súdom, stojíme pred hrdlom otvoreným pohltiť nás, a že nie sme pohltení, môžeme ďakovať nie ich chuti, ale azda len veľkému a ťažkému sústu, s ktorým by sa dlho boriť museli. Boj, ktorý sme viedli — že vraj solidárne — keď naše šíky rozrazené a rozptýlené boly, zahnal nás na pole pojedinej obrany, obmedzenej na jednotlivé senioráty, áno, až na jednotlivé sbory, osoby. Smutné položenie na smutné nám slúži úvahy a čím neodvratnejší útok a úder je učinený na nás, tým viac rozhľadu, a obozretného sbierania síl treba, aby sme nepadli konečne. Ústup musel nastať aj u nás, a to najmä v tom, že minuloročné uzavretie, podľa ktorého malo byť spojenie s biskupom pretrhnuté, zachované nebolo. Cirkevný život v jeho organickej složitosti a spojitosti bez obcovania s vrchnosťami je nemožný. Seniorálna správa prejde iste už do iných rúk, naše budú zvonku sputnané, azda už i pre terajší vývin života slabé a nedostatočné. Sviežimi silami začne sa i rezkejší život. Konzervativizmus starých ľudí je sám sebou stagnáciou, navonok azda prekážkou na rozvinutie sily duchov snaživejších, bystrejších, a nahor sme už dávno nepohodlní.

Takýmto trúchlivým, elegickým tónom nesie sa celá táto posledná seniorská zpráva Leškova; odpoveď so strany seniorátu vyznievala mdlo, ako by ani nebola reč o takých vážnych otázkach. S podivením čítam zvyčajné uzavretie: „Sen. konvent dôkladne vypracovanú, *zaujímavú*, o otcovskej starostlivosti p. seniora o náš seniorát svedectvo vydávajúcu zprávu s napnutou pozornosťou vypočul, s úľubou a pochvalou prijal a v zápisnici doslovne uverejniť uzavrel.“ Prednášajúci, so seniorátom sa lúčiaci Leška mohol si celkom oprávnene vzdychnúť: Oleum et operam perdidi! (Darmo som pracoval.) Akási apatia zavládla seniorátom, slabší duchovia sa už pouťahovali alebo potajomne i verejne uzavierali pokoj s držiteľmi moci, u ostatných plamienky nadšenia vyhasínaly, tak že keď v svojej prímluve k seniorátu spomenul som Hurbana, počul som len jediný hlas, ktorý vyznel v slovách: večná mu pamäť! Bol to hlas staručkého Lad. Paulínyho, ostatní sa zamlčali, nie že by neboli s tým súhlasili, ale iste si pomysleli, že hurbanovské časy sa pominuly. Až temer na konci konventu (bod XX.) hovorilo sa o prípise dištriktuálneho predsedníctva, ktorým pozýva sa seniorát na dištrikt. konvent. Lubinský farár Gustáv Holuby mal toľko úprimnej smelosti, že radil oboslať dištr. konvent, pravda, neprerazil. Seniorálne uzavretie bolo takéto: Nad prípisom dištr. predsedníctva, svolávajúcim dištr. konvent do Prešporku, sen. konvent prechádza k

dennému poriadku. Ale na konci kyjak! Najlepšie bude citovať celý posledný bod sen. zápisnice: XXII. Po vyčerpaní predmetov denného poriadku p. dr. Julius Markovič predostiera dôkladný, zo života cirkevného dokonale a obšírne podopretý návrh takéhoto obsahu: Nech seniorát uzavre, že pokladá za potrebné, ba za svoju najsvätejšiu povinnosť proti v dôvodoch pripomenutej, proticirkevnej, neevanjelickej, cirkev našu do záhuby ženúcej snahe čeliť a za príkladom synody žilinskej z r. 1610 vysloviť potrebu zriadenia cirkevno-administratívneho ev. a. v. cirkví v Uhorsku na základe materinskej, teda bohoslužobnej reči veriacich, a súčasne nech i vysloví, že pokladá sa za seniorát ev. a. v. slovenský a ako taký proklamuje za svoj rád popravený cirkevný rád starého dištriktu preddunajského a vyzýva bratské senioráty a všetky slovenské ev. a. v. cirkve v Uhorsku, aby sa k tomuto rozhodnutiu pripojily a s naším seniorátom v prvý slovenský dištrikt ev. a. v. v Uhorsku ustrojily. — Pán dr. Miloš Štefanovič, sen. poddozorca, s dôvodom, že pokladá návrh za privážny a významný, aby sa o ňom zaraz pojednávať a uzavierať mohlo, a práve preto, aby sa tak vážneho niečo prenáhlene neuzavieralo, navrhuje, aby sen. konvent návrh ten uvážiť na cirkve odkázal. — Pán Štefan Fajnor, sen. dozorca, s poukázaním na to, že návrh má za cieľ odtrhnutie sa a vystúpenie zo sväzku generálnej ev. a. v. cirkvi v Uhorsku, a vyzdvihnutím toho, že tento vážny a ďalekosiahajúci návrh v konferencii predbežne odbývanej ani spomenutý nebol, prosí navrhovateľa, aby svoj návrh odvolal a nenútil predsedníctvo, aby mocou predsedníckeho práva a povinnosti ďalšie pojednávanie návrhu toho zamedzilo.

Keď pán navrhovateľ nijakej ochoty na odvolanie návrhu svojho neukazoval a keď i po vyslovení svetského predsedu, že o návrhu tom pojednávať nedovoľuje, posudzujúc pokračovanie predsedovo, ozvali sa niektorí údovia konventu za ten návrh, veľk. p. Štefan Fajnor, s vyjadrením, že keď ináč nemôže zamedziť, aby sa pod jeho predsedníctvom o návrhu nepojednávalo, predsednícky stolec opúšťa, úrad sen. dozorcu skladá. — Dr. Miloš Štefanovič s osvedčením, že on nemôže a nechce byť údom takej korporácie, ktorej svetský predseda násilníckym spôsobom o predmetoch rokovať zakazuje, z úradu sen. poddozorcu sa poďakoval.

Po tomto sen. konvent bez ohľadu na to, aby sa bol vo veci návrhu vyslovil, a bez ohľadu na to, aby poďakovanie sa z úradu tak p. dozorcu, ako i p. poddozorcu v známosť vzal, súc vyzvaný vznešeným p. seniorom k tichému, z hlbín duše k Bohu vznášať sa majúcemu vzdychnutiu, sa rozišiel.

Tento zápisničný bod dokazuje úplnú bezradnosť vedúcich mužov seniorátu vtedy, keď by bolo bývalo potrebné, aby stáli všetci za jedného a jeden za všetkých. V samej zápisnici bude iste mýlka, že by dr. Miloš Štefanovič bol nárádzal, aby sa o návrhu dr. Jula Markoviča prenáhlene neuzavieralo a aby sa návrh dával na uváženie cirkvám. Návrh bol som podal ja a sen. dozorca Fajnor by sa bol k nemu pripojil, ako sa i po zaďakovaní osvedčil, veď by z toho ani pre seniorát, ani predsedníctvo nebolo nič nebezpečného vyšlo, a o utvorení slov. dištriktu sa i súkromne a, tak sa mi zdá, i v časopisoch hovorilo a písalo. Pravda, ako dnes na vec hľadím, otázka, či by sa i v Nitre bola našla väčšina sborov za ten návrh, a keby aj, menšina by bola silne protestovala, bolo by prišlo v senioráte na „itio in partes“, na roztržku a rozdelenie, a sbory, ktoré by sa boly osvedčily za slov. dištrikt a pri tom i vytrvaly, boly by obstály horšie, ako bývalé patentálne cirkve, lebo ony mohly sa kryť za nariadenie panovníka, kým tieto boly by sa musely postaviť proti cirkevnej i svetskej moci a boly by v krátkom čase podľahly. Bol by to býval boj bez výhľadu na víťazstvo, a veď vlastne ani navrhovateľ a či navrhovatelia, lebo pôvodcom návrhu bol dr. Štefanovič, nemysleli to celkom vážne, vedeli, aspoň mohli vedieť, že čo navrhujú, môže byť len akási demonštrácia bez uskutočnenia.

Čo sa na Brezovej pokazilo, t. j. že seniorát ostal bez dozorcov, mal napraviť mimoriadny sen. konvent, svolaný na Turú Lúku na deň 19. novembra 1896. Prišiel ta i Fajnor, ako prietržský dozorca, a požiadaný spolupredsedal na konvente. Keď senior Leška svojou zvyčajnou výrečnosťou predstavil smutný stav seniorátu, zväčšený poďakovaním osvedčených vodcov, prijal sa návrh požiadať oboch, aby v záujme seniorátu svoje poďakovanie odvolali. Tejto jednomyseľnej žiadosti prítomný Štefan Fajnor vyhovel a poďakovanie odvolal. Neprítomného Štefanoviča požiadali, aby to isté urobil; neviem, či odvolal listovne, myslím, že áno, ale viac na sen. konvent neprišiel. Ani na turo-lúckom, ani na ktoromkoľvek budúcom sen. konvente návrh o utvorení slov. dištriktu sa nepojednával, na to bolo by treba vychovávať sbory i jednotlivcov, aby boli ochotní za to i trpieť. Turo-lúckym mimoriadnym sen. konventom zakončily sa práce v senioráte na r. 1896 a doterajší predstavení čakali, kedy zahrmí na nich shora. Vedeli sme, že stane sa to isté, čo sa stalo v Trenčíne a Turci, t. j. že seniorálnych predstavených budú súdiť a odsúdia ich. V Trenčíne Pavla Zocha a Ľud. Dohnányho, v Turci Jozefa Horvátha a Pavla Mudroňa nahradili, v Trenčíne Rieszom a grófom Zayom, v Turci Klimom a Beniczkým. Novovyvolený dištr. dozorca preddunajský Julius Laszkáry chodil po Nitre a hľadal ľudí, ktorí by prijali samozvané úrady, ale na seniorstvo nechcel sa dať ani jeden nitriansky kňaz.

Myslím, počiatkom r. 1897 Lešku a Fajnora ako predstavených vzdorujúceho seniorátu nitrianskeho posúdili na stratu úradov a, rozumie sa, na zaplatenie pravotných trov, ktoré — ako sa pamätám — zaplatili, ale prinavrátily sa im dobrovoľnou sbierkou. Bola to opatrnosť biskupa Baltíka, že obsadenie úradu seniorského a sen. dozorcu šlo prirodzenou, zákonitou cestou; námestným seniorom stal sa Ján Mocko, farár čáčovský, pochvalne známy cirkevný spisovatel, námestným dozorcom dr. Miloš Šimko, sen. notár svetského stavu, keď sen. poddozorca dr. Miloš Štefanovič bol na brezovskom konvente zaďakoval a zaďakovanie svoje tak ako Fajnor neodvolal. Správa seniorátu bola v dobrých rukách, ostala len otázka, či touto premenou premení sa i pomer seniorátu k dištriktu, či pasívna rezistencia dá sa i naďalej udržať. Čím ďalej, tým lepšie poznával som pomery v senioráte, v jednotlivých sboroch i medzi ľuďmi. Presvedčoval som sa o pravdivosti slov Leškových, ktorými otváral pamätný brezovský konvent, že cirkevný život v jeho organickej složitosti a spojitosti bez obcovania s vrchnosťami je nemožný. Týkalo sa to najmä hmotných vecí, rozličných podpôr, ktoré dostávali kňazi i sbory. Na pr. zo štátnej podpory dostali nitrianski 15. kňazi r. 1897-ho 1250 zl. (2500 korún). Bola to celkom dobrá politika od biskupa Baltíka, že sa držal slova: prosiacemu daj! Boli takí kňazi, ktorí dostali z rozličných prameňov (Baldácsiánum, podporoveň atď.) po 300 — 400 zl., vtedy veľké sumy. Nechcem zahanbiť takých, čo podporu potrebovali a žiadali o ňu, ale takých, čo neboli utisnutí, a jednako pýtali. Najmä ak bola vážna vec pretrhnúť sväzky s utlačovateľmi, bolo sa postarať, aby chudobní nemuseli ich prosiť o pomoc. Možno povedať, že nedávali zo svojho, ale oni boli štátom uznaná legálna vrchnosť a podpory šly cez ich ruky.

Prvé, neúradné sblíženie stalo sa v máji 1807 pri odhalení pomníka Márii Terezii v Bratislave, kam prišiel i panovník Franc Jozef I. Došlo povolanie od dištriktuálneho predstavenstva i do Nitry; bol to tvrdý oriešok: ísť — nejsť? Nejsť bolo by mohlo znamenať neuctiť si panovníka, ísť znamenalo prvý krok uznať dištriktuálnu vrchnosť, ktorú sme i tak v skutočnosti uznávali, lebo len cez ňu bolo možné stýkať sa s krajinskou vrchnosťou, čo bolo nevyhnutné najmä pri školách. Mocko ako námestný senior s námestným dozorcom strojili sa ísť, volali i mňa. K vôli Mockovi, ktorého som si vždy vážil, išiel som. Šiel i sused Galáš, jeho švagor Miloslav Kulišek, advokát a dozorca novomestský. Boli sme piati. Prišli sme do mesta a, už neviem prečo, umiestili nás v lyceálnej budove. Ja som i tak prvú noc spal u známeho teologa, teraz svojho blízkeho príbuzného, Jána Palica. Ráno sme sa sobrali, celá cirkevná deputácia, dolu

mestom až k Dunaju na Korunovačné námestie, ktoré od tých čias menilo mená. Teraz sa volá Námestím 28. októbra. Tam nás rozostavili podľa grúp. Okrem Baltíka a Schmidta poznal som novohradského Holleša a zadivil som sa, keď som videl známu červenobradú tvár, ale som sa jej ťažko priznával, lebo bol oblečený v čiernom „magyardísze“. Bol to veru môj starý známy Hörk József, teol. profesor. Pomaly začaly sa schodiť panstvá, pravda, na skvostných záprahoch, ktorí na dvoch, ktorí na štyroch, a konečne sám cisár a kráľ Franc Jozef na šiestich koňoch. Môj dobrý priateľ a sused Galáš obdivoval najviac pekné kone. Prisvedčil som mu, že veru je toto najkrajšie, čo sa tam dalo vidieť. Vtedy som videl prvý i posledný raz Alberta Apponyiho a predsedu snemovne Dezidera Szilágyiho, vtedy poslanca bratislavského. Bratislavskí bürgeri ostrili si na ňom svoj vtip. Má sa vraj prečo usmievať, lebo iste zjedol na raňajky pol druhej šunky. Povedali to nemecky a dosť neúctive: nie gegessen, ale gefressen. Akýsi spevácky sbor zaspieval Szózat. Potom odhaľovali pomník. Pôvodca pomníka Fadrusz, bratislavský rodák, viedol panovníka okolo pomníka, spevácky sbor zaspieval „Hymnusz“ a bolo po slávnosti. Sám pomník so svojím „Vitam et sanguinem“ bol pekný; škoda, že po prevrate naši legionári, vyprovokovaní nerozmysleným príchodom posledného Habsburga Karla, zrúcali ho, aby v Bratislave neostala pamiatka po nešťastných Habsburgoch, ktorí starali sa len o seba a svoje telesné rozkoše.

Po ťažko vydobytom obede v malom hostinčeku na rohu Uhorskej a Poštovej ulice, kde teraz stojí nádherný palác, šli sme na audenciu do Fridrichovho, pôvodne Grassalkovichovho paláca, kde je teraz vojenské veliteľstvo. Tam sa ešte pred naším príchodom dialy zvláštne veci. Bola reč o poradí, v akom majú ísť deputácie. Pravdu mal dobre zažitý Szilágyi, keď tvrdil, že napred má ísť deputácia poslancov a magnátov. Ale na dvore Fraňa Jozefa panovala prísna španielska etiketa, preto mala prednosť rodina a cirkev. Vojenskú deputáciu viedol arciknieža Fridrich, musela byť prvá; katolícku viedol arcibiskup, kardináli a rytieri zlatého rúna, pokladali ich za rovnocenných s arcikniežatmi, a tak šla druhá. Szilágyi ako tvrdý kalvín nepopustil a keď nemohol byť prvý, vôbec nešiel a deputácia krajinských zástupcov vystala. Nasledovala ev. cirkev, hoci kalvínov bolo v krajine viac a vtedy i ministerský predseda barón Bánffy bol kalvín. Zákon z r. 1525 „lutherani comburantur“ (luteráni nech sú spálení) nebol iným zákonom doslovne zrušený, jednako luteráni mali v Uhorsku prednosť pred kalvínmi. Azda preto, že po verejnom prečítaní augšb. vierovyznania (1530) Habsburgovia, naimä Ferdinand I., iným okom hľadeli na kacírskych luteránov ako predtým a kalvínov ako sacramentárov (potupníkov sviatostí) trpeli popri luteránoch ako socios augustanae confessionis (spoločníkov augušp. vyznania). Ako bolo, tak bolo, mali sme ísť hneď po katolíkoch. Sišli sme sa vo veľkej sieni na prízemí. Bolo nás hodne, lebo páni Prešporáci chceli použiť príležitosť môcť vidieť zblízka kráľa a možno i kráľ ich. Prišli vyobliekaní v magnátskej uniforme a môj sused sa divil, či sú vraj všetci magnáti. Kde sme ich toľko nabrali? Ale čoby, hovorím, to sú nejakí advokáti, kupci a p., a bolo tak. My Nitranci sme sa držali v ústraní a veľmi sme sa našim pánom predstaveným nenatískali; Baltík nás i tak poznal, Laszkáry hľadel sa nám priblížiť, a keď sa dozvedel, kto sme, čo sme, prišiel ku mne, predstavili sme sa. Opýtal sa, či sme prišli ako príslušníci preddunajského dištriktu. Odpovedal som, že sme my dávni príslušníci preddunajského dištriktu a i v nových pomeroch pokladali sme si za povinnosť pokloniť sa panovníkovi. Odišiel s poznámkou, že jednako sme len z preddunajského dištriktu. Volali nás do audienčnej siene na prvom poschodí. Šli sme asi osemdesiati, až sa rozliční dvormajstri divili, že nás je toľko. Otvorily sa dvere a vstúpil rezkým krokom v husárskom obleku odetý Franc Jozef. Môjmu susedovi sa najlepšie páčily čižmy, a mal pravdu. Pred panovníka predstúpil biskup Baltík a povedal reč, ktorú, pravda, vopred oznámili a do kabinetnej kancelárie odovzdali, a kto vie, či ju i necenzurovali, plnú výrazov „svätá osoba veličenstva“ a podobných vecí. Zatým panovník založil si okuliare, vytiahol z vrecka ministrami osnovanú odpoveď a prečítal ju. Prítomní

páni ministri, ministerský predseda barón Bánffy a minister kultu a školstva, Trefort azda už nie a Apponyi ešte nie, sedeli pri dverách a dávali pozor, aby ani pozdravujúci ani pozdravený neprehrešili sa proti ústavnému poriadku. Po rečiach prišlo predstavovanie jednotlivcov, alebo, ako sa to menuje, „cerkl“. Panovník hneď pri príchode pozastavil sa nad veľkým počtom došlých a spýtal sa: „Oly sokan vannak?“ (Tak mnoho vás je?); Baltík odpovedal, že dištrikt je veľký, pravda, odbudly tri a pribudly štyri senioráty. Panovník sa iste zľakol, že ak sa má každému prihovoriť, každého sa niečo spýtať, skoro sa vyčerpá skromná zásoba vopred naučených otázok, ale nemusel sa báť. Stáli sme v troch alebo štyroch radoch a ako sa prvý skončil, kde boli väčší páni, už bolo po audiencii, otázkach a podávaní rúk. Z nás sa toho šťastia dostalo len dr. Milošovi Šimkovi, ktorý sa vedel dotisnúť do prvého radu. Ostatní sme sa podľa slovenského spôsobu utiahli do zadných radov a tak sme prišli i o kráľovské oslovenie i o podanie ruky. Neľutovali sme. Ako pri príchode, tak pri odchode zavolali vlastenci: „Éljen a király!“ a rozišli sme sa. Vtedy som videl prvý raz dr. Maszníka, správcu prešporskej teologie; dopytoval sa ma, či som to ja vydal kázne. Hoci nevedel slovensky, zvedel to azda od Trsztényszkeho alebo Hörka. Zaujímalo ho to. Nebol by som myslel, že o štvrťstoročia budem jeho nástupcom v správe teologickej školy, pravda, už nie maďarskej, ale slovenskej. Keď sme začali chodiť na dištriktuálne konventy, viac ráz som sa s ním podohadoval, lebo bol veľký rabulista, hoci v súkromnom rozhovore bol slušný človek a pri konci slušne nakladal i so slovenskými teologmi, ba ešte ich zastával proti nápadom streštencov, už či profesorov, či spolužiakov.

Prišli sme domov s veľkej slávnosti, na ktorej sme hrali malú rolu. Bolo treba premýšľať, čo ďalej so seniorátom. Ťažko sa bolo vžívať do smutnej skutočnosti, že je boj dobojovaný, a priznať sa k porážke, spriateliť sa s novým stavom vecí. Pravdu mal dr. Miloš Štefanovič, s ktorým som si o týchto veciach dopisoval (bol dozorcom krajnianskym), že si musíme voliť z dvojeho: alebo viesť boj do posledných konzekvencií, alebo — ak nemožno — poddať sa tvrdej nevyhnutnosti. My v Nitre boli sme v tom šťastnom položení, že sme mali nanútených za správcov takých mužov, akých by sme boli aj sami volili; jednako i nanútení správcovia i pod nanútenú správu postavení cítili sa nepríjemne; bola to chuť blenu. Zotrvať v odpore a či vypovedať poslušnosť nebolo možné z príčin už povedaných, musela sa hľadať cesta, ako čestne vyjsť z tohoto nemilého položenia a nečakať, až by prišlo niečo horšie. Konsenior Mocko svolal seniorálnu poradu na Myjavu, a keďže sme si často dopisovali, tak sa mi zdá, že ma vyzval, aby som prichystal určité návrhy, čo by sa malo ďalej robiť. Bol to tvrdý oriešok, ale hoci som ešte len nedávno do Nitry prišiel, poznal som už i ľudí i pomery a videl som, že musíme ustúpiť. Sostavil som niekoľko bodov, ktoré by sa maly predostrieť dištriktu, a od ich prijatia alebo neprijatia urobiť odvislým, či naši vyslanci na dištr. konvente majú ostať alebo z neho odísť. Prvý bod týkal sa rečovej otázky. Žiadali sme, aby uzavretie dištr. konventu zo dňa 13. decembra 1895 zrušili. Vtedy vyhlásili maďarskú reč za úradnú reč dištriktu a biskupovi na jeho výslovnú žiadosť povolili, aby smel jednotlivým cirkvám obežníky a úradné prípisy posielať v ich bohoslužobnej reči. Druhý bod týkal sa čistoty učenia, aby dištrikt nedovolil utváranie cirkevných sborov na základe unie s kalvínmi, ako sa to bolo začalo v Nových Zámkoch. Tretí bod týkal sa cirkevnej kázne, aby takí údovia cirkvi, ktorí vydali pri sobáši reverz na škodu našej cirkvi, nemohli byť v cirkevnom úrade. Štvrtý bod, aby dištrikt bol spravedlivejší oproti slovenským sborom pri výchove kňazov a učiteľov a aby uzavrel, že slovenská reč má sa učiť na gymnáziach; aby nedovolil prenasledovať a trápiť tých, ktorí sa i súkromne chcú učiť slovenskej reči. Tieto štyri body myjavská porada schválila; piaty bod, aby odsúdenie našich sen. predstavených zrušili, prijali s odôvodnením, že súdobný výrok môže zmeniť len nový súdobný výrok a naši sen. predstavení (Leška, Fajnor) zriekli sa apeláty. Najbližší staro-turanský sen. konvent prijal všetky štyri body bez premeny. Na dištrikt. konvent, ktorý mal byť v Bratislave 9. a 10. septembra 1897, šli okrem

Jána Mocku, konseniora, a dr. Miloša Šimku, nám. sen. dozorcu, ako z predsedníctva z kňazov Ľudovít Čulík, Pavel Sekerka, Michal Bodický, zo svetských Miloslav Kulišek, dr. Ján Krno a dr. Ján Slabej, s úpravou, ak dištrikt. konvent naše návrhy neprijme, aby z neho odišli.

Došli sme všetci ôsmi 8. septembra do Bratislavy. Mali sme poradu, na ktorej ma poverili, aby som na dištrikt. predporade v teologickej veľkej sieni predniesol naše žiadosti. Vykonal som to po krátkom úvode, v ktorom som zdôraznil, že prichodíme s úprimnou snahou spolupracovať na zveľaďovaní cirkvi božej, ak nám dištrikt uľahčí túto spoločnú prácu odstránením prekážok, ktoré nám spoločnú prácu obťažujú. Potom prečítal som naše štyri body, ktoré v tichosti vypočuli. Odovzdal som ich predsedníctvu a na návrh Pavla Sekerku, podporovaný novohradským Pavlom Szontaghom, predporada sa usniesla, že naše body budú sa hneď po prečítaní biskupskej zprávy pojednávať. Bola pri konventoch obyčaj, že takéto senzácie pojednávaly sa na počiatku, pri úplnom počte konventuálov.

Dištriktuálny dozorca Julius Laszkáry, rodák novohradský z Romháňa, po smrti Martina Szentiványiho za dištrikt. dozorcu vyvolený, otvoril dištrikt. konvent v starej konventuálnej sieni bývalého lycea. V svojej reči vyslovil veľkú radosť, že je novoutvorený dištrikt už nie okyptený (csonka), ale i tí, ktorí dosiaľ nechceli chodiť na dištriktuálne porady, prišli, lebo uznali, že sa my uhorskí evanjelici len tak udržíme proti rozličným nepriateľským prúdom, keď spoločne pracovať budeme na budovaní milej cirkvi našej a keď každý vykoná svoju povinnosť a nebude sa vyhýbať spoločnej práci. Ubezpečoval trenčianskych a nitrianskych bratov, že v dištrikte bude sa rovnako merať každému seniorátu a každému zákonnému sboru. Blahoželal biskupovi Baltíkovi k čestnému doktorátu, ktorý dostal z univerzity roztockej, napokon pripomenul slávnosť odhalenia pomníka Márii Terezii a odparentoval Jána Breznyíka, bývalého správcu štiavnického gymnázia.

Po prečítaní biskupskej zprávy pojednávaly sa naše štyri nitrianske body. Referoval o nich dôverný priateľ Baltíkov, senior tekovský, farár kremnický, Karol Raab, ako bolo vopred ustálené v dôvernej porade pred konventom. Predkladám celé usnesenie v slovenskom preklade:

„O prvom bode uzaviera konvent, že usnesenie zriaďujúceho konventu zo dňa 19. a 20. decembra 1894 (azda 1895), viď záp. bod 25. a 26., že rokovacia a spravujúca reč dištrikt. konventu je výlučne maďarská a že p. biskup môže primerane preložiť všetky aktá, ktoré chce poslať cirkevným sborom, do ich bohoslužobnej reči na trovy dištriktuálnej pokladnice — v úplnom znení podržuje.

Cez druhý návrh (aby dištrikt nedovolil zriaďovať sbory na základe unionistickom), ako bezpredmetný, prechádza k dennému poriadku (t. j. nechce o ňom hovoriť).

Na tretí bod (aby takí údovia cirkvi, ktorí vydali pri sobáši reverz, nemohli byť v cirkevnom úrade) vyslovuje, že rozhodnúť o tejto otázke a o spôsobe jej vykonania oprávnená je len synoda, preto i ponad tento návrh prechádza k dennému poriadku.

V štvrtom bode obsažená prosba, aby „slovenská reč už aj v gymnáziach sa učila“, rozrieši pri 36. bode denného poriadku.“

Pozrime hneď i 36. bod, aby sme videli, ako spravedlivo meralo sa každému seniorátu a každému sboru, ako to vyhlásil dištrikt. dozorca v svojej zahajovacej reči.

„36. Čítaný bol 85. bod záp. min. r. gen. konventu, v ktorom upozorňuje sa konvent, že počet slovensky a nemecky vediacich kňazov sa povážlive umenšuje, preto treba vynakladať väčšiu starosť na vyučovanie týchto rečí.

V spojení s týmto uzaviera sa, že náš dištrikt, oceňujúc horespomenutú zarmucujúcu skúsenosť, obracia sa s podobnou prosbou na gen. konvent, súriac na našich teologických a učiteľských ústavoch zdarnejšie vyučovanie slovenskej a nemeckej reči.“

Okrem tejto „straky na kole“, tak môžem pokladať toto pokrytské uzavretie, ktoré ani zďaleka nebolo odpoveďou na náš 4. bod, ostatné body ľahko odbavili. Druhý a tretí aspoň zdanlive podľa práva a spravedlivosti, pri prvom bolo jasné, čo nás čaká v bratskom objatí nového dištriktu. Prvý hlásil sa s našej strany Ľ. Čulík. Chcel hovoriť slovensky, ale sotva oslovil konvent, už sa strhol krik a umlčali ho. Začal nemecky, ani tak nedovolili. Iný sa k slovu nehlásil, hoci nás Laszkáry vyzýval, aby sme hovorili. Videli sme, že je to zbytočné. S ich strany hovorili viacerí, najostrejšie Maszník, ktorý nám chcel odtajiť, že sme kresťania, keď nechceme uniu s kalvínmi, a posháňal aj iné veci; Karol Hollerung, modranský nemecký farár a senior prešporského stoličného seniorátu, prihováral sa za to, aby nám povolili hovoriť slovensky, ak dáme garanciu, že to nebudeme zneužívať; Szontagh zadrapil sa do Kuliškovho mena Miloslav, pri čom stratil trpelivosť i chladnokrvný Kulišek a zavolal mu, aby sa opýtal maďarskej akademie, ona mu vysvetlí, aké je to meno. Ale Baltík bol hotový s vysvetlením, že je to Emilius. Hovorilo sa sem i tam, až som vstal a podvracal nepravé domnienky a ospravedlňoval naše body ako základ pokojného spoločného nažívania. Nič neosožilo, vyslovili také uzavretie, ako som ho podal, a chceli prejsť k ďalšiemu bodu. Hlásil som sa k slovu. Dištr. dozorca odbíjal ma, že sa vo veci už rozhodlo; bránil som sa, že mám podať osvedčenie. Keď mi dovolili, vyslovil som poľutovanie, že naše spravedlivé požiadavky sa takto obišly, ale my, vyslanci seniorátu nitrianskeho, viazaní sme úpravou sen. konventu nitrianskeho, aby sme, — keby naše požiadavky boly odvrhnuté, — odišli z dištrikt. konventu; keď, ako z vysloveného uzavretia je zrejmé, naše požiadavky boly odvrhnuté, podľa danej nám úpravy odchádzame. Vstali sme všetci ôsmi a odišli. S nami odišiel i trenčiansky vyslanec Žiga Križan; naoktrojovaní predsedníci Riesz a gróf Zay ostali. Keď sme idúcky s obedu, vystrojení na odcestovanie, stretli konventuálov, senior Hollenrung veľmi nás prehováral, aby sme neodchodili, že on nás pokladá za ozajstný, vzácny cirkevný element, že sa i v novom dištrikte mnoho dobrého dá vykonať za cirkev a mnohému zlému prekážať. Ale Slováci mali s Nemcami toľko smutných skúseností, keď bola reč o vymáhaní práv materinskej alebo, ako to Baltík pomenoval, bohoslužobnej reči, že sme sa nepoddali a šli svojou cestou.

Takto sa skončil náš prvý osobný styk s dištriktom, a škoda, že sme neostali pri tom; nech by si či nanútení, či vyvolení predstavení boli v spojení s dištriktuálnymi, ostatní mohli ostať v pasívnej rezistencii; veď i tak za tých vyše 20 rokov, čo sme chodili na dištrikt. konventy, v ničom sa nám neuľavilo, ani s najmenším návrhom sme neprerazili, ba i to sme skúsili, že dobré, všeobecnému dobru slúžiace návrhy, keď i pochodily od ich ľudí, neprijaly sa, ak sme sa my za ne osvedčili. Prečo sme teda neostali v pasívnej rezistencii? Ťažko mi prichodí odpovedať na túto otázku, lebo odpoveď je zahanbujúca. Hrala tam veľkú úlohu osobná ambícia chcieť vyniknúť, alebo, aby som použil výraz brata Juliusa Bodnára, na tento čas nitrianskeho seniora, chcieť sa uplatniť; pritom bolo zahanbujúce, že nitriansky seniorát bol pod nútenou správou, hoci by sa za to boli mali hanbiť tí, ktorí po odsúdení doterajších správcov vymenovaním nových zaťali samosprávnu cestu, aby si seniorát bol vyvolil správcov. Podivnou vecou a svedectvom bezradnosti bolo i to, že najbližší sen. konvent nenariadil voľbu, ale čakal, až by sa pánom od dištriktu zachcelo povoliť, aby seniorát použil svojho práva. Takáto bola situácia koncom roku 1897.

Nepíšem dejiny nitrianskeho seniorátu na základe listov, listín, zápisníc, ako pokračovanie Ladislava Paulínyho: „Dejín superintendencie nitrianskej“. Nemám na to ani času, ani chuti, ani schopností; píšem osobné rozpomienky, bez ohľadu na to, či sa to komu bude pozdávať alebo nie. Až tieto moje riadky uzrú svetlo božie, bude málo živých svedkov toho, čo opisujem. Mohol by som, ako býva zvykom, trochu prifarbiť, skresliť, ale vidí Boh, pred ktorého súdom budem onedlho stáť a vydávať počet z každého márneho slova, že píšem pravdu.

Z konventu sme odišli s hrdinským gestom, ale vopred opytoval sa nás pokojamilovný Mocko, či i on, úradný zástupca seniorátu, má odísť. Ťažko niesol, keď sme mu povedali, že áno. Ťažko preto, že mu niektorí bratia naložili, aby vymáhal podpory z rozličných fondov pre farárov, pre vdovy a siroty kňazské a učiteľské. Odišiel s nami, ale predvídal, že je to neudržateľný stav. Doma v senioráte náš odchod z dištrikt. konventu všelijako posudzovali; jedni chválili, druhí sa uškŕňali, tretí sa posmievali, niektorí závideli nám našu „slávu“ a našli sa i takí, čo ho zatracovali. Slovom, nebolo jednomyseľnosti, veľmi potrebnej v takých kritických časoch. Nechcem zahanbiť priateľa Pavla Sekerku, ale na označenie našej neorientovanosti pripomínam, že pred samým zasedaním dištrikt. konventu, z ktorého sme onedlho odišli, opýtal sa ma, koho budeme navrhovať za slovenského dištrikt. zapisovateľa. Myslel, že dištrikt. konvent prijme naše požiadavky. Usmial som sa a povedal som mu, že iste po to neprídeme. Vyznám, i ja som dúfal, že aspoň ohľadom rokovacej reči spraví sa akási výnimka, ale od vyrovnania s patentalistmi, kde i najväčší maďarskí prepiatci sľubovali, že oproti Slovákom budú spravedliví, minulo tricať rokov, a už o 7 rokov temer tí istí ľudia zničili revúcke a o rok zatým martinské gymnázium, lebo boly slovenské, a čo ďalej, tým viac rástla maďarská nenávisť a naša bezradnosť.

Nie na ukojenie osobnej ctižiadosti (veď pre seba nemal som čo očakávať, podpory peňažnej som nevyhľadával, za úradmi som netúžil, veď, dokiaľ som nemal kaplána, nebol by som ani mohol prijať nejaký úrad, či konseniora, tým menej seniora), jednako mal som jednu ctižiadosť: aby seniorát vyšiel z toho neistého položenia, — vykonal som vec, ktorú mi radikálnejší priatelia vytýkali ako slabosť, ba temer ako zradu. Koncom júna 1898 išiel som so svojou dcérou Annou a ešte dvoma žiakmi, Gömörym a Takáčom, do Ban. Bystrice skladať skúšky. Na zpiatočnej ceste šiel som navštíviť brata na Senné a odtiaľ cez Balážske Ďarmoty, vtedajšie sídlo biskupa Baltíka, domov. Prichodilo mi nocovať v Ďarmotách a včas ráno poberať sa ďalej, mne do tých čias neznámou cestou. Po príchode do Ďarmôt mal som času poprezerať a dcére ukázať mesto. Šli sme i do cintorína, a keď som bol blízko fary, šiel som navštíviť biskupa Baltíka. Hoci sme v cirkevnej politike stáli na protivných póloch, ctil som si ho ako pracovitého človeka a kňaza príkladného života, obdivoval som jeho um a obratnosť, železnú vytrvalosť a v istom ohľade ľutoval som ho, že sa dostal do takého príkreho a jeho povahe nezodpovedajúceho položenia. Musím vydať svedectvo, že nebol zlomyseľný, pomstyžiadostivý, a i keď ho noví jeho priatelia(?) prinútili k nejakému pre nás nepriaznivému kroku, vždy hľadal cesty zlé nejako vyrovnať, vynahradiť. I to som videl, že noví priatelia mu nedôverovali, obtočili ho vyzvedačmi, slovom, jeho cesta, počnúc od r. 1895, keď sa presťahoval a či presťahovali ho do Ďarmôt, bola plná tŕnia a bodľačia. Rozumie sa, shovárali sme sa i o pomeroch nitrianskeho seniorátu, hľadali sme cestu sblíženia, pravda, bez zaviazanosti; dohovorili sme sa, že ak seniorát obošle dištriktuálny konvent, dištrikt. predsedníctvo najde alebo bude hľadať príležitosť so splnomocníkmi seniorátu dohovoriť sa a najsť „modus vivendi“. Že zo všetkého nebolo nič, tomu som nebol ja na vine, ale ani Baltík, ktorému sa iste priečilo byť v opozícii proti vlastným. Môj rozhovor s Baltíkom trval asi pol druhej hodiny, moja dcéra sedela pri tom a pečlive opatrovala malý katechizmus, ktorý jej daroval biskup. Keď nás Baltík so svojou mladšou, vtedy nevydatou

ešte dcérou vyprevadil do nášho hostinčeka, kde sme prenocovali, a odobral sa od nás, dcéra Anna opýtala sa ma: „Ako ste sa to s pánom biskupom shovárali? Hovorili ste slovensky a ja som z toho ani slova nerozumela!“ „To je — reku — dieťa moje, preto, že si ešte na to príliš mladá, aby si tomu mohla rozumieť. Slová počuješ, ale veci nechápeš.“

Pripomeniem niečo o nešťastnej domácnosti Baltíkovej. Mal syna a dve dcéry. Syn študoval teologiu. Vyhodili ho spolu s Hurbanovým synom Bohušom pre slovenčinu, ale ako otcovho syna prijali ho na milosť. Stal sa farárom v Bátovciach (v Honte), neďaleko otcovho rodiska (Bohuníc), ale dostal sa do zlej spoločnosti, čo účinkovalo zhubne na ducha i telo, tak že stal sa práce neschopným, z milosti ho penzionovali a vypomáhal doma otcovi-biskupovi pri kancelárskych prácach. Ešte do nedávna žil, ktovie, či dosiaľ žije, odcudzený svojeti. Staršia dcéra vydala sa za sarvašského farára Scholcza, ale zavčasu ovdovela a prišla tiež k otcovi do Ďarmôt, kde bol kúpil dva domy a či domky. A zišly sa oba, lebo i mladšia dcéra, vydatá za Krmanom, farárom čerenčianskym v Malohonte, zavčasu ovdovela a prišla do Ďarmôt. Kto vie, či ktorá z nich alebo ich deti tam žijú. Baltík mohol len so žiaľom hovoriť o svojej rodine.

Dve otázky zamestnávaly nitriansky seniorát: voľba seniorálneho predstavenstva a práve v ten čas vynesený krajinský zákon o kňazskej kongrue, t. j. doplnení kňazských platov po výšku 800 zl. (1600 korún) zo štátnej pokladnice. Zpočiatku temer všetci nitrianski kňazi mysleli, že prijatím štátnej podpory stanú sa odvislými od štátu a či vlastne od rozličných štátnych úradníkov, čo znamenalo mnoho ráz zriecť sa akejkoľvek účasti na národnej práci, pri voľbách, na literárnej práci, rozširovaní slovenských časopisov a p. Ale prevládla mienka, že sa každý musí starať o svojich, o rodinu, o deti, pričom bolo najzaujímavejšie, že najväčšmi nebezpečnú pomoc pýtali takí, čo ju najmenej potrebovali. Alebo nemali detí alebo keď i mali, mali ich z čoho zaopatriť. Dosť na tom, na ktoromsi konvente alebo porade uzavrelo sa nežiadať kongruu, t. j. neposlať popisy platov, na druhom popísať platy a žiadať doplnky. Nevlíval som ani na prvé, ani na druhé usnesenie, aby mi bratia nepovedali, že sýty hladnému neverí, lebo krajniansku faru pokladali za akési prepoštstvo, v čom sa mnohí prepočítali. Pripomínam to preto, že prijatím kongruy boly ruky poviazané a na odpor proti „zákonitým“ vrchnostiam nedalo sa ani myslieť, lebo prosby o kongruu šly cez cirkevnú vrchnosť, ktorej sme sa mali stavať na odpor. Také vojsko, ktoré dostáva svoje zásoby od nepriateľa, nie je súce do boja.

Už veru neviem ako, chystali sme sa voliť seniorálnych predstavených namiesto vysúdených. Možno, prišlo povolenie od dištrikt. predstavenstva, lebo sami od seba sotva by sme sa boli na to odvážili. Svolali poradu na Myjavu. Mal byť i seniorálny konvent, kde sa malo rozhodovať o prijatí kongruy. Na schôdzku prišiel i priateľ Janoška z Mikuláša, ako redaktor Cirkevných listov, lebo i Liptáci boli zvedaví, ako sa zachová v tejto šteklivej veci slávna Nitra. Prišiel som neskoro na predporadu; brat Borsuk práve navrhoval, aby sa neprítomného Lešku a Fajnora telegraficky opýtali, či prijmú kandidáciu, Leška na seniorstvo, Fajnor na úrad seniorálneho dozorcu. Návrh sa prijal, telegramy poslaly. Bola to neúprimnosť, lebo veľká väčšina kňazov i svetských nežiadala si Lešku za seniora. O príčinách nechcem písať. Fajnor vždy čestne zastával svoj úrad, ale nezabudol sa mu omyl na seniorálnom konvente na Brezovej, kde pre už spomenutý návrh dr. Juliusa Markoviča zaďakoval z úradu sen. dozorcu a konvent sa bez zvyčajného zakľúčenia rozišiel, teda Fajnor ho nerozpustil. Ktosi poslal zprávu do humoristického martinského časopisu — neviem, či sa volal vtedy Rarášek, či Černokňažník — a to v podobe telegramu, v ktorom pozdravuje Fajnor biskupa Baltíka ako kolegu, lebo Baltík rozpustil r. 1895 dištr. konvent v Martine a Fajnor sen. konvent na Brezovej. Bol to chlapčenský a pravde nezodpovedajúci kúsok, na ktorom sa Fajnor plným právom pohoršil a žiadal v Martine zadosťučinenie, ktoré — neviem prečo — nedostal.

Rozhorčený napísal Matúšovi Dulovi dopisnicu, plnú výrazov nezvyčajných medzi vážnymi, vzdelanými ľuďmi. Dula dal dopisnicu rozmnožiť a poslal ju všetkým kňazom, možno i svetským do Nitry. Preto sme ináč čestného, horlivého nášho človeka nechceli voliť. Lenže vtedy nebolo sa treba opytovať. A ešte na jedno sa zabudlo. Fajnora a Lešku neodsúdili na stratu úradov pre ich viny, ale preto, že konali podľa usnesenia seniorátu, a tak ich odsúdenie bolo vlastne odsúdením seniorátu; seniorát bol povinný sám sebe odsúdených znova voliť bez ohľadu na akékoľvek osobné veci. To by bola bývala vec znovuvyvolených, či by boli voľbu prijali, alebo zaďakovali. Bohužiaľ, nikomu neprišlo na um postaviť sa na toto stanovisko. — O niekoľko hodín došla odpoveď; Leška odpovedal leškovsky, t. j. vtipne, diplomaticky: „Kandidáciu prijmem, ale po voľbe zaďakujem.“ Fajnor kolegiálne: „Ak Leška prijme, prijmem i ja.“ Týmto by bola mala byť vec vybavená. Mali sme ich voliť. Ale nestalo sa tak. Veľká väčšina porady pokladala odpoveď Leškovu za odmietnutie a popri tom i Fajnorovu, a tak ustanovili sme voliť za seniora Mocku a za sen. dozorcu, obídením Štefanoviča, dr. Ľudovíta Šimku, s odôvodnením, že potrebujeme dozorcu domáceho, ktorý by povinnosti dozorcu skutočne konal a ktorý by mal smysel pre cirkevno-náboženský život. Pre toto ma ostro napadol v jednej brošúre môj ináč vždy dobrý priateľ dr. Julius Markovič. Vytýkal mi, ako to už býva, pravé i nepravé veci, ešte i moju cestu do Ďarmôt a p. Odpovedal som v kratšej brošúrke, ktorá vyšla r. 1899 u Salvu v Ružomberku. Isté je, že v Šimkovi dostali sme takého dozorcu, akým by Štefanovič nikdy nebol mohol bývať, lebo bol politikom bez najmenšieho záujmu pre náboženské veci. Seniorálne voľby sa vykonaly, pravda, bez žiadúcej jednomyseľnosti; asi tretina cirkví hlasovala na Lešku a Fajnora, dve tretiny na Mocku a Šimku. Ja som ešte dávnejšie pred voľbou odhováral Mocku, aby sa nedal voliť za seniora, lebo na seniorstvo medzi 25 kňazmi vždy sa najde človek, ale spisovateľa Mocku nenahradí ani jeden. Bál som sa, že Mocko ako senior nebude mať času na literárne práce, a mal som úplnú pravdu. Ale stalo sa, o čom som nemohol vedieť. Mocko, zdanlive chladnokrvný človek, bol prudký a pri seniorstve je to nebezpečná vec. Seniorstvo stalo sa mu osudným, lebo o niekoľko rokov ho od rozčulenia porazilo. Musel nechať seniorstvo a z fary vystúpiť. Šiel do rodného mesta Senice, kde r. 1911 umrel. Za manželku mal staršiu dcéru Andreja Braxatorisa (Sládkoviča), Oľgu, ktorá umrela o niekoľko rokov po ňom. Dietok nemali. Bolo by potrebné napísať životopis tohoto pilného pracovníka.

Rozumie sa, náš pomer k dištriktu i pri slabšom odpore ostal nezmenený. Nitrianski vyslanci na dištrikt. konvente cítili sa ako vyjednávači o pokoj v nepriateľskom tábore. Temer s roka na rok našly sa príčiny na sťažnosti, ktorým sa nikdy neodpomohlo. Vypracoval sa dištrikt. štatút o farárskej voľbe s právom pre biskupa a či dištrikt. predstavenstvo môcť vytvoriť z kandidácie koho chce. Proti tomuto ozvala sa i Nitra, i Novohrad a na dištrikt. konvente r. 1899 poprehadzovali sme jednotlivé časti štatútu tak, že chudák Baltík až ruky nad tým zalamoval. Ale páni si pomohli. Štatút musel prísť na potvrdenie na gen. konvent a tam ho nechceli potvrdiť len preto, že vynechali sa všetky body, ktorými obmedzovalo sa právo sboru pri kňazskej voľbe a dávala sa moc dištrikt. predstavenstvu riadiť voľbu podľa svojej vôle. Na nasledujúcom konvente v B. Ďarmotách oznámilo dištrikt. predstavenstvo, že gen. konvent nepotvrdil štatút, aby sa štatút znova pojednával a tak sostavil, aby ho gen. konvent mohol potvrdiť. Vstal Ludvik Láng, hlavná opora panského systému, ináč dobrý rečník, otvorená hlava, ktorý sa veľmi ponášal na vtedajšieho anglického kráľa Eduarda, otca terajšieho kráľa. Chcel, aby sme prijali zmeny, ktoré si žiada gen. konvent, lebo ak nepovolíme, budeme za viac rokov bez štatútu. Čakal som, že sa ozve niekto z novohradských hrdinov, ktorí lanského roku tak tuho oponovali, ale ticho na všetkých stranách. Veď kto by sa opovážil hovoriť proti Lángovi a opreť sa vôli gen. konventu? Iste ich vopred obrobili a presvedčili, aby mlčali, lebo štatút má byť len proti nitrianskym panslávom. Keď sa nikto neozval, vstal som a žiadal som pánov, aby ponechali jednotlivým

sborom aspoň právo môcť si slobodne voliť kňazov. Naši cirkevníci nie veľmi starajú sa o to, kto je biskupom alebo seniorom, ale kňaza chcú si voliť slobodne zpomedzi tých, ktorí majú na to spôsobilosť. Vecou cirkevnej vrchnosti je starať sa o to, aby cirkevné sbory maly koho voliť. Lanskoroční spojenci už neprisviedčali, sklopili oči a hlasovali za návrh Lángov. Starý Szontagh Pál, excelenciáš, v súkromnom rozhovore obdivoval moju smelosť, že som sa opovážil vystúpiť proti Lángovi, tiež excelenciášovi. To bolo vlastne odsúdenie zbabelosti kňazov, ktorí korili sa každému pánikovi. Na tom istom konvente, keď dr. Maszník, správca teol. akademie, podával o nej zprávu, vytýkal som, že sa slovenská reč málo učí, aby sme nečakali, že k vôli našej nedbalosti opakovať sa bude svätodušný div. Maszník síce vykrúcal, že ako ja to viem, keď som nebol ani na jednej skúške. Biskup mlčal, ale v duchu mi iste prisviedčal. Učiteľom slovenskej a či biblickej reči bol Hörk József, ktorý na hodinách tvrdil, že v celom Uhorsku sú len traja ktorí dokonale rozumejú bibličtinu: biskup Baltík, Leška a tretieho menovať bráni mu skromnosť; myslel seba. Poslucháči mu posmešne zaéljenovali, naši slovenskí teologovia sa usmievali. V takýchto rukách bolo a ostalo vyučovanie slovenskej reči, proti ktorému som sa ozval, pravda, bez úspechu. Neskôr vyučovať slovenčinu poverili dr. L. Vagnera, penz. profesora na reálke, statočného, ale veľmi bojazlivého Slováka. Učil najviac porekadlá, ale i to bolo lepšie, ako Hörkove učenosti. Umrel len nedávno, vyše 80-ročný. Poručil na oltár do chrámu ev. slov. cirkvi 10.000 Kčs.

V B. Ďarmotách bolo dosť všelijakých príhod. Konvent bol vo veľkej sieni na župnom dome. Nielen my Slováci, i mne známi Novohradčania, ináč dobrí vlastenci, shovárali sme sa slovensky. Vzbudilo to veľký rozruch v celom župnom dome, najmä medzi župným úradníctvom, a hovorilo sa, neviem či vážne, či zo žartu, že budú musieť sieň vykadiť, lebo sa tam nikdy slovensky nehovorilo. Hoci Novohradská župa bola a je väčšinou slovenská, zpomedzi 18 ev. cirkevných sborov, ktoré ostaly v Maďarsku, je len jedna, sečianska, čisto maďarská, 3 — 4 sú miešané, ostatné slovenské a v Hornom Novohrade, okrem pomaďarčeného Lučenca, sú čisto slovenské cirkvi. Pri spoločnom obede župní úradníci pohoršovali sa na nás, že sme sa slovensky shovárali, ale našli sa i medzi nimi, ktorí rozumeli, ba i vedeli slovensky a dali sa s nami do reči. Pri druhej príležitosti dolno-strehovský farár Henríczy, keď sa dozvedel, že senior Mocko je rodák zo Senice, pochválil sa, že on pred rokmi bol maďarským učiteľom v Senici. Zažartoval som si s ním, ako so starým známym, že Seničania sú preto podnes Slováci: „Však, škoda je Pána Boha korigovať.“ Prisvedčil. Pravda, tým viac gánili na nás farári čistoslovenských cirkví v Novohrade, ktorí by tiež boli chceli Pána Boha korigovať. Bol to prvý a do prevratu i posledný dištriktuálny konvent v Ďarmotách. Chceli nás zastrašiť, a keď sa to nepodarilo, prestali. Iste sa báli, že im Ďarmoty poslovenčíme, hoci ďarmotskí cirkevníci boli zväčša Slováci. — Keď bol umrel farár Šimko a na jeho miesto prišiel Baltík, na uprázdnenú stanicu chodili okolití kňazi odbavovať služby božie. Z Vaňarca prišiel Emil Maróthy, syn brata Daniela Maróthyho, a odbavil služby božie maďarsky. Potom ho prítomní prosili, aby im odbavil i slovensky. Nechcel, až niektorí mladší zavolali: „Keď nám nechcú slovensky kázať, poďme k Weissovi tancovať“ a išli miesto do chrámu do krčmy, miesto služby Bohu slúžili diablu. A kto to mal na svedomí? Beda tomu, z koho pohoršenie pochádza.

Na ďarmotskom konvente pripomenul biskup Baltík, že sa má obnoviť veľko-gereždská smluva, ale nepovedal, aká, tak že z konventuálov máloktorí vedeli, o čo ide, alebo sa o ňu nestarali. Nebola ani medzi predmetmi dištrikt. konventu, preto sa to len tak prepočulo. Na nasledujúcom gen. konvente už sa podal, pojednával a prijal návrh, ktorý sa týkal pomeru medzi našou a kalvínskou cirkvou. Bola to smluva, podľa ktorej mali ev. kňazi tam, kde kalvíni nemali svojho sboru, i kalvínom prislúžiť Večeru Pánovu kalvínskym spôsobom, t. j. dať im kvasený chlieb, a kalvínskych konfirmandov vyučovať kalvínskym spôsobom, t. j.

podľa heidelberského katechizmu. Nitriansky seniorát na najbližšom konvente protestoval proti tejto smluve. Rozhodol sa v šiestich bodoch protestovať na dištrikt. konvente. Na ďarmotskom konvente protestoval som svojím menom. Na námietku Baltíkovu, že je to rozhodnutie gen. konventu a tak právoplatné a zaväzujúce, vyhlásil som, že čo je proti svedomiu, proti tomu sa vždy môže a má protestovať, a tak ja gereždskú smluvu neuznávam a ak budem mať príležitosť, prestúpim ju. Ani by som nebol pomyslel, že by príležitosť prišla. O niekoľko mesiacov odkázal mi akýsi zememerač, ktorý sa bavil za dlhší čas na Podkylave, aby som mu prislúžil kalvínsku Večeru Pánovu. Odoprel som, že som luteránsky kňaz a tak prisluhujem len luteránom. Do chrámu môže prísť alebo, ak verí o Večeri Pánovej ako my, môže pristúpiť s inými. Neprišiel a viac sa nehlásil. Na konvente moje osvedčenie vzbudilo istý rozruch, ale nikto nepodobral sa vystúpiť proti mne ako neposlušnému buričovi, a bratislavský farár dr. Schmidt v svojom časopise — myslím, menoval sa „Glaubensbote“ — pripomenul, že ja jediný ohradil som sa proti gereždskej smluve. Z prítomných kňazov nikto nemal smelosti, ba senior Trsztyénszky, ktorý myslel o sebe, že je pravoverný, odôvodňoval smluvu kresťanskou láskou. Kto by vraj mohol bližnému svojmu odoprieť náboženskú útechu. Aký zmätok pochopov!

Peštianska synoda z r. 1891 — 1894 ustanovila, že sa zakazuje menovať cirkevný sbor podľa bohoslužobnej reči. Písal som už o tom na strane 39 — 40. Viktorov Vládarov starší brat Maximilian, novohradský senior, po zasadnutí len to namietal proti žiadosti modranskej, aby sa mohla pomenovať podľa človeka, že to preca nemôže byť. A reku keď v Talye (pri Tokaji) pomenovali svoj chrám „Kossuth Lajos templom“, to môže byť? Odpovedal: „Ani to nemá byť.“ Boli to ľudia, o ktorých by Kollár povedal: pre nebo zlí a pre peklo dobrí. Od tých čias skutočne premenili meno Kerepešskej ulice v Pešti nie síce na Hatvani Deutsch Bernátovu, ale na Rákócyho ulicu. Ako sa ozaj menuje dnes hynúci slovenský sbor peštiansky?

Keď vyhodili z Prešova našich slovenských teologov, že sa dali fotografovať a na fotografiu popodpisovali sa slovensky, a prijali ich do Bratislavy, nechcem ubližovať, ale sa nemýlim, keď poviem, že najmä Maszníkovi hlavnou vecou bolo dať frčku rivalizujúcemu Prešovu; nitriansky seniorát vyslovil Prešovu zazlenie a Bratislave pochvalu. Ja som s posledným nesúhlasil, preto som sa na dištrikt. konvente pri tejto veci neozval, a ukázalo sa, že som mal pravdu, lebo Maszník s pohoršením odvrhol nitriansku pochvalu. Pravda, išlo mu o vlastenecku povesť. Z našich hovoril Ján Pelikán, farár zaríečský z Trenčianskej, Pavel Sekerka z Hlbokého a Julius Markovič. Tu sa dokázalo, aký strach majú naši páni pred Štefanovičom, ktorý bol tiež vyslaný z Nitry, ale na konvent neprišiel; ako čítali v sozname meno Štefanoviča, hneď telegrafovali Lángovi, ktorý tiež nemienil prísť na konvent, aby prišiel. Prišiel a pustil sa do debaty. Zamiešanie sa do výroku prešovského nazval neslušnosťou (illetlenség), proti čomu sme, pravda, ostro protestovali; Szontagh Pál nanosil sa do Sekerku, že preto tak hovorí, lebo je hlbockým farárom, kde bol farárom Hurban, Láng proti návrhu nitrianskemu, aby sa prof. sboru teologickému v Bratislave vyslovila vďaka, že vyhodených teologov z Prešova prijal, navrhoval, aby sa prešovským vyslovila vďaka, ale na vyzvanie Laszkáryho návrh odvolal. Uzavrelo sa, ako to obyčajne bývalo, preisť ponad návrh nitrianskeho seniorátu k dennému poriadku. Niekedy i Láng mal, ako sa povie, lucidum intervallum alebo, slovensky povediac, dobrú vôľu. Raz po ostrej hádke prišiel ku mne a povedal: „Nech je svätý pokoj medzi nami!“ Ja som odpovedal: „Takto nebude nikdy.“ Myslel som, ak budú nakladať s nami tak, ako dosiaľ. Keď sa stal ministrom obchodu, na dištriktuálnom konvente, pravda, všetko, sa mu korilo; pod bránou starého lycea našiel som celý dvor okolo neho. Šiel som k nemu a blahoželal som mu k ministerstvu. Prijal a láskave mi podal ruku. Ale hneď som doložil, že mal by som pokornú prosbu; blahosklonne odpovedal, že je na to privyknutý, a čakal. Prosil som ho, aby u svojho kolegu ministra

financií vykonal, aby dal raziť čím najmenej polkrajciarov. Pozrel na mňa, tvár sa mu predĺžila, úsmev prestal. Opýtal sa, prečo. „Lebo my dedinskí farári a učitelia máme svoj plat z krajciarových ofier, a keď je mnoho polkrajciarov, dajú nám polkrajciare, a tak sme oškodení.“ Nevedel, či sa má smiať, či hnevať, len toľko povedal, že to patrí do jeho rezortu, ak tedy hrešíme, aby sme na neho hrešili, a odišiel. Mne stálo za to vidieť zarazené tváre jeho dvoranov, ktorí pochopili, že to bol posmešok na nich, lebo každý mal svoju prosbu, keď nie za seba, teda za syna, brata a p. Niektorí chceli sa aspoň trochu poopekať v teplej blízkosti ministrovej, a ja som im to takto pokazil. Ale či je dnes lepšie?

Vráťme sa k veciam seniorálnym. Mocku ako seniora, dr. Šimku ako sen. dozorcu uviedol na sen. konvente v Senici do úradov Paľko Sekerka, ako sen. notár. Ja som kázal. Veci šly dobrým poriadkom. Mocko bol dobrým administrátorom, dokiaľ bola hladina hladká. Pravda, rozmrzenosť ostala, najmä Leška nezabudol, že ho obišli, a vedel i o príčine. Plnil, kde mohol, svoje príslovie: Pomsta je sladká, hoci to nebolo kresťansky. Ale sme ľudia. Brezovania postavili vežu. Na posviacku pozval Leška všetkých kňazov, ale posviacal sám, nepožiadal o to Mocku, ako by sa bolo patrilo, ani neviem, či ho volal, či vôbec tam bol. Kázal holičský Boor. — Biskup Baltík, mysliac, že je Nitra už celkom pacifikovaná, oznámil kanonickú vizitáciu, ale ako by na skusy šiel do považských cirkví, kde nebola taká horúca pôda. Mocko ako senior musel ho sprevádzať, za čo sa mu dostalo dosť útržiek a na sen. konvente ho i interpelovali, ale to prešlo. Keď sa prvý vjazd podaril, odvážil sa i na západ, a veru neviem, či to naraz odbavil, myslím, vyjmúc šiestich, všetky západné cirkve od Skalice po Vrbové, počítajúc do toho i Myjavu a Brezovú, kde podľa počutia, lebo som ani na jednej vizitácii nebol, Leška vítal svojho soka slovami, ktoré podľa Ev. Jána 21, 18 riekol Pán Ježiš Petrovi: „Když jsi byl mladší, opasovals se sám a chodívals, kams chtěl, ale když se sstaráš, vztáhneš ruce své a jiný tě opáše a povede, kamž bys ty nechtěl.“ Baltík iste porozumel, ale návratu nebolo. Otázka, ako by si bol počínal Leška, keby bol prišiel na miesto Baltíkovo. Škoda o tom hovoriť. Vizitácia prešla, ako to obyčajne býva, neškodila, ale ani neosožila. Ostalo šesť cirkevných sborov nevizitovaných: Nové Mesto, Bzince, Lubiná, Stará Turá, Kostolné, Krajné. Až o niekoľko rokov smyslel si biskup Baltík a opytoval sa Čulíka, nástupcu Mockovho v seniorstve, či by mal prísť vizitovať. Ale Čulík bol v takých veciach prostorekejší a okrem toho nechcelo sa mu robiť vizitačné zápisnice svojej cirkvi, mal i ako senior písačky dosť, preto odpovedal: „Novomestský Erdélsky je dotlievajúci starec, bzinský Borsuk je na smrteľnej posteli, lubinský Holuby ledva sa hýbe, ja neviem, kde mi od seniorských prác hlava stojí, kostolanský Trokan zlomil si nohu, leží a krajniansky Bodický neviem ako vysoko skáče.“ Takto odobral Baltíkovi vôľu od návštevy, ktorá by nikde nebola milá, a nás zbavil daromnej práce a zbytočných trov.

Predstavenstvo seniorátu malo najviac práce s najväčšou cirkvou seniorátu, myjavskou. Spomenul som už, že po smrti Vannaya (1901) Myjavci chceli povolať za farára mňa, ale ja som im vopred dal vedieť, že z Krajného nemôžem odísť. Potom nevedeli si rady; mali síce kaplána, svojho rodáka, ktorý dlhší čas bol pri boku Vannaya, ale i tu sa plnilo slovo Pánovo, že prorok nie je vzácny v svojej vlasti, a azda ho nepokladali za schopného spravovať taký veľký sbor. Dosť na tom, usniesli sa voliť dvoch farárov. I stalo sa tak. Vyvolili Samuela Valáška, doterajšieho kaplána, a Igora Štefánika syna košarišského Pavla Štefánika. Bol to kompromis, ale ani jedna stránka nebola spokojná. To sa ukázalo na mimoriadnom sen. konvente v Senici (počiatkom jan. 1902), kde sa maly potvrdiť sborom ustálené vokátory pre oboch farárov a či pre obe farárske stanice. Na konvent prišlo veľa Myjavcov. Vokátory s istými premenami sa potvrdily, ale prítomní Myjavci žiadali, aby sen. konvent zrušil uzavretia kandidačného konventu, kde miesto kandidácie uzavrela sa vocatia (Valášek, Štefánik), lebo oni nie sú s tým spokojní. Strojila sa celá búrka. Utíšil som ju, keď som sa ich

opýtal: „Bol konvent riadne svolaný?“ Keď prisvedčili: „Na konvente každý mohol slobodne povedať svoju mienku? Uzavretie bolo riadne vynesené a vyhlásené?“ Keď i na to prisvedčili, vypovedal som, že nikto, ani seniorát, ani dištrikt, ani gen. cirkev nemá práva zrušiť zákonité usnesenie cirkevného sboru, ak tento neprekročil medze svojho práva. Búrka bola zažehnaná a Mocko mi medzi štyrmi očami ďakoval; netušil, že je to len počiatok ťažkostí a že koniec bude pre neho veľmi smutný. Iste ešte v januári bola farárska voľba na Myjave; mala byť len formálna, veď rozhodlo sa o osobách na kandidačnom konvente, ale ľudia neboli spokojní, ani jeden z kandidovaných nebol po vôli všetkým. Senior Mocko s dozorcom dr. Šimkom mysleli, že prišli na hotové, že konvent bude tichý, pokojný, ale sklamali sa. Miesto tichosti nastala búrka a sviezla sa na nevinných sen. predstavených. Keď vyhlásili volebný výsledok, dostalo sa im aj osobných urážok, čo oboch rozčulilo, Mocku ako staršieho viac. Onedlho, počiatkom februára, bol účtový konvent v Čáčove; muselo tam byť niečo rozčuľujúceho, lebo zrazu Mocko sa skĺzol, porazilo ho a od tých čias sa nezotavil natoľko, aby mohol či kňazský, či seniorský úrad zastávať. Musel mať kaplána (Dušana Fajnora). Správu seniorátu prevzal konsenior Čulík. Takto smutno ukončilo sa účinkovanie vzácneho pracovníka. Žil ešte niekoľko rokov ako neschopný penzista v Senici. Bola veľká škoda, že usilovný, nadaný pracovník strávil sa na ohni každodenného života. Čakali sme od neho, že spracuje svoju s veľkou námahou a obeťami nahromadenú knižnicu, ako bol začal menšími životopismi (Eliáš Lányi, Joachim Kalinka, D. Stranský) a väčším dielom „Historiou posvätnej piesne“. Treba si len prečítať predmluvu k Salvovmu vydaniu Tranovského kancionála (1895), tam sa ukazuje Mocko v celej svojej veľkosti a dôkladnosti. Jeho knižnica starých ev. cirkevno-náboženských pamiatok umiestená je v Lipt. Sv. Mikuláši. Pri stavbe novej fary najde azda lepšie umiestenie. Odporúčam mladým bratom, ktorí sa zaoberajú ev. cirkevno-náb. minulosťou, aby si všímali tejto sbierky kníh a stavali na starom pevnom základe i budúcnosť ev. cirkvi.

Konseniora Čulíka, keď Mocko pre chorobu zaďakoval, vyvolili za seniora, hoci sa toho obával. Najmä na nahováranie Leškovo dal sa voliť a vyvoliť. Skoro sa vpravil do celej administrácie a uspokojil i nadol, i nahor. Najviac oštary mal s maďarským dopisovaním, ale verne mu vypomáhala manželka, diplomovaná učiteľka, a šlo to. Za konseniora vyvolili mňa väčšinou jedného hlasu. Keď som však videl, že niektoré cirkve hlasovaly na mňa proti vôli svojich kňazov a že keby boli volili kňazi, sotva by som bol dostal 5 — 6 hlasov, nechcel som zavadzať. I tak mal som i vo vlastnom cirkevnom sbore dosť práce, len by som bol vládal. Na sen. konvente v Novom Meste, kde ma mali sprisahať a inštalovať, zaďakoval som. Keď som ráno pred konventom oznámil Čulíkovi, čo mienim spraviť, s udaním príčiny, že som bratom-kňazom nie milou osobou, povedal mi celkom úprimne, že som si sám na vine, lebo pri pojednávaní vážnejších vecí robím takú tvár, ako by som ja všetko vedel a ostatní nič. Odpovedal som mu, že sa neviem pretvarovať a za to nemôžem, keď niektorí bratia nezaujímajú sa o verejné veci. Možno, že dávam častejšie na javo svoju nevoľu. Uznal, že sú i takí kňazi, čo neprečítajú ani sen. zápisnice, nie že by sa starali aj o ostatné veci. Na konvente jediný Leška prehovoril, aby som zaďakovanie odvolal. Upotrebil podobenstvo, že diamant sa diamantom brúsi. Markovičovcom som vopred povedal, že neodvolateľne zaďakujem, nuž mlčali, mlčali i ostatní, lebo poznali, že sa nedám nahovoriť. A tak poďakovanie prijali, novú voľbu vypísali a ja som sa zbavil v senioráte postupu k seniorstvu. Čulík nevydržal pri seniorstve do konca. Videl, že pri svojich chorobách vo veľkej staro-turanskej cirkvi ani s kaplánom nemôže spravovať veľký seniorát. Zasa prišla do toho Myjava, ktorá chcela po odchode Štefánikovom voliť za farára dištriktuálnym i seniorálnym predstaveným, ako i nitrianskym kňazom nepohodlného Hlaváča. Čulík, aby vyhol všetkým nepríjemnostiam a trpkým skúsenostiam, aké mal pri voľbe v Zeleniciach, na sen. konvente myjavskom zaďakoval. Vypísali novú voľbu a správou seniorátu poverili konseniora Pavla

Sekerku. Mne sa o seniorstve ani nesnívalo, lebo práve mal odísť odo mňa kaplán Hlaváč, tak že by som nebol mohol úradovať. Ani príčina, pre ktorú som zaďakoval z konseniorstva, neprestávala, ale sa zväčšovala, možno i mojou vinou. Ale čo som si nežiadal ja, chceli a žiadali si iní, najmä moji osobní priatelia Markovičovci, hlavne Julius. Mňa sa ani neopýtali. Trinásť cirkevných sborov hlasovalo na Sekerku, dvanásť na mňa, ale Myjava s dvoma farárskymi stanicami mala dva hlasy, a tak i ja som mal 13 hlasov. Ale pri sčitovaní hlasov mal som len 12, lebo brezovský nedošiel na čas. Tak som bol od seniorstva oslobodený, lebo keby brezovský hlas bol prišiel na čas, bol by som mal väčšinu, keby bol rozhodol počet duší. Nechcem sa o tom obšírnejšie rozpisovať, aby sa niekto nenazdal, že ma mrzelo seniorstvo. I tak by som bol musel požiadať Sekerku, aby viedol správu seniorátu, najmä zastupoval ma, keby bolo treba niekam ísť, lebo po odchode Hlaváčovom do Mošoviec bol som pripútaný ku Krajnému. Bol síce prišiel teolog Palkovič, aby sa u mňa pripravoval na kandidačné skúšky, ale mal dosť starostí sám so sebou. Nebolo mi ľúto seniorstva, ale že zaobchodili so mnou ako s najväčším nepriateľom. Bol som iste nepohodlný, alebo, ako sa Leška o tom vyslovil, nie sympatický, bol by som mal s bratmi dosť nepríjemností a oni so mnou, lebo bolo mnoho starého kvasu, ktorý by bolo treba vyčistiť, a takáto práca zle sa odmeňuje. Ale mohol som povedať to isté, čo povedal Jozef svojim bratom: „Vy ste skladali proti mne zlé, ale Boh to obrátil v dobré.“ Zachránil som sa od únavnej práce a veľkého pokušenia. Za niekoľko rokov vyhýbal som bratom, nechodil som na konventy, a tak som i s dištriktom mal svätý pokoj. Ale keď sa staly v senioráte veľké premeny odumretím niektorých bratov, prišiel som a pomáhal, kde bolo treba a kde sa dalo. Okrem toho otvorilo sa iné pole, kde bolo treba pracovať bez závisti a ambície: všeobecné pastorálne konferencie.

VII. Všeobecné pastorálne konferencie

V čas peštianskej synody v r. 1891 — 94 presvedčili sa všetci evanjelickí Slováci, že všetko pracuje na ich skaze. Od krajinskej cirkvi ako takej nemali čo dobrého očakávať. Preto už tam radili sa, ako by sa dalo odpomáhať duchovnej biede, v ktorej boli ev. Slováci a vždy hlbšie do nej upadávali. Z našich kňazov boli tam, okrem Lešku a Mocku z Nitry, Pavel Zoch z Trenčína, z Turca Miloslav Krčméry, z Liptova Ján Kmeti, z Oravy Samuel Novák, už vtedy farár a senior na odpočinku. Janošku ako jasenovského farára obišli a práve tak obišli ho r. 1913 v Liptove. Na túto synodu prišiel ako poslanec turčiansky. Naši kňazi, synodálni poslanci, mali dosť času premýšľať, ako pomôcť cirkvi. Zoch a Krčméry pritiahli si Jána A. Fábryho, farára slatinského, a rozhodli sa vydávať vnútorno-misijný časopis. Tak vznikla „Stráž na Sione“. Ale šlo sa ďalej; v širšej porade 20. septembra 1896 v Ružomberku ustanovili utvoriť vnútorno-misijný spolok na vydávanie nábožných spisov. Všetci štyria biskupi uznali spolok za potrebný a užitočný, len žiadali predostrieť stanovy gen. konventu. Ján Fábry, dočasný predseda, ich vypracoval a poslal, ale na gen. konvente zavial iný vietor. Videli v tom separatizmus, oškodenie podobného spolku „Luthertársaságu“ a p.; páni biskupi alebo mlčali, alebo pripojili sa k mienke tých, ktorí nepovolili, a vec bola u konca. Ale páni sa sklamali, lebo keď nechceli mať spolok slovenských evanjelikov, ktorý by bol býval pod ich dozorom, museli trpieť dva spolky, ktoré nestály pod ich dozorom. 8. decembra 1896 šli sme s Mockom ako vyslanci nitrianskeho seniorátu do Ružomberku, kde Ján A. Fábry najprv podal správu, ako sme pochodili na gen. konvente s vnútorno-misijným spolkom. Hneď zatým oznámil Janoška, že sa zakladá účastinársky spolok Tranoscius na vydávanie slov. ev. kníh na základe kupeckého zákona, a tak s cirkevnými vrchnosťami nebude mať nič. Okrem toho ustanovily sa ročné spoločné porady o veciach cirkevno-náboženských tam, kam nás ktorý cirkevný sbor zavolá, lebo nikto nemá práva zabrániť cirkevnému sboru, aby si na svoje vzdelanie povolal kazateľa zvestovať slovo božie, prednášateľa, aby sbor o cirkevno-náb. veciach poúčal, a aby na slávnosti i širšiu evanjelickú verejnosť povolal. Aby nám nevytýkali separatizmus a aby jednotlivcov neprenasledovali ako odbojníkov, odporúčalo sa kňazom svolávajúcich cirkví, aby každú schôdzku oznámili seniorovi príslušného seniorátu, hoci v podobe pozvania. Tak sa i robievalo. Pavel Zoch sľúbil, že modranská cirkev povolá na takúto schôdzku, pomenovanú všeobecnou vnútorno-misijnou pastorálnou konferenciou, ale pre rozličné prekážky svolali ju až roku 1899.

Nebol to nijaký rozvratný duch, keď sme privolali úradnej cirkvi: „Nuž tedy bez vás dejstvovať nám súdené!“ Neobzerajúc sa ani napravo, ani naľavo, začali sme prácu, na ktorú sme mali rozkaz od samého Pána: Učte všetky národy! 20. septembra 1899 sišli sme sa v Modre. Nebolo nás mnoho: 19-ti kazatelia-kňazi, niektorí svetskí. Pri službách božích kázal Miloslav Krčméry, jasenovský. Na vnútorno-misijnej slávnosti predsedal Jan Mocko. Pukanský Martin Bujna prednášal o náboženskej výchove dietok a slatinský Ján Fábry o vnútornej misii medzi robotníckym ľudom. Popoludní bola pastorálna konferencia vo fare, kde som prednášal o potrebe pastorálnych a vnútorno-misijných konferencií; Pavel Zoch, domáci, ako redaktor Stráže na Sione, o Stráži na Sione a poukázal na potrebu sirotínca. Uzavreli sme mať každoročne takéto porady, kázne a prednášky dať vytlačiť, aby sme ukázali, čo vlastne robíme na našich schôdzkach, aby naši starostliví páni predstavení nemuseli sa obávať, že zrádzame vlasť a cirkev. Ohľadom miesta porady čakali sme, ktorý cirkevný sbor nás povolá. Predsedu označovali sme s roka na rok; predsedom ostal Mocko,

zapisovateľom Fábry.

Do druhej porady povolal nás staro-turanský sbor na 12. septembra 1900. Účasť bola väčšia ako v Modre, prišlo 34 kňazov, medzi nimi traja z Čiech: senior Karol Lányi, Cohorna a Hrejsa. Priestraný chrám staro-turanský preplnili miestni i okolití cirkevníci. Kázal — rozumie sa, slovensky — Jur Janoška. Ján Mocko prednášal o rozširovaní náboženských spisov, Cyril Bodický o náboženských sektách a našom pokračovaní proti nim a Ján Fábry o krestanskej striezlivosti. Popoludní bola vo farskej záhrade porada, kde Janoška prednášal o úlohe ev. kňažstva v dnešných pomeroch. V súvise s týmto pojednávalo sa o agende, o vydávaní vedeckého a homiletického časopisu, o rozširovaní náboženských spisov.

Na tretiu schôdzku volali nás do Lipt. Sv. Mikuláša. Sišli sme sa 20. augusta 1901. Slovo božie zvestoval Jur Slávik, dačolômsky, na vnútorno-misijnej slávnosti predsedal posledný raz Ján Mocko. Ján Palic, hájsky, prednášal o tom, ako dokázať vernosť k augšp. vyznaniu, Martin Bujna o opatrení hynúcich evanjelických sirôt. Zakončil slovami: „Buď našou zbožnou túžbou, šľachetnou námahou čím prv založiť ev. sirotínec pre naše siroty.“ Mala byť i tretia prednáška, Jána Fábryho: Vzdelanosť a ev. náboženstvo, ale medzi druhou a treťou prednáškou bola organová hra Ľudovíta Izáka, výborného organistu z Pešti, ktorá trvala celé 22 minúty. Obecenstvo, zunované, začalo sa rozchodiť, prednáška vystala; dokázalo sa, že i dobrého primnoho škodí. Od tých čias bývaly len dve prednášky.

Po obede bola v škole pastorálna konferencia, na ktorej som prednášal o jednotnosti chrámových služieb božích, a to bol počiatok zhotovenia jednotného bohoslužobného poriadku, aký máme dnes vo väčšine našich cirkvi, bohužiaľ, nie všade, čo je dôkazom našej nezriadenosti. Prišla pritom do reči i agenda, lebo s dosavádnou neboli sme spokojní pre jej klátivý smer. Ustanovilo sa sbierať materiál, čo sa i robilo, hoci Baltík vydal niečo neskoršie svoju pravovernejšiu agendu, ale my sme nechceli mať s ním nič zo známych príčin. Martin Bujna, neúnavný pracovník, prednášal o praktických výsledkoch našich konferencii a natočil na ranajšiu prednášku s návrhom, aby sa z predpoludňajšej ofery dalo na budúci sirotínec 50 korún, čím položili sme základ ďalším sbierkam. Keď bola reč o jednostnosti služieb božích a novej agende, musela prísť do reči i partitúra, lebo pri našich bohoslužbách je spev ich podstatnou čiastkou. Už spomínaný Michal Laciak, bývalý učiteľ turo-poľský, potom farár horno-tisovský, znamenitý hudobník, napísal partitúru ku všetkým nápevom Tranovského kancionála a poslal ju vydať nakladateľskému spolku, ale kritici vyslovili sa o celom diele nepriaznive, vytýkali provincializmus a neviem ešte čo, lebo sa do hudby nerozumiem, ale mohlo byť v tom i trochu žiarlivosti, lebo hneď bol poverený Ľudovít Izák, aby sostavil partitúru na základe pôvodných nápevov. I pracoval na tom dlhé roky, prácu odumrel a my dosiaľ nemáme všeobecne prijatej partitúry. Výborná partitúra Kútzkeho nie je úplná, mala ju doplniť Murčekova, ale mnohé nápevy sa nevydarily, ani najnovšie vydaná Petríkova. Škoda bolo nevydať Laciakovu, ktorej rukopis je u jej syna, tiež Michala, novohradského seniora.

Poznamenávam, že na svojich poradách držali sme sa prísne vyznačeného cieľa — misionovať, nikdy sme nerokovali o úradnej cirkvi, neposudzovali jej kroky, len ak by v súkromných rozhovoroch, alebo pri stolovaní padlo ostrejšie slovo, ale i toho sme sa vystríhali, aby naši protivníci nemali proti nám námietky. Jednako nevyhli sme upodozrievaniu, ako sa pozdejšie ukáže.

So štvrtou konferenciou šli sme ďalej na sever, do Dolného Kubína, 16. septembra 1902. Účasť v chráme nebola taká veľká, ako v Mikuláši a na St. Turej; veď celý oravský seniorát mal málo viac ev. duší, ako Mikuláš alebo St. Turá, ale sišlo sa mnoho ľudu z okolitých sborov, prišli i niektorí oravskí páni. Kázal som ja; pripomenul som i dvoch Oravcov, Ctibora

Zocha, otca, bohužiaľ, vymierajúcich Zochovcov, s jeho básňou: „Slována pohľad na sebä“, v ktorej je krásne svedectvo o kríži Kristovom, a zakončil som Hviezdoslavom, ktorý bol prítomný a i pri svojej veľkej skromnosti ďakoval mi, že si všímam jeho myšlienok. Miesto chorého Mocku predsedal Fábry a spolu i prednášal o láske k cirkvi ev. a. v.; sielnický Ján Cimrák hovoril o sťahovaní sa ev. ľudu, posúdenom so stanoviska kresťansko-ev. Na pastorálnej konferencii bola reč o agendálnych prácach, o kázni a prednáškach. Na druhý deň temer všetci účastníci konferencie šli na Oravský zámok, kde kazateľ kubínsky Pavel Novák prednášal o slávnom palatínovi Jurovi Thurzovi, ktorý v kaplnke zámku má svoj náherný náhrobník. Účastníci vychádzky dali sa fotografovať. Bol tam i Hviezdoslav, ale podľa jeho povahy ťažko ho tam najsť, tak sa bol utiahol.

Dňa 1. júla 1903 boli sme hosťmi cirkvi turčiansko-sv.-martinskej. Kázal holičský Ján Boor. Jeho kázeň účinkovala tak, že na popoludňajšej konferencii Matúš Dula a Ján Vanovič osvedčili sa, že zprávu o konferencii vydajú svojím nákladom, tak že celá ofera ostala na základinu sirotínca. Sbierky dochádzaly a kvitovaly sa v Cirk. listoch a v Stráži na Sione. Vyvolil sa sirotíncový výbor, ktorý mal vyjednávať, kde by sa mal otvoriť sirotínec, či v Mikuláši, či v Modre. Spolu tiež uzavreli sme pripojiť sa k všeobecnej luteránskej konferencii, lebo ev. a. v. cirkev v Uhorsku prijatím gereždskej smluvy postavila sa mimo ev. aug. vyznania. Na vnútorno-misijnej slávnosti predsedal Fábry, prednášku o kresťanskom ev. povedomí čítal Janoška, druhú o viere evanjelickej Fábry. Niet sa čo diviť, že i vtedy len niektorí bratia pracovali, niektorí pilne navštevovali naše schôdzky. Mnohí sa obávali ešte len i prísť.

Nasledujúceho roku 1904-ho 1. júla prišli sme zasa do Turca, do Mošoviec. Pri službách božích kázal Pavel Zoch. O jeho kázni mi ešte o 4 roky hovoril istý mošovský horlivý cirkevník a vedel z nej citovať celé odseky. Prednášal almášsky Ladislav Konček o svätení nedele. Na pastorálnej konferencii hlavným predmetom rozpravy bol sirotínec. Dva cirk. sbory, Mikuláš a Modra, závodily oň. Nevedeli sme si rady, rozhodnutie odložili sme nabudúce. Na všeobecnú lut. konferenciu do Roztocku poslali sme predsedu Fábryho. Moja prednáška o Kancionáli a Zpěvníku vyvolala vážnu, dlhšiu debatu. Všetci účastníci shodovali sa v tom, že Zpěvník je dielo pomýlené, nosí na sebe znaky svojej doby (racionalistickej). Ale ďalej sa porada nepúšťala, nepokladala vtedajšie časy za príhodné. Prednášku vydal Fábry tlačou a rozšírená v Mošovciach prispela k tomu, že o niekoľko rokov Mošovčania prijali miesto Zpěvníka Kancionál. Kňaza prenasledovali jeho vlastní. Smutná historia, lepšie by bolo o nej nehovoriť.

Presvedčili sme sa, že je nemožné i služby božie, i prednášky, i pastorálnu konferenciu skončiť za jeden deň, lebo množily sa nám práce, zprávy a rozpravy o nich. Roku 1902 začal som prácu vo Viedni mesačnými službami božími pre našich nitrianskych „hausirerov“, podomových predávačov ovocia, najmä pomarančov a citronov. Niektorí bratia chodili ochotne. I o tom sa podávala zpráva, potom o založení sirotínca a o iných náboženských pohyboch. Preto sme sa ushovorili, že budeme snemovať dva dni. Počiatok sme urobili v Tisovci 30. a 31. augusta 1905. Účasť bola na pastorálnej konferencii taká veľká, že sme sa ledva zmestili do priestranej školy. Prišli sme až zo vzdialenej Nitry. Ako dôkaz zvláštnej horlivosti pripomínam Jána Končeka, rédovského farára, vtedy 70-ročného starca, ktorý prišiel z Rédovej (zpoza Dobšinej) do Tisovca pešo. Jediný gemerský farár, ktorý prišiel medzi nás. Ani z Malohontu neprišli okrem pílianskeho Vansu a, rozumie sa, domáceho Hanesa. Bol síce prišiel na skusy môj bývalý sused oždiansky Kemény a, ak sa nemýlim, i rimavsko-brezovský Liszkay, ale tí boli len na stanici pozerať, kto prišiel, a viac sa neukázali, aby ich azda nepripočítali k nám. Pastorálna konferencia trvala celý deň, predpoludním i popoludní, a naši statní Tisovčania vydržali, ba na rozpravách mali činnú účasť. O sirotínci

sme vyslovili, že konferencia ako taká nemôže zakladať ani udržovať sirotínce, nemá na to práva ani podľa cirkevných, ani podľa krajinských zákonov, ale podporovať bude všemožne sbor, ktorý založí sirotínec, a to bola jedine správna cesta. Ďalej bola obsiahla rozprava o vnútorno-misijnej činnosti po jednotlivých sboroch. Niektorí bratia pripomínali radostné i žalostné skúsenosti svojej práce. Predseda Fábry podal zprávu o všeobecnej lut. konferencii v Roztocku, kde boli aj s Janoškom, a že odoslal i príspevok o našej všeobecnej luteránskej konferencii. Ustanovili sme, aby každý úd konferencie platil ročitý príspevok 2 koruny. Podala sa zpráva o viedenských službách božích, ako sa to každoročne robilo. Na druhý deň bola misijná slávnosť. Veľký, pekný chrám tisovský naplnil sa tak, ako možno nebýva naplnený ani na sviatky, ale Tisovčania i zasvätili ten deň, až do večera pokladali ho za sviatok, lebo videli sme po popoludňajších službách božích, ako sviatočne poobliekaní sedeli pred domami v priateľskom rozhovore. Slovo božie kázal Martin Morháč z Mošoviec. Ja som čítal prednášku „Kresťanstvo a svet na základe Skut. ap. 19. kap. (Veliká jest Diana Efezských)“. Popoludní čítal Pavel Zoch prednášku Fábryho: „Či evanjelik, ako taký, nemôže byť veriacim a pobožným človekom?“ Moja prednáška bola proti svetáctvu, Fábryho proti vzmáhajúcemu sa sektárstvu. Dr. Michal Zibrin, advokát z Brezna, vydal hneď svedectvo pravde, keď povedal: „Dosiaľ som nepoznal luteránskych kňazov, pred takými kňazmi dolu klobúk.“ Ako každá vec má svoje svetlé i stínne stránky, tak i tu musím poznamenať, že po vnútorno-misijnej slávnosti bol večierok svetského obsahu a po ňom tanečná zábava, aby ani diabol neprišiel o svoje. (Ev. Lukáša 8, 12.)

Idúcky do Tisovca šli sme so susedmi Galášovci a s viacerými, ktorí sa nám po ceste pripojili, cez Lučenec, Fiľakovo a Feledince. Nazpät idúc chcel som svojim susedom ukázať romantickejší kraj horehronský. Šiel s nami Pavel Zoch a Čulík. Po ceste nahovárali sme Pavla Zocha, aby otvoril sirotínec v Modre, lebo sme to miesto pokladali za príhodnejšie. Ja som Mikuláš nepokladal za príhodný preto, lebo tam bolo mnoho bohatých ľudí. Zdá sa to byť nesmysel, ale mal som skúsenosti. Bolo si len treba pozrieť chrám, faru a školy mikulášske a porovnať s modranskými. Modranci nečakali, aby im prišiel škôldozorca merať školy centimetrom a vykazovať deti z preplnených škôl, zveľaďovali si svoje školy, o fare ani nehovorím. Zoch sa nám vyhováral, že ako predstúpi pred svoj sbor s návrhom aby otvoril sirotínec, keď dosiaľ v sbierkach na sirotínec v Modre niet ani haliera. Siahol som do vrecka, vytiahol som zlatý 10-koruník, podal som ho Pavlovi Zochovi: „Toto dávam na modranský sirotínec.“ Čulík vytiahol z vrecka tobolku a s tými istými slovami oddal mu 20 korún. Nášmu Pavlovi zablyšťaly sa oči a povedal: „No, tak otvorime sirotínec!“ Ako prišiel domov, svolal sborovú poradu a 10. decembra 1905, teda o 3 mesiace, bol sirotínec otvorený. Náš starostlivý Pavel ešte i o to sa staral, či budú siroty. Odpovedal som mu, že Pán Boh má všetkého dosť, iba sirôt málo, vždy ich prispára. Doviedli sme mu s Fábrym troje, on chlapca, ja dve dievčence. Pobožná vdova Mária Hýlová vzala si prvé siroty na starosť, ale už o rok ich bolo toľko, že museli ich dať do osobitného domu. Ako rástol počet sirôt, tak prichádzaly i dary na výživu.

Až po schôdzku v Tisovci schádzavali sme sa bez prekážky, nikto sa nestaral do nás. Malohontský senior Glauf, pozdejšie Csetneki Gyürky Pál zadrapil sa prvý do nás a odsúdil v seniorskej zpráve vnútorno-misijnú slávnosť, ktorá vraj slúžila separácii. Sledovanie vnútorno-misijných cieľov lepšie sa dá uskutočniť doterajšími spoločnosťami: podporovňou a Luthertársaságom.

Prišlo ešte horšie. Vnútorno-misijná slávnosť mala byť roku 1906 26. a 27. septembra v Báčke v Petrovci, a tu zrazu prišiel zákaz seniorálneho predstavenstva báčanského (senior Belohorszky Gábor a seniorálny dozorca Rohonyi Gyula, o oboch už bola reč), podopretý dôvodmi zčiastky nepravými, zčiastky neplatnými, ale na podopretie svojich dôvodov

vyprostredkovali si aj žandársku pomoc. Rozumie sa, zo slávnosti nebolo nič, a ako by sa bolo zišlo zmaterializovanému Petrovcu, Kysáču atď. počuť úprimné slovo o tom, čo je najpotrebnejšie. Pravda, bolo by sa to povedalo Slovákom po slovensky. Ale podľa mienky odrodilých Belohorszkovcov, Rohonyovcov lepšie je i ďalej topiť sa vo vlastnom sadle, alebo stať sa nazarénmi, baptistmi a p. Radšej nech hynú!

Aby sme pokonali veci, ktoré sa nemohly odložiť, sišli sme sa 16. októbra 1906 do Žiliny a tam sme vyvolili údov do sirotíncového výboru modranského a tým upravili pomer konferencie k sirotíncu. Vyrovnali sme peňažné otázky, týkajúce sa sbierok na sirotínce, čo patrí už otvorenému modranskému a čo otvoriť sa majúcemu mikulášskemu, lebo revnivosť sa stupňovala viac z osobných príčin — ľudia sme! Vypočuly sa zprávy o viedenských službách božích, o spolku Tranoscius, o všeobecnej lut. konferencii a s povďačnosťou prijali sme pozvanie žilinského brata Miloša Kissa, aby sme na budúcu vnútorno-misijnú slávnosť prišli do Žiliny. Na tejto konferencii posledný raz predsedal Ján A. Fábry, viacej nemohol prísť medzi nás.

Medzi smutnými predznakmi sišli sme sa v Žiline 14. a 15. augusta 1907. Dňa 24. júna predtým pochovali sme vždy jarého, ochotného, pracovitého úda našich porád — Pavla Zocha. Na jeho pohrebe bol i už ťažko chorý Fábry, ale na koferenciu už neprišiel; dvoma dňami pred konferenciou dostal som od neho list do Piešťan, kde som sa proti lúpaniu liečil, že skľúčený chorobou nemôže prísť do Žiliny, aby som poradu otvoril a potrebné zprávy podal. Nešiel som ani domov. Cez Bzince, kde som odbavil služby božie, lebo farár Borsuk umrel, poberal som sa rovno do Žiliny. Tam na porade v prítomnosti 25 kňazov pojednávala sa prvá zpráva o modranskom sirotínci, o základine mikulášskeho, prečítala sa zpráva o viedenských službách božích, o spolku Tranoscius, o všeob. lut. konferencii a o homiletickom časopise. Konferencia trvala celý deň. Popoludní prečítal bukovský Bodnár svoju prednášku o našich starých duchovných pokladoch evanjelických, o ktorej sa rozvírila čulá debata. Divná vec, že práve bratia, ktorí sa chválili svojou pravovierou, mali za zlé prednášateľovi, že medzi staré duchovné poklady nezaradil popri Tranovského Kancionáli aj o celých 200 rokov mladší, racionalistický Zpěvník. Prišli i dvaja farári z Ameriky, svojho času u nás dobre známy dr. A. L. Raumer, ktorý prišiel na Slovensko, aby sa naučil slovensky a tak slúžil našim Slovákom v Amerike, a tichý pracovník Daniel Bella. Za predsedu konferencie pre budúci rok vyvolili sme znova J. A. Fábryho v nádeji, že sa mu prinavráti žiadúce zdravie. Pre všetky prípady vyvolili ma za podpredsedu. Na druhý deň (15. augusta) bola misijná slávnosť, ktorá začala sa o 8-mej hodine ráno službami božími v maďarskej reči, lebo v Žiline bolo mnoho maďarských železničiarov, ktorí si žiadali mať služby božie a naplnili modlitebnicu. Kázal martinský Otto Škrovina. Škoda, že neprišli páni seniori malohontský Glauf a báčanský Belohorszky; boli by sa presvedčili, že sme Židom Židia, Grékom Gréci. O 9-tej boly slovenské služby božie. Kázal Ján Palic, Martin Bujna prednášal o kresťanskej dobročinnosti a obetivosti. Ako zvlaštnosť poznamenávam, že zprávu o tejto konferencii napísal na základe zápisnice neprítomný predseda J. A. Fábry s rozhodným odsúdením zákazu petrovskej konferencie a s cennými dátami o minulosti cirkvi žilinskej, ku ktorej sa viažu mená palatína Thurzu, Eliáša Lányiho a Daniela Krmana.

Desiate výročie našich porád zasvätili sme tam, kde sme ich začali — v Modre, pravda, pri zmenených pomeroch. Už nás nepozýval v Pánu odpočívajúci Pavel Zoch, ale jeho synovec, mladý, bystroumný Samuel. Pán cirkvi postaral sa, aby jeho vec neutrpela škody. 24. a 25. júna 1908 prišli sme, ktorí sme mohli a chceli, do Modry. Zpomedzi zakladateľov neprišli, lebo nemohli, dvaja v ťažkom kríži postavení, Mocko a Fábry, a dvaja pozvaní na konferenciu Baránkovu, Pavel Zoch a Miroslav Krčméry. Prišli 26. kňazi, dvaja až s Dolnej zeme, Kolény a Langhofer a s ním i jeden horlivý cirkevník. 24. júna o 9-tej ráno otvoril som

porady s oznámením, že predseda, skľúčený chorobou, nemohol prísť (umrel toho istého roku 4. októbra). V prímluve spomenul som vznik a krátky priebeh našich doterajších porád, radostné i žalostné skúsenosti. Zakončil som svoju reč slovami Pánovými Ev. Jána 9, kap. 4: „Jáť musím dělati dílo toho, kterýž mne poslal, dokudž den jest. Přichází noc, když žádný nebude moci dělati“ a požiadal som Dušana Fajnora, aby prečítal svoju prednášku: „Slovo božie a vnútorný misionár“. Umne, poučne hovoril o tom, čo je najpotrebnejšie, a slová jeho boly tým potrebnejšie, lebo na porade boli viacerí teologovia, ktorí sa opovážili prísť medzi nás proskribovaných. Zaujímavá prednáška rozviazala mysle a jazyky a podala príležitosť zjaviť myslenie a názory mnohých sŕdc. Namiesto odstúpivšieho zapisovateľa konferencií Cyrila Bodického vyvolili Jána Palica, kochanovského, ktorý vrelými slovami vyslovil svoj súhlas s čistobiblickým smerom prednášky. K jeho slovám sa viacerí prítomní s radosťou pripojili.

Pri zpráve o viedenských sl. božích vyzdvihla sa horlivosť Jakuba Líšku, Moravana, ktorý nábožnými piesňami svojej manželky stal sa z katolíka evanjelik a bol horlivým misionárom evanjelickým vo Viedni až do smrti. Na naše misionovanie vo Viedni bol upozornený i biskup Baltík, na jeho návrh odhlasoval dištrikt preddunajský na vydržiavanie služieb božích vo Viedni 300 korún, ale keď i na moje požiadanie šiel do Viedne Gejza Farkaš, farár trnavský, a iste podľa danej úpravy povedal našim „hausírerom“, že dištrikt bude podporovať, ak budú i maďarské sl. božie, nebolo z celej veci nič. Maďarov tam nebolo a naši Nitranci si maďarských služieb božích nežiadali, nebolo komu dať odhlasovaných 300 korún, lebo keď náš Samuel Zoch žiadal si z nich za cestu do Viedne, dostal odpoveď, že cestovné dostane len ten, koho biskup vyšle. A tak ostali sme i blízki i naďalej vzdialení a my chodili sme do Viedne až po rok 1914, t. j. až do vypuknutia svetovej vojny; čo robil dištrikt so svojimi 300 korunami, sme sa nestarali.

Prišiel do reči i rozkol, ktorý sa stal na všeobecnej lut. konferencii. Vo výbore konferencie stala sa pochybená vec, že prijali za členov i takých, ktorí patria k pruskej unii; menšina výboru, medzi nimi i zástupca našej konferencie, ohradila sa proti tomu, vystúpila z konferencie a založila osobitný luteránsky sväz (Lutherischer Bund). Naša konferencia schválila vystúpenie z konferencie a uzavrela vstúpiť do lut. sväzu. Hovorilo sa o agende, ale hlavným predmetom bol sirotínec, na ktorý prichádzalo hojne darov, ale i počet sirôt sa množil. Cirkev modranská pripravila príbytok pre všetkých 26 sirôt za chatrné odškodné 120 korún ročne. Tento príbytok oddať do služby božej lásky šli sme popoludní. Pred domom v bočnej, takzvanej Novej ulici shromaždil sa veľký zástup modranských cirkevníkov, prišiel i senior Karol Hollerung, miestny nemecký farár, trnavský Gejza Farkaš, ako vyslanec seniorátu a svedok našich porád, ktorý podal takú zprávu seniorátu, že seniorát uzavrel podporovať sirotínec. Takto v jednote ducha shromaždení zaspievali sme pieseň: „Všickni, jenž skladají…“ a náš horlivý sberateľ darov na sirotínec, alebo, ako sa sám menoval, „žobrák“ Martin Bujna, pukanský, peknou rečou a vrúcnou modlitbou otvoril a posvätil nový sirotský dom. Senior Hollerung sľúbil ochraňovať bohumilé dielo.

Na druhý deň, 25. júna, bola misijná slávnosť v chráme. Kázal Karol Langhoffer, kysáčsky, a prednášku čítal Milan Hlaváč, mošovský: „O Písme“, rozumie sa, svätom. Po obede šli sme na cintorín k hrobu Pavla Zocha, kde holičský Ján Boor povedal svojím zvláštnym spôsobom reč, ktorú zakončil slovami: „Stoj teda, pomníku, a hlásaj budúcim pokoleniam: tu odpočíva a zjavenie Pána Ježiša očakáva služobník cirkvi svätej horlivý, kňaz vzorný, manžel lásky plný, otec dobrý, priateľ úprimný a verný syn vlasti a národa.“ Po tejto prenikavej, krásnej reči sobotištský Pavel Beblavý prečítal svoje príležitostné verše.

Od tých čias odišli za Pavlom Zochom obidvaja fungensi, i Boor i Beblavý, i Bujna, ba i

Samko Zoch. Od tých čias, ako bol pochovaný Pavel Zoch, na modranskom cintoríne sú už tri Zochovské hroby, a to dr. Ivanov B. Zochov, bývalého revúckeho profesora; Gustávov, bývalého farára lubinského, a dr. Samuelov Zochov, všetky štyri za 20 rokov, piaty je v B. Bystrici, Stankov, otca Samuela a Gustáva.

Jedenástu našu konferenciu v Novom Meste nad Váhom 9. júna 1909 otvoril som slovami knihy Jóbovej (3, 25): „To zajisté, čehož jsem se lekal, stalo se mi, a čehož jsem se obával, přišlo na mne.“ Ťažkou chorobou skľúčený predseda náš, Ján A. Fábry, umrel. V otvárajúcej reči spomenul som veľkú stratu, ktorá spomienka vyvrcholila v pripomenutí slov zosnulého, ktoré mi bol povedal pri jednej z konferencií: „Dokiaľ my Revúčania žijeme, udržujme konferenciu v pravom duchu (myslel ducha kresťanského luteranizmu), po nás neviem ako bude.“ Spomenul som 400-ročnú pamiatku narodenia Jána Kalvína (1509), ktorý odchyľoval sa síce v mnohom od čistého slova božieho, ale vážiť si musíme pri ňom, že nástojil na uvedení prísnej cirkevnej kázne, a od toho sa nedal odviesť ani prenasledovaním. Hovorili sme o veciach, ktoré sa nás blízko týkaly, a ony sa s roka na rok množily a sbieraly. Najprv sme vypočuli zprávy o sirotíncoch. V Modre bolo už 26 sirôt a všetky ani nemohly byť prijaté, už vopred sa ukazovala potreba väčšej budovy; v Mikuláši čakali, až sa nasbiera kapitál 30.000 korún, a už boli blízko neho, že potom otvoria sirotínec. Nakladateľský spolok „Tranoscius“ pomýšľal na rozšírenie účastinného kapitálu, lebo na vydanie agendy, partitúry, Biblie, Tranovského Kancionála doterajší kapitál nestačil. Pri zpráve o viedenských službách božích musela sa riešiť i otázka, či je žiadúcne, aby, keď niet kňazov, i laici odbavovali služby božie. Povolilo sa, keď som sa presvedčil, ako sa služby božie odbavujú. Bola reč i o cestovnom, lebo nie všetci bratia chceli a mohli troviť zo svojho; zvyčajné ofery pri službách božích nezaokryly všetky trovy. Domáhali sme sa náhrady z podpory, odhlasovanej dištriktom, ale tam boly — ako už rečeno — dve prekážky a či podmienky: prvá, aby sa sl. božie i maďarsky odbavovaly a aby kazateľov vysielal biskup a nie, ako mňa bol pomenoval biskup Baltík, *samozvaný* biskup. Neviem síce, ako som prišiel k tej cti, lebo som si nikdy ako predseda konferencie ničoho podobného neosoboval.

Ďalej rokovalo sa o jednotnosti služieb a v spojení s tým o agende. Nashromaždený materiál mal sa odovzdať senickému Martinovi Braxatorisovi. Napokon levársky Ján Maliarik čítal prednášku o Jánovi Kalvínovi, ktorá bola prijatá so všeobecnou obľubou, až na to, že prednášateľ uznával Kalvína za rovnocenného s Lutherom, hoci, ako vieme, v mnohom sa odchyľoval od jasnej pravdy Písma sv. Aby táto ináč cenná prednáška tlačou vyšla v našej zpráve, žiadali sme od neho, aby zmenil niektoré slová, ale on sa ich kŕčovite pridržiaval, nechcel privoliť ani na najmenšiu zmenu, a tak sme ju nedali odtlačiť. Škoda, bola to cenná práca. Musím pri tomto niekoľko slovami spomenúť Maliarika, ktorý po niekoľkých rokoch zaďakoval z fary a dosiaľ žije v Levároch na skromnej penzii, lebo svoje osobné potreby uskromňuje na najmenšiu mieru. Je prísny abstinent, ani mäsa neje a z toho, čo má neveľa, aj iným ešte slúži. Ja pripisujem jeho zavieranie sa pred ľuďmi, že v mnohom vybočuje z obyčajného spôsobu myslenia a len svoju v samote premyslenú mienku uznáva za pravú. Osobne málo som sa s ním stýkal, za študentstva som mu, v čom sa dalo, pomáhal a on svedomite zaplatil pôžičku, ktorú som bol vyzdvihol pre neho na môj podpis. Išli sme raz spolu z pastorálnej konferencie, shovárali sme sa o pastorizácii medzi naším nábožensky i mravne zanedbaným ľudom. On mi celkom vážne tvrdil, že najprv treba ľud mravne pozdvihnúť, a až potom pochopí kresťanské pravdy. Márne som mu dôvodil, že človek len po poznaní pravdy božej i o sebe i o Bohu príde k poznaniu svojej hriešnosti, a keď mocou božou vymaní sa z nej, začne život nový, mravný, nebolo možno ho presvedčiť. V čas vojny šiel do Prahy a tam v divadle začal rečniť za pokoj; šťastie, že mu to tak ľahko prešlo a neprišiel pred vojenský súd, ktorý by ho bol iste odsúdil na niekoľkoročný žalár, ak nie —

ako buriča — na smrť. Veru neviem, ako sa z toho vymotal, našli sa azda nejakí známi mu ľudia, ktorí vypomohli tým, že ho vyhlásili za nepríčetného, za akého ho i teraz niektorí pokladajú a nepovážia, čo hovorí Pán Ježiš Ev. Mat. 5, 22. Od prevratu napísal a vydal knihy nábožensko-filozofického, ba i politického obsahu, poslal z nich i do Bratislavy, chceli sme z nich niečo rozumieť, ale sa nedalo. Ako počuť, má v Brne svojich privržencov, ktorí napomáhajú ho vydávaním jeho kníh. Škoda človeka, že si nedá povedať, mohol by byť užitočný.

Vráťme sa k našim novomestským poradám. Na druhý deň, 10. júna, na vnútorno-misijnej slávnosti kázal Vladimír Čobrda zo Smrečian z Liptova o skutočnom kresťanskom pokroku. Po kázni otvoril som vnútorno-misijnú slávnosť historickými rozpomienkami o rozkvete, potlačení a opäť obživení miestneho sboru. Na téma: „Věřím v svatých obcování“ prednášal Štefan Algöver zo Závady z Novohradu, potom o sirotínci modranský Samuel Zoch. Novomestský chrám bol preplnený, lebo prišli ľudia z blízkych i vzdialených obcí, zo Bziniec, Lubinej, Mor. Lieskového, Dol. Srnia, Beckova, Kochanoviec.

Pripomeniem ešte jednu zvláštnosť. Novomestský sbor následkom horlivej obetivosti cirkevného dozorcu dr. Juliusa Markoviča nás slávnostne pohostil, hoci sme sa tomu spierali, lebo sme nikde nechceli byť na obtiaž, ale odoprieť sme tiež nemohli.

Na dvanástu konferenciu 5. a 6. júla 1910 sišli sme sa už po druhý raz v Dolnom Kubíne, aby sme zasvätili 300-ročnú pamiatku pamätnej žilinskej synody (1610, koncom marca). Sišlo sa nás 40 kňazov, 15 učiteľov, niekoľko dozorcov cirkví, ba čo viac prišiel i dr. Michal Zsilinszky, rodák z Čaby, toho času štátny sekretár v ministerstve školstva a dištriktuálny dozorca banského dištriktu, tajný radca s titulom excelencie, ktorý sa ministrom školstva a kultu nemohol stať ako evanjelik v regnum Marianum. 5-eho júla predpoludním otvoril som konferenciu; v otvárajúcej reči vyhranil som pojem cirkvi podľa augšp. vierovyznania, čo bolo treba prízvukovať, lebo v úradnej cirkvi uplatňuje sa katolícka zásada: ubi patres conveniunt, adest ecclesia (kde sa otcovia sídu, tam je cirkev), kdežto cirkev je shromaždenie svätých (congregatio sanctorum). Na konferencii čítal prednášku o vlive osvety na vieru a náboženstvo šalgovský Lad. Novomestský. Jeho liberálne názory na pravú mieru priviedol čáčovský Dušan Fajnor, ktorého vývody vrcholily v tom, že osvetu nepotupujeme, ale ona nemôže nám nahradiť náboženstvo, lebo slúži pre časnosť, kdežto náboženstvo pre večnosť. Predmety pojednávania sa nám množily. Najprv podávaly sa zprávy o sirotíncoch: o modranskom ako už o účinkujúcom a o mikulášskom, ktorý mal sa založiť na 400-ročnú pamiatku reformácie. Potom o agende, ktorá sa hotovila, o Tranosciu, ktorý zväčšoval svoj základný kapitál, o viedenských sl. božích, o misii medzi pohanmi, o luteránskom sväze, kam sme na shromaždenie vyslali Janošku. Privítali sme na konferenciu došlého Zsilinszkého, ktorý na slovenský prívet ďakoval slovensky.

Večer bola na župnom dome Oravskej župy slávnosť žilinskej synody na oslavu Jura Thurzu, bývalého župana oravského. Shromaždili sa tam prední mužovia Oravskej župy na čele so svojím županom Šimonom Csaplovicsom. Tu čítal dr. Zsilinszky prednášku o vnútornej misii a za ním župný archivár dr. Dezider Rexa druhú prednášku o Thurzovi v spojení so žilinskou synodou. Obe prednášky boly maďarské, čo sa vtedy ani ináč nedalo myslieť, len pri rozchode začal kubínsky Pavel Novák pieseň „Hrad přepevný jest Pán Bůh náš“ a všetci prítomní, ešte i stoliční páni, nakoľko boli evanjelici, vpadli do toho, až sa celá dvorana otriasala.

Na druhý deň, 6. júla, bola vnútorno-misijná slávnosť. Kázal Janoška na základe Zjav. Jána 2, 9 — 11: Hlas boží k nám! 1. Hlas útechy: Neboj sa! 2. Hlas povzbudenia: Buď verný! Po

kázni prihovoril som sa shromaždeniu, pripomenúc im troch verných svedkov viery: vieryplného veľmoža Jura Thurzu, pokorného, ale pritom neohroženého biskupa Eliáša Lányiho a pobožnú trpiteľku Alžbetu Thurzovú, ktorej po smrti manželovej a synovej ostala jediná potecha: teším sa so svojím Pánom Ježišom Kristom.

Potom prečítal moju prednášku o žilinskej synode myjavský Pavel Lacko a prednášku dr. Ľud. Šimku, seniorálneho dozorcu nitrianskeho, Pavel Sekerka, nitriansky senior: Alkohol otrava! Pri celých sl. božích i na prednáškach prítomný bol v chráme Zsilinszky a pozorne počúval kázeň i prednášky a prisvedčoval kývaním hlavy, keď nakoniec mojej prednášky počul čítať slová, že ani najlepšie zriadenie cirkvi nič je nie platné bez osobnej viery a na tej viere usporiadaného života.

Popoludní šli sme na Oravský zámok, aby sme videli panské sídlo i nádhernú hrobku Juraja Thurzu, ako i útulok Jura Tranovského, vyhnanca pre Krista. Tak sme sa rozlúčili s milou Oravou.

Trinásť — Pán Boh pri nás! Takto som otváral našu trinástu konferenciu 16. aug. 1911 v Pukanci, kam nás povolal náš neúnavný vnútorný misionár Martin Bujna. Dávno som túžil vidieť túto čiastku nášho vymierajúceho Hontu, z ktorého až do toho času poznal som len východnú Plachtinskú dolinu až po Cerovo, potom Štiavnicu, Antol, Prenčov pri návšteve Andreja Kmeťa. Sobrali sme sa na cestu traja: myjavský Lacko, kochanovský Palic a ja z Piešťan do Parkanu, do Šiah a tak hore dolinou do Krupiny, kde sme boli u našich Ďarmekovcov; ta poslal pre nás Janko Slávik a dopravil nás na Dobronivú a či, ako ju dnes pomenovali, Dobrú Nivu, kde sme našli Jurka Janošku. Odtiaľ cez Zvolen do B. Bystrice navštíviť priateľov Vansovcov, Hodžu, Turzu, Kmeťa, a myslím, že tam bol i spolužiak Stanko Zoch. Ráno zpät do Zvolena, Hronskej Breznice a úzkokoľajnou lokálkou do Štiavnice, kde nás čakaly pukanské vozy a horami, dolami dopravily do Pukanca, kde nás priateľsky uvítali a po krátkom odpočinku zaviedli do školy, kde sme boli svedkami milej slávnosti, keď domáce panenky prekvapily svojho duchovného pastiera zlatým prsteňom z príležitosti jeho 40-ročného kňazskéko úradovania v Pukanci.

Po mojej dlhšej úvodnej reči, v ktorej som zvlášte odporúčal zaoberať sa duchovným zaopatrením našich takzvaných sezónnych robotníkov na základe prednášky J. A. Fábryho v Modre, začaly sa čítať zprávy, najprv modranského sirotínca, ktorého správca Samuel Zoch bol na shromaždení luteránskeho sväzu v Herrmansburgu. V zpráve bola reč o stavbe sirotínca, ktorého základný kameň bol nasledujúceho roku položený a sirotínec postavený. Podobná radostná zpráva prišla i z Mikuláša, že sirotínec skoro bude otvorený. Hlavnou vecou na tejto konferencii bolo, že sme sa konečne ustálili na jednotnom bohoslužobnom poriadku podľa Krmanovej agendy, ktorú vypracoval a našim požiadavkám prispôsobil Ján Palic. Na návrh Jána Slávika mal byť vydaný Tranovského Kancionál s notami, ale to sa nemohlo stať, lebo nebolo jednotnej partitúry. O viedenských službách božích bola tiež podaná zpráva; my sme tam chodili, keď bolo treba, alebo odbavoval ich niektorý z našich teologov, ktorý bol tam. Preddunajský dištrikt, nami nútený, začal sa tiež starať o sl. božie vo Viedni a povolil na ne peniaze, aby boly raz mesačne maďarsky, potom slovensky, ale naši Slováci nechceli chodiť na tieto sl. božie a tak naše neprestávaly.

17-teho augusta bola vnútorno-misijná slávnosť, pri ktorej sme odbavovali sl. božie podľa nového, na konferencii prijatého poriadku, a všetkým sa to pozdávalo. Kázal čáčovský Dušan Fajnor na základe listu Kol. 3, 11: Všecko a ve všech Kristus! 1. V Písme. 2. Vo vykúpení. 3. V živote. Po skončení uvítal konferenciu výmluvnými slovami miestny brat Bujna, potom prednášal Vladimír P. Čobrda o kresťanskej výchove dietok. Prednáška o sirotínci nemohla

sa prečítať, len v krátkosti pripomenúť, lebo ktorí účastníci cestovali nahor, museli sa ponáhľať, ale vyšla v zpráve. Takto sme sa v duchu tichosti sišli, radili, vzdelávali a zas rozišli, každý svojou cestou, my traja nadol cez Prandorf na Levice. Neobyčajné bolo, že z 30-tich hontianskych kňazov prišli medzi nás len šiesti i s domácim, hoci nám domáci brat ukázal list seniora Händla, v ktorom sa vyhováral, že nemôže prísť, ale želá našim prácam hojného požehnania. Seniorálny dozorca hontiansky Štefan Ivánka poslal tiež dotaz do Pukanca, aká je to schôdzka; brat Bujna mu odpovedal a pozval ho, aby prišiel a sám sa presvedčil. Ešte v čas nášho pobytu v Pukanci napísali sme seniorovi Händlovi poďakovací prípis za jeho list. Stalo sa, čo sme nečakali. Na najbližšom dištriktuálnom konvente Ivánka predniesol, že v Pukanci bola akási tajná, vrchnosťou nepovolená schôdzka, ktorá síce pohybovala sa v rámci nábožensko-cirkevnom, iba účastníci demonštratívne (tüntetőleg) hovorili slovensky. Senior Händel odtajil, že by bol vedel o veci, zabudol na list do Pukanca písaný. Pravdaže, dištriktuálny konvent zhrozil sa nad takouto smelosťou, hoci všetci vedeli, že sa schádzame, lebo sme z toho nerobili nijakých tajností, povolanie s udaním programu uverejňovali sme v Cirk. listoch, o každej porade vydali sme zprávu a nikdy sme sa ani do štátnej, ani do cirkevnej politiky nezastareli, ba až priúzkostlive sme sa jej vyhýbali. Nič neosožilo, nenašli sme milosti pred našimi pánmi jedine preto, že sme slovensky hovorili. Zakázať nám naše schôdzky nemohli, lebo každý cirkevný sbor mal a má právo pre sebavzdelávanie zriaďovať s prednáškami slávnosti a povolať na ne rečníkov, prednášateľov. Jednako rozhodli, aby kňazi nechodili na podobné slávnosti. Reč bola o tom i na gen. konvente, ale tam to brali akosi ľavnejšie, prebŕdli cez to, ako pavúk cez vodu.

Nás to nemýlilo. Myjavský sbor nás povolal na 14-tu poradu na 4. júla 1912 a prišli sme, hoci na Myjavu bol vtedy dosť ťažký prístup, nie ako teraz, keď je už spojená železnicou Nové Mesto — Veselí; sišlo sa ta 36 kňazov zblízka i zďaleka, 15 učiteľov, 10 cirk. dozorcov a, rozumie sa, ľudu myjavského a z okolia plný chrám. Na chválu našich politických vrchností musím pripomenúť, že sa do nás nezastarely. Či do chrámu poslaly nejakého vyzvedača, neviem, lebo zasa my sme sa nestarali, čo naše vrchnosti robia, konali sme vec božiu.

Služby božie v chráme odbavily sa tým poriadkom, ako sme ustálili v Pukanci, čo nerobilo ťažkostí, lebo na Myjave i tak spievaly sa pred oltárom oba texty, tak že okrem „Sláva buď na výsostech Pánu Bohu“ všetko šlo zvyčajným poriadkom. Kázal Ján Bezek, sväto-peterský z Liptova, z textu I. Kor. 2, 12: V Kristu darovaná nám je moc božia a božia múdrosť, lebo: 1. On je cesta. 2. On je pravda. 3. On je život. Po kázni nasledovala vnútorno-misijná slávnosť. Domáci farár Samuel Valášek privítal hostí a ja som sa prihovoril cirkvi pripomenutím, že o tri roky budeme si pripomínať 500-ročnú pamiatku mučeníka Jána Husa, o päť rokov 400-ročnú pamiatku reformácie, na Myjave pripomínať pamiatku mučeníka Daniela Krmana; kňaza umučili, chrám odobrali, ale vieru zo sŕdc vziať nemohli, ona ostala. Po tomto príhovore prednášal brezovský Ján Lichner o treťom božom prikázaní, zatým zaujímave hovoril modranský Samuel Zoch, o modranskom sirotínci. A potom pripomenul som zvláštne jubileum, že náš cirkevný časopis „Cirk. listy“, pod redaktorstvom vrbicko-sväto-mikulášskeho Jura Janošku, vychádza cez celé štvrťstoročie, t. j. 25 rokov. Pukanský Martin Bujna prihovoril sa prítomnému redaktorovi citnými slovami vďaky a odovzdal mu ako čestný dar zlaté pero a strieborný kalamár, za čo sa Janoška dojate poďakoval. Niekoľkými slovami poďakoval som sa cirkvi myjavskej za láskavé prijatie a zvyčajnou pokázňovou liturgiou slávnosť sme zakončili.

Po spoločnom obede u nášho Cádru, alebo už jeho vdovy, sišli sme sa v cirkevnej dvorane novej fary na pastorálnu konferenciu, ktorú som otvoril dlhšou prímluvou. S jednej strany odbil som nápad, ktorý sa stal na naše porady v Bratislave na dištriktuálnom konvente, najmä ohradil som sa proti tomu, ako by sme my slovenskou rečou demonštrovali; keď Cigán

hovorí svojou starobylou, čiastočne poslátanou rečou, alebo Žid svojím pomiešaným žargonom, o tých nik nepovie, že demonštrujú: ako môže človek zdravého rozumu tvrdiť, že keď hovorí niekto rečou, ktorou hovorí v krajine 2 miliony ľudí a von z krajiny milion, demonštruje? Keď bojazlivá žena, za kráľovnu perskú povýšená Ester, s nebezpečenstvom vlastného života zachránila svoj národ od záhuby a prosila kráľa slovami: „Ako by som sa mohla dívať na to zlé, ktoré prišlo na môj ľud, a ako by som mohla hľadieť na zhubu rodiny svojej?“ (Kn. Ester 8, 6), o čo viac my, ktorí sme povolaní zvestovať nášmu ľudu pravdu božiu, nemáme a nesmieme šetriť nikoho a ničoho, najmenej seba, nedívať sa ľahostajne na skazu svojho ľudu, na záhubu vlastnej rodiny. Naši predstavení musia vstúpiť do seba a konať podľa slov Izaiáša 65, 8: Nekaz ho, lebo požehnanie je v ňom! Ďalej som napomínal najmä mladých bratov, aby čítali Písmo sväté v pôvodných rečiach a aby sa pripravoval slovenský preklad Písma svätého; oznámil som, že sme 15. nov. 1911 mali poradu v Žiline, kde sme hovorili o slovenskom preklade — za i proti. Tu poznamenávam, že našli sa boli bratia, ktorí obetive chytili sa do práce prekladať jednotlivé knihy, najmä Starého zákona, ale, bohužiaľ, ostalo len pri vôli, len jeden (Pavel Styk) poslal mi bol preklad dvoch kníh kronických. Ďalej som pripomenul v prímluve smrť Jána Mocku a jubileum Cirk. listov. Ich redaktora Janošku pozdravil v mene svetských mužov ev. cirkvi dr. Julius Markovič.

Ján Bezek čítal prednášku o duševnom zaopatrení murárskych robotníkov doma i v cudzine, v ktorej pripomenul, čo robia v Liptove za robotníkov, ktorí odchádzajú stavat peštianske paláce. Pri tej príležitosti vypočuli sme zprávu o viedenských sl. božích, o mikulášskej základine sirotíncovej (30.000 korún), o spolku Tranosciu. S vyzvaním na prítomných údov konferencie, aby prispeli na pomník Jána Mocku († 17. nov. 1911), zakončili sme naše porady. Rozumie sa, niektorí účastníci idúcky na Myjavu stavili sa u mňa v Krajnom: Emil Kolény, Martin Bujna a Janoška, zpät idúc Jozef Hodža, Ján Vansa a Cyril Bodický.

Po nepriaznivom, ba dokonca nepriateľskom chovaní sa našich cirkevných vrchností proti našej na zveľatku cirkvi konanej práci bolo treba s lampášom hľadať miesto, kde by sme sa mohli sísť. V Trenčianskej sme dosiaľ neboli, a tu náš diplomatický, opatrný Žiga Križan, trenčiansky farár a senior, vynašiel ozaj spôsob, proti ktorému nemohol namietať ničoho ani najpatentovanejši vlastenec. Povstala pod vodcovstvom agendorfského farára a šopronského seniora Edmunda Scholtza spoločnosť pre vonkajšiu misiu a tá tiež chodila z mesta do mesta, zo sboru do sboru a budila smysel pre túto úlohu cirkvi. Križan povolal túto spoločnosť pre vonkajšiu misiu do Trenčína a popri tej prišli sme i my už takrečeno exkomunikovaní, preto heslo zprávy o našej XV. vnútorno-misijnej slávnosti 30. a 31. júla 1913 znelo: „Dve sväté sestry v Trenčíne.“ Rozumie sa, že trenčianske slávnosti boly dvojrečové, lebo správcovia vonkajšej misie nevedeli po slovensky, ale sme sa pomestili. Začali sme s našou pastorálnou konferenciou 30-teho popoludní. Otvoril som ju krátkou prímluvou a spomienkou na dvoch zosnulých bratov: Pavla Šafárika, košariského, a Ľud. Čulíka, staro-turanského, vyslúžilého seniora nitrianskeho. Po prečítaní listov a telegramov od bratov, ktorí nemohli prísť, Julius Bodnár z Bukovca prečítal obšírnu, dôkladne spracovanú prednášku o pohrebnej kázni, v ktorej ostro vystúpil proti nadužívaniu, chváleniu ľudí na úkor pravdy a proti Slovu božiemu. Spomenul medziiným i takého ev. kňaza, ktorého si i Židia volali na pohreby kázať. Veru by sa zišlo túto prednášku často zopakovať v pastorálnych konferenciach. Prednášateľ skončil slovami svojho bývalého principála dr. Ľ. Ž. Szeberínyiho: „Ja sa nazdávam, že keď príde Pán k súdu, naša cirkev bude súdená pre márne reči v kostole a pri pohreboch.“ Druhú prednášku prečítal martinský Otto Škrovina: Spolky mládeže. Čítaly a predniesly sa zprávy o sirotíncoch, najmä o modranskom, ktorého novú budovu otvorili a biskup Baltík odovzdal ju svojmu cieľu. O tejto slávnosti len toľko, že kázal Jur Janoška, prítomní boli biskup Baltík a dištriktuálny dozorca Arpád Beniczky. Po službách božích šli sme z chrámu k novej budove,

zástup veľký zo všetkých okolitých i vzdialených sborov, boli tam i nemeckí farári z bratislavského seniorátu. Šiel som s nimi, a príduc k budove, dotkol som sa múru a povedal som im: Das ist unsere Rechtvertigung! Myslel som na ospravedlnenie našej práce, za ktorú nás odsudzovali. Po posväcujúcej reči Baltíkovej bol sirotíncový výbor, kde prostred prímluv hostí menom dištriktu a seniorátu odovzdali budovu do opatery miestnej cirkvi. Vonku viactisícovému zástupu kázal Ján Palic a ja som prečítal historiu sirotínca, jeho počiatok a vzrast až po ten čas (máj 1912). O tomto podával nám zprávu Samuel Zoch na konferencii a my sme sa nezľakli, keď nám oznámil, že je na budove ešte 50.000 korún dlhu. Vedeli sme, že tá istá láska božia, ktorá dosiaľ pôsobila v srdciach našich, bude pôsobiť i ďalej a dlh sa vyplatí. Tým viac divil sa tomu ako hosť prítomný Štefan Nosko, rodák z Tisovca, ale už odcudzený, farár ktorejsi pôvodne nemeckej, ale už pomaďarčenej cirkvi a redaktor maďarského cirkevného časopisu, ktorý v svojom časopise spomenul ako zvláštnosť, že účastníci konferencie bez všetkého pohnutia vypočuli zprávu o takom veľkom dlhu, ako by bola reč o niekoľko halieroch, a hneď ťahal paralelu, ako úradná cirkev je v ustavičných nesnádzach peňažných, keď je reč o menších veciach. Po vypočutí ostatných zpráv: o základine mikulášskeho sirotínca, o spolku Tranosciu, o novom vnútorno-misijnom časopise, „Poslovi zpod Tatier“, uzavreli sme na 500-ročnú pamiatku upálenia Jána Husa dať napísať pre náš ľud jeho životopis. Napísal ho Julius Bodnár.

Večer bol večierok v chráme so slovenskými i maďarskými prednáškami. Slovensky prednášal o vonkajšej misii Jur Janoška, maďarsky barón P. Podmaniczky, toho času farár salibský. Predseda krajinského spolku pre vonkajšiu misiu E. Scholtz v sieni dievčenskej meštianky ukazoval na svetelných obrazoch život afrických pohanov na úpätí vrchu Kilimandžaro, kde je luteránska misijná stanica.

Na druhý deň, 31. júla, o 8-mej ráno shromaždili sme sa do chrámu. Prišli maďarsko-nemeckí hostia a obdivovali veľké zástupy ľudu z trenčianskej, kochanovskej, stankovskej cirkvi, ktoré v svojich pekných krojoch naplnily, ba preplnily trenčiansky chrám. Kázal mošovský Milan Hlaváč z Ev. Matúša 8, 11 — 12, že sme povinní konať obe misie: 1. vonkajšiu, aby prišli, ktorí zvonku prísť majú; 2. vnútornú, aby nevypadli, ktorí tu dnu prebývajú. Prednášal kochanovský Ján Palic o vonkajšej misii; o potrebnej práci kresťanstva mal prednášať modranský Samuel Zoch. (Prečo i ty musíš podporovať sirotínec.) Hoci bol robotný deň a prostred najväčších robotných prác, ľudí bolo veľa. Ja som len nakrátko zahájil poukázaním na Štefana Pilárika, horlivého kazateľa a karhateľa, a na grófa Gabriela Illésházyho, ktorý bol odpadol od ev. cirkvi, ale silné slovo Pilárikovo ho zpät prinavrátilo. Zochova prednáška pre krátkosť času musela vystať, prišla len do zprávy. Nasledovaly krátke maďarské sl. božie, na ktoré neprišli tí, k vôli ktorým maly byť. Potom bolo shromaždenie uhorsko-krajinského spolku pre vonkajšiu misiu, na ktorom okrem spomenutého E. Scholtza predsedal Andrej Steltzer, radný pán mesta Bratislavy, a hoci i on i Scholtz boli vlastne Nemci, všetko šlo maďarsky; my, ktorí sme prišli k vôli našim slávnostiam, mali sme činnú účasť i na shromaždení maďarskom. V Trenčíne sa bolo sišlo 40 slov. kňazov, 20 učiteľov, 2 sen. dozorcovia, viac sborových, 10 maďarských a nemeckých kňazov a teol. profesorov.

Rok 1913-ty priniesol nám ešte jedno prekvapenie — synodu. Sami osnovatelia zákonov zlopovestnej synody z rokov 1891 — 4 neboli spokojní so svojou prácou, nie že by boli nahliadli krivdu, ktorá sa stala nám Slovákom a tam napravili chybu, ktorá sa stala o krátky čas osudnou pre celú krajinu v tom smysle, že nás presvedčila, že v spoločnosti s našimi doterajšími krajanmi hrozí nám i národno-rečová i nábožensko-cirkevná skaza, tak že voľky-nevoľky museli sme sa obzerať po nejakej vonkajšej pomoci či zprava, či zľava. Čo bolo hlavnou, ani netajenou príčinou svolania synody? Ako sa ukázalo, neporobily sa dostatočné prípravy k nej, habkalo sa sem i tam, len jeden bod sa presne ustálil: zrušiť

slovenský sbor peštiansky a zhabať jeho majetky, ktoré mal a má v budovách, obklopujúcich jeho chrám. Úmysel bol podobný Achabovmu, ktorý sa bol ulakomil na Nábotovu vinicu, zakrytý tiež tak „pod spůsobem práva a spravedlivosti“, totiž celé hlavné mesto malo sa rozdeliť na farské okresy a tak i cirkevný sbor na Kerepešskej a či vtedy na Rákóczyho ceste mal byť pre jeden farský okres bez ohľadu na reč. To znamenalo, že by príslušníci toho okresu boli si určili bohoslužobnú reč a tá by iste nebola bývala slovenská. Slovom: slovenský sbor by bol prestal. I tu naplnily sa slová náb. piesne: „Jestli Bůh s námi nebude“ (Tran. Kancionál 1438): „Když nejchytřeji co začnou, Bůh cestou půjde jinou, všetkoť jest v rukou jeho.“ Prišlo vyzvanie na senioráty voliť poslancov na synodu. V Nitre sme vyvolili z kňazov mňa a Fajnora, zo svetských dr. Juliusa Markoviča a dr. Milana Ivanku; v Trenčíne Križana a dr. Štúra; v Orave Nováka a dr. Vladimíra Pivku; v Liptove Šimkoviča a dr. Jána Rumana; v Turci Janošku, hoci neúradoval v Turci, a dr. Jána Vanoviča. Bolo nás dvanásť. Pripojil sa k nám i môj švagor, sriemsky senior Mikuláš Abaffy.

Synoda sa sišla v sobotu pred druhou adventnou nedeľou, pre kňazov v najhorší čas, ale hneď sa povedalo, že bude trvať len niekoľko dní, a tak i bolo. V sobotu sme odovzdali poverujúce listiny, my Slováci slovenské, a nikto sa neozval proti tomu. Štyroch najmladších členov synody označili za dočasných zapisovateľov. Barón Dezider Prónay, ako generálny dozorca, otvoril synodu dlhšou rečou, v ktorej dokázal sa byť nielen dobrým rečníkom, ale i človekom, ktorý má smysel pre kresťanské pravdy. Biskup Baltík sa pomodlil. Prítomní biskupi: Gyurácz zadunajský, Geduly potiský, Scholtz banský; dištriktuálni dozorcovia: Szentiványi Arpád potiský, Zsigmondy banský, Laszkáry preddunajský a, myslím, Ihász zadunajský. Ustálil sa a či prijal sa vopred ustálený poriadok sl. božích, pri ktorých fungensov označil Prónay; kázal dosť bombasticky Geduly. My sme si ustanovili ísť najprv na slovenské sl. božie, kde kázal Fajnor, potom sme šli aj na maďarské. Na nedeľu popoludní svolal Baltík agendálnu komisiu, lebo k reformačnému jubileu (1917) maly vyjsť nové agendy v troch v Uhorsku užívaných rečiach. My sme náš rukopis poslali Baltíkovi, ktorý sa mrzel na nás, že sme ignorovali jeho agendu, iste lepšiu, pravovernejšiu, ako na základe Hamaliarovej vydaná Szeberínyiho, hoci i Gustáv Szeberínyi usiloval sa, čo mohol, opraviť, ale nemal smelosti vrátiť sa k duchu Krmanovej agendy. Baltík otvoril poradu malou prednáškou o slovenských agendách. Na konci spomenul, že dostal od predsedu „Felvidéki belsőmissziói köru“ (Hornovidiecky vnútorno-misijný krúžok, také meno dal našej vnútorno-misijnej konferencii) celý sväzok rukopisov agendálnych, ale nevie, pod akými podmienkami by bol krúžok náklonný prepustiť rukopisy gen. cirkvi na vydanie. Okrem toho dostal sa mu do rúk nový bohoslužobný poriadok, s ktorým by nemohol vo všetkom súhlasiť. Ukázalo sa, že nemal námietky proti samému poriadku, len proti odôvodneniu, aké bol pripojil k nemu martinský Škrovina. Odpovedal som mu, že naša konferencia vďačne dá rukopis gen. cirkvi, len dve podmienky stavia: aby agenda bola pravoverná, v duchu ev. a. v. cirkvi, v ktorom ohľade nám je osoba p. biskupa dr. Baltíka dostatočnou garanciou, a aby k agende pripojili nami na základe Krmanovej agendy sostavený bohoslužobný poriadok. Baltík myslel, že dosť bude dať ho na koniec agendy, ale gemerský Terray, ktorý mal poriadok v rukách, lebo som bol doniesol a rozdal niekoľko exemplárov z neho, vyslovil celkom určite, že bohoslužobný poriadok patrí na začiatok agendy, a tento že je celkom správny, duchu ev. bohoslužby zodpovedajúci. Všetci prítomní, nakoľko vedeli slovensky, súhlasili s mienkou Terrayho a nám naháňaným dostalo sa skvelého zadosťučinenia práve od tých, ktorí po konventoch našu prácu odsudzovali. Divná vec, že keď sme sa pred rokom boli išli tiež v agendálnych veciach, bola reč o troch agendách, ale teraz hovorilo sa len o slovenskej, lebo, ako Baltík oznámil, ostatné dve neboly hotové, a gen. dozorca vopred povedal, že gen. cirkev nebude môcť vydať agendy, lebo niet na to peňazí. Náš rukopis mi poslali nazpät, a keď už dva roky predtým bol u Lešku, ktorý ho prezrel a doplnil, oddal som ho podľa príkazu konferencií senickému

Martinovi Braxatorisovi, ktorý ho upravil pod tlač. Ale prišla svetová vojna, vydávať sa nedalo, a tak agenda vyšla až po prevrate. Podpísali ju ako biskupi Jur Janoška a Samuel Zoch.

Synoda sa teda sišla. Z našich neprišiel dr. Julius Markovič, bol chorý a o niekoľko dní — ešte pred Vianocami — umrel. V pondelok po verifikovaní synodálnych vyslancov boly voľby. Kubínyi Gejza spýtal sa Prónaya, či prijme predsedníctvo, keď na predošlej synode pokladal predsedníctvo na synode s generálnym inšpektorstvom za inkompatibilné. Prónay, zagániac na Kubínyiho, odpovedal, že časy sa premenily, lebo úrad gen. dozorcu synoda určila, ustálila, niet príčiny, aby gen. dozorca nemohol byť za predsedu synody volený. Tak sa i stalo, jednohlasne ho vyvolili; odmenil sa nám tým, že sme dostali pozvánky na večierok do Hungárie. Iba Kubínyi Gejza nedostal, lebo bol darabont. Týmto menom označovali tých, ktorí pod Fehérváryho vládou prijali úrady. Kubínyi Gejza bol prijal ostrihomské županstvo, ale mal tam škaredú inštaláciu. Keď vchádzal do mesta, pustili dolu Váhom plť, na ktorej bola šibenica a na nej figúra, podobná Kubínyimu. V župnom shromaždení ktorýsi gróf hodil mu kalamár na slávnostnú mentieku; viac sa tam neukázal. Prónay bol veľký osemaštyriciatnik, nahor nemilá osobnosť, preto, keď bola obyčaj, že zpomedzi evanjelikov dostali mnohí vysoké označenia, dostali rády, stali sa tajnými radcami, Prónayovi nič takého neponúkli a ani by nebol prijal, ostal vždy kurucom. Ba keď Fehérváryho vláda vymenovala i do Peštianskej župy svojho župana, myslím grófa Laczbergha, v župnom shromaždení síce nehádzali do neho kalamáre, ale k slovu ho nepripustili, musel odísť, župnú dvoranu mali preto vyprázdniť; niektorí z prítomných poslúchli, niektorých museli vyniesť. Prónay ostal sedieť a nepohol sa, dokiaľ ho na stoličke nevyniesli. I jeho vzhľad bol kurucký, pleti počernej, s dlhou čiernou, už trochu prešedivelou bradou, nosil vyšnurované nohavice, čižmy, attilu, mentieku — celým svojím zjavom upomínal na Fraňa Rákóczyho. Keď som ho tak videl na predsedníckom stolci, ako by som bol videl Rákóczyho na sneme v Ónode, kde srúbali vyslancov turčianskych. Mal svoje majetky v Turci a myslím, že i dosiaľ ich má v Blatnici a Slov. Pravne; veď i svoj predikát majú Prónayovci „de Tót-Próna et Blatnica“, ale Slovákov nemal rád a za patróna sa tiež nehodil, lebo pravnianskemu a blatnickému farárovi ešte i tých niekoľko otiepkov slamy, ktoré im mal dávať, odoprel. Bol predvídavým politikom, čakal vojnu, lebo keď predával Židom drevo z hôr, museli mu istú čiastku ceny dať v zlate. Hoci bol skúpy, pohostil nás skvele, šampanské len tak tieklo. Ja som sa ho síce nedotkol, ani náš dr. Vladimír Pivko, s ktorým som pri jednom stolíku sedel, lebo sedeli sme po štyria. Ostatní dvaja boli dr. Ján Ruman a Martin Morháč, dosiaľ pod maďarským jarmom upiaci, pravdepodobne posledný slovenský kňaz v Pešti.

Ešte niečo o voľbe synodálneho magistrátu. Všetci sme dostali úradnú kandidačnú listinu, na ktorej boli mená kanditátov. Za duchovného predsedu navrhovali Baltíka, ale my sme jeho meno vytreli a napísali Gyurácza. Pred oddávaním hlasov ozval sa Maszník, že mu je divno, prečo na kandidačnej listine niet ani jedného Slováka (tót atyafi). Narádzal, aby za jedného zapisovateľa vyvolili Janošku; hneď vyskočil Kubínyi Gejza a osvedčil sa, že je on síce maďarský šovinista trinástej próby, ale na Janošku bude hlasovať. Janošku i vyvolili, ale nebolo z toho nijakého úžitku, iba že aspoň jeden zo Slovákov sedel pri predsedníckom stole. — Prvý deň synody skončil sa dosť ticho, ale už na druhý deň vypukla búrka. Bolo treba ustáliť rokovací poriadok. Rozdelili nám vytlačený návrh, v ktorom stálo, že rokovacia reč je výlučne maďarská. My sme ustanovili proti tomu sa postaviť. Opatrný dr. Ľ. Ž. Szeberínyi predvídal búrku, preto narádzal, aby sa návrh rokovacieho poriadku bez debaty prijal. Ale so všetkých strán ozvaly sa hlasy, že je to nemožné. Muselo sa ísť po jednotlivých odsekoch, až sa prišlo k odseku o rokovacej reči, pre nás neprijateľnému. V našom mene Vanovič narádzal vynechať ho, keď ho nebolo ani v pojednávajúcom poriadku predošlej synody. Pravda, ako

by bol siahol do osieho hniezda, hneď sa ozval šovinista trinástej próby Kubínyi Gejza a hneď našiel partnera a drusu, Barcza Gejzu zo Zadunajska, ba ešte i ináč smierlivý biskup Gyurácz tvrdil, že by z toho povstal babylonský zmätok (bábeli zürzavar), na čo mu Fajnor replikoval, že by to bola glossolalia (hovorenie jazykmi pôsobením Ducha svätého). Nasledovalo hlasovanie, ale pred hlasovaním ozval sa E. Scholtz zpoza Dunaja, že oni, Nemci, nežiadajú si, aby mohli nemecky hovoriť. Za Vanovičov návrh hlasovali sme trinásti, ostatní všetci proti, Szeberínyi nehlasoval. V stredu vyvolily sa rozličné odbory, do ktorých prišli i z našich. Maly pracovať cez jar a leto, ale keď sa i sišly a niečo robily, nemohly oznámiť výsledky svojej práce synode. Tá sa sišla až počiatkom októbra 1916, aby sa rozpustila, lebo ju povolili len na 3 roky. Svetová vojna ju znemožnila a po vojne nebolo možné spoločné snemovanie.

Z tohto času musím spomenúť vec, ktorá ukazuje, v akých neudržateľných pomeroch sme žili. Keď sme si pripomínali 25-ročné jubileum Cirk. listov, boli by sme chceli dopriať ich redaktorovi Janoškovi nejaký znak uznania i zvonku. Najprv som ako predseda našej konferencie hľadal cesty v Nemecku; vyjednával som najprv s predsedom luteránskeho sväzu dr. Reschom, ten žiadal roztockú fakultu o teol. doktorát pre Janošku, ale medzi profesormi nemohla sa docieliť žiadúca jednomyseľnosť. Vo Viedni bol teologickým profesorom G. A. Skalský, spolužiak Janoškov. Začal som s ním písomne a ústne vyjednávať. Práve vtedy bola reč i o bratislavskom farárovi, dosiaľ (1932) žijúcom E. K. Schmidtovi a Skalský vyjednával s ostatnými profesormi. Schmidtovi a Janoškovi doktorát dali, ale k promocii bolo potrebné privolenie panovníkovo, a keď obaja boli uhorskí štátni občania, privolenie záviselo od uhorskej vlády. Koniec všetkého bol, že uhorská vláda dala schválenie promovať Schmidta, ale Janošku nie, iste preto, lebo vláde ani politická vrchnosť (župan), ani cirkevná (biskup) z neznámych a preca známych príčin Janošku neodporúčaly.

Posledná predprevratová konferencia bola v Mošovciach 8. a 9. júla 1914, teda pred samým vypuknutím svetovej vojny. Vedeli sme, že sa niečo kutí. Rakúsko-uhorský vyslanec už bol podal kruté ultimátum srbskej vláde a žiadal bezodkladnú odpoveď. Jednako sme mysleli, že zvíťazí zdravý rozum. Ale nebolo ho ani vo Viedni, ani v Pešti, ani v Berlíne, odkiaľ šly všetky pokyny, bol zatemnený pýchou a snom o panstve nad svetom.

Veľký dážď, ktorý nás sprevádzal od Štub. Teplíc až do Mošoviec, bol predzvestovateľom krvavej potopy, ktorá už o niekoľko dní prišla na svet. Na konferenciu prišli 40. kňazi, 15. učitelia, 10. dozorcovia. Pravda, ani v ovzduší plnom smradu pušného prachu nezapodievali sme sa politikou sveta, ale politikou božou. Hovorili sme o veciach, ktoré by pokoju slúžily.

V otvárajúcej reči prízvukoval som potrebu sporiadaného života na základe čistého slova božieho; pripomenul som smrť najpríkladnejšieho vnútorného misionára, Pavla Mudroňa, vyhnanca úradnej cirkvi, ktorý podľa jeho vlastných slov nemohol byť v cirkvi ani kostolníkom, lebo ho súdobne vyhlásili za nesúceho na cirkevný úrad, a po smrti menovali ho patriarchom. Napokon som spomenul, že budúceho roku máme svätiť 500-ročnú pamiatku mučeníckej smrti Jána Husa a 100-ročnú pamiatku narodenia Ľudovíta Štúra. Od prvého učíme sa, čo znamená opustiť všetko k vôli Pánovi; druhý zanechal nám heslo, ktoré nielen vyvolil si za svoje, ale i žil podľa neho: My chytili sme sa služby ducha a preto prejsť musíme cestu života tŕnistú. Po otvorení konferencie a prečítaní listov a telegramov od bratov, ktorí prísť nemohli, lubinský Gustáv Zoch čítal prednášku o pomere ev. duchovných k Modrému krížu a brezovský Ján Lichner svoj koreferát. Rozpriadla sa dlhšia rozprava o Modrom kríži a vynesené bolo uzavretie: „Nakoľko modrokrížania pracujú na privádzaní duší ku Kristovi a odvádzajú ľudí od najohavnejšieho hriechu — pijanstva, prácu túto len schvaľovať môžeme a vďačne ich prijímame za spolupracovníkov. Ani to nás nemýli, že

shromažďujú vôkol seba inoveriacich či z cirkvi, či zo sektárov, alebo práve z nekresťanov, lebo to patrí k príkazu Pánovmu: Učte všetky národy! Kde by však ich práca, účinkovanie, schádzanie sa bolo na prekážku alebo škodu našej práci, nášho cirkevného života, kde by odvádzali od cirkvi pod heslom: Oddeľte sa od pokolenia toho zlého alebo vyjdite z Babylona, tam, rozumie sa, prestáva spoločnosť s nimi a my musíme riecť s Lutherom: Vy máte iného ducha! Požadujeme od modrokrížanov, ktorí sú z našej cirkvi, aby sa neodťahovali od cirkvi a jej shromaždení, podrobovali sa poriadkom cirkevným, chodili na sl. božie a prijímali sviatosti. Ak kdekoľvek budú toto konať, povinnosťou každého verného kňaza je uznávať ich za bratov, napomáhať ich prácu a chodiť na ich schôdzky. Toto usnesenie je dosiaľ pravidlom nášho pomeru k modrokrížanom.

Na konferencii vypočuli sme zprávy o modranskom sirotínci a základinách mikulášskeho, pričom sme rozhodli, aby, dokiaľ v Mikuláši neotvorí sa sirotínec a v Modre sú siroty z Liptova, z úrokov základiny napomáhal sa sirotínec modranský. Ďalej vypočuli sme zprávu o Tranosciu, spolku na vydávanie náboženských kníh, o agende, o uvádzaní bohoslužobného poriadku, o unifikácii pohrebov, o spolkoch mládeže a viedenských sl. božích. Za dlhší čas hovorili sme, ako zasvätiť 500-ročnú pamiatku upálenia Jána Husa. Mala sa zasvätiť po jednotlivých cirkvách a seniorátoch. Ktorí z údov budú môcť, nech idú do Prahy na odhalenie Husovho pomníka, kde žiadať si budeme sl. božie podľa nášho spôsobu. Kázať mal Janoška, prednášať som mal ja, ale to všetko zmarilo sa pre vojnu; vyšiel len životopis Husov, spísaný Juliusom Bodnárom.

Po dlhej, temer štyri hodiny trvajúcej porade a po krátkej spoločnej večeri, ktorú pripravily v súkromnom dome mošovské cirkevníčky, ako i na druhý deň spoločný obed bez alkoholu, sišli sme sa o 8-mej hodine večer do chrámu, kde po liturgických sl. božích prednášal Ján Lichner o pohanskej misii v Číne, čím sme chceli zachovať kontinuitu s lanskoročnou trenčianskou konferenciou. Na druhý deň, 9. júla, o 8-mej ráno naplnil sa chrám mošovský. Kázal lomiansky Pavel Styk na základe II. Kor. 6, 14 — 18: Pán náš Ježiš Kristus žiada od nás úplnú oddanosť, a hneď na počiatku kázne, ako by vedený prorockým duchom, hovoril: „Naša doba je ako zúriaci, hučiaci podzemný prameň. Môže sa otvoriť v hociktorej chvíli a vynesie na svetlo množstvo nevídaných dejov. Prichodia dni, keď Pán a Sudca spravedlivý vynesie súd medzi svetlom a tmou, medzi pravdou a krivdou, ctnosťou a hriechom. Áno, blíži sa čas rozhodujúcich činov!“ Po tejto najmä proti nerozhodnosti a pijanstvu namierenej kázni prihovoril som sa cirkvi mošovskej poukázaním na príklad pokornej viery pánov z Revy, ktorým venoval mučeník, väzeň a galejník pre Krista Tobiaš Masník svoju knižočku: Vinica Božia; ale keď potom Révayovská matka-vdova chcela brániť svoje deti, aby jej ich nevzali, pištoľami, sebe pritiahla väzenie a synov nezachránila pred katolíckou výchovou. I dnes darmo budeme brániť vieru, cirkev, národ, reč svetskými prostriedkami. Zatým čítal svoju prednášku Janoška na základe Skut. apošt. 17. kap.: Pavel v Aténach. V prednáške svojej napomínal najmä rodičov, aby vychovávali svoje dietky v pravej nábožnosti, a keď ich aj do škôl dávajú, aby vedeli, že niet vyššej vzdelanosti nad kresťanskú. Spomenul Kollárove kázne, najmä kázeň: Nábožnosť a národnosť — dve sestry; Pavla Mudroňa, ktorý vynikal rovnak vernosťou a láskou k národu, ako i nábožnosťou, založenou na hlbokej, nepodvrátenej viere v Trojjediného Boha, a nehanbil sa za evanjelium Kristovo, ani za službu Hospodinu, v pokore srdca na kolenách konanú. Po tejto vzdelavateľnej prednáške správca modranského sirotínca, Samuel Zoch, hovoril o diele božom, ktoré robí Pán v modranskom sirotínci, čo bolo tým žiadúcejšie, lebo Mošovce pričinením a povzbudzovaním svojho kňaza Milana Hlaváča podporovaly sirotínec nielen peňažnou sbierkou, ale po viac rokov v čase najväčšej núdze spolu s okolitými obcami posielaly do Modry po celom vozni zemiakov, čo sa od tých čias po mnohých našich sboroch ujalo. Zoch v svojej prednáške dokazoval, že sirotínec viac

dáva, ako pýta, lebo zachraňuje pre cirkev a národ dietky, ktoré by ináče boly zahynuly.

Boly to požehnané dva dni, ktoré sme strávili v Mošovciach; pravda, bola to tichosť pred búrkou. — Na konferenciu prišiel na osobitné pozvanie Hlaváčovo Rosza, farár z Ivančinej, ktorý vždy dul do jedného mecha s turčianskymi pánmi, s podžupanom Beniczkým a i. Veľmi sa mu znepáčila kázeň Stykova, videl v nej politiku, a len prednáška Janoškova ho utíšila. Boli sme uzavreli, že v zpráve o konferencii vydáme i Roszom inkriminovanú kázeň. Pravda, dokiaľ sa mohla tlačiť, vypukla vojna a začala sa prísna cenzúra. Tu mi odpísal Janoška, ako správca nakladateľského spolku Tranoscia: „Som zvedavý, ako upravíš Stykovu kázeň, aby ju cenzúra prepustila.“ Ale ja som urobil tak, ako spôsobný kreslič, že dvoma-troma čiarkami premení výraz tvári, dve-tri slová som vynechal, dve-tri premenil a cenzor dal svoje „placet“, zpráva vyšla; i s kázňou bez prekážky. Ale tu musím vydať zlé svedectvo temer všetkým, nevynímajúc ani seba, že sme ináč veľmi zaujímavé zprávy o našich schôdzkach nevedeli rozširovať medzi naše obecenstvo, čo by bol býval znamenitý agitačný prostriedok i za samé schôdzky, i za tie veci, o ktorých sme sa radili. Iste sme mysleli, že sme dosť vykonali, keď sme sa viacerí sišli, poradili, pohovorili, kázňami, prednáškami vzdelali sbor, do ktorého sme prišli, kdežto hlavná práca i pre prítomných i neprítomných mala nasledovať až potom podľa slova Pánovho Ev. Matúša 10, 27: „Což vám pravím ve tmách, pravte na světle, a co v uších slyšíte, hlásejte po domích.“ Veď sme sa nemali s čím skrývať, konali sme prácu dobrú, dielo božie; jedinou chybou bolo, že sme pravdy božie hlásali slovenskému ľudu slovensky a že sme sa neobzerali na mienku ľudskú.

V spojení s mošovskou konferenciou pripomeniem, že sme sa niektorí bývalí žiaci revúckeho gymnázia boli dohovorili z Mošoviec ísť do Revúcej navštíviť tam niektoré hroby, najmä Ormisov. Bola to myšlienka dr. Jozefa Dérera, advokáta v Malackách, s ktorým som sa bol sišiel r. 1913 v čas dištriktuálneho konventu v Bratislave. Aby nám nerobili v Revúcej prekážky, lebo obec bola vtedy celá pod vlivom streštenca Kubínyi Gejzu, požiadal som priateľa Rudolfa Viesta, ktorý sa bol presídlil z Hrachova do svojho rodiska, do Revúcej, aby nás šiel prihlásiť na mestský dom polgármešterovi Mihálikovi, najväčšiemu nepriateľovi bývalého slov. gymnázia, a že chceme i jemu urobiť poklonu. Náš Viest vykonal ochotne všetko; pán polgármešter sľúbil, že nás v meste vďačne prijmú a našou návštevou že sa bude cítiť pocteným, aby sme len prišli. Mali ísť okrem Jožka Dérera a mňa Janoška, Vanovič, azda i Jožko Škultéty a z Tisovca Samo Daxner, ale už sa hromadily na obzore mračná, už lietaly ultimáta, začínaly sa vyjednávačky a prostredkovania, čo býva vždy znakom blížiacej sa búrky. Uznali sme za lepšie ostať doma, i rozišli sme sa z Mošoviec každý domov.

VIII. Svetová vojna

Rozumie sa, nemienim opisovať svetovú vojnu; nemám na to ani prameňov, ani času, ani spôsobnosti, ani chuti. Chcem napísať niečo zo svojich skúseností z časov vojny (august 1914 — november 1918). Takzvaná balkánska vojna r. 1912 — 13, v ktorej štyri kresťanské štáty balkánske: Srbsko, Bulharsko, Grécko a Čierna Hora premohly vždy viac upadajúce Turecko a vytisly ho až k Bosporu a Dardanelám, dokázala, kto je priateľom a kto nepriateľom malých, najmä slovanských národov. Nepriateľom boli im Nemci a k nim priľnuvší Maďari. Rakúsko-uhorským Habsburgom a Maďarom tŕňom v oku bolo vždy Srbsko, ktoré iste ťažko nieslo, že cudzinci opanovali slovanskú Bosnu a Hercegovinu: r. 1878 ich, ako sa to povedalo, okupovali, t. j. vzali do svojej správy, r. 1908 celkom si privlastnili. Srbsko nechceli pripustiť k moru, a bola to krátkozraká politika, lebo Rakúsko-Uhorsko bolo by mohlo mať v Srbsku spoľahlivého spojenca proti rozpínavosti talianskej. Ale koho Pán Boh chce potrestať, odníme mu rozum. Po skončení balkánskej vojny, v ktorej i Srbi, i Bulhari, i Gréci, i Černohorci dostali temer celé europské Turecko, tak že Turkom ostal len Carihrad a úzky prúžok zeme okolo neho, Nemecko i Rakúsko-Uhorsko daly si záležať na tom, aby rozvadily Bulharov so Srbmi, a to sa im aj podarilo, keď bulharský panovník Ferdinand Koburg prinútil svoje vojsko, aby napadlo doterajšieho verného spojenca, ktorý pomáhal dobyť Adrianopol, Srbsko, ale sa to zle vyplatilo. Zmužilí Srbi zbili alkoholom potrundžených Bulharov, a tu spamätali sa Turci, zpät vydobyli Adrianopol, Gréci odtisli Bulharov od Egejského mora, ktorí takto utratili väčšiu polovicu vojnou nadobudnutej zeme. Ale diabolský úmysel, vrhnúť medzi dve slavianske krajiny fakľu sváru, sa podaril. Ľahko bolo nahovoriť Bulharov a či vlastne len svoje osobné výhody hľadajúceho panovníka Ferdinanda, aby pomáhal gniaviť Srbsko.

Práve sme boli v kostole, keď pribehol do sakrestie podkylavský rychtár Gálik a zvestoval mi, že následníka trónu Franca Ferdinanda i jeho manželku Žofiu, grófku Chotkovú, 28. júna 1914 v Sarajeve zastrelili. A čo tam hľadali? Práve vtedy maly byť blízko hraníc srbských veľké vojenské manévre rakúsko-uhorské. Franc Ferdinand bol hlavným veliteľom armády, shromaždenej na veľké cvičenia okolo srbských hraníc. Bol práve Vidov dan, výročný deň pre Srbov takej smutnej pamäti bitky na Kosovom poli, tak že Srbi videli v tom provokáciu. Nie div, že sa našli medzi nimi ľudia, ktorí, nepočítajúc, aké to bude mať následky, umienili si odstrániť toho, v kom videli zosobneného nepriateľa Srbska. Isté je, že i bez sarajevskej vraždy bola by sa našla príčina pre vojnu, lebo štáty boly ozbrojené až po zuby, najmä Nemecko. Cisár Vilhelm II. ustavične podhuckával Franca Ferdinanda, ešte dvoma týždňami pred atentátom sarajevským navštívil ho v Konopišti v Čechách. Jeho manželke — ktorú Franc Jozef a celá habsburgská dynastia nepokladala za seberovnú, tak že jej manžel musel sa zriecť pre deti, ktoré by sa narodily z nerovného manželstva, práva na trón — bozkal ruku na znak, že ju pokladá za budúcu panovníčku, a pravdepodobne sľúbil, že bude pomáhať, aby jej deti a či starší syn bol uznaný za následníka trónu. Slovom, cisár Vilhelm II. chcel si v blízkej vojne zabezpečiť spojenectvo Rakúsko-Uhorska, lebo na tretieho spojenca, na Itáliu, sa veľmi nespoliehal. Rakúsko-uhorský vyslanec, barón Vladimír Giesl, podal v mene svojej vlády také ultimátum Srbsku, aké by ani jeden samostatný štát nemohol prijať. Bolo to priame zastaranie sa do suverénnych práv susedného štátu a i forma sama bola urážlivá. Srbi obrátili sa o pomoc a radu na dávneho priateľa, na Rusko, ktoré nebolo síce na vojnu pripravené, ale hotové zastať sa napadnutých bratov. Nemci videli v tom vítanú príležitosť začať vojnu proti Francúzom, spojencom Ruska. Neprávnym narušením neutrality Belgicka popudili proti sebe Angliu, ktorá si nežiadala mať tak blízko svojho rivála na mori, či v kupectve, či v zakladaní

kolonií. Tak to šlo jedno za druhým, až sa vojna rozšírila v celej Europe, ba i do Afriky, Ameriky, Azie, slovom, po celej zemi. Ale dosť.

Koncom júla a začiatkom augusta vyhlásili všeobecnú mobilizáciu. Najprv len do 32-ho roku, potom vyššie, až brali i 50-ročných. Prišli k spovedi, tak že som spovedal i na troje-štvoro. Vtedy bolo posbierať všetku opatrnosť, povedať, čo treba, a nezavadiť do ničoho. Pravda, my nespoľahliví boli sme pod prísnym dozorom. Kedykoľvek som mal žandárov pri sl. božích počas kázne, myslel som si: Aj vám sa zíde počuť Slovo božie! Raz preca som mal otázku, ktorá by sa bola mohla pre mňa i zle skončiť. Bolo to práve vtedy, keď naši, totiž vtedajší naši, začali postupovať do ruského Poľska, ale Rusi ich odtiaľ vytlačili a vtrhli do Haliče. V ktorýsi utorok prišiel ku mne notár Nozdroviczky, čo sa ináč nestávalo, a začal sa ma vypytovať, čo som kázal v nedeľu, lebo sa vraj rozchýrilo, že som kázal, ako nás Rusi tlačia. Ja som najprv trochu ironicky poznamenal, že som nič takého kázať nemohol, keď naše noviny píšu o samých víťazstvách. Ukázal som mu kázeň, z ktorej som mu prečítal odsek, vzťahujúci sa na vojnu, že vojna so všetkými hrúzami privádza bližšie k Bohu. Na pr. prázdne chrámy berlínske naplňujú sa, že sa ľudia do nich ani nezmestia. Notár odišiel uspokojený, ale mi radil, aby som osobu, ktorá to rozchýrila, zažaloval. Nikdy som nikoho nežaloval, tým menej ako kňaz cirkevníka alebo cirkevníčku, ale tu som videl, že k vôli osobnej bezpečnosti musím sa ospravedlniť pred súdom. Zažaloval som prostredníctvom advokáta dr. Michala Slávika. Dostaly sme obe stránky predvolanie pred sudcu Gála, patentovaného vlastenca. Obžalovaná, ináč dobrá jazyčnica, s plačom odprosovala, že ona vtedy nebola v kostole, ale čosi počula od susedy, ona zasa povedala z toho niečo pani notáriuške. Sudca videl, že sú to motaniny, lebo i žandári chodili po dedine a vypytovali sa ľudí, ale ničoho sa nedozvedeli. Spýtal sa ma, či žiadam, aby obžalovanú pokutovali. Odpovedal som, že nežiadam, len toľko, aby do zápisnice prišlo, čo sama svedčila a aby zaplatila môjmu advokátovi, lebo odo mňa by nebol nič prijal. Takto sa skončil môj prvý a posledný súd proti cirkevníčke, a od tých čias ľudia dali si pozor na reči, hoci každú nedeľu pred kostolom bolo plno ľudí vo farskej kancelárii. A o čom sa mali rozprávať, ak nie o vojne, ktorá všetkých tlačila? Pohovorilo sa dosť všeličoho, často i takého, že som musel ľudí tíšiť, napomínať, karhať, aby si dali pozor na reči vždy a všade, ale z toho, čo sa hovorilo vo farskej kancelárii, nikdy nič navonok nevyšlo, aspoň nemal s tým nik opletačky.

Dochodily dopisnice od vojakov, pravda, opatrne napísané, lebo šly cez vojenskú cenzúru; ak niektorý kamarát padol, napísal jeho známy, že je na pokoji. Ohlásili sa i zajatí, najprv z Ruska. Poslali adresy ruské, musel som posbierať všetky vedomosti ruské, aby som ich mohol písať; pozdejšie i do Talianska, najmä na ostrov Sardíniu. Keď nám Taliani vypovedali vojnu, bol som práve u slúžneho Filbergra, ktorý mi to zvestoval a opýtal sa ma, čo myslím o tomto vypovedaní. Chcel akiste vedieť, ako sa budem tváriť. Mňa zpráva i milo i nemilo prekvapila. Milo, že bolo o jedného nepriateľa viac; nemilo, že som videl v Talianoch nepriateľa Slovanov, a hľa, nesklamal som sa, sú horší od Nemcov. Odpovedal som slúžnemu s pleca, čo sa diví, veď Taliani vždy narábali dýkami (olasz mindig tőrrel dolgozott), napádali od chrbta. Neviem, ako bol pán slúžny spokojný s mojou odpoveďou, veľmi z nej nezmudrel. Ostatne naši vojaci, ktorí sa vracali s talianského frontu na dovolenú, nemali o Talianoch nejakú dobrú mienku a hovorili: „Keby nás bolo toľko, ako Talianov, boli by sme už dávno v Ríme, a keby oni tak bojovali, ako my, boli by dávno vo Viedni.“ A veď až do konca bolo tak, že keby neboly prišly Talianom posily francúzske, anglické, americké a vojenný materiál a zasa keby na druhej strane neboly bývaly dezercie, zlé stravovanie vojska a v srdci väčšiny rakúsko-uhorského vojska trpký cit, že bojujú za svojich utláčateľov, boli by Taliani vyšli z vojny ako porazení. Pravda, mali šťastie, lebo od r. 1848-eho vždy ich nabili, ešte i Habešani, a oni jednako vždy vyhrali. Už o Rusoch naši chlapci mali inakšiu

mienku. Tých si chválili i ako vojakov i ako ľudí, a ktorí zajatí Rusi prišli ako pridelení robotníci, mali sa dobre, pokladali ich za údov rodiny. Darmo — krv nie je voda! Práve tak i o Srboch vedeli našinci, že sú naši bratia, hoci museli utekať pred nimi od Valjeva a Arandgelovaca až po Sávu a mnoho našich Slovákov tam popadalo.

I pri rekviráciach naši dedinári a kopaničiari mali dosť chleba, len cukru, petroleja a mydla chybovalo. Bez cukru by sa boli obišli, hoci sa už priúčali na kávu a čaj. Svietili si do masti zamočeným knôtom a mydlo robiť naučili sa vo fare. Na varenie mydla potrebnú sódu vozil som z Brezovej. Keď bola núdza o šaty pre chlapcov, začaly ženičky farbiť plátené kasanice, na čo dochádzaly na faru celé zásielky čiernej a tmavomodrej farby. Naši statní brezovskí garbiari nestačili dorábať toľko remeňa, koľko by bolo treba na obuv pre toľké okolie. Pomohol Mikuláš, kde boly a sú veľké továrne, a tam hneď robili i bakanče pre vojsko, ale i pre iných. Dali sme prostredníctvom bratranca Danka Bodického a či jeho dcéry Eleny, ktorá u nás letovala, doniesť celé debny bakančov a naši ľudia boli povďační, že sme ich zaobuli; ešte i z druhých dedín dochádzali, ale čo, keď sotva došla zásielka, za dva-tri dni sa rozchytala. Šlo to na ruvačky-mačky. Ale niektorí si nechválili, ako na pr. mladý hrobár a hlásnik Samko Miko. Vybral si s druhým priateľom po páre bakančí, jeho priateľ chodil cez celú zimu v svojich do hory a nevedel si ich prenachváliť, ako mu trvaly. Chudák Samko obul si svoje prvý raz do Vrbového a keď sa vrátil zpät, prišiel temer na vlastnej podošve. Na jeden bakanč pribil akýsi figliar, ruský zajatec, papierovú podošvu a tá sa vo vrbovskom blate rozmočila. Prišiel sa mi požalovať. Hoci som nebol na vine, dal som mu desať korún, aby si kúpil podošvu. Tak človek mnoho ráz chce dobre spraviť iným a škoduje pri tom. Nemrzelo ma tých 10 korún, ale zlá povesť, hoci sa „gšeftu“ nepoškodilo, lebo, keď prišla nová zásielka, minula sa.

Pri rekviráciach vyšly nariadenia, čo si ktorý roľník alebo majiteľ potravín môže nechať a čo má odovzdať. Pravda, denné porcie chleba pristrihli na mestské, panské a nie na dedinské žalúdky, kde hlavný pokrm je chlieb. Ale ľudia si pomohli. Pravdu povedal môj bývalý cirkevník Pavel Zmeko, že sedliak musí mať viac rozumu, ako všetci páni. Prisvedčil som mu, lebo — reku — ináč by vás páni aj z košieľ povyzliekali. To som povedal o vtedajších pánoch. Ozaj, či sú dnešní páni lepší? Pri rekviračných príkazoch musel som dať pozor, aby som do príkazu nezabŕdol, ale ani tým, čo sa úfali, že sa na fare najedia, nekrivdil. Šiel som na Myjavu k slúžnemu, lebo notár ani to mi nechcel uznať, že by mendík toľko chleba potreboval, ako ja. Slúžneho som sa spýtal, koľko obilia si môžem z úrody a zo sosýpky zadržať pre domácu potrebu. Keď som mu povedal, koľkí sme v dome, vypočítal mi to na 7 metr. centov. Tak — reku — nechtiac budem musieť cigániť! A rozpovedal som mu, aké nároky stavajú chudobní na kňaza, najmä v takéto časy núdze, lebo nikto nepôjde robiť bez chovy, ani žobrák nechce peniaze a povie, že ak na fare nedostane kúsok chleba, kde ho dostane? Slúžny nebol byrokratom, uznal moje dôvody a spýtal sa, koľko potrebujem. Povedal som, že aspoň 14 metrov; povolil, aby som nemusel cigániť. Ako vidno, dalo sa s tými pánmi i shovárať.

V posledný rok vojny sa už nerekvirovalo, ale určila sa pre celý myjavský okres kontribúcia. Slúžny Filberger vyprostredkoval odovzdať 50 vozňov obilia. Z toho na Krajné prišlo 10 vozňov, na Podkylavu 3. Aspoň ľudia vedeli, na čom sú. Ale veľmi ma prekvapilo, keď mi oznámili, že ja musím byť dozorcom pri odovzdávaní. K tomu, pravda, patrilo i popísať úrodu a určiť, kto má koľko odovzdať, aby sa vozne naplnily. Premýšľal som: prijať, či neprijať? Videl som v tom snahu predstavených vytiahnuť sa zpod zodpovednosti a zamočiť pred ľudom mňa. Ale videl som v tom i niečo iného, že sa páni už boja zodpovednosti a chcú ju svaliť na iného. Okrem toho vedel som, že sobrať toľko obilia bude možno bez obťaženia občanov, lebo úroda bola dobrá. Prijal som. Dal som v obecnom dome sostaviť soznam

občanov, svolal som k sebe obecných predstavených a šli sme s mena na meno, ktorý gazda koľko môže odovzdať, aby sa neukrátil. Za niekoľko hodín boli sme hotoví, a keď som spočítal metre, ktoré sa majú odovzdať, bolo toho v Krajnom vyše 10 vozňov. Všetci boli spokojní okrem dvoch. Jeden z lakomstva, lebo „pod rukou“ predával drahšie, ako by bol dostal za odovzdané štátu; druhému zo závisti vlastný švagor viac napočítal, ale sa to vyrovnalo. Hlavná vec, ak páni predstavení mali úmysel mňa pred ľudom zostudiť, to sa nepodarilo, lebo každý uznal, že sa robilo spravedlive. Ale obával som sa, aby neprišla nejaká nová rekvirácia na jačmeň, lebo toho sa bolo bohato urodilo a odovzdávala sa len raž (žito). Bolo slobodno ponechať si pre chov svíň, na obrok pre kone a voly niečo jariny, ale Krajňanci obrábali a obrábajú role najviac na kravách. Zadal som prosbu na ministra zásobovania, ktorým bol vtedy z pozdejšej frankovej aféry známy knieža Windischgrätz, aby právo zadržať si obilie rozšíril i na kravy. Vtedy museli mať v ministerstvách akési rýchlejšie podateľne a odosielateľne, lebo o niekoľko dní mal som odpoveď, že sa to povoľuje, čím som zachránil, ak by bola prišla nová rekvirácia, aspoň 400 metrov jačmeňa. A tá rekvirácia bola v októbri 1918 už v ceste, lebo mi notár oznámil, že sa bude musieť ešte raz vyberať obilie, ale ja som sa zoprel, aby vyberal, kto chce, a nikto sa do toho nechytil. O niekoľko týždňov staré veci pominuly.

Toto by boly bývaly tie ľahšie skúsenosti z vojny. Prišlo aj niečo horšieho. Prostred decembra 1915 predpoludním počujem pred farskou kanceláriou strmé kroky, štrkot zbrane a po zaklopaní vstúpia traja: nadporučík pohraničnej stráže, s ním žandársky strážmajster v plnej zbrani, ešte i s bodlom na puške, tretí bol notár Nozdroviczky. Čože toto, myslím si, má byť? Privítal som nezvyčajných hostí, ale nemal som času spýtať sa, načo má byť taká vzácna návšteva. Pán nadporučík začal sa ma vypytovať, odkiaľ dostávam časopisy. Odpovedal som, že z Turčianskeho Sv. Martina. Potom odrazu sa spýta, či dovolím prezrieť svoju poslednú korešpondenciu. Myslel som si: Keď ty prídeš na mňa so šabľou a bodlom, a kto vie, či tvoj žandár nemá i retiazky vo vrecku, čo ti môžem odpovedať, ako že dovoľujem? A hneď som mu navykladal celé štôsiky listov starých i nových. Notár sa ma pýtal, prečo opatrujem toľko listov, on že všetky, čo mu prídu, spáli. Ja — reku — odkladám to na pamiatku a z takých listov píšu sa dejiny. Pán pohraničný strážnik prezeral, prezeral, ale sa v tom nevyznal, lebo okrem jedného maďarského listu od Thalabéra boly samé slovenské a — strach a hrúza! — i české. Povedal som polohlasne notárovi, že najdú tam i listy z Ruska. Zbledol od strachu, ale ja som ho posmeľoval, aby sa nič nebál. Tu zrazu zasvietia sa žandárovi oči, ako dravcovi, keď zazrel svoju korisť. Ukázal nadporučíkovi list, na ktorom bola cárska pečať. Nadporučík vybral list z obálky, pozeral, zavolal si i notára, ale všetci traja nerozumeli z toho nič. Vtedy ma prosil, aby som povedal, čo je v tom liste. Ja som sa usmial a vysvetlil som, že je to list od českých evanjelikov v Rusku. Dozvedeli sa, že som vydal kázne, žiadali ma, aby som im poslal. Poslal som im a v tomto liste ďakujú a posielajú za ne 16 rubľov; škoda — reku — že ich nebolo viac. Všetci traja boli prekvapení a nadporučík odložil list nabok. Zasa im prišla do rúk česká husitská pieseň, ktorá mala bojovný refrén: bime ho! Nevedeli si ani s tou poradiť; zasa som musel byť tlmočníkom a s veľkou pasiou som prekladal refrén: bime ho! = üssük-verjük! To sa už zdalo byť nebezpečným. Odkiaľ to vraj mám? Odpovedal som, že by som nechcel nikoho do nejakej galiby zamočiť. Pán nadporučík ma ubezpečil, že sa nikomu nič nestane. Vtedy som povedal, že pieseň odpísal pre mňa Bartolomej Revický, čachtický kat. farár a dekan, historiograf, ktorý mal celú sbierku zaujímavých starých kníh, najmä rukopisov. Kto vie, kam sa to po jeho smrti podelo. Ale ako som menoval meno, hneď som obrátil hárok na druhú stranu a tam som ukázal prameň, odkiaľ to Revický vypísal. Tam stálo, že je to z monografie Novohradskej župy z r. 1823. Takto ani z Rusov, ani z Čechov nebolo nič a zo Srbska, Francúzska atď. nebolo listov. Ponúkal som, že mám ešte listov toľko, že by sa mali za dva dni v čom preberať, ale nadporučík videl, že by z toho nebolo nič, preto sadol,

napísal zápisnicu, v ktorej i to dodal, že na jeho otázku, či dovolím prezrieť korešpondenciu, odpovedal som, že nielen dovolím, ale si to žiadam, čo síce nebola pravda, ale chcel zahladiť zlý dojem. No jednako zhabal mi 11 listín: spomenuté dva z Ruska, husitskú pieseň a neviem ešte aké, že ich pošle štátnemu zastupiteľstvu. Neviem, či poslal, či neposlal, ale keď som napísal na príkaz samého Filbergra žiadosť, nedostal som ani listov, ani odpovedi. Mali vtedy páni inú robotu, nie takýmito vecmi sa zapodievať. Moji inkviranti šli i do kaplánky, kde sedel vtedy kandidát Bázlik, ale tam našli iba hŕbu nemeckých kázní, a to bolo milé a vzácne. Vtedy Maďari nespievali: Jaj, de huncút a német! a boli by mali najviac príčin. Sotva som nemilých hostí vyprevadil, išiel som uspokojiť svoju rodinku, ktorá v strachu očakávala, čo sa bude robiť. Veď čože bolo vtedy chytiť kohokoľvek a odvliecť do žalára alebo internovať? Upokojil som ich nakrátko. Bola tam aj malá Vilma, dcéra učiteľa Zatkalíka. Ako som do izby prišiel, chytila ma za ruku a doviedla k posteli: „Pozri, apa (tak ma volala, ako počula od mojej dcéry), sem sme schovaly!“ Očakávaly prehliadku po celom dome, vyhľadaly pohľadnicu štyroch balkánskych panovníkov a schovaly ju pod vankúš. Zasmial som sa: „To ste maly čo schovať a dobre schovaly; kto vie, či by malá Vilma, nechtiac, nebola prezradila, že je tam niečo schované.“ Hoci nebolo to nič nebezpečného.

Cez vojnu — i k vôli vlastnej duševnej potrebe, aby som nemyslel na vojnu a jednotlivé rozrušujúce momenty, i k vôli redaktorom (Vajanský, Škultéty), i k vôli nášmu znepokojenému obecenstvu — napísal som každý týždeň článok do sobotného čísla Národných novín, obyčajne o celkom nevinných domácich veciach: o konopách, ktoré naše gazdinky už boly zanedbávaly, ale núdza ich dohnala, že zas musely sa prichytiť siať, trhať, močiť, trepať, priasť, tkať alebo dať tkať, a šlo sa pritom ďalej, kto to všetko narobil a kedy čo prišlo na um, ale závierka bola tá istá: trpelive čakať, bude lepšie! Takto tešieval bol kedysi aj v Sarajeve zastrelený Franc Ferdinand nášho Milana Hodžu, keď chodieval k nemu do viedenského Belvederu na posiedky, ale sa mu to nesplnilo, ako myslel. A potom, iste by sa bol i Hodža sklamal, lebo Franc Ferdinand pod tým *lepšie* rozumel inšie ako on.

Dobrá vec bola cez vojnu cenzúra. Cenzor povytieral z novinárskeho článku celé odseky, vety, slová, ktoré sa mu nepozdávaly, tak že i v mojich článkoch boly časté obloky, z ktorých si môj krstný Vlado Palic robil smiechy, že krstnému zas narobili oblokov! A naši ľudia naučili sa čítať medzi riadkami a domysleli si, že iste bola pravda, čo bolo povytierané, a domysleli si, čo chceli, iste škodlivejšie pre pánov, ako bolo to vytreté. Aby som dvíhal mysle našich ľudí, podpisoval som sa na články plným menom, aby videli, že si nemusíme zúfať. Istý teraz v penzii žijúci učiteľ ďakoval mi za článok: Murmanská železnica, že ho i v škole deťom čítal, na mape ukazoval, a zavše som dostal zprávu, že moje články potešujú a posilňujú klesajúce mysle. Mal som teda dobrý honorár za prácu.

Veľká ostuda bola s vojenskými pôžičkami. Ľudia sa ma radili, čo majú spraviť, či dať, či nedať. Povedať „áno“ som nemohol a „nie“ som nesmel, lebo to by bola bývala vlastizrada, a vlastizradcov vtedy strieľali alebo vešali, v najlepšom prípade internovali. Sám som upísal 200 korún, ale pri najbližšej príležitosti som obligáciu predal, len raz som dostal úrok 6%. Na konci vojny, keď nám už i zvony sobrali, ledva som obhájil stredný, došiel bol slúžny do Krajného. Nevedel som o tom, lebo fara od obecného domu je na celý kilometer, ale prišli sa ma radiť Kadlečík, a Gálik z Podkylavy, že majú predvolanie, iste — vraj — pre štátnu pôžičku: či neviem, čo je to. Onedlho dostal som predvolanie i ja; našiel som ľudí plný obecný dom, akýsi Židáčik tam niečo písal, slúžny ľuďom vysvetľoval. Hneď prišiel ku mne a povedal mi, aby som vysvetlil ľuďom, že si dobre urobia, ak dosiaľ značené pôžičky lombardujú tak, že sa podpíšu na päťnásobnú sumu. Kto podpísal 100 korún, pripíše 400 korún, ale ich nemusí složiť, zaplatí za neho banka, pôžička bude 5%, podpisateľ však dostane od štátu 6% a tak od složených 100 kor. 10%. Keby mi celá vec nebola bývala proti

vôli, bol by som z peňažného ohľadu uznal celé toto za výhodné, ak by Rakúsko-Uhorsko vojnu vyhralo. Ale ako ho pôžičkami napomáhať? Pokrčil som plecami, urobil som sa sprostým, ale cirkevníci, ktorí ma dobre poznali, všimli si mojich pliec a Kadlečík hneď vyhlásil, že sú oni spokojní na 6%, že viac nežiadajú, a okrem tých, ktorí od tých čias podpísali, ani jeden z prítomných nemal chuti na upisovanie. Ale čo? Slúžny vedel, že cirkev má 4000 korún za rekvirované zvony; začal ma prehovárať, aby sme ich dali. Odpovedal som, že sú to nie moje, ale cirkevné peniaze a len cirkevný konvent môže dať povolenie, a cirk. konventy bez vrchnostenského povolenia nemôžeme svolávať. Slúžny, pravda, hneď dal povolenie svolať konvent; bol som v pomykove, čo bude na konvente. Nesmiem povedať: nedajme! Ale načo by boly bývaly schôdzky pred službami božími vo farskej kancelárii? Prišli niekoľkí dôverní ľudia, povedal som im, čo je vo veci, a že ja nesmiem povedať nie, ale oni ako majitelia môžu povedať, že chcú mať zvony čím najskôr, peniaze hýbať nemôžu. Čo má cirkev už požičané, tie sa môžu lombardovať. Na konvente predniesol som vec a predložil otázku: či chcú dať zvonové peniaze na štátnu, vojenskú pôžičku? Tu vstal Martin Ďuríšek z vrbovských kopaníc a povedal, že peniaze nemôžeme dať, lebo chceme čím najskôr mať zvony. Všetci prisvedčili. Ale ozval sa i taký hlas, že i vojaci píšu, aby sme nedávali, lebo že sa tým len vojna predlžuje. Hovoril mi zo srdca, ale bolo tam niekoľko sto ľudí a medzi nimi mohli byť takí, ktorí či z ťarbavosti, či zo zlej vôle mohli by vyzradiť, aké slovo padlo bez zavrátenia; musel som vysloviť, že neviem, ani nechcem vedieť, kto to povedal, ale patričného upozorňujem, aby si dal pozor na jazyk, myslieť si môže každý, čo chce, ale hovoriť nie. A tým bola vec dokončená. Oznámil som, že cirkevný sbor zvonové peniaze nemôže dať na pôžičku, lebo chce mať čím skôr zvony.

Krajné malo na svojej zvonici tri zvučné zvony. Jeden 9-m., druhý 5-m. a tretí 21-metrový. Bolo ich počuť až na považskú dolinu. Podľa nariadenia mali sme oddať zo zvonov ? váhy. Na Michala 1916 prišli rekviranti. Mali sme práve pohreb, na ktorom sa posledný raz zvonilo na všetkých troch zvonoch. Bola umrela pilná navštevovateľka chrámu Vydarená z Dobrej Mery a tak ju, ktorá na hlas zvonov prichádzala ochotne k Slovu božiemu, poslednú vyprevadily. Na druhý deň umrela moja sestra Marína, jej sa zvonilo už len na jednom. Po pohrebe Vydarenej chytili sa rekviranti do práce. Všetci ľudia, čo boli na pohrebe, ostali okolo zvonice. Bolo sa obávať výtržností, najmä naše ženičky boly rozhorčené. Prišiel i notár so žandárom, ale žandár bol bez pušky a bodla. Prišli viac ako svedkovia, keby sa bolo niečo prihodilo. Ja som videl, že treba tíšiť, vzburou sa nič nevykoná, len zlo napomôže. Povedal som shromaždeným, že nám vezmú dva zvony, taký je rozkaz, sprotiviť sa nemôžeme, nesmieme, a keď obetovať museli synov, bratov, manželov, otcov, nesmú ľutovať ani mŕtve kovy, ktoré bude možno nahradiť. Pri hlasitom plači dokončil som slová modlitbou Pánovou. Odmontovali najväčší zvon, spustili ho dolu a chceli brať ako druhý — stredný 5-metrový; proti tomu som protestoval, aby sa ho netýkali, musí zostať. Rekvirant hovoril, že sa on nedá na 5 rokov zatvoriť, ak by rozkaz nevyplnil, ale z písem, ktoré preukázal, vysvitlo, že má vziať 9-m a 21-metrový; hneď skrotol a odmontoval malý. Notárka bola doniesla i vlastenecké stuhy, ktorými maly sa zvony okrášliť, ale nemal kto krášliť mŕtve obete ľudskej surovosti.

Srdcia zvonov a všetky železné čiastočky dal som poodnášať, odložiť pre lepšie časy, ktoré onedlho prišly. Zvony iste židovský fabrikant Manfred Weisz prelieval na ostrove Čepeli. Z masy robili patróny, šrapnely, ba pri konci, ako bolo počuť, i modrú skalicu. Keď sa naši Amerikáni dozvedeli, že sme bez zvonov, začali sbierať. Vyznačil sa najmä môj bývalý mendík Ján Horák, potom Štefan Talába z Nebojsi a iní. Sosbierali toho vyše 40.000 korún, tak že s pridaním za odňaté zvony vyplatených 4000 korún a úrokov mohli Krajňanci s malým prídavkom dobrovoľných obetí nadobudnúť si zvony a už ich aj majú.

Vráťme sa k vojne. My dedinári z martinských alebo peštianskych časopisov málo sme vedeli o vojne, lebo v Martine nesmeli a v Pešti nechceli povedať pravdu. Potešil som sa, keď mi rychtár podkylavský Gálik prišiel povedať, že Rusi prešli cez Karpaty do Uhorska, ba prišli až do Bardejova. Ale bola to epizodka bez ďalších následkov. Prišla Gorlica, mazurské jazerá, nič nepomohly víťazstvá Brusilove, vnútorný rozklad v Rusku dokončil svoje zhubné dielo a trpeli tam vinní i nevinní; trpia posiaľ. Dúfajme, že sa naplnia prorocké slová nášho Sládkoviča: Ak dá trpieť, zhynúť nedá Boh toľkej rodine. Rusi vykonali vo svetovej vojne svoju úlohu v tom, že rozbili rakúsko-uhorské vojská, ktoré sa staly len akýmsi prílepkom nemeckej armády, a zamestnali veľkú časť Nemcov, tak že Angličania mali času sa pripraviť, vystrojiť vojská, zhotoviť tanky a Francúzi po svojom víťazstve na Marne, hneď na počiatku vojny, mali kedy spamätať sa a pripraviť na ťažké boje okolo Verdunu, ktorý sa stal cisárovi Vilhelmovi tým, čo Napoleonovi Moskva. Keď zúrily okolo Verdunu najťažšie boje, sišiel som sa v Novom Meste s Vajanským. Nebolo s ním o inom reči, len o Verdune; o čomkoľvek začali sme hovoriť, chytil sa za hlavu: „Ale Verdun!“ Takou beznádejnou sa zdala budúcnosť. Keď som sa chcel trochu potešiť, išiel som do Bratislavy a či toho času do Prešporku. Sišiel som sa v kaviarni Štefánii s dr. Milanom Ivankom a s Cablkom; neďaleko sedeli c. kr. dôstojníci, ale našinci. Tam som počúval, ako sa Ivanka s Cablkom škriepia o hraniciach Slovenska. Ivanka uspokojil sa s Dunajom, Cablk chcel mať za Dunajom niekoľko kilometrový koridor. Zasmial som sa mu, že akiste chce pritiahnuť i svoje rodisko Oroslán k Slovensku. A takáto škriepka bola vtedy, keď Rusko už bolo podľahlo, Angličania zápasili s Nemci okolo Iperu v Belgicku, Taliani nechutne dobýjali Goricu a úbohí Srbi vyhnaní boli zo svojej vlasti cez divú Albániu na Korfu; Francúzi, už tiež vysilení, nahrádzali svoje rozriedené rady koloniálnym vojskom, Anamcami, Senegálčanmi a p.

Pravda, i to sa vedelo, že rakúsko-uhorská armáda je v rozklade, že českí, slovenskí a iní slovanskí zajatí tvoria legie na vybojovanie národnej slobody a že i v Nemecku míňa sa nielen ľudský, ale aj iný materiál. O spojencoch ani nehovoriac. Bulhari bojovali nedbale, národ cítil, že bojuje za nepravú vec; Turkov nedávna porážka zničila a len Nemci držali v nich ducha, ale veď im bolo jedno, či anglicko-francúzsko-ruské, či nemecké panstvo. Dardanelly pomocou nemeckou obránili, ale Egypt odpadol, Sýriu zaujímali Francúzi, Palestínu Angličania, v Malej Azii začali sa rozprestierať Gréci. Takéto zmätky boly, dokiaľ Amerika sa strojila a Japonsko koristilo, sbieralo sily, ktoré teraz upotrebuje.

*

Musel som celých desať dní prestať, lebo stalo sa mi najhoršie, čo ma na tomto svete potkať mohlo. 25. mája 1932 ochorela a 27. umrela moja drahá manželka, s ktorou som 20. septembra strojil svätiť zlatú svadbu, a ona štyrmi mesiacmi vopred odišla k svadbe Baránkovej. Nuž s Bohom, duša drahá, do skorého videnia!

*

Práve cez vojnu skrsla zvláštna vojna, ktorá zasiahla celú našu rodinu. Zať Hlaváč, horlivý kňaz, kazateľ, karhateľ, pritiahol si nenávisť nielen niektorých svojich cirkevníkov, ktorých karhal pre ích hriechy, ale i spolukňazov, najmä seniorálneho predstavenstva, ktoré vďačne nadkladalo ucho rozličným polopravdivým alebo celkom nepravdivým obžalobám a sťažnostiam. Nepoviem, že by i sám Hlaváč nebol vyvolával búrku proti sebe. Hoci v samej veci mal pravdu, v prílišnej horlivosti nedržal sa toho, čo sa volá prudentia pastoralis. Hlavnou príčinou celej zloby, ktorá sa rozvírila proti nemu, bolo uvedenie pravoverného Kancionála Tranovského miesto racionalistického Zpěvníka do chrámu. Pravda, bol to odvážny krok práve v Turci, v Mošovciach. Z Mošoviec pochodil Ján Kollár, v mošovskej

cirkvi v Rakši narodil sa Michal Miloslav Hodža, v Martine úradoval ako patentálny superintendent dr. Karol Kuzmány a odpočíva na martinskom cintoríne, a toto boli hlavní sostrojovatelia Zpěvníka. Napadnúť Zpěvník znamenalo napadnúť týchto mužov, ktorí boli a sú chlúbou Turca, tak sa to aspoň vysvetľovalo. Ale u veľkej väčšiny mošovských cirkevníkov bolo silnejšie náboženské presvedčenie ako národné a vedeli si srovnať úctu, ktorú cítili oproti menovaným mužom ako slovenským národovcom, znamenitým kazateľom, buditeľom, vôbec všetkej cti hodným mužom, so skutočnosťou, že niet úplne dokonalého, neomylného človeka, alebo, podľa slov Písma: v mnohém všickni klesáme! Časy, v ktorých menovaní mužovia rástli, učili sa a žili, boly časy takzvaného racionalizmu. Rozum ľudský pokladaný bol i vo veciach viery za najvyšší prameň toho, čo sa môže a má veriť, čím, pravda, Slovo božie bolo zatisnuté do úzadia. Hlaváč z poverenia konventu v súkromných prednáškach porovnával oba spevníky na základe Písem svätých. Pravda, pri tom racionalistický Zpěvník zle obstál, ako je to v skutočnosti tak. Možno, že v porovnávaní niektorých výrazov použil ostrejšie slová, ktoré sa však nevzťahovaly na ľudí, ale na vec samú, a keď rozberal niektorú pieseň, nemenoval jej pôvodcu. V mošovskej cirkvi vždy viac a viac sa rozširovala nálada za Kancionál, tak že na jednom z konventov vynútili prítomní, aby sa uviedol za bohoslužobnú knihu miesto Zpěvníka. Proti tomuto uzavretiu niektorí cirkevníci apelovali na seniorát a sen. konvent zrušil uzavretie mošovského sboru, na čo bol oprávnený len z formálnych príčin, že predmet nebol vopred oznámený, ale dopustil sa prechmatu v tom, že zakázal užívanie Kancionála a nástojil, aby bol zpät uvedený Zpěvník. Hlaváč s cirk. dozorcom svolali nový konvent s udaním predmetu a zavolali naň i sen. predstavenstvo. Ale sen. dozorca zakázal konvent o takej veci, o ktorej seniorát vyniesol svoje uzavretie. Pravda, konvent nebol, lebo sborovým predstaveným hrozilo sa disciplinárkou, a na druhej strane so súhlasom veľkej väčšiny cirkevníkov spievalo sa v chráme i ďalej z Kancionála. Hľadaly a našly sa aj iné príčiny proti Hlaváčovi. Narodilo sa dieťa z krížneho manželstva. Baba-katolíčka prišla oznámiť krst. Keď sa Hlaváč od nej dozvedel, že obidvaja krstní rodičia majú byť katolíci, vedený skúsenosťou, že potom ak matka umre, dieťa je pre ev. cirkev stratené, — žiadal, aby aspoň jeden z krstných rodičov bol evanjelik (katolícky kňaz vôbec nepripustí ku krstu evanjelika za krstného rodiča). Otec-katolík, ináč známy opilec, vystrojil dieťa do katolíckeho kostola, kde ho pokrstili. Matka obrátila sa so sťažnosťou k seniorovi a tento, hoci nie veľký priateľ Hlaváčov, schválil pokračovanie Hlaváčovo s doložením, že zato, keď je dieťa i v kat. kostole pokrstené, nemusí byť katolíkom, ako si ho matka vychová, tak bude. Tento prípad hral veľkú rolu pri súde nad Hlaváčom a senior už bol zabudol na to, že schválil pokračovanie Hlaváčovo. Druhý prípad sa točil okolo sobáša. Mlynárka-vdova pristavovala si katolíka; Hlaváč chcel prekaziť sňatok, žiadal od mladoženícha prestup alebo revers, mysliac, že takto sňatok prekazí. Ale mladoženích odoprel oboje, a Hlaváč prihrozil, že ich sobášiť nebude, čo pri obligátnom civilnom manželstve i tak nemalo pre manželstvo nijakého zlého právneho následku. Po civilnom sobáši odkázal Hlaváč mladoženíchom, že ich sosobáši a či ich sňatok požehná, aby prišli, ale oni už nechceli. Až o niekoľko mesiacov, keď sa im malo narodiť dieťa, sami sa hlásili a boli sosobášení. Aj toto bola jedna z príčin odsúdenia, hoci manželia nežalovali. Tretí prípad týkal sa tiež cirkevnej kázne. Jedna cirkevníčka, oženiac syna, robila rozbroj medzi manželmi, tak že mladá manželka odišla k svojim rodičom. Hlaváč usiloval sa smieriť rozídených, ale sa presvedčil, že je na príčine matka mladého manžela. Keď jej márne dohováral, povedal a či odkázal jej, aby až vtedy prišla k spovedi a k Večeri Pánovej, keď príde so synom a nevestou spolu, lebo keď je v hneve, nemôže jej dať rozhrešenie, tým menej prislúžiť Večeru Pánovu. Prišla sama, nedostala rozhrešenia a nebola jej prislúžená Večera Pánova. Odišla s hnevom, ale neprešlo ani štvrť roka, vstúpila do seba a prišla k Večeri Pánovej už nie sama, ale i s nevestou a jej matkou, a Hlaváč s radosťou jej dal rozhrešenie a prislúžil jej, lebo napravila svoje previnenie. Za takéto vykonávanie cirkevnej kázne v

katolíckej cirkvi boli by Hlaváča pochválili, ba ešte i povýšili. Seniorálne konsistorium turčianske dňa 15. februára 1917 odsúdilo Hlaváča na stratu úradu v sbore mošovskom, udajúc za príčinu, že dokiaľ bude Hlaváč v Mošovciach, nebude tam pokoja, a odôvodnili svoj výrok tým, že pokarhanie alebo peňažná pokuta neboly by primerané priestupkom a množstvu obťažujúcich okolností, nakoľko obžalovaný neukázal ani najmenšieho znaku oľutovania alebo napravenia a tak by pokarhanie za nič nemal a peňažitú pokutu bezpochyby by sosbieraly sfanatizované ženy. Najvyššiu pokutu, t. j. vyhlásenie za neschopného pre cirk. úrad preto nevypovedali, že patričný obžalovaný je otcom piatich malých dietok. Takto to stojí v maďarskom preklade výroku, z ktorého vypisujem, kde za hlavnú príčinu odsúdenia udáva sa neposlušnosť a nepokoj v cirkvi. O neposlušnosti už bola reč, o nepokoji v cirkvi len toľko, že Hlaváč mal osobných nepriateľov, ktorí pre jeho rigorózny smer a karhanie hriechov, v ktorých boli, ho nenávideli, ale zato chrám vždy býval plný, a to či pri dopoludňajších, či pri popoludňajších službách božích. V celom Turci nebolo sboru, kde by už či z matky, či z filií tak boli navštevovali služby božie, ako v Mošovciach. Kde tam možno hovoriť o úpadku v cirkvi? A že sa ľudia medzi sebou podohadovali, to sa stáva všade, kde sa začínajú nové veci a razí si cestu nový duch. Po vynesení výroku telegraficky volali ma do Mošoviec. Keď som ta prišiel, práve shromaždené bolo pod predsedníctvom sborového dozorcu presbyterium, kde uzavrelo, že proti výroku sen. súdu sa ohradzujú a že majú úplnú dôveru k svojmu povinnosti svoje svedomite konajúcemu kňazovi, a všetci prišli zo školy, kde zasedali, do fary a ústne vyslovili svoju sústrasť nad tým, čo sa stalo. Vystrojili i vyslancov do Pešti požalovať sa predstavenstvu dištriktuálnemu hoci to bol márny krok. Chceli iba dokázať, že stoja za svojím kňazom.

Hlavnou chybou Hlaváčovou bolo, že si nevzal už pri prvom súde právneho zástupcu, keď sa proti nemu narábalo všetkými fígľami fiškalskymi. Rozumie sa, že proti takému krutému výroku apeloval, ale i protivníci, zjavní i tajní, robili, čo mohli, aby sa ho zbavili. Nadol ho vyhlásili za maďaróna, nahor za pansláva, ba čechofila, čo vtedy bola najťažšia obžaloba. Keď prišiel k podžupanovi Beniczkému, tento vyrútil sa na neho, ako na vlastizradcu, lebo že uviedol do Mošoviec Zpěvník český, kde je i pieseň s nadpisom : Píseň starých Čechů, a že kto to bol ten Tranovský? Ale sa zadivil, keď mu Hlaváč vysvetlil, že bol rodom Poliak a umrel ako kňaz v Liptovskom Sv. Mikuláši. Takýmito zbraňami sa bojovalo, keď bola reč o tom: odstrániť nenávideného človeka za každú cenu. Okrem toho turčiansky senior napísal biskupovi banskému, že Hlaváč je nepríčetný (viď Ev. Mat. 5, 22). Prišlo to do reči i na generálnom konvente a generálny dozorca barón Dezider Prónay celkom správne poznamenal: „Ak je blázon, dajte ho do blázinca, a nestavajte ho pred súd!“ A to boli Slováci, ktorí takúto poľovačku na človeka (ember vadászat, tak to pomenoval dr. Kéler Zoltán, dištrikt. dozorca), Slováka, spolubrata, nastrojili. Divíme sa tomu a hrozíme toho, čo sa dialo s Michalom Mil. Hodžom, ale to boli zásadní, politickí, rodu svojmu spreneverivší sa protivníci, kdežto tu ľudia jednej reči, spolukňazi, oltárni bratia robili podľa slov Bachátovej básne: „Brat bratovi nežičí, my národ holubičí!“ Kto sa topí, aj slamky sa chytá. Podľa toho porekadla vybral som sa koncom júna 1917 do Ďarmôt k biskupovi Baltíkovi, aby on v tejto veci prostredkoval. Hoci som sa k nemu na konventoch dosť príkro choval, prijal ma veľmi vľúdne a od 8-mej do 11-tej shovárali sme sa, pravda, slovensky, čo i jemu milšie a bližšie bolo. Rozpovedal som mu celý dej Hlaváčovej kalvárie, jeho rodinné pomery a on riekol: „Nikto mi tak ťažko neublížil, ako Hlaváč, ale ja mu to odpúšťam a plačem s vami, ľúto mi je jeho detí a vykonám, čo sa dá.“ Potom sme sa rozprávali o cirkevnej literatúre, konečne sme zašli na chúlostivé pole oboslania synody r. 1891. Vysvetľoval mi, prečo synoda, keď ju panovník povolil, musela sa sísť a p. Niečo som uznával, niečo nie a tak sme sa v pokoji rozišli. On splnil svoje slovo a čo mohol, vykonal v prospech Hlaváča, ale kde, ako som už spomenul, vlastní hýbali všetkým možným, aby ich súd ostal v platnosti, nebolo možno

presvedčiť zjavných protivníkov a nepriateľov o pravom stave a dištriktuálne konsistorium potvrdilo výrok seniorálneho a generálneho až po vyhlásenie za neschopného na kňazský úrad vôbec.

Hlaváč so svojou manželkou a deťmi bol predbežne odkázaný na 1/3 kňazského platu, ale i tu Pán divne pomáhal. Došla pomoc z Ameriky. Ním napísané, tu bojkotované knižočky, rozpredaly sa v Amerike a dostal slušný honorár. Ale o tomto nech si sám povie, ak bude mať času a vôle. Ja opisujem svoje rozpomienky. V tom čase bolo radno vystrojiť sa z domu s potravou, najmä s chlebom, lebo toho nebolo. Vystrojil som sa tak i ja na cestu do Ďarmôt a mnohí závistlive pozerali, ako si ukrajujem chlebíka a čo bolo k nemu, ale niektorí mali ešte väčšiu hojnosť. Skúsil som to idúc z Ďarmôt nazpät. Vo vlaku prisadol ku mne kat. kňaz z Pilišu od Sečian, rodom Nemec zpoza Dunaja, ale tuhý maďarský vlastenec; myslel, že som kat. kňaz a shováral sa až pridôverne. Pri presadaní pri Dregel-Palánke, lebo som chcel ísť rýchlikom cez Vacov — Galantu do Trnavy a Modry do sirotínskeho výboru, prišli sme oba do oddelenia, v ktorom sedeli niektorí páni z vidieku. Shovárali sa maďarsky, ale maďarčina šla im hrbolato. Povyťahovali zo svojich kapsičiek pečienku a chutne si ujedali. Keď sa nasýtili, povie jeden z nich: „A vínko?“ Vytiahli fľašu a upíjali si. Boli to páni mešťania z Krupiny. Ja som sa hneď jednému z nich prihovoril slovensky a on sa mi priznal, že veď on ma videl a počul hovoriť na konferencii v Pukanci. Môj kat. kolega sa mračil, keď nás počul slovensky hovoriť, a položartom, polovážne vyhrážal sa, že nás oznámi, že hovoríme slovensky. My sme sa zasmiali a povedali mu, že dokiaľ sa na bojištiach slovenská krv vylieva, slobodno slovensky hovoriť. Chcel som vysadnúť vo Vacove a počkať tam rýchlik, ale mi povedali, že rýchlik vo Vacove nezastavuje. Musel som až do Pešti, tam sosadnúť, navečerať sa skromne za hodný groš a vysadnúť na peštiansko-berlínsky rýchlik, ktorý bol dosť riedko obsadený, tak že som sa až po Sereď mohol voľne pohybovať a či rozťahovať, vyspať. V Seredi som čakal na trnavský vlak. Zbadal som tam vojačka, kaprála, s ktorým som sa dal do reči. Bol odkiaľsi od Trnavy a šiel na dovolenku. Z bledej tvári vybadal som, že je hladný, ponúkol som mu svoje zásoby. Mal som okrem chleba temer celé pečené kura. Nikdy som nevidel tak jesť, kosti kuraťa až prašťaly pod jeho zubmi, a ja som bol rád, že som mu poslúžil. Prišiel som do Trnavy, rozkázal som si kávu, doniesli k nej kúsok takého čierneho chleba, že som ho v živote nejedol. Ešte i ovsený chlieb, ktorý som ako lučenský suplikant jedol v Telgarte, bol chutnejší. Spomenul som si na chlieb, ktorý som dal nášmu slovenskému vojačkovi v Seredi a ktorý mu tak chutil, ale som neľutoval: prečo by som i ja nemohol niečo pretrpieť, keď toľkí trpeli?

Neviem, o čom sme rokovali v Modre v sirotíncovom výbore, ale viem, čo sa hovorilo po výbore u p. Jozefa Koppu, ktorý povolal k sebe celú spoločnosť na víno. Boli tam nútení obrancovia vlasti dr. Milan Ivanka, dr. Rudolf Markovič, kto viac, neviem, len to viem, že sa tam hovorilo o víťazstve ententy, ako o istej veci, hoci samozvaní vladári ruskí boli už uzavreli s Nemeckom hanebný pokoj brest-litevský. Nemci ešte vždy hrozive stáli, ale Verdun nedobyli. Už bola reč o usporadovaní školstva, o slov. gymnáziach, o slovenskom pomenovaní ulíc. Keď dr. Ivanka hovoril o novom pomenovaní ulíc v Trnave, hovoril o jednej pomenovanej podľa akéhosi maďarského svätého, a premýšľal, aké meno jej dať. Opýtal som sa ho: „Ako sa pred pomaďarizovaním volala?“ Riekol, že Halenárska. Tak ju — reku — nechajte Halenárskou, a myslím, že aj tak ostala, ako v Bratislave bývalá Deákovská, predtým Sedlárska, ostala Sedlárskou: načo sotierať historické pamiatky? Škoda napodobňovať velikášstvo.

Došiel som šťastne domov. Ani sa nepamätám, či niekde na ceste žiadali odo mňa legitimáciu. Horšie bolo rok predtým, keď sme sa s mojou, bohužiaľ, už nebohou manželkou vystrojili do Turca. Pravda, vtedy Rusi dobýjali sa cez Karpaty a takzvaný vonkajší vojenský terén siahal

v Trenčíne po Belušu, v Turci až po Zniev, o čom sme nevedeli. Vzal som si u notára obecné svedectvo a šli sme. V Piešťanoch sa ma opytovali známi vrbovskí Židia, kam idem, a keď som im povedal, že až do Turca, či mám legitimáciu od slúžneho. Trochu ma to zarazilo, šiel som sa opýtať železničného prednostu, ktorý mi povedal, že možno i s obecným svedectvom prejdem. Pri Beluši prišiel do vozňa pohraničný dôstojník a prezeral legitimácie. Videl som, že všetci majú od slúžnovských úradov vystavené. Prišiel ku mne. Ukázal som mu notárske svedectvo a on, že to nie dosť, že kde mám od slúžneho. Toto že mi zhabe. Na moju otázku, čo mám robiť, pokrčil plecami. Vtedy som sa začal i ja oháňať, že je to notárova vina, on má vedieť, čo sa môže a nemôže, veď som len včera bol na Myjave u slúžneho, bol by som si vykonal riadnu legitimáciu. Prečo mám mať nepríjemnosti pre nevedomosť notárovu? Vtedy už i pohraničný natiahol inakšiu strunu, nahrešil na notárov, že sú darebáci, vrátil mi notársku legitimáciu a radil mi, aby som išiel do Žiliny ku kapitánovi pohraničnej stráže a tam si vykonal riadnu legitimáciu. V Žiline sme museli presadúvať; zdalo sa mi, že sa neoddá čakať na legitimáciu. Bol práve jarmok, hrúza ľudí. Vtisli sme sa po biede do vozňa a prišli sme na Vrútky, kde stál už rýchlik. Zasa sadnúť a ísť ďalej. Za Martinom vstúpi do oddelenia pán v koženom kabáte, pokloní sa s úsmevom, ako najlepší známy, a opýta sa, že však ver' mám legitimáciu v poriadku. „Pravdaže!“ hovorím a siaham rukou do vrecka, na čo on kývol rukou, že je dobre, a opýtal sa: „A milostivá pani?“ „Moja manželka,“ odpovedal som, na čo s najprívetivejším a najúctivejším: „Alá szolgája!“ odišiel. Vtedy ako by z akéhosi očarovania prebrala sa moja manželka a opýtala sa, kto to bol. „Detektív,“ hovorím jej. Začala obdivovať moju chladnokrvnosť, lebo že sa nazdala, že je to nejaký známy, keď tak prívetive sa prihováral. V takýto čas — reku — je potrebná chladnokrvnosť, lebo keby som bol ukázal čo najmenší strach, už by sme boli v klepci. Došli sme šťastlive do Mošoviec. Ale ako domov? Nahor nebolo radno, pustili sme sa nadol na Hronskú Breznicu — Parkan a tak do Piešťan a domov.

Vojna sa blížila ku koncu, ale ani jedna strana nechcela veriť, že by mal byť koniec. To sa ukazovalo i na dištriktuálnom konvente koncom aug. 1918 v Bratislave. Namiesto umrevšieho dištriktuálneho dozorcu Arpáda Beniczkého vyvolený bol, i našimi slovenskými hlasmi, dr. Zoltán Kéler, ktorý ukazoval trochu citu pre spravedlivosť. Novohradskí, hontianski a iní páni hlasovali na Štefana Ivánku, hontianskeho sen. dozorcu, a keď niekoľko hlasmi prepadli, pod vodcovstvom Okolicsányiho, sen. dozorcu novohradského, napadli voľbu rozličnými fiškálskymi výkrutkami, najmä preto, že niektoré hlasy boly slovensky vystavené. Vtedy stalo sa prvý raz, že pri hlasovaní na generálneho dozorcu, ktoré bolo tiež v tom roku, hlasy otvárajúci výbor neprijal slovenské hlasy a pozdejší gen. konvent uzavrel disciplinárne stíhanie tých, ktorí takéto hlasy poslali, ale na to už nebolo času. Hlasy otvárajúci výbor preddunajského dištriktu slovenské hlasy prijal a vôkol tohoto strhla sa veľká škriepka, či sa má prijať zpráva hlasy otvárajúceho výboru, ktorý vyhlásil za vyvoleného Kélera. Novohradskí páni a ich spoločníci nechceli prijať zprávu a žiadali zrušenie voľby. Do konventu prišlo hodne našich kňazov, a bol to znak času, že robili hluk a reznými poznámkami zavracali pánov. Najmä povstal krik, keď levický advokát dr. Gyapay, ktorý prišiel do konventu v kapitánskej uniforme, opásaný šabľou, pomenoval slovenčinu cudzou rečou (idegen nyelv). Pri mne sedel vtedajší nitriansky seniorálny, teraz dištriktuálny dozorca dr. Ľudovít Šimko; celý rozpálený v tvári, tak že som sa obával o neho, vykríkol: „Aká je to reč? Tu niet cudzej reči!“ Až pána Gyapaya umlčali a keď prišiel k slovu, krotkejšie hovoril. Z našich najpodarenejšie hovoril Samuel Zoch, ktorý vyhodil na oči Novohradčanom, že pri predošlej voľbe dištriktuálneho dozorcu, kde Slováci volili spoločne s nimi Beniczkého, dobré boly i slovenské hlasy, vtedy nikto nepovedal, že slovenské hlasy sa neprijímajú. S maďarskej strany hovoril komárňanský Jánossy, osobný priateľ Kélerov, a levický Bándy. Hádka trvala celé dopoludnie, až muselo prísť na hlasovanie: väčšina prijala

zprávu hlasy otvárajúceho výboru, Kélera vyhlásili za dištriktuálneho dozorcu, proti čomu Okolicsányi oznámil apelátu na gen. konvent. Biskup Baltík jednako chcel Kélera inštalovať, ale Kéler nechcel, lebo že on vidí v inštalovaní niečo rituálneho, náboženského, a čo — vraj — potom, ak by generálny konvent voľbu zrušil? Ale keď gen. konvent zasadol a voľbu potvrdil a či apelátu odmrštil, už nebolo času na inštalovanie dozorcu doterajšieho dištriktu preddunajského. Udalosťami 28-eho a 30-eho októbra prestala jednota doterajšieho územia uhorského. Utvorila sa Československá republika, ku ktorej sa Slovensko pripojilo. A keďže správa ev. cirkvi je štátno-teritoriálna, všetky na Slovensku ostavšie sbory utvorily nové dištrikty a pri maďarskom dištrikte ostaly len dva celé zadunajské senioráty: mošonský a bielo-komárňanský, z novohradského 18 dolných sborov, z hontianskeho 2 sbory, spolu 38 sborov, ktoré dosiaľ tvoria osobitný preddunajský dištrikt, hoci polovica sborov je za Dunajom. V tomto okyptenom dištrikte Kélera inštalovali za dozorcu. Baltík bol biskupom, ale nie dlho, lebo už v máji 1919 ako 83-ročný starec umrel.

Až som sa čudoval, ako sa na poslednom dištriktuálnom konvente r. 1918 bola rozihrala slovenská žabia krv; bol to už závan nových časov. Hoci sa ešte bojovalo, už sa tušilo, aký bude koniec vojny. Cisár Karol, korunovaný kráľ uhorský, vyjednával pod rukou s nepriateľmi, ale oni neverili, že by sa mohol vymaniť z násilných ramien nemeckého Vilhelma. Práve tak darmo sľuboval, že sa dá korunovať za českého kráľa. Dostal odpoveď od poslanca Staněka: „Už je pozde.“ Pravda, hovoriť o takýchto veciach sa nesmelo a v Bratislave ani nemal kto, lebo Ivanku poslali do Debrecína, azda na maďarský kurz, Cablk bol vo Viedni, dozeral na zabíjanie bravov a na hotovenie klobás a viršlí z nich. Iní boli rezervovanejší, lebo, vyznám, všetci sme čakali, že na konci vojny vykonajú na nás nespoľahlivých svoju pomstu. Že sa to nestalo, môžeme ďakovať tomu, že udalosti šly chytro jedna za druhou a aj sami mocní obzerali sa na zadné kolesá.

Koncom septembra 1918 bol gen. konvent v Pešti, tiež posledný podľa doterajšieho spôsobu, ale páni to uznať ešte nechceli. Inštalovali gen. dozorcu — myslím — baróna Sólymossyho. Uzavreli disciplinárne stíhať tých, ktorí poslali slovenské hlasy; doplnili gen. presbyterium, aby súdilo v treťom, poslednom stupni nad Hlaváčom, i zasadalo a, vyjmúc Baltíka a Kélera, všetci ostatní sudcovia hlasovali za úplné odstránenie Hlaváča z úradu kňazského. Biskup Baltik mi to oznámil a podľa predbežného dohovoru volal ma do Pešti. Prišiel som ta, myslím, 1. októbra, vyhľadal som ho v hoteli Pannonia a tam sme sa radili, čo ďalej. V rozhovore spomenul som, že Hlaváčovi neostáva inšie, ako hlásiť sa niekam do Čiech. Chudák Baltík nervózne mi vpadol do reči: „Pán brat, Čechy nespomínajte, lebo i steny majú dionyzovské uši; povedzte, že do Viedne!“ Radil mi, aby som išiel k dr. Kélerovi. Rozlúčili sme sa a viac sme sa nevideli. Mal svoje chyby, ako každý človek, ale celkom pravdive mi bol písal pred niekoľkymi rokmi, že on ešte i myslí srdcom. Ľutujem, že som mu niekedy ublížil. Jeho vinou bolo, že nebol bojovníkom, ktorý by bol mal smelosť bojovať proti všetkým za všetkých, nemal smelosti Hurbanovej, ale tej nemal ani Leška a aby som spomenul i niekoho z mladších, ani Janoška. Jeho nešťastie bolo, že nežil skôr alebo pozdejšie, ale práve v tých najosudnejších rokoch. Keď mi, dokiaľ som ho osobne nepoznal, nahovorili o ňom niečo zlého, vzal som si „Pamäti revúckeho slov. ev. a. v. gymnázia“, prečítal som si jeho reč, ktorú povedal na gen. konvente r. 1874 na obranu revúckeho gymnázia a ktorú som sám vložil do knihy v plnom znení; po prečítaní bol by som mu ruku bozkal, na všetko som zabudol, všetko som odpustil. Boli tam naši najznamenitejší mužovia a povedali mužné slová, ale ani jeden z nich nepovedal, čo povedal Baltík. Nie div, že po jeho reči jeden z maďarských konventuálov povedal Vil. Paulíny-Tóthovi: „Závidíme vám vašich rečníkov.“ Už som spomenul, ako sa r. 1875 na gen. konvente zastal Laučeka a vtipne zničil celé dôvodenie Czékusovo proti Laučekovi. Konečne ešte jedno svedectvo musím mu vydať, že v čase jeho biskupovania ani

jedného Slováka nevytvorili z kandidácie, ba práve v čase jeho bývania v Ďarmotách vedel on zatočiť novohradským seniorom Frenyom a novohradskí páni ho natoľko ctili, že sa neopovážili doprosta sprotiviť jeho vôli. Jediný prípad bol vytvorenie Lackovo z kandidácie na Ľuboreči, ale iste nestalo sa to vinou Baltíkovou. Práve tak je istá vec, že sa tešil prevratu a čo s tým súviselo, hoci nemohol a nesmel dať na javo toto svoje smýšľanie, a keby Ďarmoty boly pripadly k Slovensku, ako bola reč, bol by sa celým srdcom prinavrátil k nám a bol by býval osožným pri zriaďovaní našej cirkvi. V rodine nebol šťastný, ako som už spomenul. Po prevrate ostal Baltík v Ďarmotách ako biskup okypteného dištriktu preddunajského, nenasledoval svojho kolegu Raffaya, ktorý chcel zachrániť jednotu svojho banského dištriktu, že prišiel nielen do Zvolena, ale i do Turca, odkiaľ si, pravda, odniesol príkru odpoveď, a Zvolen tiež nezachránil. Baltík si pomyslel, že kto zachytáva rukou mlynské koleso, ruku si zláme, ale koleso nezastaví. O jeho posledných dňoch mám hodnoverné zprávy od jeho bývalého biskupského sekretára a nástupcu v kňazskom úrade. Vyžiadal som si ich od neho, lebo kolovaly u nás o Baltíkovej smrti všelijaké zprávy, že umrel následkom urážok, utrpených od boľševikov, ale tieto zprávy sú nepravdivé. Pravda je, že boľševici prišli do Ďarmôt, prišli i k Baltíkovi, menovali ho súdruhom (elvtárs), ale ináč nemal od nich útržiek, ba keď umrel jeden z nich, Baltík ho pochoval a, rozumie sa, ponúkanú štólu neprijal. Sám ich veliteľ prišiel k nemu a poďakoval sa mu. Zaiste veľké udalosti, ktorých bol svedkom, zle účinkovaly na jeho telesné zdravie, obľahol a keď si dal prislúžiť Večeru Pánovu, tíško usnul. Na cintoríne ďarmotskom leží a na pomníku je nápis, pravda, maďarský z I. kn. Kráľovskej 13, 31, že je to hrob muža božieho. Napísal modlitebnú knihu: „Studnice vody živé“, Lutherov a Melanchtonov životopis a preložil „Augšpurské vyznanie“. Neviem s istotou povedať, či Leška prevzal tento preklad do svojho prekladu symbolických kníh a či samostatne preložil; koho by to zaujímalo, nech porovná obe vydania a tak sa presvedčí. Okrem toho s vďakou treba pripomenúť, že opravil spevníkové piesne. Na pr.: v piesni „Hrad přepevný jest Pan Bůh náš“ v druhom verši: „Bůh a Pán všeho“, čo bolo v Zpěvníku premenené tendenčne „Král lidu svého“, opravil zase tak, že vsunul dnu starý text, a práve tak i na iných miestach, nakoľko to bolo možné, opravil v pravovernom smysle. Od neho samého viem, že pieseň č. 604, v ktorej nádej ako by bohyňa nejaká bola vzývaná, na radu Kuzmányho premenil, vlastne doplnil vsunutím mena Ježiš. Dobre by bolo, keby niekto z mladších bratov, porovnávajúc staré vydania „Zpěvníka“ s novšími vydaniami pod dozorom Baltíkovým, vyhľadal všetky opravy Baltíkove.

O smrti Baltíkovej dozvedeli sme sa okružnými cestami, lebo hranice prísne strážili. Janoška, keď sa dozvedel, písal mi, aby som napísal článok do Cirk. listov, lebo v posledných časoch ja som sa s ním viac stýkal. Napísal som, ako mi napovedalo srdce, a tak sa zdá, že som uhádol pravý tón, lebo nikto z našich mi ničoho nevytýkal, ba našli sa ľudia, ktorí mi ďakovali, že som sa odklonil od všeobecnej mienky našincov a neostýchal som sa povedať plnú pravdu. Veľká smieriteľka — smrť — i tu zmiernila všetky protivy a spravedlivý Pán povie nám časom, kto mal pravdu, ale myslím, že ani jedna stránka úplne.

Dr. Kéler, ku ktorému ma bol Baltík poslal, radil, aby si Hlaváč žiadal penziu, ako chorý, keď sami predstavení vyhlásili ho za nepríčetného (list seniora Hodžu biskupovi Scholtzovi). Pokračovanie proti Hlaváčovi i po krutom výroku najvyššieho cirkevného súdu nemohlo sa tak chytro vykonať, ako by si to jeho protivníci boli žiadali, lebo dokočievajúca sa vojna obrátila mysle na vážnejšie veci, ako na poľovačku na jediného človeka, ako to bol nazval dr. Kéler. Ale o tom bude azda reč neskoršie.

Keď som prišiel z Pešti, ktorú som od tých čias nevidel, a iste už neuvidím, našiel som tu nemilý následok vojny — choleru v podobe takzvanej španielky. Z jedného kopaničiarského domu, na samom chotári myjavskom, vymreli všetci ľudia, naraz doviezli k chrámu 6 rakví,

medzi nimi tri veľké: otec (Daniel Klbečka), dcéra, zať; na druhý deň bolo v chráme 5 rakví; v susednom dome vymrely všetky dietky, rodičia ostali. Ďalej sa to nešírilo, len kde-tu stal sa prípad, že niekto ochorel, azda i umrel; nemám po ruke matriku zomrelých.

Koncom mesiaca októbra šiel som do obecného domu, aby som si pýtal od notára lístok na mletie obilia, lebo cez vojnu nikto nesmel mleť bez dovolenia. Notár sa ma pýtal, načo mi je lístok, veď onedlho on si príde ku mne pýtať dovolenie. Pozrel som na neho, že ma azda podchytáva, ale hneď sa začal vypytovať, či naši ľudia rozumejú česky. Ako by — hovorím — nerozumeli, keď piesne i modlitby, i Písmo sväté majú v českej reči! Ale on že by nemohol česky úradovať. To ani — reku — nebude treba, lebo sa bude úradovať slovensky. Z tohoto som videl, že páni už pokladajú svoju vec za stratenú. Čítali sme 14 bodov Wilsonových o práve malých národov, i to, že posledný rakúsko-uhorský minister zahraničia gróf Julius Andrássy ich prijal. I to sme vedeli, že po kapitulácii Bulharska a Turecka pozícia ústredných mocností je otrasená. V uhorskom sneme náš junácky Juriga prečítal osvedčenie, v ktorom zreteľne oznámil odtrhnutie sa Slovenska od Uhorska. Dostali sme i pozvanie do Martina na 30-ty október, ale odchádzať vtedy z Krajného na takú ďalekú cestu nebolo možné. Ľahšie bolo tým, ktorí boli blízko železnice. Ale ja som mal do Nového Mesta i do Vŕbového v nepokojných časoch ťažkú cestu a, úplnú pravdu povediac, netušil som, že by to mal byť koniec jedného a začiatok druhého. Až z osobitného vydania Nár. novín dozvedel som sa, že nastaly nové časy, že Slováci hlásia sa k svojmu právu a nechcú byť nijakým odhodkom. Zároveň prišla zvesť o 28. októbri v Prahe. Už sme mali svetlo, hoci sa vojna ešte neskončila.

IX. Prevrat

Bolo sa začalo písať prievrat, ale sa neujalo. Nechcem sa púšťať do rečovej hádky, dosť toho máme pri „Pravidlách slovenského pravopisu“. O tom len toľko poznamenávam, že hoci si vážim učenosť bratov Čechov, pri ustáľovaní pravidiel, týkajúcich sa slovenskej reči, môže a má povedať posledné slovo Slovák. Smutná vec, že sa z čisto národnorečovej veci urobilo politikum. Platí to pre obe strany. Preto, že Česi píšu tam i, kde my y, sa nepobijeme. Spoločne sme utvorili štát československý, a nie český, ani slovenský, to nám má ukázať priamu cestu, že je tu reč o dvoch rovnocenných národoch, z ktorých jeden hovorí česky a druhý slovensky. Československej reči niet, tak ako niet europskej alebo škandinávskej, hoci sú Europa i Škandinávia zemepisné pojmy. Hlavná vec, že Slovák rozumie Čecha a Čech, ak si dá na tom záležať, Slováka. Tu platia Kollárove slová: Cesty mohou býti rozličné, jenom vůli všickni mějme stejnou. Teraz hovorme si o prevrate a nie o prievratníkoch.

V prvú nedeľu novembrovú 1918 svätili sme pamiatku reformácie. Pred sl. božími podľa obyčaje prišli do kancelárie niektorí starší cirkevníci a rozprávali podivné veci; medziiným, že vojaci s frontu utekajú a že slovenský vojak vyťal zaucho konduktorovi, ktorý na stanici kričal; „Nagyszombat!“ nie „Trnava“ a naľakaný konduktor kričal „Trnava“. Toto je už — rečiem — niečo nového a pre nás potešiteľného, hoci sa to začalo zauchom. Náš Vajanský hovorí, že zaucho v pravom čase na pravom mieste robí divy. Toto zaucho bolo dôkazom prebúdzajúceho sa slovenského povedomia. Cez Trnavu cestovalo tisíce Slovákov, ale máloktorým prišlo na um, že sa nemá kričať Nagyszombat, ale Trnava. Veď pritrpeliví Slováčkovia trpeli popremieňanie mien ich rodných dedín a nepamätám sa, že by v niektorej dedinke boli shodili alebo pošpinili tabuľu, na ktorej bol nápis. Keď sa v obecnom výbore krajnianskom pretriasal návrh stoličného výboru, aby sa meno obce pomaďarčilo, Žid-výborník radil, aby sa obec, ako verná vlasti, pomenovala Koronafalu; ja som na to odpovedal, že mená premieňajú si len takí, ktorí alebo sa hanbia za meno svojich predkov, alebo niečo zlého, nečestného vykonali a tak nechcú, aby ich po mene poznali. My sa nemáme čo hanbiť za meno našej obce. Stalo sa i to, že list, adresovaný do Krajna, zablúdil do rakúskej Krajny. Narádzal som preto, aby sa naša obec volala Nitra-Krajna, a výbor to jednohlasne prijal. Ale stoličným pánom neznelo to dosť vlastenecký, preto nám sami dali meno Nitra-Karaj, čo síce bolo tiež slovenské, lebo pochodí od kraj, alebo krajec, lenže znelo neslovenskejšie, a hlavná vec, páni si vykonali svoje. Na tabuli zjavilo sa meno „Karaj“ a nikomu neprišlo na um tabuľu zrútiť, nápis odstrániť alebo zamazať. Pravdaže, maďarskí páni v takýchto veciach nepoznali žartu a trestali kruto. Teraz po 14. rokoch, čo hlavné mesto Slovenska dostalo meno Bratislava, hovorí sa, píše sa i vo vládou vydávaných alebo aspoň podporovaných deníkoch Pozsony — Presburg, ako by nebolo bývalo prevratu.

Ale vráťme sa k prevratu. So znepokojenou mysľou išiel som do chrámu; neviem, ako som kázal, ale viem, že podľa obyčaje nevynášal som politiku na kazateľňu, lebo tam sa má zvestovať Slovo božie a nie veci ľudské, svetské. Po vyjdení z chrámu dozvedel som sa, že sa niektorí vojaci vrátili s frontu a prvou ich prácou bolo poshadzovať maďarské nápisy ešte i so školy. Pomyslel som si: Ak sa s tým uspokojíte, Boh s vami! Jeden z nich, ktorý pozdejšie pre hriešny čin stal sa samovrahom, vošiel do školy a tam strhol a rozdriapal predpísanú maďarskú hymnu: „Isten áld, meg a magyart.“ Ani za tou mi nebolo ľúto, hoci som o niekoľko dní zachránil v štátnej škole v Dolinách mapu Uhorska, ako historickú pamiatku. Neviem, či je ešte tam, ale veru bolo by dobre zachovať takéto pamiatky, čo len k vôli tomu, aby sme si pripomínali, v čom sme boli a v čom sme dnes, aby sme sa naučili vážiť si slobodu.

My na dolnom konci dediny nevedeli sme, čo sa robí vyše nás. Počuli sme, že s frontu prišlí vojaci zle robia Jakubovi Herzovi, uhladenému, ale ináč prefíkanému Židovi. Pomyslel som si: Tam sú v susedstve žandári, tam je v obecnom dome notár, nech robia poriadok. Nevedel som, že žandári dostali úpravu nemiešať sa do ničoho, tak že veru u Jakuba bolo zle. Nielen že vypili a porozlievali všetok opojný nápoj, ale začali i brať, čo bolo, ba vraj ktorási žena i zpod hlavy chorého Jakuba vankúš vyšklbla. To sme sa, pravda, dozvedeli až na druhý deň, ktorý nám doniesol zvláštne prekvapenie. Ráno okolo 7-mej prišiel na faru notár s celou rodinou a nastrašený prosil ma, aby som ho zachránil. Zadivil som sa, čo sa stalo. A tu som sa dozvedel, že opilí vojaci neskoro v noci prišli od Jakuba do obecného domu, otvorili násilne bránu, požadovali od notára tabak, lebo on mal u seba úradne prideľovaný tabak. Na vine bola jeho žena, lebo chcela mať z toho úžitok, a hľa, slúžilo to na skazu. Notár musel ich povodiť po všetkých izbách i po povale, kde našli väčšie zásoby cukru a petroleja, ktorý porozlievali, tabak a niečo cukru sobrali a odišli. Ľudia hovorili, že by boli notára i bili, ba Cigán-vojak chytil ho za fúzy a tak ho vodil a nútil, aby dal tabak. Ale to iste neviem a nerád som sa na také veci vypytoval. Notár so svojou ženou, deťmi a ešte akýmsi mladým šuhajom z rodiny prišli ako utečenci k nám, kam predtým nechodievali. Bolo to ich záchranné miesto, hoci by sa im ani doma nebolo nič stalo. Hnalo ich zlé svedomie, povedomie toho, ako nakladali s ľuďmi. Veď je pravda, že notár musel na rozkaz vrchností mnoho vecí konať, ktoré boly na ubíjanie ľudu. Vezmime si len voľby poslancov, popisy voličov a p., ale bolo by sa dalo vyhnúť i tu srážkam s obecenstvom, keby nebolo bývalo ctibažnosti vyznačiť sa nahor a lakomstva. A tu musím vydať svedectvo pravde, že Nozdroviczky ako notár konal svoje povinnosti, chránil obecný majetok a nedovolil ani iným, aby sa na obecnom pásli. Sám nebol vydieračom, to konala miesto neho jeho žena, bohužiaľ, krajnianska rodáčka, predošlého notára dcéra. Zakladal si na tom, že je zemän a tak nezemäna, najmä sedliaka, ani nepokladal za človeka. Bol horlivý Maďar, nechcel sa so mnou slovensky shovárať a na slovenský pozdrav mi neodpovedal. Preto sme sa ani neschádzali, iba úradne. Možno síce, že mu zakázali ku mne chodiť; veď sám slúžny Filberger sa mi priznal, že sa neopováži ku mne prísť, lebo strežú na neho, kam chodí.

Keď bolo zle, bola notárovcom fara dobrá, a dosiaľ po rokoch mi srdce sviera, keď si pomyslím na žalostný obraz, ako so strachom a plačom prišla celá rodina do farskej kuchyne. Obecný sluha, Samko Miko, doniesol za nimi dva kufríky, všetok majetok, ktorý si odniesli zo svojho všetkým dobrým naplneného bytu. Poslali ho hľadať voz, ktorý by ich odviezol do Vrbového. Odišiel, ale viac sa nevrátil, iste sa bál o svoju kožu. Moja dobrá, Bohu oddaná manželka prvá sa spamätala, navarila čaju, prikryla stôl, doniesla naň, čo bolo po ruke, a volala nezvaných a na ten čas nebezpečných hostí, aby sa posilnili. Ale na to nebolo času, lebo nás upozornili, že hore nad farou je mnoho nashromaždených ľudí. Vyšiel som k nim a spýtal som sa ich, čo chcú. Povedali mi, že chcú vedieť, či notár neuteká s obecnými peniazmi. Vrátil som sa do fary a povedal mu, čo ľudia chcú. Siahol do vrecka, vytiahol kľúč od železnej pokladnice a oddal mi ho, ale ľudia sa s tým neuspokojili. Čo je vraj z kľúča, ak je pokladnica prázdna, a mali pravdu. Hoci druhý kľúč bol u obecného kasíra, žiadali, aby notár išiel na obecný dom a tam sa dokázalo, či je obecná pokladnica v poriadku. Dobre — hovorím — ale notárovi sa nesmie nič stať. Temer urazene sa ma spýtali, či sú oni zbojníci. Chcú len vedieť, v akom poriadku je obecná pokladnica. Keď som to oznámil notárovi a povedal mu, že i ja idem s ním, hotový bol ísť, len deti plakaly, bály sa o otca, až ich moja manželka upokojila, aby sa nebály, že i ja idem. Divná vec, tá drahá duša nikdy sa nebála o mňa, nemyslela, že by sa pritom i mne mohlo zle prihodiť. Vedela, že kto si koná svoju povinnosť, je pod ochranou božou. Šli sme, vyšli sme hore 28 schodíkmi, ktoré vedú do chrámu, vošli sme medzi ľudí, ktorí sa rozstúpili a za nami šli záhumním, potom dosť hodným priestranstvom cestou medzi potokmi a močaristými lúkami. Na ceste stretli sme

staršiu vdovu, ktorá povedala notárovi: „Však sa im už zídu ten pán farár!“ Iste mnoho počula, čo notár o mne zlého pohovoril. Pred obecným domom spýtala sa akási dievčina, či žije Kristus. Iste bol niečo ľahkomyseľného povedal. Na ďalšie vysvetľovanie nebolo času, lebo shromažďoval sa do obecného domu vždy väčší zástup, tak že sme sa dnu ledva pretisli. Na moju otázku, čo žiadajú od notára, odpovedali, že chcú vedieť, či sú obecné peniaze v obecnej kase. Notár doniesol deník príjmov a výdavkov. Z toho, ako i z iných záznamov zistilo sa, koľko má byť peňazí v pokladnici. Prítomný kasír, Daniš Horák, otvoril pokladnicu, vyňal peniaze a položil na stôl, ku ktorým notár dodal zo svojho stolíka 1000 korún, ktoré bol prijal z arendy obecného majetku. Na moju otázku, kto má čítať peniaze, všetci skríkli: „Pán farár!“ Ja som povedal, že v takomto hluku, medzi toľkými ľuďmi nedám sa na to, a označil som dvoch, medzi nimi istého najväčšieho krikľúňa, aby čítali peniaze. Chytili sa do toho, ale ten krikľavý načítal o 2000 korún viac, ako naozaj bolo. Všetci sa zasmiali. Mne dobre bolo prostred rozbúreného zástupu počuť úprimný smiech, lebo smiechom krotia sa náruživosti. Peňazí našlo sa viac, ako malo byť podľa deníkov. Na moju otázku odpovedal notár, že sú to peniaze, ktoré treba vyplatiť za kravy, zrekvirované pre vojsko. Všetko som poznačil do zápisnice. S pokladnicou sme boli hotoví, peniaze sa odložily. Kasír zamkol železnú skriňu a vzal si jeden kľúč. Na moju otázku, kto má prevziať druhý kľúč, odpovedali všetci: „Pán farár!“ To som už nemohol odoprieť a tak som sa stal kontrolórom obecnej pokladnice. Na štátne matriky sme zabudli. Keď som sa ľudí pýtal, čo majú proti notárovi, začaly sa ženy sťažovať, že dostávaly malú podporu. Žalovaly sa najviac také, ktorým by podľa práva a spravodlivosti nebola patrila, lebo maly dosť majetku, aby mohly vyžiť i s deťmi. Notár odpovedal, že vyplácalo sa podľa nariadenia, a pri poslednej výplate ešte i zvýšilo. Peniaze poslali zpät, lebo predstavení nemali práva ich zadržať. Notár napokon zavolal: „Nech žije slovenčina!“ Ale na shromaždených nemalo to účinku. Pobral som sa i s notárom von. Vyšli sme bez prekážky. Pred obecným domom prosil ma notár, aby som ho odprevadil na hradskú, ktorá bola len niekoľko krokov za potokom, že je tam i slúžny Filberger. Zadivil som sa, ale šiel som. Ako sme tak šli a celý zástup za nami, prišiel naproti žandársky stražmajster z Myjavy a požiadal ma, aby som povedal rychtárovi, aby dal voz na prevezenie chorých a detí do Vrbového. Rychtár Štefan Valášek, celý ustrnutý, nemohol povedať ani slova, ale ani nebolo radno, lebo sa zo zástupu, idúceho za nami, ozývaly hlasy, aby sa nikto neopovážil zapriahať, lebo polámu koňom nohy a kolesá na voze posekajú. V týchto slovách bola vyjadrená úplná nenávisť proti doterajšej správe a nedalo sa nič povedať ani robiť. Vyšli sme na hradskú. Pred žandárskou kasárňou stály tri vozy, dva veľké, naplnené kuframi a debnami, a jeden panský, v ktorom sedely dve alebo tri panie, ale bol tam i veľký zástup ľudu, ku ktorému sa pripojili aj tí, ktorí šli z obecného domu. Okolo vozov stáli žandári a odtískali ľudí. Slúžny dr. Filberger ma prosil, aby som napomenul ľudí, nech sa netisnú k vozom, lebo žandári museli by použiť zbraň a mohla by tiecť krv. Musel som posbierať všetku chladnú myseľ a povedal som pokojným hlasom ľudu: „Všetku žlč, ktorá sa vo vás nasbierala za roky a roky, nemusíte naraz vydať. Len tichšie, prosím vás, aby som sa nemusel za vás hanbiť!“ Ustúpili od vozov a trochu utíchli. Len dve ženy, Uršula K., zlej povesti, a istá Cigánka, dohadovaly sa so slúžnym o podporu. Hádke urobil koniec Martin Konečník z kopaníc, ktorý posmešne sa opýtal: „Ako je to, že vy, naši sluhovia, odchádzate a nepoviete nám ani: s Bohom ostávajte!“ Slúžny odpovedal: „Doteraz sme pravdu mali my (rozumel tým maďarskú vládu), teraz máte vy (slovenský ľud).“ Ja som musel konať kresťanskú povinnosť. Videl som, že i naši žandári sa sberajú. Jeden z nich bol ženatý a jeho žena ležala práve po pôrode. Aby som ju potešil a upokojil, vošiel som a povedal, aby sa nebála, že sa jej nič nestane. Ani sa jej nestalo. Asi o dva týždne prišiel pre ňu otec z Brezna a odviezol ju. Horšie bolo, čo som videl pred kasárňou. Stály tam dve ženské, staršia a mladšia, s dvoma malými deťmi a akýmisi batôžkami. Iste detská bielizeň a vankúše. Prišiel ku mne žandársky strážmajster zo St. Turej a prosil ma, aby som sa zaujal jeho ženy a svokry s deťmi. Sľúbil

som, a keď ma i notár prosil, aby sme sa vrátili na faru, zachytil som obe plačúce ženy a pohli sme sa. Keď som videl, že si nevedia poradiť s deťmi a batôžkami, zavolal som vojačka-suseda: „Martin, poď pomôcť!“ Poslúchol, vzal batôžtek, ale za mostom videl svoju sestru, oddal jej svoje ľahké bremeno a vrátil sa. Vo fare moja láskavá manželka ujala sa opustených. Notárovcom dala na cestu celý chlieb a oni sobrali sa z fary k vozom, ktoré sa už boly pohly od žandárskej kasárne a zastaly naproti fare. Ešte ma notár preboha prosil, aby som ho vyprevadil na hradskú, hoci to bolo iba sto krokov. Vyprevadil som ho až k vozom a rozlúčil som sa s ním.

So slúžnym, notárom, žandármi odišli z Krajného všetci reprezentanti maďarského panstva. Ostal tam posledný Fálda, ale ten nič neznamenal. Obecná vrchnosť sama od seba prestala 5. nov. 1918, nastalo ozajstné „vacuum iuris“ (bezvládie). Iba moje slovo platilo. Ale čo si počať s rozvášneným zástupom, ktorý býval sem a tam po kopaniciach rozptýlený? Vtedy bolo jasné, že i najhoršia vrchnosť je lepšia, ako nijaká, a že vrchnosť je ustanovenie božie. Šiel som k žandárskej kasárni, tam som našiel shromaždených ľudí, povedal som tam prítomným predstaveným, aby našli strážnikov, ktorí by cez noc strážili obecný dom, keď je prázdny. Sľúbili i vykonali, ale čo, keď v noci i strážnici spojili sa s tými, čo prišli odnášať i odniesli obilie, ktoré bolo na povale. Nedivil som sa, lebo mnohí nemali čo jesť, ale hlúpe bolo, že poroznášali i náradie, ktoré pozdejšie museli vrátiť. Takto sa začala sloboda.

X. Po prevrate

Po odchode slúžneho, notára, žandárov prestalo maďarské panstvo a bolo by malo prísť panstvo a či vláda ľudu, lebo sme vedeli, že už i Habsburgom odzvonili. Nikto neľutoval, neplakal za nimi. Vláda ľudu sa volá gréckym menom demokracia, a to slovo od tých čias ustavične sa spomína. Niet na svete veci, ktorú by ľudia nezneužili. Práve tak zneužívajú slobodu, lebo koľko ľudí je na svete, čo poznajú rozdiel medzi slobodou a svevoľou? Človek odpadol od Boha, prameňa života, chcel sa mu rovnať a tak všetko opanovať, upadol do otroctva svevole a stal sa nástrojom svojho a božieho nepriateľa — diabla. Keby niekto chcel tajiť, že by bol akýsi zlý duch, ktorý sa protiví moci a vôli božej, mohol sa presvedčiť o tom v tie časy, keď sa ľudia nazdávali, že nemusia nikoho poslúchať, môžu robiť čo chcú, podľa pravidla: Boha sa nebojím, človeka sa nehanbím. A tu sa už začína ríša diablova. Verných pomocníkov má diabol v alkohole, bez toho by ľudia tak nezdiveli a nestali sa dravými zvermi podľa pohanského porekadla: Homo homini lupus (Človek je človeku vlkom). Ak sloboda znamená svevoľu, tak sme slobodu mali, ale tešili sa jej len naničhodní ľudia, ktorých túžbou bolo: nič nerobiť a dobre žiť.

V Krajnom ostal som sám v celej rozsiahlej obci. Keby Krajné bola malá dedinka, bol by sa dal udržať poriadok, ale dedina roztratená, kopanice na všetkých štyroch stranách sveta, niektoré na pol druhej hodiny cesty-necesty. Nebolo možno, aby jeden človek všade bol, so všetkými sa shováral a presvedčoval ich. Doterajší predstavení neopovážili sa ani hnúť, nie to robiť akési poriadky. Čo starší a poriadnejší občania sa pouťahovali, mladší neboli ešte doma a ktorí boli, boli nahnevaní za všetky utrpené krivdy doma i na bojišti, najmä keď ich domáci trpeli biedu a nedostatok. Ako som pochodil so strážou, ktorú doterajší predstavení postavili do obecného domu, o tom bola reč, ale už ani ja nebol som bezpečný. Na prostred dediny napadli ma traja opilí kopaničiari: Pavel Kahún, Martin Konkuš a Ján Drobný, aby som im vyplatil 1000 korún, ktoré maly ich kopanice uložené v cirkevnej pokladnici. Darmo som im vysvetľoval, že ja nemám pri sebe cirkevných peňazí, lebo je to vec kurátorov, a že oni traja nie sú celé kopanice. Napokon prišiel svadobný sprievod zo Žadovice. Nenašli nikoho na obecnom dome, kde sa stavili k vôli civilnému sobášu, nuž prišli ku mne, aby som ich sosobášil v chráme bez civilného sobáša. Vrátil som sa s nimi do fary. Tí traja a či už len dvaja, lebo tretieho odviedla energická babka Macúška, šli až po faru, ale odtiaľ sa vrátili, lebo sa začali shromažďovať mladí susedia, ktorí by im boli i na chrbát nakládli. Večer prišiel na faru mladý, dobrej mysli človek (Ján Kubiš, ktorý po mojom odchode z Krajného stal sa sektárom) a hovoril mi, že mnohí v dedine sú nahnevaní, že som prijal na faru Maďarky a že sa stroja prísť v noci na faru. Odpovedal som: „Nech len prídu, aspoň uvidím, kto sú tí ľudia, čo by chceli vyhnať z domu úbohé, opustené ženy a deti.“ Upokojil som nastrašené, plačúce ženy, políhali sme si všetci v pokoji a na faru neprišiel nikto. Vedel som dobre, že by sa ma boli hanbili.

Pri týchto veciach musím pripomenúť svoju drahú, bohužiaľ, zosnulú manželku. Videla, že i mne hrozí nebezpečenstvo, najmä keď som išiel do dediny robiť aké-také poriadky, alebo aspoň sa ukázať. Nikdy však, ani najmenším slovíčkom alebo čo len prosebným pohľadom nezdržovala ma, aby som nešiel a nekonal, čo som pokladal za povinnosť. Ani nepomyslela, že by som mohol inak robiť, ako som robil, a ona konala svoju povinnosť, opatrila úbohé vyhnanky či večerou, či nocľahom, najmä čo potrebovaly pre deti. Ráno radily sa jej, kam ísť. Chcely ísť za manželom, žandárskym strážmajstrom do Vrbového, Piešťan, ale ona sa ich spytovala, akí boli k ním ľudia na Starej Turej. Povedaly, že maly dobrých susedov. Radila im, aby sa vrátily, odkiaľ prišly, lebo že kto vie, kde by manžela našly. Poslúchly. Sused,

starý Bórik, zapriahol a odviezol ich na Starú Turú. Vrátiac sa, rozprával, že ich tam dobre prijali; kŕmnika opatril a hneď vrátil jeden sused, sliepky vzala do opatery Kristínka Royová, tiež ako suseda. O niekoľko dní prišla tá istá žandárka k nám. Išla z Piešťan s mužovho pohrebu. Poďakovala sa za záchranu a hovorila, že im nikto ničoho neodcudzil. Práve tak nestalo sa nič ani žandárke v Krajnom, ktorá tam ostala s malým dieťaťom za dva-tri týždne, až prišiel pre ňu jej otec z Brezna.

Tým horšie veci robily sa na obecnom dome. V noci ľudia začali brať, čo sa dalo, v notárovom byte. S povaly poodnášali veľkú zásobu zbožia (niektorí hovorili, že asi sedemdesiat meríc, 30 metr. centov). Pobrali všetku živnosť, bielizeň a šatstvo. Rabovali i takí, čo by boli mali bdieť nad poriadkom. Sobrali i svine. Jednu zaklali a rozdelili si s frontu došlí vojaci. Ešte i do fary poslali z nej výslužku, čo, pravda, moja manželka neprijala. Neprijala ani notárovu morku, ktorú jej ktorási dobroprajná osoba doniesla. Z toho vidno, ako ľudia na veci hľadeli. Notár odišiel a či ušiel, čo ostalo, je ničie a tak si to môže hocikto sobrať. Že poodnášali obilie a čo sa dalo zjesť, to by sa dalo čiastočne ospravedlniť, lebo mnohí nemali čo jesť. Ale hriešne lakomstvo bolo, že práve najzámožnejší brali bielizeň, šatstvo; kravy odviedly si slúžky. Najhlúpejšie bolo, že v noci poodnášali poškodené náradie, ktoré neskoršie, keď prišli českí četníci, museli podonášať.

Zdá sa, že vodcom pustošenia bol mladý zámočník (Ján Sadloň), ktorý chcel otvoriť i železnú obecnú pokladnicu a sobrať obecné peniaze, ale sa mu to nepodarilo. Po nočnej pohuľanke nastal krátky oddych, ale už okolo poludnia ukázali sa jednotliví vojaci z kopaníc a ozbrojení chodili po dedine. Keď bohatého Jakuba vyrabovali, šli k chudobnejším Židom. U Icíka narobili viac kriku ako škody. K Izákovi nešli, tam nebolo čo brať. Stretol som sa s nimi na prostred dediny, privítali ma krikom: „Nech žije československý štát!“ To je, reku, dobre, ale takto nezačínajme! V taký čas darmo hovoriť; boly potrebné skutky, proti násiliu sila. V dedine bolo počuť, že niektorí kopaničiari (najhorší boli „dolinári“) stroja sa prísť do dediny vyrabovať a podpáliť niektoré domy, najmä majetných občanov a bývalých predstavených. Boly to akiste len daromné reči, ale bolo treba niečo robiť, aby sa mysle upokojily a aby sme dokázali, že sa vieme i bez maďarských slúžnovcov a p. spravovať.

Premýšľajúc o tomto, stretol som sa na ceste domov s ďalším susedom Štefanom Predným, ktorý sa práve vrátil s ruského frontu vo vysokej ruskej čiapke. Spytoval sa ma, čo sa to robí. Keď som mu povedal, že niektorí prišlí s frontu robia neporiadky, začali sme sa radiť, ako to prekaziť. Dohodli sme sa zriadiť v obci nočnú stráž, ktorá by zabránila robiť neporiadky. Poveril som ho, aby našiel dvanásť mladých ľudí, ktorí by v noci strážili. Šiesti aby chodili po dedine, šiesti aby boli v žandárskej kasárni. Do stráže označil som i takých, ktorí by sa ľahko pripojili k nezbedníkom. Takto boli ináč zamestnaní a mali sľúbenú i odmenu. Ako nastala noc, ukázalo sa, že je stráž potrebná. Prišli do dediny niektorí kopaničiari, aby robili zle, ale strážnici privolali si na pomoc tých, ktorí boli v kasárni, rozohnali ich a vodcovi, už spomenutému zámočníkovi, toľko sa dostalo bitky, že ho museli domov odniesť. Toto bola jediná bitka za čas prevratu v Krajnom, ale od toho času neopovážil sa nikto prísť do dediny rušiť pokoj, i hrozby prestaly.

Bol som požiadal doterajšiu vrchnosť, aby pozvala v druhý deň, v stredu, všetkých občanov na shromaždenie. I sišiel sa zástup pred faru, ale boly to najviac ženy a deti z dediny. Z kopaníc málo. Pohovorili sme si, zaspievali „Hej, Slováci“. Najhorlivejšie spievali mladí Židia, pravda, aby sa ukázali peknými pred ľudom. Na shromaždenie prišli i vyslanci z Vrbového prosiť, aby sme napomenuli Krajňancov, najmä dolnokopaničiarov, aby nechodili do Vrbového robiť neporiadky, najmä rabovať Židov. Išli sme s nimi do susednej Podkylavy, odkiaľ tiež niektorí zabehúvali do Vrbového alebo na blízky Prašník, kde istého mladého

Podkylavca i zastrelili.

Ukazovala sa potreba čím najskôr zriadiť obec, vyvoliť vrchnosť. Poslali sme poslov po celom chotári, aby sa ľudia shromaždili na štvrtok na deviatu pred obecný dom, ale skorej ešte do chrámu. Chrám sa naplnil. Prišli i Židia. Poďakovali sme sa Pánu Bohu za slobodu a prosili za pokoj. Z chrámu hrnul sa celý zástup pred obecný dom, kde už tiež boli ľudia, ktorí prišli z kopaníc neskoro alebo nechceli ísť do chrámu. Vojna ľudí od všeličoho odučila a všeličomu priučila. Shromaždenému ľudu hovoril som o slobode a ako ju majú ľudia užívať, napomínal som k pokoju a práci. Potom som navrhoval, aby vyvolili 30-členový výbor a predstavených obce. Keď to prijali, prečítal som vopred sostavený soznam výborníkov: všetkých prijali okrem jedného, ktorý býval v obecnom úrade, a vyvolili iného. Za rychtára alebo, ako sa dnes hovorí, starostu, vyvolili Jána Zmeku zo Žadovice, za podrychtára Jána Marka, za pokladníka Štefana Predného, ktorého potvrdili i ako veliteľa obecnej stráže, dokiaľ bude potrebná. Nad horami miesto doterajšieho jágra za polesného Štefana Plesníka zo Žadovice, lebo nechceli mať nad horami pána. Zle si poradili, lebo jednotlivci rúbali slobodne po horách, vozili si drevo domov, ba i do mesta na predaj a až neskoršie sa to prekazilo. Niektorí zašli si i do susedného chotára, ale zle sa im to vyplatilo. Na tomto shromaždení bol i doterajší okresný jáger Fálda, smelý, násilnícky človek. Dostával i výstražné listy, aby odišiel z obce, lebo sa mu zle povodí, ale nešiel, vytrval, a nič sa mu nestalo. Bolo to iste k vôli jeho manželke, ktorá bola rodáčka z Moravy a ako poštárka dobre zachádzala s ľuďmi, mali ju radi. Na shromaždení ľudia ako by neboli videli Fáldu, nikto mu nedal zlého slova. Usnieslo sa ešte, aby noví predstavení složili prísahu v chráme, čo sa i stalo v nasledujúcu nedeľu pri službách božích. Sprisahal som ich k vernosti našej slovenskej vlasti, lebo sa úradne nevedelo, aká bude štátna správa. Vo Francúzsku sa ešte bojovalo, Uhorsko obsadené bolo vojskom, i v Martine radili sa naši, obklopení maďarským vojskom. Prímerie, ak sa nemýlim, bolo uzavreté 11. novembra a od prímeria ku konečnému usporiadaniu alebo takrečenej konsolidácii bol ešte hodný skok.

Keď Podkylavci videli, že v Krajnom je už aký-taký poriadok, požiadali ma, aby som prišiel ta a pomohol vyvoliť vrchnosť, lebo doterajšia necítila sa oprávnenou spravovať obec, hoci starosta Daniel Gálik cez vojnu usiloval sa chrániť občanov od všetkých nerestí, ba pri ktorejsi príležitosti zachránil kováča Frndáka od uväznenia, keď ho zažalovali pre akési nerozmyslené reči, povedané vo mlyne. Ale i on sa bol pozabudol pri voľbách a ako predtým bol hlavným naším človekom pri markovičovských voľbách, keď sa stal rychtárom, nadháňal pánom, a to mu Podkylavci nemohli zabudnúť. Preto shromaždení Podkylavci nechceli pri voľbe o ňom počuť a vyvolili celkom inú vrchnosť.

Takto sme sa aspoň v obciach usporiadali, hoci nové vrchnosti ani v Krajnom, ani na Podkylave nevedely si rady. Dlho otročený ľud nevedel sa sám spravovať. Predstavení čakali príkazy shora, lebo podľa doterajších poriadkov predstavení obcí boli len vykonávateľmi rozkazov slúžnovských, ktorým sa ani jeden predstavený nezoprel, a keby sa bol zoprel, zbavili ho úradu. Z Myjavy ušiel slúžny, aj iní úradníci, sudcovia; pokladník daňového úradu chcel odniesť i peniaze, ale ho zastavili a peniaze musel nechať. Zpomedzi myjavských slovenských advokátov ani jeden sa nechcel chytiť ťažkého slúžnovského úradu, až sme počuli, že poslaný bol dr. Čičátka, Moravan, ale skorej prišli četníci, čím aspoň bezpečnosť osoby a majetku sa zabezpečila. V Krajnom nový pokladník nechcel opatrovať pri sebe obecné peniaze, v obecnom pustom dome neboly bezpečné, doniesol ich do fary, ktorá bola v celej obci jediným domom, kam sa nikto neopovážil prísť robiť nejaké neporiadky. Ja som pristal obecné peniaze opatriť vo fare, ale pod podmienkou, keď bude tam v noci stráž, lebo bolo sa čo obávať, že nejakí zlí ľudia prídu v noci a soberú obecné a s nimi i cirkevné peniaze. O svoje som sa nebál, lebo som ich nemal. Stráž bola vo fare, pokým neprišli četníci.

Zdola, z Vrbového, Piešťan, dochádzaly zvesti, že z Piešťan akési maďarské vojská stroja sa napadnúť Krajné i Myjavu a myjavský predseda národnej rady, Ján Valášek, písal do Krajného, aby sme sa prezvedeli, čo sa robí na dolných stranách. Počuli sme zvesti, že v Chtelnici zavraždili niekoľko nevinných ľudí, považskou dolinou že lietajú pancierové vlaky, v Novom Meste nad Váhom že zastrelili podslúžneho Kubínyiho miesto dr. R. Markoviča, lebo toho sa chceli Židia zbaviť. Tak to šlo so dňa na deň, nebolo istoty a bezpečnosti, pokým na príkaz francúzskeho delegáta maďarské, za židovské peniaze najaté vojská neustúpily za označenú hranicu. Vtedy sa už voľnejšie dýchalo a život prichádzal do svojej koľaje.

Istá vec, že sme na prevrat neboli pripravení. Chýbali vodcovia. Mestá boly zmaďaróncené alebo doprosta zmaďarčené; okrem Martina, Mikuláša, Tisovca, Modry, Myjavy, Brezovej nemaly sme mesta, o ktorom by sme boli mohli povedať, že je naše. Všade inde buntošil maďarský duch, po uliciach i domoch ozývala sa plnozvučná maďarčina, a to či v Trnave, Trenčíne, vo Zvolene, v Bystrici, či v Kubíne, až obzerali sa ľudia za kabátošom, ktorý sa opovážil na ulici, v hostinci, v kaviarni a inde nahlas slovensky hovoriť. Veru, keby to ešte 50 rokov bolo trvalo, neviem, či by nebol mal pravdu Koloman Tisza, že slovenského národa niet. Keby bol prevrat prišiel pred 50. rokmi, bolo by to inak, ale za 50 rokov *ústavnej slobody* (!) dali si naši bývalí páni záležať, aby skmásali slovenskú lipku; proti nám, ako najpoddanejším, oborili sa celou silou a darilo sa, plnily sa slová Jána Kollára:

„A sto jiných krev sú z krvi naší,
ač pak sotva že sme zdědili
jméno jejich, soused částku blahší."

To, že sme boli nepripravení, aby vláda prešla do rúk ľudu, malo pre nás zlé následky. Cítime ich dosiaľ a bojím sa, že pociťovať ich budeme ešte dlho.

Ale vráťme sa k poprevratovým skúsenostiam. Čo do výživy, Krajné s Podkylavou boly dosť dobre zaopatrené, okrem svetla a cukru; to sa dalo vynahradiť. Chlieb chýbal len v niektorých domoch, odkiaľ všetci mužskí boli na vojne a ženy nemohly vyrobiť. Odpomáhalo sa požadovaním zbožia z Myjavy, kde bol obilný sklad, do ktorého vozili i Krajňanci; niektorí dostali, zaopatrili sa, niektorí mali doma známych a priateľov, ktorí sa podelili s nimi. Najhoršie bolo, že mnohí výstupníci, keď nebolo pálenky, čo bola jediná dobrá stránka vojny, začali kaziť obilie pálením pálenky. Keď nemali kotlíkov, ktoré cez vojnu boli sobrali, pálili v hrncoch. Opilcovi je všetko dobré, nech len razí pekelným smradom. Niektorí šli na Moravu a odtiaľ nosili lieh, lebo tamojší liehoví baróni mali ho dosť na skladoch, posielali ho i vojsku, kým vojna trvala; tam mali veselé časy páni dôstojníci pri likéroch, koňakoch, ba i šampanskom, ktoré nikdy nevidelo Champagne — a úbohí vojaci jedli chlieb s pilinami pomiešaný, surové kapustné listy, ba i surové zemiaky. Nie div, že sa potom s takou zúrivosťou hodili na vojenské sklady, kde bolo všetkého dosť, kým oni hladovali. Túto zúrivosť doniesli si i domov a z nej sa dá vysvetliť množstvo výstupov, rabovačky, a jednako musíme si chváliť, že toho nebolo viac.

Do Krajného došlí četníci robili poriadky, ako sa dalo, habali alebo ničili prípravy na pálenie pálenky, prikázali, aby z notárskeho bytu rozchytané náradie bolo prinavrátené, čo sa i stalo. Nasnášali ľudia toho plný dvor žandárskej stanice, tak že četníci nechceli to tam trpieť a upomínali obecnú vrchnosť, aby to niekam popratala. V obecnom dome nebolo ešte bezpečnosti, lebo závory na dverách boly pokazené, nikto tam nebýval a majiteľ (bývalý notár Nozdroviczky) sa nehlásil. Obecný výbor preto uzavrel, aby obecné predstavenstvo predalo na verejnej licitácii z veľkej čiastky poškodené náradie, ako i statok a krm. Tak sa i

stalo. Z utŕžených peňazí povyplácali sa sluhovia a iné trovy, ostatok uložili pre majiteľa. Bola z toho pravota; bývalý notár žaloval obecné predstavenstvo, že bezprávne, samovoľne predalo jeho majetok, ale po vysvetlení, že predstavení boli splnomocnení obecným výborom a že utŕžené peniaze odložili pre majiteľa, ktoré si mohol kedykoľvek vziať, žalobu bývalého notára odmietli a posúdili ho na zaplatenie trov.

Vyvolení predstavení dosť skoro zunovali svoje úrady, najmä pokojamilovný, len o svoje veci sa starajúci Ján Zmeko. Svolali sme obecný výbor, kde predstavení zaďakovali a hneď vyvolili sme iných. Za rychtára Martina Macúcha, za podrychtára mladého, schopného, ale ešte nevyzretého Jána Zemana, za pokladníka doterajšieho podrychtára Jána Mareka, ktorý sa nebál vziať k sebe obecné peniaze, a ja som bol rád, že som sa ich striasol. Noví predstavení neprišli už do chrámu složiť sľub, ale šli na Myjavu k novému slúžnemu a mladý p. podrychtár myslel, že môže zastupovať i notára. Začal písať obecné zápisnice, ale dlho to netrvalo. Pri prvej návšteve slúžneho Čičátku sa ukázalo, že takto to ísť nemôže. Poslali do Krajného za notára starého pracovitého a usilovného človeka, ale opilca, ktorý ani seba nevedel spravovať. A v Krajnom by bola bývala potrebná silná ruka.

Pomaly sa začaly ustáľovať nielen obecné, okresné, ale i štátne pomery. Československý štát vyhlásili za republiku, ktorej hlavou — prezidentom — stal sa toho najzaslúžilejší, profesor dr. T. G. Masaryk. Hneď sa ľahšie dýchalo, hoci bolo poznať, že nastáva nový svet, na ktorý nám starým ťažko bude privykať, lebo sme sa starali, či bude i lepší. Tu hneď spomeniem svoj pozdejší rozhovor s Andrejom Hlinkom, s ktorým som bol známy a ctil som si jeho nepoddajné národné presvedčenie. Sišli sme sa náhodou na železnici. Ja som išiel z Bratislavy, on prisadol v Trnave. Šiel zo zasadnutia Spolku sv. Vojtecha. Pýtal sa ma, ako sa cítim. Odpovedal som: „Dobre, nikto nezazerá na mňa, že slovensky hovorím alebo si lístok slovensky pýtam, a môjmu ľudu slovenskému nikto nenadáva do hoviad a buta tótov.“ Odpovedal, že sú to priskromné požiadavky, a či už myslím len na Simeonské: Prepusť, Pane, sluhu svojho! To, reku, nie; dokiaľ vládzem, budem pracovať, ale vážim si, čo sme dosiahli. Koľko ráz rozmýšľam, kto mal pravdu, Hlinka, či ja? Myslím, že obaja, každý v svojom spôsobe. Hlinka v tom, že slobodné užívanie niektorej reči je ešte nie dostatočné, aby niektorý národ bol naozaj slobodný. Ja zasa myslel som na doterajší stav, na premenu, ktorá sa stala s nami, a ďakoval som Bohu, že nás vyslobodil z duchovného otroctva. Keď som sa trochu rozhľadel po novom svete, videl som, že je iste nie tak, ako som si predstavoval, ale keď sa mi niečo nepozdáva, pomyslím si, v akom stave sme boli, a uspokojím sa, že sa to všetko pomaly vyrovná, pravda, tak, že nové, už v slobode vyrastlé pokolenie bude vedieť chrániť seba i celý národ a štát, ako sa to i ukazuje.

Môj doterajší pomer k cirkevníkom sa nepremenil. Začali síce niektorí buntošiť, že keď je sloboda, načo dávať z obecnej hory toľko dreva farárovi, ako sa dosiaľ dávalo, ale slúžny dr. Čičátka, na ktorého sa obrátili, keď vyšetril, v čom je vec, buntošníkov dokonale zavrátil, i umĺkli. V najbližšom konvente spomenul som, čo si dovolili dvaja dolinári proti mne, keď požadovali odo mňa školské peniaze, a žiadal som, aby si dolinársky okres vyvolil kurátora, ktorý by tieto peniaze (okolo 1000 korún) opatroval, a keď sa to stane, aby sa im peniaze z cirkevnej pokladnice vyplatily, čo sa i stalo. Vianočné sviatky sme strávili v pokojnej radosti. Ľud sa hrnul do chrámu, najmä s frontu prišlí vojaci, poďakovať za šťastný návrat.

V januári 1919 dostal som uvedomenie, že sa máme sísť na cirkevnú poradu do Žiliny, kam sa bola presťahovala zo Skalice dočasná slovenská vláda na čele s ministrom dr. Šrobárom, vraj „s plnou mocou pre Slovensko“. Sišlo sa nás tam asi sedemdesiat a vo veľkej sieni reálky začali sme rokovať o budúcom usporiadaní cirkvi, vlastne o dočasných, prechodných poriadkoch, lebo všetci sme boli presvedčení, že na doterajšom zriadení cirkvi nebude sa nič

meniť, najviac ak bude treba odstrániť rozličné výhonky a výrastky, pochodiace zo spolitizovania a či zo zosvetáčenia cirkvi. Predpoludním predsedal na porade minister Šrobár; uistil nás, že štátna moc nemá úmyslu obmedzovať doterajšie cirkevné práva, ani odoprieť materiálnu pomoc, ktorú dosiaľ dával uhorský štát. Myslel najmä na kňazskú kongruu a doplnky učiteľských platov. Po jeho odchode predsedal Janoška s Vanovičom. Samuel Zoch, modranský farár a novou vládou vymenovaný bratislavský župan, podal svoje návrhy, ktoré sa maly predostrieť vláde, aké kroky by ona mala urobiť, aby ev. cirkev v novom štáte, v nových pomeroch mohla užívať svoje práva. O tom, či bolo treba ponúknuť vláde, aby na čas zrušila samosprávu, dá sa hovoriť i za i proti, ale či sme mohli ponechať pri moci takých ľudí, ako bol senior Terray, sen. dozorca Kubínyi Géza v Gemeri, senior Händl a sen. dozorca Ivánka v Honte a i., aby i naďalej dusili a terorizovali naše slovenské cirkve? A veď kde stáli na čele dobrí, slušní ľudia, ostali bez ohľadu na to, či boli Maďari, či Nemci, ale stratili úrady všetci seniorálni predstavení, i naši Slováci či v Nitre, či v Turci a p. My ako jednotlivci nemali sme práva nikoho pozbaviť úradu. Boli by sme museli spraviť vzbury v jednotlivých cirkevných sboroch, aby vypovedaly poslušnosť svojim doterajším predstaveným, a to by bolo bývalo horšie zlo, ako keď sme požiadali vládu nového štátu, aby pri zmenených politických pomeroch odstránila štátu nebezpečných ľudí z vplyvných miest, v ktorých sa i tak len terorom udržovali. Pravda, na čas zrušily sa i sen. a dištr. konventy a začaly sa takzv. „rady“, a to seniorálne, dištriktuálne a generálne. Miestne konventy ostaly, tak ako boly. Ohľadom dištriktov poznamenávam, že územie Slovenska podelilo sa medzi tri dištrikty: preddunajský, banský a potiský. Bola to zvláštna náhoda, že ani jeden vtedajší biskup, ba ani dištr. dozorca nebol na slovenskom území. Preddunajský (dr. Baltík) bol v Ďarmotách, banský (dr. Raffay) v Budapešti, potiský (H. Geduly) v Nireďháze. Keď však naša ev. aug. v. cirkev je teritoriálnou, t. j. ohraničenou št. hranicami, nebol by býval možný úradný styk medzi sbormi na slovenskom a predstavenými na maďarskom území. Alebo ako v Novohrade väčšina sborov (30) je na slovenskom, menšia časť (18) je na maďarskom území — tu nebola možná spoločná správa. Všetko smerovalo k tomu: akoukoľvek cestou sa oddeliť. Keď sme, pretrhnúc poradu, šli obedovať na železničnú stanicu, cestou hovoril mi Janoška: „Zdá sa mi, že robíme horšie ako cisársky patent (z r. 1859).“ Odpovedal som: „Mimoriadne časy vyžadujú mimoriadne poriadky. A konečne, čo my robíme, ani porovnať sa nedá s tými nezákonitosťami, ktoré sa popáchaly proti nám.“ O návrhoch, ktoré sa maly podať vláde, referoval dr. Ján Vanovič, ktorý sa nezdržal, aby nevsunul bod, podľa ktorého všetky súdobné výroky majú ostať v platnosti. Ako by legalizoval všetky proti našim predným mužom: Št. Daxnerovi, Pavlovi Mudroňovi, Leškovi, Fajnorovi, Čobrdovi a iným vynesené výroky. Dalo sa vycítiť, že ostrie namerené bolo proti Hlaváčovi, ktorého práve gen. konzistorium pozbavilo i úradu i kňazského charakteru. Aby som na túto na všetky strany nemilú vec niečo povedal, poznamenávam, že ako sa vojaci s frontu do Mošoviec vrátili, žiadali cirkevné presbyterium, aby Hlaváča dosadilo zpät do všetkých kňazských práv. I stalo sa tak. Presbyterium vyzvalo a či požiadalo Hlaváča, aby zaujal svoj úrad, čo on i vykonal pri súhlase všetkých dobresmýšľajúcich cirkevnikov. Vanovič, ako jurista, pokladal vec Hlaváčovu za skončenú tak, aby alebo odišiel z fary, alebo aby ho násilne odstránili. Ale Mošovčania boli inej mienky. To, čo sa robilo proti Hlaváčovi, pokladali za bezprávie a povolili len toľko, aby sa pravota Hlaváčova obnovila, čo sa pozdejšie i stalo. Hlaváča sen. konzistorium oravské odsúdilo na peňažitú pokutu, ináč v úrade ostal. O ďalšom nechcem tu hovoriť.

Na základe predostretia žilinskej porady minister Šrobár suspendoval všetkých sen. predstavených a podľa návrhu vládou vymenovaného cirkevného referenta Jána Šimkovica, seniora liptovského, vymenoval gen. cirkevnú radu, ktorá mala vyvoliť námestných biskupov, dištrikt. dozorcov i sen. predstavených, ďalej sen. a dištrikt. rady. Stav tento mal trvať do

toho času, až sa síde synoda a na základe ňou donesených zákonov cirkevné sbory vyvolia seniorálnych a dištrikt. predstavených, svolané budú na sen. a dištrikt. konventy a p. Toto bolo to tak často omáľané narušenie cirkevnej samosprávy, ktorá ináč v posledných 50. rokoch bola len na papieri, lebo niektorí ľudia diktovali v cirkvi svoju vôľu. Gen. rada, vymenovaná rovným počtom z duchovného i svetského stavu a dvoch učiteľov, sišla sa počiatkom apríla 1919 v Bratislave, v župnom dome, kam nám umožnil prístup Samuel Zoch, ako bratislavský župan. Poradu otvoril referent Ján Šimkovic. Prvé bolo, že sme uzavreli, aby boly dva dištrikty: východný a západný. Ďalej vyvolili sme biskupských administrátorov. Do vých. dištriktu Juraja Janošku, do západného Samuela Zocha, za nám. dozorcu Jána Ružiaka a dr. Milana Ivanku, do seniorátov nám. seniorov a dozorcov. Odstránili sme záškodníkov a ponechali sme ľudí slušných, spravedlivých. Ostali seniori v bratislavskom mestskom (Schmidt), v nitrianskom (Sekerka), v trenčianskom (Cyril Bodický), v turčianskom (Škrovina), v oravskom (Novák), v liptovskom (Šimkovic), v spišskom (Kübecher), v abanovozemplínskom (Margócsy), v tekovskom (Bándy). Novovyvolení boli: v hontianskom (Bujna), v novohradskom (Laciak), vo zvolenskom (Slávik), v malohontskom (Kolbenhayer), v gemerskom (Hoznek), v podtatranskom (Kallát), v bratislavskom župnom (Jurkovič), v šarišskom (Slabej). Poznamenávam, že po synode, keď cirkev. sbory volily seniorov, všade temer vyvolili tých istých, ktorých gen. rada bola vymenovala. Vidno, že pri vymenovaní hľadelo sa na súcosť. Len jedného nevyvolili, lebo nechcel. Vyvolily sa i dištr. rady, ktoré maly voliť sen. rady, a tak postupne ustanovila sa dočasná správa, ale, ako už rečeno, jednotlivé sbory ponechaly si všetky doterajšie práva. V gen. rade bola porada i o tom, ako zriadiť vyučovanie budúcich kňazov, a tu hneď prijala sa mienka, že sú zbytočné dve bohoslovecké školy. Ostane len jedna, v Bratislave, s vyučovacou rečou slovenskou, lebo maďarské a nemecké cirk. sbory boly temer v mizivej menšine. Ale hneď bola i o tom reč, že sa vyhovie spravedlivým požiadavkám neslovenských cirk. sborov, aby sa i pre ne vychovávali budúci kňazi. Poznamenávam, že som sa začal zaoberať myšlienkou stať sa teol. profesorom, lebo som videl, že ako starec nebudem vládať slúžiť v takom veľkom, obťažnom sbore, ako je krajniansky, kdežto cítil som u seba dostatok duchovných síl pomáhaním pri výchove budúcich kňazov poslúžiť cirkvi i národu. Boli síce i takí bratia, ktorí by si boli želali, aby som ja bol biskup. administrátorom, ale to sa, chvála Pánu Bohu, nestalo, lebo v tých časoch nebol by som mohol konať, čo sa vtedy konať malo, ako vôbec nikdy som necítil pri sebe schopností administrovať také složité teleso, ako je dištrikt. Veď naši biskupi ani nie sú vlastne biskupmi v pravom smysle slova, ale, ako som ich bol v jednom rozhovore s nebohým biskupom Zelenkom označil: dištriktuálnymi kancelármi (kerületi irodafőnök). Niečo sa síce polepšilo, ale jednako naši biskupi majú málo času byť hlavnými duchovnými pastiermi a skutočnými episkopmi, t. j. dohliadačmi na vnútorný život sborov i jednotlivcov, najmä kňazov.

Prostred augusta 1919 dostal som od biskupského administrátora Samuela Zocha pozvanie do Modry na poradu, ako sostaviť profesorský sbor teologický, ktorého som mal byť i ja údom. Tu mi prišlo na um, ako opustiť krajniansky sbor, kde som už temer švrť storočia účinkoval. V najbližšiu nedeľu svolal som konvent, ako obyčajne, do chrámu. Temer všetci na službách božích prítomní, mužovia i ženy, ba i mládenci a panny, ostali; bolo tam niekoľko sto ľudí. Oznámil som im, že mám povolanie za teologického profesora do Bratislavy, kde by som i ďalej slúžil cirkvi božej, pravda, nielen jednému sboru, ako dosiaľ, ale celej našej ev. a. v. cirkvi na Slovensku: či ma prepustia? Stal sa hluk v chráme, so všetkých strán ozývaly sa hlasy: nie, nie! Aby som len ostal. Hovorím: „Dobre, ostanem, ale pod dvoma podmienkami. Prestanú škriepky s filiálcami pre drevo, ktoré má dávať matkocirkev Krajné, a prijmete miesto Zpěvníka Kancionál.“ Prijatie pravoverného Kancionála miesto rozumkárskeho Zpěvníka pokladal som za vec svedomia. Ja som, pravda, od počiatku, ako som prišiel do

Krajného, dával spievať len piesne, prevzaté z Kancionála, ale čo, keď i tam boly opravy naľavo, t. j. popremieňané práve tie miesta a výrazy, z ktorých sa najzrejmejšie zračí čistá kresť. viera, a potom zpomedzi 840 piesní v Zpěvníku ostalo niečo vyše 200, ktoré sa môžu spievať, ostatné vypadnú pod trochu redšou riečicou. Keď som sa návštevami po domoch presvedčil, že temer v každom dome majú Kancionál a že kde doma ešte spievajú, z Kancionála spievajú, zriedka zo Zpěvníka, začal som rozširovať Kancionále a čo ochotnejší vďačne ich kupovali, tak že za niekoľko rokov predal som blízo 1000 Kancionálov. Potom začal som uvádzať Kancionál do služieb božích 4, 6, 8, 12 ráz do roka, postupne každú druhú a konečne každú nedeľu. Uznávam, že som chybil, keď som užíval Kancionál samovoľne, bez predbežného opýtania sa cirkevníkov, kým inak robieval som podľa vôle sboru. Keď bola reč o novom bohoslužobnom poriadku, vysvetlil som ho s kazateľne a odbavovali sme služby božie podľa neho. Potom som sa v konvente opýtal shromaždených, ako sa im nový poriadok pozdáva. Odpovedal menom všetkých poddozorca Ján Zmeko: „Nám sa páči, ostatné nech si vybavia pán farár s pánom rechtorom“ — a vec bola skončená. Pravda, uvedenie nového bohoslužobného poriadku nebolo spojené s peňažnou obeťou a naši ľudia radi čím najviac spevu či sborového, či liturgického. Užívať Kancionál znamenalo však pre mnohých peňažné obete. Iste i tu sa ukázalo, že biednejší, chudobnejší kupovali si Kancionále čo i za posledný groš, kým majetní žgrloši reptali, ako by pre niekoľko korún prišli o majetky. Na konvente, o ktorom je reč, niektorí mlčali, veľká väčšina však pristala, aby sa užíval Kancionál, mnohí istotne len preto, aby som neodišiel. Len pri dreve bola hádka, lebo Krajňanci chceli, aby i filie prispievaly niečím, ako to po mojom odchode i dosiahli, lebo filie sa zaviazaly platiť pol druhej siahy dreva. Na ten čas však menovaný hlavný slúžny dr. Čičátka, ktorý bol práve v Krajnom, prinútil obecných predstavených, že prišli do fary a osvedčili, že budú dávať drevo tak, ako dosiaľ. Na tomto základe telegrafoval som do Modry, že na poradu neprídem, profesúru neprijmem. Miesto mňa poverili dočasnou profesúrou Juliusa Bodnára.

Nechcem opisovať, čo sa robilo v novom československom štáte r. 1919, lebo som sa politikou len vtedy zaoberal, keď som musel. Myslel som, že keď máme svoj národný štát, najdú sa ľudia, ktorí sa budú starať, aby všetkým bolo dobre. Bola to azda chyba, že som sa utiahol a nešiel som medzi ľud, alebo že vôbec prestal som verejne účinkovať okrem dopisovania do Národných novín a niekoľko prednášok viac z literárneho než politického odboru. V cirkvi, v obci, nemal som, bohužiaľ, pomocníkov, na ktorých by som sa bol mohol spoľahnúť. Musím doprosta povedať, že učitelia boli len tomu radi, že nemuseli učiť maďarčinu a miesto „Isten áld meg a magyart“ mohli učiť „Hej, Slováci“ — lenže takéto veci ešte nerobia školu školou. Výnimkou bol hrachovišťský učiteľ, Nemec zo Sv. Jura, Steberle, ktorý sobral mladých ľudí, a to i z katolíkov, a nacvičil divadelnú hru i po dva razy. Bola to na Hrachovišti priekopnícka práca, lebo tamejších katolíkov nemal kto národne prebúdzať; kňazi boli alebo zjavní maďaróni alebo ľahostajní, utiahnutí, bojazliví.

Keď som prišiel do Krajného, hrachovišťským farárom bol istý Hegyi, ktorý predplácal si „Nár. hlásnika“, ale nepočul som, že by ho okrem neho niekto z jeho cirkevníkov čítal, a ja som bol v Krajnom príliš zaujatý, aby som bol stačil zaoberať sa i katolíkmi.

Počiatkom šk. roku 1919/20 premenili vrbovskú meštianku na slovenskú, pravda, s učiteľmi z Čiech a Moravy. Na šťastie boli medzi nimi ľudia, ktorí nie zo špekulácie, ale z národného oduševnenia prišli.

Hoci vyučovanie v krajnianskej škole nebolo nejako zvlášť vynikajúce, jednako naučili sa tam žiaci aspoň najelementárnejšie veci. Niektorí z chlapcov boli u mňa mendíkmi, i tam sa niečo chytilo na nich. Na moje a učiteľovo Zatkalíkovo povzbudzovanie sobrali sa niektorí naši šuhajci a dali sa zapísať do meštianskej školy. Medzi nimi bol i jeden už starší, vyučený

krajčír, M. P. Učitelia meštianky zaujali sa ich, učili ich ešte i súkromne, len to schybili, že ich prijali hneď do štvrtého ročníka. Ale mysleli to dobre. S povďačnosťou spomínam správcu meštianky Chlebovského, ktorý bol skutočne dobrý chlebík pre našich šuhajcov, z ktorých niektorí šli do učiteľských ústavov a teraz dvaja sú učiteľmi v Krajnom, tak že nenaplnilo sa na nich slovo: Nie je vzácny prorok v svojej vlasti. Závisí a závisieť bude od nich, aby svojou súcosťou dokázali, že zo Slováka všetko vystane. Ako zvláštnosť pripomínam, že kedykoľvek som sa s menovaným správcom vrbovskej meštianky sišiel, vždy ma žiadal, aby som im čím najviac krajnianskych žiakov poslal, lebo že žiaci z Vrbového a blízkych dedín nie sú takí spôsobní a poddajní, ako Krajňanci a Podkylavci.

Ale i s Krajňanci, najmä s vyslúženými vojakmi, bolo dosť biedy. Koľkí si mysleli, že keď boli dva-tri roky na fronte v cisársko-kráľovskej armáde, v nebezpečenstve života, o hlade, že už všetko vykonali a nová vlasť že im musí nahradiť všetky útrapy beztoho, aby oni čo len prstom pohli. Hneď z jari 1919 prišlo vyzvanie, aby sa mladí ľudia, bývalí vojaci, hlásili za četníkov. Prihlásil sa jediný Martin Lukáč, ktorý vyslúžil si tam statočne dva-tri roky, ale pre chorobu ho prepustili. Doniesol si domov niekoľko tisícok, postavil si domec, oženil sa. A veru by boli mohli ísť aj dvaciati, bez ktorých by sa bola i obec, i rodina zaobišla a bolo by bývalo o toľko nespokojencov menej. Keď vtrhli na Slovensko maďarskí boľševici a bolo treba brániť slovenské územie pred pustošením, darmo sme vyzývali mladých ľudí, aby šli brániť vlasť pred hubiteľmi. Dostali sme odpoveď, že sa oni dosť nabojovali. Veď, reku, áno, bojovali ste, trpeli ste, ale za nespravedlivú vec; teraz máte chrániť svoj domov, svoje rodiny. Hovorili sme hluchým ušiam. Práve tak darmo hovoril i Štefan Svetský z Moravského Lieskového (v Rázusových „Svetoch“ Srdovan). Šli, myslím, dvaja, ostatní ani hnúť.

Keď je reč o boľševikoch, pripomeniem, že sme my v Krajnom o nich len počuli; až po nás neprišli. Ani sme si ich nežiadali, ale prišli až k nám utečenci pred nimi, ktorí sa mali čo obávať, že by páni údovia tretej internacionály neboli s nimi nakladali v rukavičkách, ale by boli i životom vážili. Prvý došiel môj starý priateľ Ján Vansa, predtým farár na Píle v Malohonte, v ten čas už na penzii v B. Bystrici, kde dosiaľ býva jeho pani, naša vzácna spisovateľka Terezia Vansová. Boľševici boli už vyše Zvolena, ba blízko Bystrice, za Badínom. Bystrica bola ohrožená, preto medzi inými i Vansovci odišli. V Žiline sa rozdelili; on pustil sa dolu Považím a cez Piešťany a Vrbové prišiel do Krajného, kde sme ho srdečne prijali; ona so svojou chovanicou Oľgou šla na Moravu, ale si tam veľmi nechválila. Ustarostená o svojho muža, prišla k nám a ja som ju zpolovice žartom, zpolovice s výčitkou prijal slovami: „Či ti to bolo treba? Nemohla si hneď prísť!“ Ale došli aj iní. Došli Maliarikovci z Dol. Strehovej v Novohrade, a to po pansky, na vlastných koňoch. Tí veru mali prečo utekať, lebo bývali na samej hranici a boľševici boli im temer za pätami. I prišli do ich fary a odtiaľ odniesli, čo sa dalo, a čo sa nedalo, pokazili. Došiel a či dobehol i Dežko Dzurányi, môj nástupca na Pondelku, a Ján Finďo z Váľkova, syn Ondreja Finďu, bankového pokladníka v Lučenci. Nasbieralo sa toho, ale bolo dosť miesta i vo fare i v srdci. Moja manželka vedela to všetko opatriť, potešiť a uspokojiť, ba kde bolo treba, i liečiť. Našli sa i v Krajnom i v Podkylave láskavé duše, ktoré prišly a vypomohly, ak by bol býval v čom nedostatok, hoci krajnianska fara — vďaka jej gazdinej — bola vždy dobre zásobená.

Už som spomenul, že jedinou dobrou stránkou vojny bolo, že všetku pálenku akejkoľvek podoby vyviezli na front, aby otravovali ňou vojakov, najmä dôstojníkov. Po prevrate jej tiež nebolo, a jednako minister Šrobár zakázal merať pálenku v hostincoch a krčmách, ak by bola kde. A veru bola, a to na Morave. Povestní špiritusoví baróni židovskí mali hojné zásoby a tie sa maly minúť, aby spravily miesto iným, novým. Neviem, ako sa stalo, že i proti Šrobárovmu zákazu dostal sa do obcí špiritus, ktorý rozdelili pod zámienkou, že je to pre poľných robotníkov, práve v pozdnú jeseň, keď už práce na poli nebolo. Ale stalo sa ešte

horšie. Počiatkom decembra 1919 oznámil mi krajniansky starosta Martin Macúch, že prišlo nariadenie župného úradu, aby obec Krajné odobrala 2500 litrov rumu, rozdelila ho medzi občanov a, rozumie sa, i sobrala od nich cenu a zaplatila už neviem komu. Opýtal sa ma, či musia rum prevziať. Odpovedal som mu: „Nie že nemusíte, ale ani nesmiete!“ Starosta konal verne podľa mojej úpravy.

Dňa 15. decembra t. r. bola v Piešťanoch schôdzka slovenskej národnej a slov. roľníckej strany, kde sa vyjednávalo, aby sa obe strany spojily. Slovenská národná strana bola si vedomá, že väčšinu slovenského národa tvoria roľníci, preto i pred prevratom i po prevrate napomáhala podľa možnosti našich roľníkov, keď i tak mešťania, remeselníci, obchodníci a mestskí robotníci sa odnárodňovali, tak že okrem hŕstky roduvernej inteligencie mohla sa opierať len na roľníkov. Okrem už vypočítaných roduverných miest nebolo ich veľa. Mohli sme my Slováci bezpečne ostať pospolu a po nastávajúcich voľbách všetci vyvolení poslanci a senátori mohli a mali utvoriť spoločný klub a spoločne hojiť rany Slovenska. Lenže už zpočiatku mnohí Slováci začali sa držať osobnej alebo, ako sa to menuje, konjunktúrnej politiky, t. j. hľadeli sa prispôsobňovať, aby im bolo dobre, aby sa uplatnili, dosiahli úrady, hodnosti a pri tom nahabali. Na piešťanskej porade, kde boli temer všetci poprední Slováci, okrem ľudákov a soc. demokratov, ktorí sa už boli osobitne zriadili, ukázala sa centralizujúca myseľ niektorých prítomných; našli sa i takí, čo chceli z pomenovania strany vylúčiť prívlastok „slovenská“, lebo už boli nadviazali sväzky s českou roľníckou stranou. Iste preto, lebo mala peniaze na budúce voľby, a my naivní príslušníci slovenskej národnej strany mysleli sme, že na voľby potrebná je len dôvera voličov bez groša. Nevedeli sme o viazaných listinách, na ktoré bude treba celé vagóny papieru a za ne miliony korún, čím bolo vypovedané i to, že poslancov a senátorov nevolia voličia, ale strany, a tým už vopred odzvonili slobodným voľbám, v ktorých by sa mohla uplatniť mienka voličov. Nadarmo upozorňoval dr. Emil Stodola na špeciálne potreby Slovenska. Tak sa zdalo a nielen zdalo, lebo bolo to tak, že mnohí z prítomných už väzeli v jarme centralizmu a pod heslom československej jednoty zabudli, čo sú, odkiaľ sú. Slovensko bolo zabudnuté, ako je i podnes. Ako historikum pripomeniem tam prítomných, nakoľko mi ešte pamäť siaha. Boli tam: ministri Šrobár, Hodža, župani Okánik a Zoch; Matúš Dula, Vanovič, Stodola, Donoval, Zadina, Ivanka, Medvecký, Ivan Štefánik, Klčovský, ako nevolaný hosť prišiel bol farár Buček, ale toho odtiaľ vypovedali, lebo bol ľudák. Vypovedalo sa spojenie slovenskej národnej a agrárnej strany pod menom: „Slovenská národná a roľnícka strana.“ Pri pozdnom obede sedel som pri ministrovi Šrobárovi a hneď som mu pripomenul krajniansky rum. Celý sa rozpálil a povedal, aby som mu tých, ktorí ten príkaz vydali, oznámil, že ich dá hneď pozatvárať. Dobre by to bolo, myslím si, ukázať taký príklad. Na druhej strane pri mne sedel župan Okánik. Hovoril som mu tiež o tom, ale on mi začal vysvetľovať, že liehovarníci (neviem prečo sa hovorí, že lieh sa varí, keďže sa páli, alebo aspoň vyparuje, a my na Slovensku nemáme liehovary, ale pálenice) sa žalujú, že nemôžu daň platiť, keď sa lieh nemíňa. Aha, reku, už viem, odkiaľ vietor veje! Pošuškávalo sa, že niektorí vplyvní páni v Nitre prostredkovali tento nútený odpredaj a že nie celkom bezzištne. Neviem iste, koho mysleli rozširovatelia povesti pod tými pánmi, jedno však verím, že župan Okánik v tom nebol. Stalo sa to bez jeho vedomia, ako to často býva, že predstavení nevedia, čo sa robí za ich chrbtom.

Keď spomínam Okánika ako župana, pripomeniem i jeho návštevu v Krajnom v lete 1919. Prišiel v nedeľu predpoludním. Celé zástupy Kostolancov, Hrachovišťanov čakali pod krajnianskou školou. My sme boli v chráme, ale sme vyšli na čas. O 12-tej prišiel. Pri slávnostnej bráne na moste vítaly ho panny s kytkou. Ja som ho privítal nakrátko a on zo záhradky pred školou pozdravil svojím prostoduchým, vtipným spôsobom mnoho sto ľudí

počítajúci zástup, a naše ženičky, keď videly pred sebou nie ako predtým ošabličkovaného alebo žandármi stráženého veľkopána, ale svojho úprimného človeka, začaly mu vtipne, žartovne skákať do reči, a on ich ešte povzbudzoval, aby len povedaly, čo myslia, aspoň bude vedieť, o čom má hovoriť. Takto hovoril na veľkom slnečnom úpeku vyše hodiny, až som ho upoteného zaviedol do fary, aby sa preobliekol, ale hneď sa pohli za ním poniektorí dotržníci, ktorí mali svoje žiadosti. On však už vedel spôsob. Vypýtal si kúsok papieru a písal, papier strčil do vrecka, a vec bola odbavená. Ináč sa to nedalo robiť. Pri obede na fare pozdravil som ho ako prvého župana, ktorý ako kosť z kosti našej navštevuje slovenské, roduverné obce, a želal som mu, aby zo županského stolca skoro vypadol, ale nie nadol, nahor, do stolice Metodovej. Tomuto môjmu prípitku všetci prítomní neporozumeli, ale iba jeden z nich, prostý roľník, nehanbil sa opýtať, čo to znamená, čo som povedal. Ostatní mlčali. Pán župan sa pekne poďakoval, ocenil príjemné ovzdušie ev. fár a onedlho naplnilo sa moje želanie. Vypadol zo županského stolca nie síce na biskupský, ktorý je v Nitre hore nad županským, ale na stolec starostu bratislavského, až prišiel na svoje pravé miesto ako kanonik a hlavný farár bratislavský. Má čo obhajovať — bratislavskú katolícku Slovač, ktorá bola veľmi zanedbaná.

Rok 1919 možno pomenovať prípravným rokom pre štátne i pre cirkevné zriadenie. Bolo treba zriadiť štát, muselo sa akosi začať. Začali tí, ktorí ho utvorili, t. j. poprední mužovia v národe; svolali do porady najsúcejších, najspoľahlivejších ľudí z Česka, Moravy, Sliezska, Slovenska, aby robili predbežné poriadky: vyvolili prezidenta a najmä porobili potrebné kroky pre riadne voľby do Národného shromaždenia. Pri poslednom stala sa chyba, že v rýchlosti začali napodobňovať cudzozemsko, najmä Francúzsko, s volebnými listinami, a ešte prevýšili i Francúzov všeobecným, neobmedzeným volebným právom, tak že polovica voličov ani nevedela, v čom je vec, na koho vlastne hlasujú, lebo na liste boly celkom neznáme mená. Volily takrečené strany a nie voličia, ale toto sa môže napraviť, nech len bude dobrá vôľa. I novozriadené cirkevné rady začaly robiť prípravy na zákonodarnú synodu, ktorá sa sišla počiatkom roku v Trenč. Tepliciach.

Rok 1919 stal sa nám smutno pamätným neočakávanou smrťou jedného z našich osloboditeľov, nášho Slováka, francúzskeho generála dr. Milana Štefánika. O rodine Štefánikovej na Košariskách a mojom pomere k nej som sa už zmienil, o pôsobení Milana Štefánika vo vojne mnoho sa písalo, preto ja poznačím len niečo o jeho smrti. 4. mája 1919 vybral sa z Talianska do svojej i ním oslobodenej československej vlasti, tak, ako sa bol sľúbil v Krajnom mojej nebohej manželke, na eropláne. Bohužiaľ, naplnilo sa v skutku jej prorocké slovo, nedošiel. Nevysvetliteľnou nehodou práve nad samým letišťom prišiel o život. Jeho matka, ktorá nás v Bratislave často navštevovala, bola presvedčená, že sa stal obeťou nejakého atentátu. To som jej nijako nemohol vybiť z hlavy. Vtedy ešte komu by bolo prišlo na um odstrániť ho ako nepohodlného a kto by sa bol opovážil?

Akokoľvek sa stalo, stalo sa. Ja hneď na druhý deň dostal som zprávu z Košarísk i vyzvanie od tamojšieho farára, môjho bývalého kaplána, Michala Valáška, aby som pri pohrebnej počestnosti kázal. Chystal som sa na to. Hneď mi prišla na um podobná vec. Ako vodca ľudu izraelského, Mojžiš, doviedol ľud svoj do zeme zasľúbenej, ale sám do nej nevošiel, videl ju len s vrchu, i Štefánik mohol len svrchu vidieť oslobodenú vlasť, do nej nevošiel živý, iba vysoká mohyla na Bradle hlása jeho sebaobetivú lásku, dokiaľ ľudia nezabudnú. Závisieť bude od toho, či sa Štefánikovmu ľudu bude vodiť dobre alebo zle; ak zle, iste zabudnú na jeho obeť a kamenná biela mohyla bude kameňom urážky. Pravda, nepomyslí nikto, že tomu nie je náš Štefánik na vine. A ja, keď som ľutoval a vždy ešte ľutujem smrť tohoto zvláštneho, vynikajúceho človeka, myslím si, že jemu nestala sa krivda; pre neho, pre jeho povesť nemohlo sa stať nič lepšieho; takto stojí pred očami žijúcich i potomstva ako za svoj národ sa

obetovavší hrdina, obtočený slávnou aureolou. Poznal som málo ľudí, ktorí by boli takí príjemní v obcovaní, že pôsobili takým okuzľujúcim dojmom. Hovorili o ňom, že je chorý, že, ako sa hovorí, duša chodí do neho len spávať, a jednako, hoci nebol ani postavou ani výzorom pekný, v čas jeho pobytu v Taliansku mladá markýza z predného talianskeho rodu zamilovala sa do neho a zasnúbila sa s ním. Mali ushovorený i čas sňatku, lebo mala prihotovené sobášne šaty, ktoré po smrti snúbencovej darovala jeho sestrinej dcére a tá sa v nich sobášila. Prišla z Talianska navštíviť hrob a matku snúbencovu. Dojímavé bolo, že matku oslovila slovensky: „Mamička, ľúbiš Žulietu?“ Istá vec, smrť Štefánikova veľmi poškodila nášmu národu i celému štátu; možno, že by sa bolo vyhlo mnohému zlému, do ktorého sme prišli, hoci málo zdolie jeden-dvaja proti mnohým. Ani sám pán prezident T. G. Masaryk pri všetkej svojej príslovečnej statočnosti a politickom bystrozraku nevládze zamedziť mnoho takých vecí, o ktorých sám vie, že sú zlé.

Bol som svedkom smútočnej manifestácie nášho ľudu pri pohrebe Štefánikovom. Kázal som na Brezovej i na Košariskách, vonku, pred tisícimi prítomnými evanjelikmi, katolíkmi; videl som hlboký žiaľ mladých i starých, na dôkaz, že Slováci pochovávali jedného zo svojich najpodarenejších synov. Poznačím tu jednu epizodku. Po kázni na Košariskách vošiel som do fary a prišli ta za mnou vtedajší predseda Národného shromaždenia Tomášek a podpredseda Udržal. Keď sme sa oboznámili, povedal som, že by nebohý Milan sotva bol privolil na taký hrob na vrchu, bol by radšej odpočíval dolu v cintoríne pri svojom apenkovi. Na to mi Tomášek odpovedal: „Keď slúžil cez celý život svojmu národu, nech mu slúži i po smrti!“ Z Brezovej na Košariská šlo všetko pešo. Kdeže by sa pre toľké zástupy čo len z inteligencie bolo našlo povozov! Len ja som si zrekviroval jeden. Ku mne prisadol Janoška; odrazu vstane a hovorí mi: „Pozri, aká to krása!“ Nevedel som, čo myslí, pozrel som, a pred nami ako velikánska, bielym kvietím posiata lúka, také boly stá, ba tisíce našich žien a diev v bielych čepcoch, ručníkoch a rukávcoch. Mne to, pravda, nebolo nič divného, vídaval som to, čo i v menšej miere, v Krajnom každú nedeľu, ale on toho v Orave a Liptove nevídal.

Prichádzam k opisovaniu 1920-ho, pre náš štat i pre cirkev, ale i pre mňa osobne takého pamätného roku. Veru by sa mi na Nový rok nebolo snívalo, kde budem svätiť Sylvestra. Neviem, či na Nový rok a či na Tri krále prišiel pred službami božími jeden zo zámožnejších, ale vždy s niečím nespokojných cirkevníkov a žiadal ma, aby som zpät uviedol Zpěvník, lebo mnohí nemajú Kancionál a tak v kostole spievať nemôžu. Povedal som mu príčiny, pre ktoré som začal užívať Kancionál, poukázal som na vnútorné nedostatky Zpěvníka, ale že ak chce, nech túto vec prednesie na výročnom cirkevnom konvente, tam nech sa o tom rokuje a rozhoduje, hoci práve minulého roku v auguste uzavrel konvent, aby sa užíval Kancionál. Pravda, bol v tom i fígeľ. Myslel si tento cirkevník a jeho spoločníci, že už i tak neodídem, keď som vlani neodišiel, a tak bez obavy môžu vykonať čokoľvek proti mojej vôli. Výročný konvent účtový býval 2. februára na sviatok Očisťovania Panny Márie po službách božích v chráme. I teraz bolo v chráme niekoľko sto ľudí a ja som ich tak priučil, aby i ženy, ba i mladí obojeho pohlavia ostali i na konvente. Prečítaly a prijaly sa sborové účty. Potom vstal spomenutý cirkevník M. Č. z Vápeniek a celkom slušne predniesol, aby sa Zpěvník znova užíval. Vstal i druhý, želal si to isté a poznamenal, že oni ma i teraz tak radi majú, ako ma pred 20. rokmi volili, ale aby som v tom jednom povolil, lebo mnohí nemajú Kancionál a tak v kostole nemôžu spievať. Ja som vysvetlil, prečo sme začali užívať Kancionál. Neposlúchli, až prišlo na hlasovanie; priatelia Kancionála dali sa zastrašiť, lebo M. Č. pred konventom chodil po domoch a vyhrážal sa. Časy boly i tak nepokojné, mysle pobúrené. Veľká väčšina prítomných osvedčila sa za Zpěvník a aby v chráme nebol nepokoj, užíval sa Zpěvník znova. Pravda, vždy sa spievaly piesne, prevzaté z Kancionála. Pre mňa to bola veľká rana, veľké sklamanie, že temer štvrťstoročia kázal som nadarmo čisté Slovo božie a podľa možnosti

usiloval som sa i životom ukazovať, aké má byť obcovanie podľa Slova božieho. Nenašiel som porozumenie a od tých čias stal sa mi i chrám boží ťažkým bremenom. Konal som úradné povinnosti nasilu a umienil som si hľadať príležitosť, aby som mohol odísť. Nevedel som ešte ako, ale Pán ukázal mi cestu.

Počiatkom r. 1920 bol popis voličov na základe nového volebného zákona. Popísať bolo treba všetkých vyše 21-ročných bez akéhokoľvek obmedzenia. Mal som vykonať popis v krajnianskom chotári, a to za niekoľko dní. Sobral som starého notára a učiteľov, lebo bolo treba urobiť viac odpisov. Dal som zavolať prísažných a vôbec ľudí, ktorí poznali tú časť chotára, kde sa popisovalo. Diktoval som podľa domových čísel a tak za niekoľko dní sme prácu skončili. Ale bolo treba i povedať ľuďom, čo majú robiť pri voľbe; rečnil som na shromaždení ľudu v Krajnom, kde mi pomáhali aj iní, v Podkylave, kde pomáhal učiteľ z vrbovskej meštiansky, Čech, v Hrachovišti a v Kostolnom s nebohým bratom Drobným. Tam sa už zjavne ukázali soc. demokrati a či vlastne komunisti. Predsedal som na Myjave okresnej porade slovenskej národnej a roľníckej strany, vôbec čo som mohol, konal som, aby náš ľud voľbami neškodil sám sebe. Prišiel pred voľbami na Myjavu i minister Šrobár s dr. Ivankom. Hoci bol fujak, shromaždilo sa pred mestský dom na stá ľudu a vydržali až do konca. S toho istého balkóna, s ktorého rečnievali pred voľbami vládni kandidáti maďarskí, rečnili sme i my. Nakrátko predstavil som rečníkov, ministra Šrobára, dr. Ivanku, Juliusa Bodnára. Trvalo to dosť dlho, Šrobárovi skákali do reči niektorí podslúžnym dr. Dvořákom organizovaní socialisti a či vlastne komunisti, ale ten ich odbavil, aby počkali, kým skončí. Potom odpovie na otázky. Nečakali, ale odišli. Po dlhom, temer dvojhodinovom rečnení mal som zakončiť schôdzku. Povedal som, aby sa nebáli, že nebudem im dlho hovoriť. A tu sa ozvaly hlasy z ulice, kde stálo obecenstvo: „Však vás my radi vidíme!“ Poďakoval som sa i za to, ale i za ich trpelivosť a zakončil som slovami: „A teraz dolu čapice!“ a začal som spievať „Nad Tatrou sa blýska!“ Celá ulica sa rozspievala a potom na moje napomenutie sa všetko rozišlo.

Keď spomínam voľby, musím povedať, prečo soc. demokrati dostali v myjavskom okolí toľko hlasov. Len pred niekoľkými rokmi vystupoval i po tri razy v myjavskom okrese ako kandidát poslanectva, ako už o tom bola reč, dr. Julius Markovič. Jeho syn, Ivan, vstúpil do strany soc. demokratickej a začal agitovať v jej prospech práve v myjavskom okrese. Koľkí ani nerozumeli, čo hovorí, ale, že bol Markovič, šli za ním a oddali volebné lístky, na ktorých bolo jeho meno. Ale po voľbe nastalo vytrezvenie, zavedení presvedčili sa, že sa sklamali. Pravda, sľubovalo sa všeličo, najmä od platených agentov, že soc. demokratom nebudú sa rekvirovať kravy ani obilie, že budú sklady na múku, odev, obuv, vôbec nastane raj na zemi, pravda, len pre tých, ktorí budú hlasovať na soc. demokratickú stranu. Nedivme sa, že to sviedlo mnohých, zažiadali si z toho dobrého, ktoré však nedošlo, zamrzlo kdesi na ceste, hoci bola jar. Pri týchto voľbách pripomínam, ako som prišiel ku kandidácii bez vedomia. V Krajnom i na Podkylave začaly sa sbierať podpisy za moju kandidáciu. Nasbierali ich vraj poldruha tisíc, ako mi povedal v okresnom výbore prítomný Daniel Gálik. Bol som na senátorskom liste trnavského okresu kandidovaný na prvom mieste, na žiadosť tam prítomných roľníkov. Keď však dva volebné okresy volia senátorov na jednom liste, mali by byť na prvom mieste a či na prvých miestach tí, ktorých okresné výbory ta postavily. V martinskom okrese bol na prvom mieste Matúš Dula, v trnavskom ja. Mal som prísť na druhé miesto a tak by ma boli vyvolili, ale pri konečnom sostavovaní potisli ma na piate miesto a z našej strany vyvolení boli len dvaja: Dula a Vlček. Toto nepripomínam preto, že by som za senátorstvom želel; bol by som si rozmyslel, či to mám prijať, ale preto, aby som ukázal, ako sa u nás od počiatku plnila vôľa ľudu.

Po voľbách do Národného shromaždenia, pri ktorých zvíťazili soc. demokrati v neočakávanej miere, poďakoval sa minister Šrobár a na jeho miesto prišiel dr. Ivan Dérer, ktorý nariadil,

aby sa vyvolili obecní zastupitelia podľa výsledku volieb do Národného shromaždenia, to jest, aby v obecnom zastupiteľstve maly jednotlivé strany po toľko zastupiteľov, koľko hlasov oddaly pri predošlých voľbách. V Krajnom mali soc. demokrati asi 3 hlasov, národno-roľnícka 1. Hlavný korteš soc.-demokratický Štefan K., legionár, sostavil kandidátku obecných zastupiteľov zo strany soc. demokratickej, i z druhej strany boli povolaní v pomere oddaných hlasov. Sišlo sa prvý raz zastupiteľstvo. Medzi soc. dem. boly aj dve ženy, ktoré sa divily, kto im urobil takú hanbu, čo ony vlastne tam hľadajú. Ale i mužskí začali sa dopytovať, kto ich vyvolil. A keď im podnotár Húska vysvetlil, že vyvolil a povolal ich Štefan K., lebo sú soc. demokrati, osvedčili sa, že sú oni národní ľudia a rozišli sa, tak že musel prísť slúžny z Myjavy a v obecnom shromaždení dal vyvoliť obec. zastupiteľstvo bez ohľadu na strany. Tak sa začala i prestala v Krajnom soc. demokracia, pravda, miesto nej zjavili sa pozdejšie komunisti.

Počiatkom júna 1920 pozvali ma do Trenč. Teplíc, ako úda synodálneho výboru. Tam sme za tri dni rokovali o návrhu zákonov a či ústavy cirkevnej, ktorý mal prísť pred synodu. Svetskí páni sa roztratili, mali svoje práce, z ktorých žili, ostali sme v posledný deň už len piati kňazi: Janoška, Zoch, Šimkovic, Palic a ja. Sberal som sa už i ja domov. Keď som sa lúčil, opýtal sa ma Šimkovic, či by som teraz prijal teologickú profesúru. Odpovedal som, že by som prijal, ale hneď som doložil, že by som nechcel prísť do nijakej srážky s Bodnárom, lebo som bol vycítil z predošlých rozhovorov, že neboli s ním akosi spokojní. Dostal som odpoveď, že je to nie moja vec. Uznám, že som cítil isté uľavenie a videl som prst boží, ktorý mi ukazuje novú cestu, ako sa stať užitočným, keď som sa cítil ako trosečník, pravda, nie v tom smysle, ako by mi bol býval pobyt v Krajnom znemožnený. Moji cirkevníci v Krajnom ako by cítili, že sa mi stala krivda, boli zväčša ku mne prítulnejší, návšteva chrámová práve tak početná, ako predtým, ak nie početnejšia, ale ja som sa už necítil medzi nimi domácky ako kedysi. Akási cudzota vkradla sa medzi nás. Cestou domov začal som uvažovať, či tým, že prijmem ponúknutú profesúru, neurobím tomu, na ktorého miesto by som mal prísť, krivdu, hoci všetkých profesorov vyvolili len dočasne, na jeden rok, a farári podržali si svoje fary, tak i Bodnár. Jednako ma to nepokojilo. Keď som prišiel domov, odpísal som Bodnárovi, že mi ponúkli profesúru, či sa on azda vzdáva. Dostal som odpoveď, že sa dohovoríme v Bratislave počas dištruktuálnej rady západného dištriktu. Ja som nebol údom tej rady, nemal som tam čo hľadať, ale k vôli rozhovoru s Bodnárom šiel som. Sišiel som sa s ním, ale on ani slova. Konečne som sa ho spýtal, čo je s profesúrou. Odpovedal mi, že veď uvidíme, ako to bude. Z toho som nezmudrel, ale keby mi bol úprimne povedal, že chce byť i ďalej profesorom, veď skúsil, že som mu bol oddávna oddaným priateľom, bol by som porobil poriadky, aby moje meno ani do spomienky neprišlo. Takto nechal som celú vec, ako by sa nič nebolo stalo. Nikomu som o tom nepísal, ani nehovoril.

V neistote a v očakávaní strávil som celé leto. Pripravoval som sa na všeobecnú pastorálnu konferenciu ako predseda i ako kazateľ, keď došlo pozvanie do gen. rady na 30. september 1920 do Turčianskeho Sv. Martina. Ja som podľa toho svolal všeobecnú konferenciu na 29-ty september. Ráno boly služby božie, na ktorých som kázal. Potom čítal Janko Slávik pútavú prednášku o Jánovi Husovi. O 4-tej popoludní bola pastorálna konferencia v župnej dvorane, na ktorej bol i Ján Pelikán z Ameriky. Chodil po Slovensku propagovať cirkev od štátu celkom neodvislú, s prísnou luteránskou praxou pri Večeri Pánovej, najmä s prihlasovaním sa u kňaza pred prijímaním. Bol i v Krajnom; v nedeľu pri službách božích prednášal a popoludní kázal. Vtedy si vyžiadal odo mňa, aby som mu ako predseda konferencie dovolil prihovoriť sa shromaždeným na konferencii. Ja som mu povolil 20 minút. Po mojej otvárajúcej reči hlásil sa k slovu. Začal príliš obšírne a 20 minút sa skončilo skorej, ako pristúpil k tomu, čo chcel povedať, tak že už niektorí netrpelivejši žiadali ma, aby som vyzval

Pelikána, aby skončil. Vtedy práve naši cirkevní pohlavári boli začali nadpriadať priúzke styky s českobratskou cirkvou, ktorá zasa pustila sa do súdruženstva s Voľnou myšlienkou. Pelikán dotkol sa i tohoto a, rozumie sa, vyvolal odpor. Keď skončil, opýtal sa ho Janoška, či je pravda, že sa nechcel modliť spoločne s evanjelikmi a. v., ktorí sa boliišli na porade, aby vyrovnali spory, ktoré povstaly medzi synmi jednej cirkvi. Pelikán odpovedal, že ako sa možno modliť s ľuďmi, ktorí nestoja na tom istom základe viery, čo, pravda, vyvolalo novú búrku a akoby na vzdory niekto vytiahol podpisný hárok za údov Kostnickej jednoty, aby ho prítomní podpisovali. Okrem nás dvoch s Palicom podpísali ho temer všetci prítomní kňazi i s dvoma biskupskými administrátormi. Bol to síce dôvod, lenže nie proti Pelikánovi, ale proti pravovernosti našich vedúcich ľudí. Pelikán sa ešte väčšmi zatvrdil a mal o jednu príčinu viac napádať našu úradnú cirkev. Videl som to na ňom ešte v ten večer, lebo sme spolu nocovali u nášho dobrého luterána Gašparíka.

30-ty september stal sa mi pamätným pre celý ďalší život. Ráno šli sme do chrámu vyprosiť si pomoc v daľších prácach. Idúcky z chrámu hľadal som zpomedzi prítomných advokátov nejakého súceho zástupcu pre Hlaváča, ktorý síce úradoval, ale seniorálne predstavenstvo turčianske pokladalo ho za uzurpátora a nástojilo, aby výrok generálneho súdu uhorskej cirkvi bol vykonaný, t. j. Hlaváč z fary odstránený, hoc i použitím svetskej moci (brachiálne). Tu pomáhalo iba obnoviť pravotu. Našiel som nášho horlivého obhájcu dr. Emila Stodolu, ktorý sa odsúdeného ujal a vec jeho priviedol ta, že pravotu obnovili, o čom už bola reč. Pri tomto len toľko pripomínam, že som sa až divil, ako dajú ináč neodvislí ľudia na seba vplývať a beztoho, aby sa presvedčili o veci, jedni z kamarátstva, iní z nepravej oportunity, iní z duchovnej liene, že sa im ťaží ísť na koreň veci, prijmú ustálenú, keď i nepravú mienku.

Cestou z chrámu na župný dom pripojil sa Šimkovic a hovoril, že na porade, ktorá bola neskoro v noci, ustanovili tam prítomní, že ma budú voliť za teol. profesora. Aj sa tak stalo, ako o tom svedčí 13. bod zápisnice gen. rady: „Za profesorov teol. akademie gen. rada vyvolila: Jána Jamnického, Samuela Osuského, Jána Bakoša, dr. Karla Lányiho, dr. Aladára Hornyánszkeho, Michala Bodického, Rolanda Steinackera a Fedora Ruppeldta. Všetci vyvolení — doteraz farári — majú sa zriecť farárskeho úradu. Povolávajúce listiny vyvoleným vystaví akademický výbor.“

Podľa znenia zápisnice voľba nebola, ako lanského roku, dočasná, na jeden rok, ale definitívna, keď sa žiadalo od vyvolených, aby sa zriekli doterajších úradov, na ktoré mali doživotné právo. Na gen. rade boli prítomní len dvaja profesori: Jamnický a Osuský. Prvý ako kandidát na správcovstvo Domova, druhý podal zprávu o Teol. akademii, ako i návrh prof. sboru na zriadenie Teol. akademie i učiva. Divné bolo všetkým, že neprišiel dočasný prof. a dekan Julius Bodnár, tak že obšírnejšiu zprávu o teologii podal len tak z pamäti biskupský administrátor Zoch, ktorý svojou neúnavnou pilnosťou získal si veľké zásluhy o Teol. vysokú školu, ktorú menovali sme akademiou, čo vzbudilo veľké nedorozumenie v Čechách, lebo tam pod akademiou rozumeli a rozumejú typ školy medzi strednou a vysokou, a ani doteraz nepodarilo sa nám presvedčiť pražských pánov, že sme práve takou vysokou školou, ako Husova ev. teol. fakulta v Prahe. Tu do popoludňajšieho zasedania gen. rady prišiel Bodnár, pravda, celý rozrušený, lebo sa už bol dozvedel, že ho pri profesúre obišli. Žiadal si slovo, že chce podať zprávu o Teol. akademii. Dostal ho, prečítal svoju obšírnu zprávu a v pochopiteľnom rozhorčení dal výraz svojej nevoli. Keby bol býval ráno v zasadnutí gen. rady, možno, že by sa vec bola obrátila v jeho prospech; takto bola rozhodnutá a údovia gen. rady neboli náklonní o tom ďalej reči šíriť. Bodnár cez prázdniny vypracoval znamenitú zprávu o počiatkoch a prvom roku Teol. vysokej školy bratislavskej. Prečo nemohol pustiť tam korene ako profesor a správca, o tom nechcem hovoriť. Bolelo ma, že som svoj nový úrad dosiahol bolesťou a sklamaním dobrého priateľa, ale stalo sa. Úrad som

prijal a keď som hneď po vyvolení šiel k prítomným dvom novým kolegom, Jamnickému a Osuskému, a opýtal som sa ich, či ma prijmú za brata, odpovedal mi Osuský, že ma už i za dekana vyvolili, nie síce de jure, lebo oni boli len dvaja, ale vedeli, že ani ostatní traja kolegovia nebudú proti tomu. Odpísal som svojej milej manželke, aká premena sa stala. Redaktorovi Nár. novín vypovedal som ďalšie spolupracovníctvo, lebo som vedel, že mi nastáva tuhá, nezvyčajná práca. Nebola to malá vec, že ako 68-ročný starec, v ktorom veku mnohí žiadajú sa na odpočinok, cítia sa telesne i duševne práce neschopní, chytil som sa do práce inej, akej som dosiaľ nekonal. Pravda síce, že som sa s úľubou zapodieval historickými štúdiami, najmä svetskými. Na pr. Momsenovu: Geschichte der römischen Republik vedel som temer nazpamäť. Študoval som Rankeho a iných. Ako teolog naučil som sa mnohé časti z Kurtzovej Kirchengeschichte, ale to ani zďaleka nestačilo pre profesúru. Vedel som to. Ešte počas trvania gen. rady prišiel bol medzi nás priateľ Jožko Škultéty a hovoril, aby sme sa s profesorskou voľbou neponáhľali, lebo ide z Ruska dr. Kvačala, toho aby sme upotrebili. Na to by sme všetci pristali, keby bol už tu býval, ba keby bol prišiel, kým som z fary nezaďakoval, bol by som mu prepustil miesto. To však, že sa vracia, bola len zvesť, a okrem toho mysleli sme, že pre takého učenca europskej povesti bude málo ešte ani cele nezriadená profesorská katedra. Iste sa bude uchádzať o univerzitnú profesúru, ako sa i stalo, ale o tom pozdejšie. Ostatne ja som o prednášaní cirkevných dejín pre teologov mal tú mienku a dosiaľ sa jej pridŕžam, že budúcim kňazom dostačí, aby mali všeobecny prehľad o dejoch cirkevných, nakoľko ho budú potrebovať v kňazskej službe či ako kazatelia, či ako katechetovia. Kto sa chce vedecky zaoberať dejinami, nech sa vhĺbi do toho, ale vieme, že to urobí sotva z desiatich jeden. Načo tých deviatich moriť učenými teoriami, štúdiom prameňov a p., pri čom obyčajne neujde sa času na to, čo je najpotrebnejšie?

XI. Teologická profesúra

Najradšej by som zakončil, lebo počiatky mojej profesúry podobajú sa počiatkom teol. štúdia, keď som vo Viedni študoval teologiu a slúžil pri vojsku ako jednoročný dobrovoľník. I po nastúpení prof. úradu ostal som ešte dva mesiace krajnianskym farárom, lebo som musel porobiť poriadky v cirkvi, aby mi nikto nemohol povedať, že som odbehol bez všetkého. Z Martina šiel som rovno do Bratislavy, aby som sa orientoval. Chcel som vedieť, ako, čo začať, a to tým viac, keď som vedel, že ma chcú kolegovia hneď i dekanom spraviť. Shováral som sa s kolegami, ktorých som našiel v Bratislave. Trochu som sa uspokojil, že to jednako nebude tak zle, ako som si predstavoval. Videl som, že nastáva tuhá práca, ale do čoho sa človek v mene božom chytá, dostane i sily na to. Môj predchodca Bodnár predbehol ma, shromaždil profesorov a odobral sa od nich. Mal som i s tej strany vec obľahčenú.

Ponáhľal som sa do Krajného, kde boli prekvapení novým stavom vecí i moji domáci, najmä moja manželka, na ktorú doľahla starosť pomalého výpredaja toho, čo sme nemohli so sebou vziať. A práve nastával čas sôsypu, čo trvalo v Krajnom celý mesiac október, ba zasiahol až do novembra. Po filiach odbavil sa za deň-dva. Šťastie bolo, že som soznamy poplatníkov s kaplánom Mladenom Kolénym urobil ešte v septembri a kurátori boli natoľko vycvičení, že vedeli si s tým i sami poradiť. V Krajnom bol kurátorom Pavel Vičík, dlhodobý kopanický učiteľ, dobre rozumel veciam. Služby božie zariadil som tak, že každú sobotu prídem do Krajného, s kaplánom odbavím služby božie a čo by kto potreboval. V pondelok ráno pôjdem do Bratislavy a za štyri dni v týždni budem prednášať. V prvý pondelok osadil som sa predbežne v priestranej kancelárii teol. Domova. V prvej prof. konferencii vyvolili ma kolegovia za dekana a prvou dekanskou povinnosťou bolo postarať sa o peniaze, aby profesori dostali plat. Šiel som do Slovenskej banky, kde som bol známy, a na záruku biskupského administrátora Zocha vyzdvihol som 30.000 korún. Opakovalo sa to každý mesiac až do konca marca 1921, keď konečne vyplatili nám štátnu podporu v sume 375.000 korún so sľubom, že nabudúce budú nám vyplácať štátnu podporu štvrťročne vopred, čo sme si na radu vrchného účetného radcu Kunza vyžiadali od ministerstva. Vôbec pán hlavný radca Kunz dosvedčil sa pri viacerých príležitostiach ako úprimný priateľ a radca, hoci katolík a Čech, čo sa nedalo povedať o mnohých našich Slovákoch-evanjelikoch. Starosť o výživu sme ako-tak riešili, hoci prvý dohovor s dr. Sommerom, ako ministerským plnomocníkom, o upotrebení 500.000-korunovej štátnej podpory, nebol priaznivý pre profesorov, keďže ich plat určili na 2000 Kč mesačne a na byt celoročne 5000 Kč. Gen. rada uzavrela síce, že teologickým profesorom patrí plat vysokoškolský, ale pri peniazoch nie je ten pán, čo uzaviera, ale kto povoľuje vyplácať. Konečne dosiahli sme aspoň toľko, že ministerstvo školstva nevytýkalo nám, že sme si od 1. januára 1921 vyplácali platy vysokoškolských profesorov. Pravda, zo štátnej podpory maly sa vyplácať platy desiatim profesorom, a to siedmim ev. a. v. a trom ev. h. v., lebo na počiatku bolo tak mienené, aby pre obojakých bola jedna teologická škola v Bratislave. Keby sa bolo i na Slovensku vykonalo to isté, čo v Čechách, že bola hneď od počiatku zriadená ev. bohoslovecká fakulta, na ktorú odkázaní boli všetci nekatolíci, teda i z katolíckej cirkvi vystúpivší príslušníci novoutvorenej československej cirkvi, bolo by sa dalo hovoriť o spoločnej výchove budúcich kňazov pre cirkev ev. a. v. a ev. h. v. Pravda, i tak by boly bývaly veľké ťažkosti, nakoľko naši kalvíni sú s malými výnimkami Maďari. Sotva by sa boli so Slovákmi v jednom ústave snášali, najmä keby ich teologovia boli museli niektoré predmety počúvať slovensky. Neviem, v čej hlave sa táto myšlienka zrodila, ale podobala sa mŕtvonarodenému dieťaťu, hoci sme sa na to pri vymáhaní fakulty z čisto taktických dôvodov odvolávali, ale ani tam sme ničoho nezískali.

Skoro som sa presvedčil, že môj obojživelnícky život je na dlhý čas nemožný už i zo zdravotného ohľadu. Lepšie ako ja — ktorý rozličnou prácou zahrnutý nebadal som, že očividome chradnem — vycítila to moja bystroumná manželka a tá mi dala ultimátum: alebo profesor, alebo farár, alebo v Krajnom ostať, alebo presídliť do Bratislavy. I ja by som to bol chcel tak mať, ale vtedy dostať v Bratislave byt bola ťažká vec. I tu sa dokázalo, že kde núdza najvyššia, tam je pomoc božia najbližšia. Do Bratislavy sa bol presídlil Ján Cablk, riaditeľ Hospodárskej banky, a našiel si na ten čas pekný byt na rohu Kozej a Konventnej ul., v ktorom až do nedávna býval. Vtedy práve sberal sa do Ameriky sbierať účastinárov pre Hospodársku, poťažne Slovenskú banku; šiel i so svojou paňou, ktorá ta šla sestry navštíviť. Lenže vtedy bol by ostal ich byt prázdny, a prázdne byty rekvirovali. Ponúkli mi, aby som prevzal ich byt, kým sa vrátia z Ameriky, čo malo byť o pol roka. Výhoda bola na oboch stranách; oni sa nemuseli báť rekvirovania bytu a my sme sa mali kam utiahnuť na niekoľko mesiacov. Odísť mali koncom novembra. Už som vedel, na kedy mám pripravovať svoj odchod z Krajného. 27. novembra v I. nedeľu adventnú rozlúčil som sa s cirkevným sborom krajnianskym. Do tých čias moja pečlivá manželka schystala všetko, rozpredala alebo porozdávala veci, ktoré sme nemohli so sebou vziať. Odišli sme z Krajného s mnoho tisíc korunami. Pravda, v nových pomeroch sa peniaze i zišly i rozišly. Po službách božích bol sborový konvent, na ktorom som oznámil svoj odchod s tým doložením, že do prostred decembra mal by som ešte byť tu, či s tým súhlasia, aby kaplán Mladen Kolény zastupoval ma nielen do tých čias, ale do konca roku. Ja ho budem platiť, ako som mu i dal na ten mesiac 1000 korún. Všetci prítomní súhlasili, až keď som sa sľúbil, že na Tri krále prídem k cirkevným účtom, ozval sa štváč M. Č., čo bude, ak do tých čias umrem. Odpovedal som, aby sa nebál, že cirkevný sbor neškoduje ani babky, lebo majetok sborový opatrujú kurátori, čo oni aj potvrdili. Ešte jednu vec som mal usporiadať. Gen. rada 30. sept. 1920 (bod 9. záp.) uzavrela svolať synodu na deň 18. januára 1921 do Trenč. Teplíc. Trovy podľa 5. bodu zaokryje si cirkev sama, a to tak, že oba dištrikty zinkasujú toľko korún, koľko majú duší. Spôsob zinkasovania potrebnej sumy ponecháva sa dištriktom, poťažne jednotlivým cirkevným sborom. Nechcel som odísť, kým som i toto nedal do poriadku. Predniesol som v konvente vec. Usniesli sa na dobrovoľných sbierkach. Len toľko som im pripomenul, aby majetnejší dali viac, ako majú duší, lebo niektorí chudobnejší nebudú môcť toľko dať. Keď som im oznámil, že dám i ja sto korún, a keď som za sberateľa vyznačil najväčšieho rebelanta a on sberateľstvo prijal, vedel som, že sbierka sa vydarí. Krajné — hoci bola uprázdnená farárska stanica — samé prvé zo všetkých sborov poslalo seniorátu svojich 4000 korún, za čo som ich pochválil, keď som prišiel na Tri krále (1921) do účtovného konventu.

Aby som sebe i cirkevníkom usporil rozlúčku pri odchode, neoznámil som hodinu, kedy odídem. Šesť vozov s náradím a iným, čo sa mohlo v Bratislave dobre upotrebiť, odišlo zavčas rána, my však s mojou manželkou, dcérou, slúžkou sobrali sme sa skôr, ako si cirkevníci mysleli. Nedovolil som ani zvoniť a tak, rozlúčiac sa s najbližšími, najmä s učiteľovci a, rozumie sa, so synovcom Mladenom Kolénym, ponáhľali sme sa hradskou do Vrbového, kde sme sa ohlásili u dobrých susedov Galášovcov. Na stanici čakaly nás vozy i z Bratislavy dopravený vozeň, do ktorého tam prítomní cirkevníci, majitelia vozov, poskladali, čo mali na vozoch. Keď som im ponúkol plat za odvezenie, neprijali, čím dokázali lásku i povďačnosť svoju. Poďakoval som sa im slovom i malým pohostením a srdečne som sa s nimi rozlúčil. Pri oddávaní dopravného vozňa skúsil som, čo všetko sa robí i v novom štáte. Keď som vyjednával s prednostom stanice a prosil som ho, aby môj vozeň čím skorej odoslal, pošepol mi istý známy vrbovský Žid, aby som dal prednostovi 50 korún, že hneď bude vozeň na ceste. Museli to vrbovskí Židia už skúsiť, ale ja som sa neopovážil ponúknuť, pokladal som to za nečestnú vec. A bolo by aj zbytočné bývalo, lebo som sa presvedčil, že môj dopravný vozeň doviezol sa s nami do Piešťan. Došiel síce o dva alebo i tri dni neskoršie, ako

mal prísť, ale to nezavinil vrbovský prednosta. Došli sme do Bratislavy a zaujali sme zariadený byt Cablkovcov. Naše náradie, ktoré prišlo pozdejšie, složili sme na teologii. Potraviny a iné potrebné veci dali sme vyniesť do bytu. Začali sme pomaly privykať na veľkomestský život. Pravda, bolo nám to dosť ľahko, lebo sme si nemuseli vymáhať lístky na múku a p.

Mal som prednášať pre prvý ročník starý a stredný vek cirkevných dejín, pre druhý ročník nový vek, pre tretí a štvrtý dejiny cirkvi kresť. v Čechách, na Morave a na Slovensku. Bola krušná práca hľadať autorov. Kurz nepostačil. Hľadal som iných, novších, ešte i najnovšieho v ten čas katolíckeho Knöpflera, z ktorého som sa mnohému podučil, lebo on sa neviaže len na katol. spisovateľov, odvoláva sa i na evanjelických a cituje ich doslovne, pravdaže, vysvetľuje po svojom. Ale to už ináč nejde. Ľudia sme a vkladáme i do dejín svoje predpoklady. Najhoršie bolo s dejinami českými. Na šťastie došiel počiatkom druhého polroka dr. Kvačala, prevzal ich a mne ostaly len všeobecné. I tak to bola krušná práca každý deň pripraviť si toľko rukopisu, aby bolo čo prednášať v nasledujúcu hodinu, ale pri dobrej vôli to išlo. Nasledujúceho roku spojily sa oba ročníky poslucháčov, prvý a druhý, a prednášal som v jeden rok starý a stredný vek cirkevných dejín, v druhý rok nový a najnovší, ale i to malo svoju zlú stránku, lebo keď sa prednášal nový vek, poslucháči prvého ročníka počúvali ho prv ako starý a stredný vek, podľa porekadla: filius ante patrem.

Najstarší profesor bol dr. Aladár Hornyánszky, znamenitý filolog, znateľ gréčtiny a hebrejčiny. Nevedel slovensky, prednášal maďarsky, ale už sa ukazovala nemožnosť maďarských prednášok, lebo medzi Slovákmi našli sa poslucháči, ktorí nerozumeli maďarsky a čím ďalej bolo ich viac. Začal sa učiť slovensky a za niekoľko rokov prednášal slovensky; pravda, staršiemu človeku ťažšie padne učiť sa cudziu reč, ako za mladi. A potom darmo je, slovenčina je jedna z najťažších rečí. To som zbadal i pri maďarských i pri nemeckých teologoch.

Možno, že som sa pomýlil, keď som najstarším kolegom pomenoval Hornyánszkeho. Iste starší je dr. Karol Lányi, zo slovenskej krvi pošlý, ale rodák z Čiech, z Černilova, kde jeho otec bol farárom, potom seniorom a superintendentom. Prof. dr. Lányi bol najprv farárom v Ratiboři, odtiaľ vymenovali ho za tajomníka pri vrchnej cirkev. rade vo Viedni, kde dosiahol doktorát teologie. Po prevrate došiel do Bratislavy, hlásil sa do št. služby a pridelili ho školskému referátu. Keď sa otvorila r. 1919 Slov. teol. vysoká škola, prihlásil sa za profesora, ale nevystúpil zo št. služby, vzal si len dovolenú. Ako profesor prednášal systematickú teologiu a pri tom veľmi zasadzoval sa za abstinenciu a docielil pekných výsledkov, najmä medzi mládežou, kde jedných celkom získal, druhých aspoň upozornil, akým nepriateľom ľudského zdravia je alkohol i mierne požívaný. Stal sa predsedom Abstinentského sväzu na Slovensku. Pri úprave št. úradov vyzvali ho, aby sa vrátil do št. služby alebo z nej vystúpil. Voľba bola ťažká, rozhodla otázka penzie. Ako profesor nemal právneho nároku na penziu, lebo ešte ani dnes (počiatkom r. 1933) nie je vec prof. penzie usporiadaná a ja ako osemdesiatročný mám ju viac z milosti povolenú, ale ešte nevyplatenú. Dostávam ešte vždy prof. plat. Čo bolo robiť? S ťažkým srdcom zanechal Lányi profesúru a vrátil sa do št. služby. Za celý rok prednášal svoje predmety ako smluvný profesor, pokým nevyvolili miesto neho dr. Michala Lučánskeho. Lányi bol asi dva roky v školskom referáte ako odborný radca, potom ho penzionovali.

Tretí profesor podľa veku bol Ján Jamnický, predtým farár v Jasenovej a v Nemeckej Ľupči. Prednášal prakt. teologiu, učil hudbu a spev a bol správcom teol. Domova, ako i pokladníkom Teol. vys. školy. Spravovať peňažné veci priučil sa ako farár v Nem. Ľupči, kde v čas vojny musel sa zaoberať účtovníckymi prácami v tamojšej sporiteľni. Na predostretie prof. sboru

dosiahol čestný doktorát teologie od parížskej teol. fakulty.

Štvrtý profesor bol Samuel Št. Osuský, rodák z Brezovej, predtým farár na Dačolôme v Honte. Prednášal náb.-filozofické predmety, zaopatril si doktorát filozofie na pražskej univerzite. Po mojom konečnom odstúpení z dekanstva vyvolili ho za dekana po tri razy. Po smrti Fajnorovej stal sa biskupom v Modre.

Piatym profesorom bol Ján Bakoš z Modry, ktorý po krátkej kaplánke v Naďlaku vrátil sa na Slovensko a čakal na uprázdnenie stanice prof. a či vlastne na utvorenie slov. Teol. vysokej školy. Zaopatril si filozofický a či vlastne filologický doktorát v Nemecku ako orientalista. Povolaný za profesora starozák. exegezy a tak hebrejčiny, súkromne zaoberá sa sýrskou rečou, čím si nadobudol síce povesti vo vedeckom kruhu orientalistov, pre nás však je to predmet veľmi vzdialený a jeho usilovnosť je lepšej veci hodna.

Takto sme boli šiesti, čakali sme ešte nemeckého profesora Rolanda Steinackera, ktorý mal prednášať praktickú teologiu nemeckým a maďarským teologom. Prišiel v novembri 1920, zaopatril si doktorát na viedenskej teol. fakulte.

Počiatkom decembra prihlásil sa i dr. Ján Kvačala, bývalý teol. prof. v Jurjeve v Rusku, odkiaľ musel po stroskotaní cárskej moci odísť, až sa mu podarilo vyjsť z oblasti ruskej, už vtedy zboľševizovanej. V zápisnici profesorského sboru zo dňa 10. decembra 1920 stojí: „Pán dekan oznamuje, že dr. Kvačala je ochotný prísť prednášať na druhý semester, len prosí si vyznačiť predmety. Sbor ho s radosťou prijme, predpokladajúc, že ho generálna rada vymenuje, a prideľuje mu cirkevné dejiny a dejiny pedagogie.“ Isteže chyba bola, že podľa dohovoru s ministerstvom školstva a národnej osvety mali sme právo platiť zo štátnej podpory len siedmich profesorov, ale všeobecne sa myslelo, že profesúra dr. Kvačalu na Teol. vysokej škole bude len dočasná, lebo sa pokladalo za isté, že ho vymenujú za profesora na bratislavskú univerzitu, ako sa i stalo. Pri jeho vymenovaní za univerzitného profesora stala sa dosiaľ nevysvetlená chyba. Ja poviem o tom, čo viem. Raz popoludní prišiel ku mne do dekanskej kancelárie dr. Kvačala a hovoril, že dostal povolanie, aby šiel na univerzitu a prevzal vymenovací dekrét za univerzitného profesora. Nešiel, lebo mu nedali také predmety, aké si žiadal. Ja som mu hneď povedal, že urobil chybu, keď nešiel a neprevzal dekrét. Ako vymenovaný profesor bol by skorej mohol vyjednávať o predmetoch, ktoré by bol mal prednášať. Ostatní vymenovaní profesori prišli, zriadili sa, prevzali svoje dekréty, vyvolili dekana, práve nedávno penzionovaného dr. Jozefa Hanuša. O Kvačalovom dekréte uzavreli, že ho pošlú nazad do Prahy, keď vymenovaný ho neprevzal, len odpísal, že sa ešte necíti byť údom filozofickej fakulty, len ak splnia jeho podmienku. V Prahe dekrét Kvačalov prevzali a pokladali vec za skončenú. Keď on znova žiadal o dekrét a vysvetlil, prečo ho neprijal, ministerstvo odpovedalo, že fakulta je už zriadená a podľa autonomného práva iba profesorský sbor môže odporúčať niekoho za profesora. Ale profesorský sbor Kvačalu neodporúčal, hoci si jeho vymenovanie sám pán prezident žiadal, dr. Hodža prostredkoval, pozdejší dekan dr. Jozef Škultéty dal o tom znova hovoriť na prof. konferencii. Kto vie, či zavadzal Slovák, či významný učenec, či osoba. Dr. Kvačala ostal na Teol. vysokej škole ako ôsmy profesor, ktorého za čas platila gen. cirkev, ale ani tá nemala odkiaľ. Pomaly sa vyjednalo s ministerstvom, aby jedno oko prižmúrilo, najmä keď kalvíni neukazovali ani najmenšej chuti spoločne s nami vychovávať svojich budúcich kňazov. Nebolo hlavnou prekážkou vierovyznanie, ale reč a, čo najhlavnejšie, politické smýšľanie, čo je pochopiteľné. Pri otázke vymenovania dr. Kvačalu za profesora na filozofickú fakultu preto som sa dlhšie zabavil, lebo celá vec sa nepravo posudzovala. Chcel som povedať, čo viem z hodnoverných prameňov, aby sa nikomu nerobila krivda.

Takto by nás profesorov bolo už dosť bývalo. Pribúdali i poslucháči. Hlásili sa najmä skončení preparandisti s učiteľskou matúrou, ale v ministerstve neuznali ju za rovnocennú s gymnaziálnou. Museli sme požadovať od nich gymnaziálnu, ktorá sa len jednému podarila. Tak isto sme boli i s troma Slovákmi, došlými z Ameriky. Prihlásili sa na bratislavské štátne gymnázium, ale dvaja skoro odstúpili a neskoršie maturovali na nemeckom gymnáziu v Kežmarku. Tretí s napnutím všetkých síl vytrval a premohol ešte i deskriptívu, na ktorú patričný profesor kládol takú veľkú váhu.

Ja som sa vžíval do nového stavu, najmä keď dejiny cirkvi v Čechách a na Slovensku oddal som dr. Kvačalovi. Miesto toho prevzal som takzv. bibliozpyt, čítanie a vysvetľovanie Písma sv. viac z prakticko-náboženského, ako vedeckého ohľadu. Týmto sa zapodievali exegetovia Hornyánszky a Bakoš. Keby som bol mal starosť len o prednášky, bol by som sa do toho vžil. Viac práce a starostí mal som s dekanstvom, čo bolo spojené s mnohým dopisovaním, so svolávaním a riadením konferencií, pri čom s povďačnosťou uznám, že mi kolegovia zväčša obľahčovali úradovanie. Keď sme boli v štátnom alebo v akomkoľvek inom ohľade len na počiatkoch, nie div, že nešlo všetko hladko, a kto mal do činenia s akýmikoľvek vrchnosťami, zadovážil si mnohé trpké skúsenosti. Bolo veľmi vidno rozdiel medzi smýšľaním ľudí, vyšlých zpod rakúskej a zpod uhorskej správy. Nehovorím o tom, ktorá bola lepšia a ktorá horšia, to sa nedá len tak odstrihnúť. Jedna i druhá mala svoje zlé i dobré stránky, ale ťažko sa bolo dorozumieť. Čo sme my pokladali, za samozrejmé, to zpoza Moravy prišlý brat nemohol pochopiť, a ešte ak došiel ani nie rovno zpoza Moravy, ale z Viedne, alebo práve z Bosny, a darmo je, museli sme sa k takej vrchnosti utiekať, aká bola. Vždy bolo treba čosi vymáhať a čosi hájiť, odôvodňovať, vysvetľovať. Bola reč o teol. fakulte, ktorá nám patrila práve tak, ako českobratskej cirkvi. Nebohý náš Samko Zoch čo sa nachodil do Prahy, čo sa navyjednával s ministrami, poslancami, zavše potreboval doklady od nás. Písal som celé memorandá a posielal ministrom, poslancom, senátorom. Nuž ale vieme, ako sa také memorandá prijímajú: ak je dlhé, kto by ho čítal, ak je krátke, kto by mu rozumel. Ako by človek mohol uhádnuť každému pravú mieru. Bola reč i o tom, aby, dokiaľ nebude zriadená fakulta, uznaný bol vysokoškolský charakter našej teol. akademie a aby priznané bolo profesorom právo na penziu na základe uhorského zákona čl. 36. z r. 1914, kde je reč o penzijnom ústave pre neštátnych profesorov. V prvom ohľade sme aspoň toľko vymohli, že nám minister dr. Ivan Markovič v nariadení priznal všetky práva, ktoré požívala bývalá teol. akademia v Bratislave, ktorej sme nástupníkmi. O profesorskej penzii boly dlhé vyjednávania bez úspechu, a až keď kongruový zákon teologických profesorov pozbavil i nadobudnutého práva, ktoré mali ako farári, aby mohli mať penziu z penzijného ústavu kňazského, do ktorého platili, muselo sa niečo robiť, ale dosiaľ je vec nie skončená.

Boly potrebné i osobné zakročenia. Nám. minister Markovič volal biskupov Janošku, Zocha a mňa ako dekana do Prahy vyjednávať za fakultu. Šli sme do ministerstva školstva, kde bol už sekčný šéf dr. Müller a vysokoškolský referent dr. Dvořák. Na vyzvanie predsedajúceho ministra rozložil referent svoju mienku, aby bola len jedna teologická fakulta v Prahe a aby štvrtý ročník, ako teol. seminár, bol i v Bratislave. Tam by sa pripravovali budúci kňazi na praktickú službu. Na to bola ľahká odpoveď, že sa u nás budúci kňazi cez celý čas štyriročného štúdia nielen vyučujú, ale i vychovávajú. Z dohovoru nebolo nič, rozišli sme sa. Druhý raz zavolal ma biskup Janoška do Prahy, lebo prišla zvesť, že ministerstvo školstva (ministrom bol Bechyně) pomýšľalo zriadiť pre všetky nekatolícke vierovyznania, teda i pre československú cirkev, jednu teol. fakultu v Brne, tak že by i Husova fakulta v Prahe prestala a či preniesla sa do Brna. Prišli sme do Prahy a, vezmúc so sebou i gen. dozorcu dr. Vanoviča, šli sme do min. školstva. Kedže min. Bechyně odišiel do Nár. shromaždenia a jeho tajomník nevedel alebo nechcel vedieť nič o úmysle založiť fakultu v Brne, šli sme s Janoškom k

vysokoškolskému sekčnému šéfovi dr. Matúšmalbohanovi. Ani on nepriznával sa plánu jednotnej fakulty. Aby som tomuto raz navždy koniec urobil, vyslovil som, že sa nenajde profesor ani poslucháč teologie, ktorý by šiel prednášať alebo počúvať, teda končiť teol. štúdia mimo hraníc Slovenska, a vyzval som i prítomného biskupa Janošku, aby sa osvedčil v tejto veci. On, rozumie sa, potvrdil moje slová. Ten istý sekčný šéf bol toho istého roku v máji v Bratislave v prítomnosti biskupa Zocha poprezeral budovu, či by bola príhodná pre teol. fakultu. Preto nám bolo divné, že keď v ten istý deň v dome Nár. shromaždenia vyprostredkoval nám dr. Ivan Markovič výsluch u min. školstva Bechyněho, minister na dotaz Vanovičov, prečo nepodal návrh na utvorenie teol. fakulty v Bratislave, odpovedal, že neurobil to preto, lebo sa obával, že fakulta ostala by „obdachlos“ (bez prístrešia). Toho nemeckého výrazu použil, na čo som odpovedal, že sa nieto čo obávať, že by fakulta ostala „obdachlos“, veď sa p. sekčný šéf Matúšmalbohan presvedčil ešte v máji, že budúcej fakulte stojí k dispozícii dvojposchodový dom, majetok ev. cirkvi bratislavskej, ktorá ho ochotne odovzdá štátu do prenájmu. S týmto bol koniec výsluchu. Ako som sa vrátil do Bratislavy, začalo sa vyjednávanie s miestnou cirkvou a aj urobili sme smluvu, že cirkevný sbor bratislavský prepustí v Konventnej ulici dom č. 13 do prenájmu štátu na desať rokov pre teol. fakultu. Ale zasa prišla skala pod koleso. Hneď po Novom roku nastala vládna kríza s novým ministerstvom a fakulta bola pochovaná. Takto sa nám stalo i viac ráz.

Prichodí mi povedať niečo o pomere k miestnemu cirk. sboru, a tu musím vydať svedectvo, že ako predstavitelia miestneho sboru temer s otrockou poslušnosťou chovali sa oproti maďarskej vláde a jej predstaviteľom, práve opačne, odmietave chovali sa k novej československej, a toto sme pocítili na vlastnom tele my, ktorí sme mali s nimi do činenia. Dokiaľ bola maďarská teol. akademia, istý farár ako prof. prakt. teologie zdarma vyučoval a cirk. sboru ani na um neprišlo, aby za užívanie domu pre teol. ciele niečo žiadal, len za teol. Domov sa čosi platilo.

Ako prestala maďarská výučba a začala sa slovenská, páni Nemci začali naťahovať iné struny, už hovorili, že oni dom potrebujú pre svoje ľudové školy, hoci bol stavaný pre gymnázium, a keď pre gymnázium vystavili novú budovu, vtiahla ta hneď teologická akademia. Vtedy ani jednému bratislavskému Nemcovi neprišlo na um, že by bol potrebný pre ľudové školy. Uzavreli, že nám prenajmú budovu za ročné nájomné 3000 Kčs, ak sa zaviažeme, že o rok sa vysťahujeme. My sme 3000 korún zaplatili, ale na podmienku sme nepristali. Až keď sa presvedčili, že si s nami nepomôžu, a keď videli, že je nemožné odtrhnutie sa od slov. ev. cirkvi a pripojenie k českým ev. Nemcom, poslali vyjednávača, s ktorým sme sa dohodli na 10.000-korunovom ročnom nájomnom, a keď sme žiadali, aby dali zvonku dom obriadiť, vyjednali si, aby sme im trovy adaptačné prinavrátili za šesť rokov, čo sa i stalo. Takto sme si museli s kroka na krok vydobývať a za peniaze kupovať, čo Maďarom darmo dávali. Ani to ich nesmierilo, že bola ponúknutá profesúra farárovi a seniorovi dr. Schmidtovi, a keď on neprijal, povolaný bol za profesora Roland Steinacker, ktorý dosiaľ sa slovensky nenaučil. Vyhovára sa, že na učenie cudzích rečí nemá schopností.

Keď sme s vládou vyjednávali o utvorenie št. fakulty, museli sme sa postarať, aby podľa možnosti všetci profesori boli graduovaní. Lányi a Hornyanszky a pozdejšie došlý Kvačala mali doktorát teologie, Bakoš a Osuský filozofie, ostali sme bez grádov traja: Jamnický, Steinacker a ja. Steinacker chytil sa do toho celou silou a složil teol. doktorát vo Viedni, Jamnický chcel si ho zaopatriť v Prahe, ale tam postavili mu také ťažké podmienky, že na ne nemohol pristať, až parížska teol. fakulta dala mu doktorát honoris causa. Bol som už len sám a ako sedemdesiatročný starec myslel som: „Načo sa mám na staré dni unúvať a načo mi je to?“ Najmä keď pri vyjednávaní o fakultu v min. rade sľúbili mi penziu z milosti. Viac to mrzelo kolegu Lányiho, ktorý vyjednával s dekanátom viedenskej teologickej fakulty o

doktorát honoris causa. Dostal odpoveď, že jednako musím poslať nejakú prácu. Chytil som sa do toho a za dva mesiace som napísal a do nemčiny preložil prácu: Prvé storočie reformácie na Slovensku. Odoslal som ju v máji 1922. Až v prosted júla doniesol mi kolega Steinacker odkaz z Viedne, či sa na základe tej práce uspokojím s teol. licenciátom, daným nie honoris causa, ale rite, t. j. zaslúžene. Ja som sa uspokojil so zaslúženým licenciátom, ktorý ma oprávňoval na riadnu profesúru, lebo do tých čias som bol mimoriadny, hoci som svoj gradus žartovne nazval doktorátom podľa rakúskej valuty, ktorá vtedy stála veľmi nízko a či vlastne vysoko, lebo za našu korunu bolo možno dostať rakúskych — ak sa nemýlim — 2000, tak že by ma bol ten licenciát stál vyše dvoch milionov korún, pravda, rakúskych, ale sa mi to vyplatilo, lebo za dva-tri mesiace platový podvyšok bol väčší, ako som zaplatil do Viedne. Ja som bol už spokojný, ale môj priateľ dr. Lányi urážal sa na tom, že keď ostatní profesori majú doktoráty, prečo by som ja nemal mať. Udrel na Husovu ev. bohoslovecká fakultu v Prahe, páni profesori dali si povedať a r. 1927 k 75. rokom dali mi doktorát teol. honoris causa za zásluhy na poli cirkevno-náboženskom, teda nie vedeckom. 17. novembra 1927 spolu s Jozefom Součkom, synodálnym seniorom českobratským, promovali ma v pražskom Klementíne, práve v bývalej kaplnke jezuitov.

Hneď, ako som prišiel do Bratislavy, okrem hojných prác s profesúrou a dekanstvom spojených začal som sa celkom prirodzene zaujímať o cirkevno-náboženský život našich Slovákov v Bratislave. Buhužiaľ, i pred prevratom naši slovenskí inteligenti málo sa zaujímali o služby božie. Z mešťanov, ktorí sa neponemčili alebo nepomaďarčili, najhorlivejšie sa zaujímali i za vieru i za materinskú reč: Pavel Macháč, Ján Grajciar, Daniel Kadlečík, Ján Hovorka a ešte niektorí iní. František Trsztyenszky, slovensko-maďarský farár a senior mestského prešporského seniorátu, umrel niekoľko rokov pred prevratom. Bol síce tuhý maďarský vlastenec, ale spravedlivý: keby niektorý maďarský prepiatec bol chcel pri službách božích Slovákov ukrátiť, hneď bol hotový brániť ich. Jeho obyčajné slová boly: „Én az én tótjaimat nem hagyom!“ (Ja si svojich Slovákov nedám!) V Bratislave boli vlastne dve ev. cirkve: nemecká a slovensko-maďarská. Nemecká bola meštianska, slovensko-maďarská zemiansko-panská, ale boly pod jednou správou; s Račišdorfom tvorily prešporsko-mestský seniorát, ktorý podľa pochopovania pánov Prešporčanov bol istým privilegovaným telesom, lebo boly časy, keď svojmu vlastnému kňazovi, superintendentovi, nechceli dovoliť vizitovať cirkev. Mali oddávna dva chrámy. Tak v druhej polovici XVII. storočia mali nemecký, blízko mestského domu (terajší jezuitský) a slovensko-maďarský (terajší uršulínsky). Keď im ich vzali, až pod Máriou Tereziou dovolili evanjelikom bratislavským, aby si mohli vystaviť von z mesta na cmiteroch dva chrámy. Aj si postavili terajší veľký nemecký a malý slovensko-maďarský. Hlavným patrónom cirkvi bol pozdejšie barón Jeszenák. Po smrti Trsztyenszkého vyvolili za slovensko-maďarského farára Adolfa Okályiho, ktorému vypomáhal katecheta Julius Adamiš. Každú nedeľu boly slovenské i maďarské služby božie ráno i popoludní, a to trvá až podnes. Pravdaže, okrem služieb božích nemali Slováci prístupu k nijakým cirkevným právam, ba ani za cirkevníkov ich nepokladali, vyjmúc niektorých dávno osadených. Cirkevná daň vyberala sa na mestskom dome s mestskou. Keď po prevrate prisťahovali sa do mesta Slováci ako úradníci alebo profesori a hlásili sa do cirkvi, v cirkevnej kancelárii nechceli im daň prijať, a tým im povedali, že ich neuznávajú za cirkevníkov.

Príchodom teol. profesorov a otvorením slovenskej Teologickej školy premenilo sa v cirkvi všeličo. Aby Slováci mali nejakú čisto slovenskú ustanovizeň, utvoril sa Vnútorno-misijný spolok, hlavne pričinením Samuela Osuského, Juliusa Bodnára a ostatných profesorov, ku ktorým sa pripojil horlivý, ochotný farár-katecheta J. Adamiš. Spolok bol začiatkom osamostatnenia sa ev. Slovákov v Bratislave zpod nemecko-maďarskej nadvlády. Stanovy

jeho bratislavský sborový konvent potvrdil s obmedzením, že slovensko-maďarský farár bol z úradu čestným predsedom spolku, čo však nebolo nijakou prekážkou v jeho účinkovaní. Hlavným, stanovami určeným cieľom spolku bolo vyhľadávať a popisovať všetky v Bratislave bývajúce slovenské ev. a. v. rodiny, ako i jednotlivcov, priťahovať ich do cirkevného života miestnej cirkvi, povzbudzovať k horlivej návšteve služieb božích a starať sa o náb. výchovu mládeže v škole i mimo škôl. (Viď stanovy slov. ev. a. v. Vn.-mis. spolku v Bratislave, § 3. a, b, c.) Prihlásení údovia začali sa schádzať vo veľkej sieni na teologii, iného miesta nebolo. Zo svetských údov najhorlivejší bol dr. Emil Stodola, ktorý hneď po prevrate dosťahoval sa z Pešti do Bratislavy. Na schôdzkach hlavnou vecou bolo shľadávanie údov pre spolok a tak pre cirkevný sbor, prednášky náboženského a vôbec vzdelávajúceho obsahu. Prednášali najviac teol. profesori. Ostatne o týchto veciach kto chce, môže sa dočítať v jub. pamätnici Slov. ev. vnútornomisijného spolku v Bratislave, ktorú napísal Julius Adamiš, pilný pracovník. Rozumie sa, že ja hneď po príchode do Bratislavy chytil som sa i tejto práce, ale pokladal som sa za náhradníka (Nemci takého menujú Notnagel). Keď nemal kto, priskočil som, vypomáhal som, a voľky-nevoľky najväčia časť práce sviezla sa na mňa. Vyvolili ma za predsedu a od tých čias ma nepustia a ja, dokiaľ vládzem, ťahám.

Dosť skoro som sa presvedčil, že je nemožné byť nám Slovákom s Nemcami a Maďarmi v jednom cirkevnom sbore. Začala sa agitácia za úplné osamostatnenie Slovákov, za založenie osobitného slovenského sboru, najmä keď naši Nemci nechceli prislúchať k cirkvi ev. a. v. na Slovensku, ale chceli sa pripojiť k ev. Nemcom v Česku, čo sa im, pravda, nepodarilo, lebo naša vláda si toho nepriala, odoprela im štátnu podporu na školy a len dobroprajnej intervencii biskupského administrátora Samuela Zocha mohli ďakovať, že po návrate pod správu cirkevnej vrchnosti cirkvi ev. a. v. na Slovensku dostali štátnu podporu, ešte i na predošlé roky. My sme sa chytili do práce popisovať slovenských cirkevníkov. Hlavnú zásluhu mal pri tom bankový direktor Ján Cablk. Najprv sa zistili takí, čo sa už sami ako Slováci prihlásili, potom tí, ktorí sami nevedeli, čo sú, ale jednako si dali povedať, že sú evanjelici a Slováci, ďalej tí, ktorí prichádzali ako úradníci alebo za nejakým iným povolaním, konečne sme pohľadali i takých, ktorí nechceli mať s cirkvou do činenia, podali sa za svetom, ale privábilo ich, že majú byť údmi slovenskej cirkvi. I niektorí Česi z mnohých, ktorí prišli na Slovensko, prihlásili sa, hoci som od počiatku bol proti tomu, aby boli prijatí za riadnych údov cirkví, lebo boli a sú príslušníkmi inej cirkvi. Bol som povďačný, keď som videl, ako niektorí chodia na služby božie temer každú nedeľu. Veru môžu slúžiť za príklad mnohým našim inteligentom, ktorých vídame v chráme raz alebo dva razy do roka a niektorých ani vtedy, ale zato pokladajú sa za dobrých luteránov, celkom tak, ako naša bývalá, vymierajúca maďarská a či maďarónska šľachta. Ev. cirkev vôbec nekoná svoju povinnosť, keď trpí, aby zjavní hriešnici, potupovatelia božieho Slova mohli byť údmi cirkvi, ba ešte i v cirkevných úradoch, ale o tom možno bude reč, keď sa dostanem k synode, o ktorej by mi prichodilo prehovoriť.

Pre nás evanjelikov na Slovensku ostala v platnosti ústava cirkvi ev. a. v. v Uhorsku, kam sme do prevratu patrili. Že vláda na našu žiadosť zrušila na čas isté ustanovenia ústavy, ako sme to už spomenuli, to nemenilo na veci. Všetci sme vedeli, že o krátky čas svolá sa synoda, ktorá uvedie všetko do pravej koľaje. Pravda, hlavnou vecou bolo, ako zaopatriť synodálnych poslancov, lebo najmä v časoch veľkej drahoty sotva by sa bol kto dal vyslať na svoje trovy. Vtedy by iste i vláda bola dala na synodálne trovy niekoľko tisíc korún, lebo bola štedrá, často až prištedrá, ako to následky ukazujú. Ale to sme nechceli, lebo by sa bolo zdalo, že sme celkom závislí od nej a naši spoluveriaci, či Nemci či Maďari, boli by z toho urobili svetový škandál. Azda boli by mali príčinu nejsť na synodu a vôbec spraviť rozvrat v cirkvi, na čo bolo, ako sme videli pri Nemcoch, dosť náklonnosti. Náš vysokonadaný Samko Zoch

chytil sa latinského porekadla: Audaces fortuna iuvat (Smelým praje šťastie) a podľa jeho návrhu generálna rada 30. septembra 1920 (záp. b. 9.) uzavrela, že trovy synody zaokryje si cirkev sama, a to tak, že oba dištrikty zinkasujú si toľko korún, koľko majú duší; spôsob inkasovania ponecháva sa dištriktom, poťažne jednotlivým cirkevným sborom. Už som pripomenul, ako ľahko vykonalo sa v Krajnom, že sobrali a odovzdali, čo požadovala gen. rada na synodálne trovy. Synoda sa sišla 18. januára 1921 v Trenčianskych Tepliciach. Vtedy bolo ťažko najsť také miesto, kde by synodálnych poslancov bolo možno zaopatriť sytom i bytom, lebo po mestách boly ešte múčne lístky. Tu bol Grand Hotel v zime prázdny a synodáli, medzi nimi i ja, ako poslanec Teol. vysokej školy, bláhali si, že sú ani kardináli v konklave, v jednej budove, z ktorej sa nemuseli ani hnúť, len ak na prechádzku alebo sa okúpať. Mnohí použili svoje synodálne poslanstvo, aby sa každý deň kúpali a tak si odbavili svoju kúpeľnú sezónu. Ja som sa len raz opovážil, a dobre bolo. Neviem, čo by som mal napísať o svojich synodálnych skúsenostiach. Rozdelili sme sa na odbory. Mňa ako profesora pridelili ku školskému a vyvolili ma tam za predsedu. Prebrali sme krátky návrh, niečo vynechali, niečo doplnili a vynášali sme pri poradách jednohlasné usnesenia. S návrhom sme boli hotoví dosť skoro, sostavili sme ho a poverili sme referovaním v zasadnutí synody zapisovateľa, ktorý referovanie prijal, lebo vždy i on so všetkým súhlasil. Prišiel náš návrh na rokovanie a tu náš referent, kto vie, čím vplyvom, neodporúčal ho prijať. Chcel, aby nám ho synoda vrátila na prepracovanie. Nepovedal, prečo. Vo veľkom prekvapení nevedel som, čo odpovedať; nechcel som sa nejakými náruživými slovami pošpiniť. Myslel som si: poradím sa s ostatnými údmi odboru. I som sa hneď po zasadnutí poradil a oni všetci boli tej istej mienky, čo ja, že návrh pojednávať druhý raz nebudeme, skladáme poverenie. Oznámil som to v najbližšom zasadnutí synody, a tu nebolo inej rady, ako vyvoliť iný odbor. Možno, že náš návrh nebol dostatočný, ale divné bolo, ako mohol s ním niekto súhlasiť, poverenie na referovanie prijať a potom obrátiť sa doprosta proti návrhu, ktorý i jeho spoluúčinkovaním vznikol! Stalo sa, a nový návrh nebol o nič lepší ako predošlý.

Dve otázky rozvírily pokojný priebeh synodálnych prác. Prvou bola žiadosť nemeckých a maďarských synodálov, aby sa utvoril osobitný nemecko-maďarský dištrikt. Synoda poverila miešaný výbor, aby sa o tej veci radil. S našej strany bol som vo výbore i ja, ba sám neviem ako, stal som sa jeho predsedom a dr. Bazovský referentom. Na schôdzke docielili sme len toľko, že sme sa usniesli ponechať senioráty v starom, doterajšom spôsobe; bola reč i o tekovskom malom, roztratenom, trojrečovom, ktorý mali zrušiť a 5 jeho cirkví rozdeliť do troch seniorátov: Kremnicu k Turcu, Levice a Fakóvozokany k Hontu, dve západné malé cirkvičky Zemianske Kostolany a D. Slažany k Nitre. Seniorát ponechali. Len v jednom stala sa neskoršie premena. Zo dvoch bratislavských seniorátov, župného a mestského, utvorily sa podľa bohoslužobnej reči tiež dva, slovensko-maďarský a nemecký. Našim bratislavským Nemcom, ktorí si žiadali nemecký seniorát, dala sa podmienka, aby slovenských evanjelikov vypustili zpod svojej správy, neprekážali, aby sa v Bratislave utvoril samostatný slovenský sbor a, rozumie sa, oddali Slovákom patriacu čiastku majetku, čo všetko sa o krátky čas stalo. Tu by mohla skrsnúť otázka: prečo sa neutvoril i maďarský seniorát? Odpoveď prostá: nebol dostatočný počet maďarských cirkevných sborov a boly a sú cirkevné sbory miešané, na pr. Trnava, Pustaföldémes, okrem toho dva maďarské sbory, šamorínsky a komárňanský, nechcely sa pripojiť k celocirkvi na Slovensku, tak že by boly ostaly tri sbory: Horné a Dolné Saliby, Dunajská Streda. Práve tak ani tretí dištrikt nemecko-maďarský nemohol sa utvoriť, lebo bol a je teritoriálne nemožný, a koľko slovenských menšín bolo by bývalo potlačované ako posiaľ, čo sme nemohli dopustiť. Dosť bolo prenasledovania a utláčania Slovákov.

Druhá otázka týkala sa cirkevnej kázne (disciplíny). Ev. a. v. cirkev trpí najviacej nedostatkom cirkevnej kázne. I katolíci i kalvíni ju v tom prevyšujú. Do návrhu synodálnych

zákonov prišiel i odsek o cirkevnej kázni, ktorý vypracoval vtedajší nitriansky senior, potom biskup záp. dištriktu Dušan Fajnor († 2. apríla 1933). Bola to dôkladná práca. Nové bolo, že cirkevnú kázeň mali vykonávať nie kňazi, ale sverila sa presbyteriu, čím už vopred odňali ostrie akémukoľvek upodozrievaniu, ako by uvedením cirkevnej kázne mala sa upevňovať moc kňazov v cirkvi (hierarchia). Ani to nič nepomohlo. Kňazi sa zľakli a svetskí nechceli dopustiť ani tieňa nejakého poriadku, ba hrozili odchodom zo synody a jeden z popredných našich ľudí sbieral podpisy proti návrhu. Len s veľkou biedou prijaly sa tieto body (Ústava § 393): Postihnutého v páde a) duchovný sám alebo s viacerými presbytermi napomenie, b) v sborovom konvente verejne pokarhá, c) presbyterium vylúči ho z cirkevných úradov a hodností, d) pozbaví volebného práva. O tom, že by niekoho mohli vylúčiť od Večere Pánovej alebo z cirkvi, ani reči, práve proti tomu sa búrili najviac tí, ktorí nepristupujú k Večeri Pánovej a cirkev im je len stupníkom k svetským hodnostiam. Ako vidno, nič sa nepremenilo.

Od 19. januára do 4. februára zasedala synoda, potom sa odročila, aby vynesené zákony mohly sa formálne i vecne upraviť. Potom sišli sme sa 24. a 25. mája (1921) zasa v Trenč. Tepliciach, kde sa celá ústava prečítala. Ja som žiadal, aby, keď sa odstavec o cirkevnej kázni tak skrátil, i čiastka o cirkevnom súdobníctve tomu primerane sa prispôsobila, najmä aby sa vynechaly alebo určitejšie vyslovily prečiny §-u 312. c, d, e, f, lebo takto možno odsúdiť ktoréhokoľvek úrad svoj verne konajúceho kňaza. Ale ani sami kňazi nemali vôle zahryznúť do kyslého jablka, ostalo všetko pri starom, t. j. ako sa predtým ustanovilo. Preto som pri treťom čítaní ústavy nehlasoval za prijatie. I o tom bola otázka, komu sa má dať ústava na schválenie a potvrdenie, či hlave štátu a či vláde, t. j. prezidentovi, či ministerstvu. V Uhorsku potvrdzoval panovník s podpisom ministra kultu. Prevládala mienka, že ústava má sa predostrieť vláde, t. j. ministerstvu. Ministerská rada až po roku schválila a potvrdila ju s istými výhradami, týkajúcimi sa kňazských platov (§ 104) a vecí školských (§§ 197, 199, 200 a 201), a či vlastne splnomocnila ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorým bol v tom čase dr. Martin Mičura.

V čas zasedania synody prišla ma navštíviť do Trenč. Teplíc i moja manželka a ako poslucháčka za dva dni pozorne sprevádzala synodálne porady. Potom mi oznámila svoje skúsenosti. Ako je vraj možné, keď niektorý synodál hovoril, prisviedčali mu, vstal druhý, protirečil, i tomu tí istí prisviedčali. To ti je — reku — tak, že je málo ľudí, ktorí by mali svoju samostatnú mienku, ostatní dajú sa zachvátiť a podliehajú cudzej mienke. Potom sa nedivme, že veľké masy ľudí dajú sa ovládať divým agitátorom a na následky nemyslia.

Bolo po synode. I celá cirkev, i dištrikty, i senioráty, i jednotlivé cirkevné sbory dostaly svoju autonomiu, hoci sbory ju maly vždy, a za seniorálnymi, dištrikt. a generálnymi konventmi nebolo čo ľutovať. Veď všetky námietky proti „radám“ boly len vítanou príležitosťou zadrapovať sa do nového stavu vecí. Bolo to práve tak, ako v patentálnych časoch (1859), keď proti patentu bojovalo sa viac z politických ako z cirkevných príčin. I teraz bolelo, že Horné Uhorsko (Felső Magyarország) premenilo sa na Slovensko a uhorská ev. a. v. cirkev na cirkev ev. a. v. na Slovensku. Bolí to i podnes, čomu sa niet čo diviť. Len Nemcom možno sa diviť, ktorí za maďarských časov boli takí pokorní poddaní, že na peštianskej synode r. 1913, keď sme si my žiadali, aby sa mohlo na synode i nemaďarsky hovoriť, ich menom vyslovil senior Scholtz z Agendorfu, že si oni, Nemci, toho nežiadajú, a pri hlasovaní všetci hlasovali, aby sa na synode smelo len maďarsky hovoriť. Pravdu mal nebohý Ján Ružiak, keď po prevrate povedal spišským Nemcom: „My (t. j. Slováci) urobili sme vás Nemcami.“

Keď sa všetko usporadovalo, chceli sme sa i my v Bratislave osamostatniť, ale bola jedna chyba. Bratislavská ev. cirkev je zámožná, má svoje domy i kapitále. Nemci by neboli dbali

striasť sa Slovákov, ale pustiť nás s prázdnou rukou alebo odbaviť nejakou škvarkou, a zasa i medzi našimi našli sa, ktorí si nežiadali odtrhnúť sa od Nemcov, lebo keď vraj Nemci vymierajú a Slováci budú sa rozmnožovať, stanú sa pánmi celého majetku. Takto uvažoval istý vysokopostavený pán, keď som s dr. Ivankom sbieral príspevky na predpráce pre osamostatnenie slov. evanjelikov, a doložil k tomu, že by radšej prispel, aby sme ostali s Nemcami, a mne osobne odporúčal, aby som svoje meno neviazal k osamostatneniu slovenskej cirkvi, lebo že ma potomci budú po zlom spomínať. Odpovedal som, že ak Slováci ostanú i naďalej v odvislom pomere, nebude slovenského potomstva. Práca šla pomaly, ako som už spomenul. Keď sme mali dostatočný počet podpísaných údov, začali sme vyjednávať i s Nemcami, t. j. s celou cirkvou. Najprv sme si zabezpečili každonedeľné služby božie v malom kostole, aby sa odbavovaly vždy v tú istú hodinu, lebo Maďari si žiadali, aby mohli chodiť na mesačné konventy, ktoré bývaly vždy o 11-tej. Vyjednali sme, že naše služby božie budú od pol deviatej do 10-tej. Potom sme sa už sišli s oboch strán a radili sme sa, ako by sa dala urobiť rozluka. Videli sme, že najťažším orieškom bude rozluka majetková, preto sme sa dohodli oddeliť najprv administratívne a potom vyjednávať i o majetkovom oddelení. Na spoločnom konvente vyhlásili sme rozluku podľa doterajších dohovorov, medzi ktorými bol i ten, že utvorujúci sa slovenský sbor prevezme farára Juliusa Adamiša. Na môj návrh odovzdali nám prízemie a prvé poschodie domu v Konventnej ulici č. 11 (bývalá ľudová škola), aby sme sa mali kde schádzať. Tieto miestnosti sme neskoršie adaptovali, ale pri adaptácii stala sa chyba, že v prvom poschodí urobilo sa biskupské sídlo s potrebnými kanceláriami, dolu cirkevné kancelárie a malý kantorský byt, kým podľa architekta Zlatohlávka mal byť na I. poschodí štyriizbový byt pre farára, dvojizbový pre kantora, jednoizbový pre učiteľku, ale dolu okrem dvoch kancelárií, farskej a cirkevnej, učebná sieň pre ľudovú školu, kde by mohla bývať i nedeľná škola a vôbec spolky mládeže a shromaždenia Vnútornomisijného spolku. Že sa tak nestalo, ale že sa prerábalo podľa prvšieho plánu, toho príčinou bola ináč dobre mienená, ale na ten čas nemožná myšlienka urobiť v Bratislave biskupské sídlo. Nepomyslelo sa na to, že nie je dosť pripraviť byt pre biskupa a jeho kancelárie, ale boly potrebné byty i pre dištr. a misijného farára a biskupského sekretára.

Na poslednom spoločnom konvente, keď sa vyhlásila rozluka cirkevného sboru, bola hneď porada o tom, ako sa má menovať cirkevný sbor, z ktorého sa Slováci vylúčili. Radilo sa, aby sa menoval podľa veľkej väčšiny pozostalých cirkevníkov, nemeckým, čo sa však Maďarom nepáčilo, a plnokrvný Maďar Jabloniczky v dlhej reči, v ktorej spomínal i zrušenie ústavy, hovoril za pomenovanie „Sbor nemecko-maďarský“, čo sa po dlhšej debate i prijalo, lebo za návrh hlasovali i niektorí Nemci. My Slováci sme nehlasovali, lebo sa nás to netýkalo.

O dva týždne, 26. novembra 1924, bol v tej istej miestnosti zriaďovací konvent novoutvoreného slovenského sboru. Administráciou sboru, pokým sa nevyvolí farár, poveril sa farár-katecheta Julius Adamiš, ktorý hneď navrhoval, aby sa služby božie odbavovaly podľa poriadku, prijatého konferenciou slovenských kňazov, čo sa i prijalo a tak sa koná. Potom som prečítal v porade ustálenú kandidátku budúcich úradníkov a presbyterov. Za dozorcu vyvolili dr. Milana Ivanku, za poddozorcu dr. Vladimíra Pivku, za zapisovateľa prof. Miloša Ruppeldta, za advokáta dr. Samuela Slabejciusa, za kurátora Rudolfa Kubovčáka. Presbyteri navrhovali sa zo všetkých spoločenských tried: robotníci, remeselníci, obchodníci, úradníci od dola počnúc až po ministra abecedným poriadkom. Ozajstná demokracia. V tomto istom konvente podali návrh, aby sme povolali za prvého farára slovenského bratislavského sboru biskupa Samuela Zocha, toho času farára modranského, pre veľké zásluhy, ktoré si o utvorenie sboru nadobudol, a v očakávaní, že podarí sa mu i majetkovú rozluku v prospech novoutvoreného sboru vykonať. Myšlienka sa vypovedala, a keďže Zoch

bol všeobecne obľúbený, pozdejšie i uskutočnila. Povolali ho za farára, lebo jeden farár pri množstve hodín vyučovania náboženstva by i tak nebol postačil, ale nemyslelo sa, že niet kam umiestiť biskupa s jeho personálom a že biskup je farárom len de jure, nie de facto, a novoutvorený sbor potreboval skutočného farára. Po adaptovaní domu (Konventná 11) Zoch bol by mal dosť miesta pre seba a pre biskupskú kanceláriu, ale pre personál nebolo miesta a v Modre už všetko veľkým nákladom prihotovili. Preto sa Zoch nemohol odhodlať presťahovať sa do Bratislavy a tu vypomohol si zvláštnym spôsobom. Na dištriktuálnom konvente dal vyvoliť Jána Drobného, staro-turanského farára, za dištr. farára pre prípad, že by prešiel do Bratislavy. Zabudlo sa, že dištrikt nemôže mať dvoch dištr. farárov, jedného v Modre a druhého v Bratislave. So súhlasom bratislavského sboru presťahoval sa Drobný do Bratislavy, hoci jeho postavenie bolo neurčité, lebo farárom bratislavským nebol, za takého ho nikto nevolil, dištr. farárom nebol, lebo tým bol doživotne vyvolený Bohumil Kadlečík, kaplánom nebol, lebo ani takého povolania nemal. Prišiel, konal verne svoje povinnosti, až sám Pán rozlúštil túto zapletenú vec, keď predvídanou a jednako nečakanou smrťou Samuela Zocha (4. januára 1928) odvolal tohoto vysoko nadaného kňaza, biskupa v mladom veku. Bratislavský sbor vyvolil jednomyseľne Jána Drobného za farára. Bohužiaľ, pilný, krásnym hlasom obdarený kňaz ani úplné tri roky neslúžil sboru. 27. novembra 1930 na porážku srdca umrel. Shováral som sa s ním vo farskej kancelárii. Divil som sa, že neobsedel na svojej stoličke, ale vstal a chodil po izbe, až mi povedal, aby som odpustil, že musí ísť hore do svojho bytu, lebo sa zle cíti. Odišiel a ja o chvíľu za ním. Sotva som prišiel do svojho blízkeho bytu, počul som shora krik. Šli sme s manželkou na prvé poschodie a našli sme ho už obelaseného; darmo ho treli, kriesili, naponáhle zavolaný lekár zistil smrť. Iste smrť jeho bola veľká strata pre cirkevný sbor, ale každé zlo má i svoju dobrú stránku, lebo oddialila sa stavba chrámu na Tehelnom poli, kde už v júni 1930 slávnostne položili základný kameň. Ako sa však ukázalo, bolo by to miesto bývalo pre chrám nepríhodné, prihlučné, a medzi časom ukázala sa možnosť stavať na inom mieste (v Legionárskej ulici), a keď toto píšem (16. II. 1933), chrám už stojí. Ako zásluhu Drobnému treba pripočítať, že pričinením jeho a nemeckého farára V. Rátza stala sa dohoda medzi oboma cirkevnými sbormi pri rozdelení majetku. Nemci boli radi, že sa nás striasli, a my sme si zadovážili dosť značný majetok. Pravda, niektorí z našich boli nespokojní, nechceli uznať, že jednako Nemci mali hlavnú zásluhu, že sa taký veľký majetok nashromaždil, kým Slovávci mali o to malú zásluhu.

Čo sa dialo po smrti Drobného v našom sbore, o tom nechcem písať; sú to nedávne a známe veci. Musím však dokončiť, čo som začal, ako sa v našom sbore začaly miešať veci dovolené s nedovolenými. Týka sa to nášho pomeru k českým bratom. Príslušníci českobratskej cirkvi, nakoľko cítili potrebu vzdelávať sa Slovom božím, chodili na ev. služby božie. Nie je však div, že túžili i po svojských. Proti tomu z nás nikto nič nemal, aby ako milí hostia chodili na ev. služby božie a aby si s času na čas povolali svojich kazateľov, ktorí by im poslúžili Slovom božím a Večerou Pánovou. Chceli sme len, aby sme pri tom my neboli ukrátení, t. j. aby ich služby božie neboly miesto našich. Isteže v chráme, kde je každú nedeľu predpoludním dvoje služieb božích, slovenské a maďarské, okrem toho i tretie žiacke, ťažko najsť čas pre tretie, poťažne štvrté. Nebolo inej pomoci, ako odbaviť českobratské služby popoludní, pri nešporných službách božích. Hneď ako sa slov. cirkev osamostatnila, začali niektorí českí bratia vyjednávať s predstavenými sboru, aby sa určil pomer medzi sborom a nimi. Sborový dozorca Milan Ivanka dohovoril sa s nimi tak, že im sľúbil viac ako sami žiadali. Pôvodne chceli len právo hosťovské a on im proti jasnému zneniu ústavy (§ 35. a 86.) ponúkol, aby sa prihlásili za riadnych údov cirkvi a ako takých aby ich odanili a pritom dali im pri voľbách aktívne i pasívne volebné právo. Okrem toho vymohli si každoročne päť svojich služieb božích. Sborový konvent 2. II. 1925 im to povolil a mohli si v kostole odbavovať i konfirmáciu po svojom. Trovy kazateľov mala znášať sborová pokladnica. A

naozaj 18. apríla 1926 prišiel z Olomouca českobratský farár Prudký a odbavil predpoludňajšie služby božie českobratským spôsobom okrem záverečnej liturgie. Proti tomu zadal som písomný protest a žiadal som, aby sa nabudúce práva slovenských evanjelikov, každú nedeľu a sviatok mať svojské služby božie, šetrily. Týmto mojím protestom zaoberal sa sborový konvent 25. apríla 1926 a zamietol ho. Iba prízvukoval, že dohoda s príslušníkmi českobratského vyznania je dočasná. Konvent prijal návrh Ivankov, aby príslušníci ev. sboru, informovaní o dohode s českými bratmi, vysvetľovali ju ochotne nespokojným a neinformovaným. Na odporúčanie farára Adamiša konvent sa usniesol, aby sborové predsedníctvo podobné protesty, týkajúce sa tejto veci, a limine v budúcnosti odvrhlo a konventu nepredkladalo. Žiadosti Ela Šándora, aby sa o písomných interpeláciach, protestoch, dotazoch členov sboru bez ich osobnej prítomnosti nehovorilo, konvent vyhovel.

Proti tomuto usneseniu podal som apelátu na predstavenstvo cirkvi ev. a. v. slov. v Bratislave, aby ju predložilo seniorálnemu predstavenstvu.

Seniorálny slovensko-maďarský konvent, odbývaný 19. VI. 1926, odpovedal, že v cirkevnej ústave niet právneho podkladu, aby cirk. sbor mohol sa usnášať na takých uzavretiach, ako je uzavretie konventu ev. slov. bratislavského sboru z 2. II. 1925, ale jednako nezrušilo inkriminované uzavretie konventu. A odôvodnil to tak, že uznáva potrebu toho, aby sa vzájomný pomer ev. a. v. a ev. čbr. na Slovensku upravil v duchu vzájomnej shody a spolupráce; že seniorálny konvent nepokladá sa za kompententný vzájomný pomer medzi ev. a. v. a ev. čbr. čo i len v rámci jedného cirkev. sboru právoplatne riešiť, lebo iba gen. cirkev je povolaná, aby túto vec zásadne s platnosťou pre celú ev. cirkev na Slovensku riešila; že seniorálny konvent odkladá meritorné vybavenie mojej apeláty do tých čias, kým gen. cirkev o pomere medzi ev. a. v. a ev. čbr. nezaujme zásadné stanovisko.

Na sborovom konvente bratislavskej slov. cirkvi dňa 25. apríla 1926 prijaté návrhy Ivankov, Adamišov a Šándorov ako protizákonné sen. konvent zrušuje.

Proti tomuto priopatrnému, na obe strany kuľhajúcemu uzavretiu zadal som apelátu na dištr. konvent, kde som vysvetlil, že je tu reč o tom, či ktorýkoľvek cirkevný sbor má právo vynášať uzavretia, odporujúce cirkevnej ústave. Západný dištr. konvent však bol ešte opatrnejší a o veci vôbec nerokoval, hoci o nej vedel i zo zápisnice bratislavského slov.-maďarského seniorátu. Ostalo pri tom, že i proti jasnému zneniu cirkevnej ústavy českí bratia majú v slovenskom sbore bratisl. plné právo s ev. a. v. a sú i údmi presbyteria. Len to som docielil, že ich služby božie bývajú popoludní miesto našských nešporných služieb, pravda, s výnimkou, o ktorej nechcem hovoriť. Načo zlo robiť horším?

Spomeniem ešte jedno. Ako teol. dekan s vedomím a privolením prof. sboru dovolil som, aby ruskí, v Bratislave osídlení vyhnanci mohli si svoje služby odbavovať v teol. veľkej sieni až do tých čias, pokým telocvičnú sieň v dome nám nemeckým sborom prepustenom neprerobili na prednáškovú sieň, odkedy bratia Rusi tam si odbavujú svoje služby. Vždy sú mi pritom na mysli naši pre vieru prenasledovaní predkovia, ktorí, aby sa mohli udržať pri pravej viere, museli sa potulovať sem i ta, ako im bolo dobre, keď našli spolucítiace, milosrdné srdcia.

Ale ešte treba niečo prehovoriť o našom živote na Teol. vys. škole. Tu musím pripomenúť, že sme pre naše veci našli málo porozumenia v Prahe a, bohužiaľ, musím vytknúť, že ani vtedy nebolo lepšie, keď boli ministrami školstva Slováci. Pravda, keby i boli chceli, nemohli, lebo hlavnou osobou v ministerstve je sekčný šéf a vôbec vyšší úradníci. Čestnú výnimku tvoril dr. Ivan Markovič, ktorý ako námestný minister školstva podal návrh na utvorenie ev. teol. fakulty, ktorý ministerská rada prijala a predostrela na rokovanie Nár. shromaždeniu. Prišiel

až do kultúrneho výboru, ale tam sa nepáčil niektorým pánom. Odložili ho, až prišla ministerská kríza, a bolo po návrhu, po zákone, po fakulte. To by však nebolo bývalo to najhoršie. Horšie bolo, že sme nemohli dosiahnuť pre teol. školu vysokoškolského charakteru. Akousi náhradou bolo, že dr. Ivan Markovič nariadením vyslovil, že našej teol. škole prislúchajú všetky práva, ktoré požívala bývalá maďarská teol. akademia. Pravdaže, toto nariadenie ostalo len na papieri, lebo na pr. filozofická fakulta nechcela započítať teologickým poslucháčom semestre, skončené na teologii, tak ako započítala peštianska fil. fakulta semestre, skončené na býv. maďarskej teol. akademii. Práve tak nemohli sme si zabezpečiť penziu. Ani my, ktorí sme ako kňazi boli v kňazskom penzijnom fonde, lebo podľa kongruového zákona len takí kňazi mali právo na penziu, ktorí boli v skutočnej kňazskej službe, a my sme už neboli. Odvolávali sme sa na uhorský zákon z r. 1914, podľa ktorého zriadený bol osobitný krajinský penzijný fond pre profesorov na neštátnych stredných i vysokých školách. Do tohto fondu prijali i teol. profesorov a my sme si ako dedičia bratislavskej teologickej akademie žiadali to isté právo, ale sme sa ho nemohli doklopať až po najnovšie časy. Aby som s touto vecou skončil, poznamenávam, že po dlhých proseniach, chodeniach mám dostať ja, 80-ročný starec, penziu stredoškolských profesorov, a to viac z milosti ako podľa práva. Bývalým št. učiteľom, ktorí za maďarských časov škrtili našu slovenskú mládež maďarčinou, dávajú penziu bez všetkej otázky, hojnú, až prehojnú, býv. c. a k. generálom až sypú peniaze nad ich očakávanie. My, ktorí sme celý život obetovali národu a pripravovali cestu dnešným pomerom, musíme si vymodlikať ako almužnu, čo by nám patrilo ľudským i božským právom. Tak svet platí.

Za šesť rokov jedno za druhým bol som teologickým dekanom, dokiaľ som myslel, že môžem byť osožným, ale rokov pribúdalo a síl duchovných i telesných odbúdalo a nebolo dobre, keď spravoval vždy ten istý. Správa stávala sa šablonovitou. Napokon dňa 25. júna 1926 zaďakoval som z dekanstva, a to nielen z povinnosti, lebo dekan volený je na jeden rok, ale už celkom. Bod piaty konferenčnej zápisnice znie takto: „Pán dekan Lic. M. Bodický, ďakujúc za dôveru za všetky uplynulé roky v ňom ako dekanovi složenú, skladá dekanský úrad a prízvukuje, že vždy vo všetkom ku všetkým prechovával lásku bratskú. Sbor povstaním i zápisnične vyslovuje mu vďaku za všetku prácu a lásku a uisťuje ho i naďalej o svojej úcte a oddanosti.“ Na môj návrh vyvolili sme za dekana dr. Jána Kvačalu a ja som odchádzal z konferencie v tom vedomí, že som sa už celkom zbavil dekanátu, čo sa mi, bohužiaľ, nevyplnilo. Nechcem vypočitúvať trenice, ktoré povstávaly s času na čas medzi dekanom dr. Kvačalom a profesorským sborom. Ich koreň bol v tom, že p. dekan Kvačala nemohol privyknúť na naše ovzdušie a profesorskému sboru nezodpovedaly jeho z Ruska donesené náhľady. Príznačné je, že pri každej trenici videl stáť proti sebe celý profesorský sbor, ani nie na základe nejakého predbežného dohovoru, ale iste preto, lebo on nikdy s nikým sa neradil, cudzej mienky neprijal, a to vzbudzovalo odpor. My všetci vážili sme si jeho učenosť, uznali sme jeho zásluhy o teologickú vedu, jeho výskumy, najmä pri oceňovaní najväčšieho pedagoga nového veku, Jána Amosa Komenského, ale pri správe Teol. vys. školy nemohli sme sa spriateliť s jeho spôsobmi. Stalo sa, čo sa dalo predvídať. Dr. Kvačala nevyplnil dekanský rok, 1. apríla 1927 zaďakoval, hoci celý profesorský sbor žiadal ho a prosil, aby do roka vydržal. Ako prodekan musel som prevziať dekanský úrad do riadnej voľby, ktorá býva koncom júna, a potom zasa voľky-nevoľky musel som ešte dva roky byť dekanom. Až 27. júna 1929 som konečne zaďakoval a za dekana vyvolili sme prof. dr. Samuela Osuského, ktorý bol tri roky dekanom. O rok zadal som prosbu o penzionovanie, a pokým sa vec vyrieši, o jednoročnú platenú dovolenú. Medzi naťahovačkami s ministerstvom plynie už tretí rok a mne sa predlžuje platená dovolená, ale som si podržal prednášať praktickú exegezu; cirkevné dejiny som prepustil, aby prof. dr. Kvačala prišiel konečne k svojmu právu.

Mám sa zmieniť o kňazských konferenciach, ktoré mi boly vzácne, milé a keď za maďarských časov konaly svoju nielen náboženskú, ale i národnú misiu, i po prevrate bolo potrebné svedčiť proti nevere, ľahostajnosti a iným starým i novým hriechom. Do Turčianskeho Sv. Martina bol prišiel r. 1920 na konferenciu Samuel Bancík, farár z Rim. Kokavy, a pozýval na konferenciu do svojho sboru. Sľúbili sme sa, aj išli dňa 5. júla 1921. Kokava bola pred 10. rokmi vyhorela, vyhorel i chrám, ale pri našom príchode na Kokavu po ohni ani stopy. Našli sme tam pekný, vkusný chrám, najmä zdnuky pekne zariadený. Na celom Slovensku málo takých najdeme. Zvláštne bolo i to, že s nami došlého biskupa Janošku prišiel pozdraviť na faru i tamojší rím.-kat. farár, ba i predstavení obce židovskej (Kultusforstand), a my sme im návštevu vrátili. I s boľševikmi mala Kokava smutné skúsenosti. Boli ta prišli po prevrate českí vojaci, ktorí však necítili sa dosť silnými, aby sa proti boľševikom postavili, utiahli sa do blízkeho Utekáča (sklená huta na sever od Kokavy). Farár Bancík tiež ušiel a s vŕšku nad Kokakou prizeral sa, čo boľševici stvárajú, a oni veru gazdovali po svojom, za naničhodné biele papiere kupovali od občanov, čo potrebovali, a dvojnásobne ich okrádali, lebo dali zo svojich bezcenných papierov vydávať bankovky rakúsko-uhorské, ktoré maly cenu. Najhoršie obstálo pri týchto bezbožníkoch isté dievča. V jej rodičovskom dome bývali českí vojaci a jeden z nich poslal jej z Utekáča dopisnicu; boľševici vzali to za zámienku, že ich zrádza, chytili ju, odvliekli do Rim. Soboty a tam v starom cintoríne zastrelili. Po odchode boľševikov jej rodičia prišli do Rim. Soboty, s povolením vrchnosti dali ju vykopať z hrobu a odviezli do rodiska.

V takomto prostredí sme konferovali 5. júna v škole, kde teol. profesor dr. Jamnický prednášal o pohrebných bohoslužobných obradoch. Usporadovaním bohoslužobných obradov zapodievali sme sa už dávnejšie. Na peštianskej synode 1913 shováral som sa o tom so seniorom peštianskeho seniorátu Sárkányom. Ten schvaľoval náš úmysel, aby sa vo všetkých slovenských cirkevných sboroch služby božie i pohreby rovnako odbavovaly. Bol som doniesol so sebou vytlačené pohrebné poriadky, ako ich bol vypracoval Ján Palic a konferencia ich odobrila. Ukázal som ich Sárkányovi a ten si vyžiadal 19 kusov, teda toľko, v koľkých cirkvách peštianskeho seniorátu sú slovenské služby božie, a sľúbil mi, že im ich rozošle a vyžiada si mienku patričných kňazov. Sľúbil i vykonal. Asi o dva mesiace poslal mi 19 listov od 19-tich farárov, mám ich dosiaľ, a stálo by zato ich uverejniť. Boly schvaľujúce i odmietajúce. Medzi odmietajúcimi spomeniem len dva. Asódsky farár píše, že v jeho cirkvi radostne vzmáha sa maďarizácia, pohreby že sú obyčajne maďarské, ale ak by užíval navrhovaný pohrebný poriadok, ľudu by sa zapáčil, a všetci by si žiadali slovenské pohreby. Z Malého Kőröša došla odpoveď, že kto chce rozširovať pohrebné obrady, aby sa postaral i o zvýšenie pohrebnej štóly. Myslím, že je dosť tohoto. 6. júla na vnútorno-misijnej slávnosti kázal H. Hanes, toho času farár česko-brezovský, teraz kokavský, prednášali: dr. K. Lányi, teol. prof., biskup Janoška, jeho syn, novohradský župan dr. Jur Janoška a Boh. Kadlečík prečítal prednášku Samuela Zocha o modranskom sirotínci, pri hojnej návšteve domácich i prespolných.

R. 1922 povolali nás do Banskej Bystrice, ktorú si pokladám za svoje rodisko, lebo som sa na území jej cirkevného sboru narodil a v bystrickom chráme ma krstil farár Anton Penzel. Tam nás slávnostne prijali, čakali i biskupov, ale biskupi prišli až na druhý deň, boli inde zaujatí. Na vnútorno-misijné služby božie shromaždil sa taký veľký zástup domácich i prespolných, že sa nevmestili do chrámu, tak že tým vonku na dvore chrámovom kázal Ján Palic a prednášal biskup Zoch. Popoludní bola pastorálna konferencia, na ktorej sme prijali pozvanie cirkevného sboru poltárskeho na budúcu konferenciu, hoci nás volali i do Brezna, ale páni Brezňania museli sa uspokojiť sľubom biskupa Zocha, že tam bude dištriktuálny konvent.

Na Poltáre, kam došli obaja biskupi, mali sme zaujímavú konferenciu. Brat Samuel Konček z

Rejdovej čítal prednášku o pochovávaní samovrahov a debatovali aj naši prítomní cirkevníci roľníckeho stavu, najmä kalinovský kurátor tak ohnivo, hoci slušne, že som musel ako predseda zakročovať. I tak ma tešilo, že naši vedia dobre zastávať svoje, keď i od iných odchodné myšlienky. Na tejto konferencii poďakoval som sa z predsedníctva. Vyvolili na moje miesto Jána Palica, doterajšieho zapisovateľa a pokladníka. Na jeho miesto vyvolili Juliusa Dérera, farára dačolômskeho. Na druhý deň kázal Milan Hlaváč a prednášal Ján Palic. Obidvaja spomenuli a karhali strašný hriech, vyháňanie plodov, tam veľmi rozšírené; vymierajú rodiny, umenšuje sa počet ev. duší v obciach, cirkevných sboroch, kým katolíci tomu hriechu nepodliehajú, čo sa pripisuje ušnej spovedi.

Budúceho r. 1924 zavolali nás na ďaleký severo-východ, do Bardejova. To nám bol neznámy kraj, preto vďačne sme ta šli. Mne, pravda, nebolo tak ďaleko, lebo som bol práve vtedy s chorou manželkou v Tatranskej Polianke. Obdivovali sme divé údolie Hornáda od Margecian po Obyšovce, podobné liptovskému považiu od Ružomberka po Kraľovany a či až za ne. Pravda, 45 km od Prešova po Bardejov sme ledva prečkali, ale sme došli. Farár, senior a starosta mesta v jednej osobe, M. Slabej, vďačne nás privítal. Prekvapila nás veľká účasť bardejovských filiálcov i na konferencii i na službách božích. Na konferencii museli sme vymáhať samostatnosť nášho sdruženia oproti gen. cirkvi, ktorá by nás bola chcela pripriahnuť do úradnej štatistickej práce, ale sme sa obránili. My dvaja so zaťom Hlaváčom neboli by sme pomysleli, že o dva roky on bude bardejovským farárom a ja cez vakácie u neho ako hosť a čiastočne ako výpomocný kaplán. Divné sú cesty božie.

Novohradským Poltárčanom závideli ich ďalší susedia v Tomášovciach (sev.-záp. od Lučenca), že majú takú schôdzku s dvoma biskupmi, preto zavolali nás i oni, a my sme vďačne prišli 25. a 26. augusta 1925. Boli síce trochu sklamaní, lebo z biskupov ani jeden nemohol prísť, ale mali náhradu, lebo sa nás mnoho sišlo. Na konferencii prednášal prof. dr. Lányi: „Slovenský kňaz a boj proti alkoholu“, prednášal i Bodnár, Lichner prečítal prednášku Dušana Fajnora, ja som v krátkej prednáške hovoril o novom Zpěvníku. Druhého dňa pri službách božích kázal brat hybský Ján Bakoš a brat Lichner čítal prednášku: Kresťan a časné statky. Odišli sme z tejto pekne sporiadanej obce, odniesli sme si pekné naučenie. Bola tam voľba kurátora. Vyvolili jedného z prednejších občanov, ktorý nechcel voľbu prijať. Na otázku, prečo nechce voľbu prijať, odpovedal: „Ako môžem byť kurátorom v takej cirkvi, kde sa pán farár s pánom rechtorom hnevajú.“ A až keď sa oni tam na konvente pomerili, prijal kurátorstvo.

Roku 1926 v Púchove strhla sa na konferencii škriepka o tom, či a nakoľko má kňaz politizovať. Na predpráce nového Zpěvníka vyvolili sme 11-členový výbor, ktorý sa nikdy nesišiel. Kázal brat Boor, prednášal brat Ruppeldt o nápojoch a miernosti.

O rok zatým sišli sme sa v Bratislave, kde na konferencii prišly na pretras takzv. abanovo-zemplínske body. Najmä bil do očí ten, ktorý sa ostro ohradzoval proti federácii rozličných ev. cirkví a sekt. Väčšina prítomných kňazov postavila sa za federáciu, čo len preto pripomínam, aby som poukázal na jednu zvláštnosť, že budúceho roku 1928 celá konferencia v Košiciach pripojila sa k vývodom br. Struhárika, ktorý v svojej poslanej prednáške: Podmienky jednoty kresťanstva a cirkví vyslovil sa rozhodne proti akémukoľvek spolčovaniu sa ľudí nie jednej viery. Bohužiaľ, musím pripomenúť, že v Bratislave na službách božích bolo dosť málo ľudí, hoci bol krajinský sviatok, ale v Košiciach, keby sme my hostia neboli v chráme bývali, bol by býval prázdny. Farár Homola sa vyhováral, že je robotný deň.

Dňa 27. septembra 1929 pripomenuli sme si v Modre 30-ročné jubileum konferencie. Z

prítomných na prvej konferencii r. 1899 boli sme tam štyria. Palic na konferencii predsedal, Hlaváč kázal, ja som prednášal o marburgskom kollokviu 1529, Janoška prednášal na konferencii: Svetové cirkevné konferencie a naša účasť na nich. Ďakovali sme Bohu, že sa priznal k nášmu dielu a pomáhal. Ako na rozlúčku s konferenciami prečítal som 26. VIII. 1930 vo veľkej sieni radnice kremnickej prednášku o poslovenčení služieb božích a všetko, čo som povedal, shrnul som do týchto piatich bodov:

1. Podľa príkladu božského zakladateľa cirkvi každý národ má právo, aby sa mu zvestovalo Slovo božie v jeho reči a tak i náš slovenský národ.

2. Poslovenčenie všetkých prostriedkov, ktorými sa medzi Slovákmi zvestuje a vôbec upevňuje Slovo božie, neprotiví sa štátnej jednote čsl., ba ju ešte upevňuje.

3. Poslovenčenie služieb božích má sa diať postupne, s rozmyslom. Keď sa káže slovensky, má byť i základ kázne, Písmo sv., slovenské. A postupne modlitby, liturgia a nábožný spev.

4. Keď staršie, už vymierajúce pokolenie poslovenčilo kázanie božieho Slova, dnešné pokolenie má poslovenčiť i samé Slovo božie, t. j. Písmo sv., začínajúc vydaním slovenského Nového zákona.

5. Mladí nech hotujú sbierku modlitieb, vydajú slovenskú agendu, sbierajú slovenské nábožné piesne, pôvodné i preložené, pre slovenský spevník, ktorého vydanie nech obstará spevníkový výbor.

Toto je môj testament, ktorý vám mladším i najmladším odporúčam uskutočniť. Milosť Pána Ježiša s vami!

Všetci prítomní súhlasili s mojou mienkou a koreferent, pán biskup Čobrda, v dlhšom koreferáte vyslovil tiež svoj súhlas, ktorý vyvrcholil vo vete: „Ako vidíte, bratia, medzi prednáškou a medzi mojím koreferátom nieto zásadného rozdielu. Ak je, je len v podrobnostiach“ a svoju mienku shrnul tiež v šiestich bodoch, z ktorých v prvom v zásade priznáva slovenčine právo bohoslužobnej reči v najširšom smysle slova, v ďalších bodoch postup, ktorý je niečo odchylný od môjho, v šiestom napomína, aby sa pri službách božích užívala Kralická Biblia a doterajšie spevníky, dokiaľ nemáme cirkvou sankcionovaného, kanonizovaného prekladu Biblie a spevníka.

Doslov

Iste najdú sa medzi čitateľmi mojich rozpomienok i takí, ktorí sa budú diviť, prečo som ani slovíčkom nespomenul, v akom pomere som bol alebo som k takzvanej politike. Či som sa od prevratu počnúc nemiešal do politiky? A vôbec ako som spokojný s doterajšími pomerami v našom štáte a najmä na Slovensku. Nechcem vyhnúť ani tejto otázke. Hovoril som pravdu, keď sa mi v nových pomeroch niečo nepozdávalo, a keď som s niečím nespokojný, pomyslím si na to, ako bolo predtým a ďakujem Pánu Bohu, že sme tak, ako sme, a potom, že sme ľudia a nikdy nebude tak, ako by sme si žiadali, lebo koľko ľudí, toľko mienok a toľko vôle. Len jedno ma vždy bolelo, keď som videl, že sa robí niekomu krivda a že sa niektorí škriabu po chrbte iných. Keď som to videl za maďarského panstva, ako všelijakí karieristi driapu sa jeden nad druhého a pritom nehľadia, že popri nich trpia tisíci, tomu som sa nedivil. To boli cudzí ľudia, ktorí nemali lásky k slovenskému ľudu. Ale čo som mal povedať, keď som videl slovenských karieristov, ako sa predbehúvali, predchytávali si, hľadeli čo najviac uchytiť? Prišla mi na um bájka Jonáša Záborského: „Chlapi sťali duba. Jeden kála, druhý rúba. Keď plakal, ľutovala ho víla, že ho tak sekera doriadila. Nie sekera, ale klin, ktorý je môj vlastný syn, teraz tak ostro preniká, zaostrený rukou protivníka.“ Úder od vlastného brata viac bolí ako od cudzinca. Takéto bolo a, bohužiaľ, až podnes je moje nazeranie na dnešnú našu domácu politiku. Kam takto zajdeme? Na túto otázku nech odpovedia tí, ktorí majú vplyv na vedenie štátu, a beda tým, ktorí obetujú všeobecné dobro vlastnému zisku alebo sláve. Ale beda aj tým, ktorí delia národ na roľníkov, remeselníkov, katolíkov a evanjelikov a ktovie akých — -íkov, i všetci dovedna málo zavážime, a treba sa oháňať, aby sme v našom „národným“ menovanom štáte prišli po svoje. Tu nám prichodí volať so Sládkovičom:

Predovšetkým svornosť, svornosť, svornosť, synia!
Zahyňte, medzi sebou, nebite sa,
zo zrady vás potomci obvinia,
za hriech zvady len odsúdia nebesá,
sväté vám budiž totam božie slovo,
Svätoplukov prút, uhlie Kollárovo.

Posledných desať rokov chodieval som so svojou manželkou po našských kúpeľoch: Piešťanoch, Sliači, Trenč. Tepliciach, konečne za sedem rokov v Tatr. Polianke. Jej bolo treba liečiť sa, najmä proti basedovke, mne duševne i telesne okriať, na čo je dobré najmä naše tatranské povetrie. Nie div, že Tatry plné sú bohatých peštianských Židov a Židoviek. Chudobným Slovákom na to nestačí. Bolo by zaujímavé zvedieť, koľko českých a koľko slovenských detí je v Šrobárovom ústave v Dol. Smokovci. Poznamenávam, že toto nepripisujem úplne za vinu Čechom, ale vo veľkej čiastke nehybnosti slovenskej. To isté platí o Lučivnej.

Nastal pre mňa smutno-pamätný rok 1932. Strojili sme sa s manželkou svätiť 20. septembra zlatú svadbu, hoci, keď sme o tom hovorili, ona vždy dodala: „Ak dožijeme.“ Cítila blížiacu sa smrť, ale nechcela ma zarmucovať; pravda, to si vždy žiadala, aby ona skorej umrela. Prišiel máj, ešte v I. slávnosť svätodušnú boli sme v chráme a ja som obdivoval, že tak trpelive zniesla horúčosť v malom preplnenom chráme. To boly jej posledné služby božie na zemi. Dostala angínu, zdanlive preniesla ju bez následkov, až pozdejšie sa ukázaly. Obľahla na tri-štyri dni a 27. mája o 4-tej popoludní usnula v Pánu. 29. mája, v nedeľu popoludní, sme ju pochovali. Kázal som vykopať hlbší hrob, aby som i ja mal v ňom miesta. Do videnia, do

skorého videnia, drahá, dobrá, Bohu oddaná duša!

Na veľké prázdniny pustil som sa sám ponavštevovať ešte raz priateľov a známych v Novohrade a vo Zvolene. V Lučenci som sa videl posledný raz s bratancom Danielom Bodickým, na Sennom navštívil som 94-ročného učiteľa v. v. Jána Molnára, ktorý okrem milosti božej svojmu striezlivému spôsobu života má čo ďakovať svoj dlhý vek. Šiel som i na cintorín navštíviť hroby dobrého ujca, bývalého farára Andreja Bodického, jeho manželky, brata Samuela a jeho manželky. Potešil som sa novému chrámu. Pri jeho posviacke r. 1925 som kázal. Potešil som sa i novej škole, do ktorej onedlho nebude mať kto chodiť, lebo národ vymiera. Zo Senného do Lučenca odviezla ma na aute neter, pani Pavlova Maliariková; tam, som sa presvedčil, aké nebezpečné sú novodobé vymoženosti. Šli sme cez veľkú maďarskú obec Veľkú (Vilke). Sedel som dnu v zatvorenom aute, zrazu pocítil som náraz, počul praskot, auto zastalo. A tu pred nami šiel občan s prázdnym vozom a keď ho náš šofér chcel obehnúť, skrútol kone v tú istú stranu. Šofér zabočil síce naľavo, málo že nás nevysypal do priekopy, jednako narazil predkom auta do zadného kolesa voza, ktoré sa iste roztrieskalo. Ale i na našom aute zlomila sa oceľová žŕdka, že sme ledva dotiahli do Lučenca. Mali sme tam i ukázku toho, ako povstávajú vzbury. Ako naše auto udrelo do zadnej časti voza a voz sa prevrhol, poháňajúci chlap vypadol z voza (na šťastie sa mu nič nestalo), hneď začali sa shromažďovať ľudia, chlapi, ženy, deti a začali vykrikovať, že, hľa, ako chudobný prišiel by i o život pre pánov. Na to, pravda, zabudli, že ten chudobný bol na príčine, lebo mal dať znak, že ide cez cestu. Prišiel četník, vyšetril vec a my sme pomocou povrázkov mohli sa pohnúť beztoho, že by nám bol niekto prekážal.

Z Lučenca šiel som do Banskej Bystrice. S priateľom Jankom Slávikom pochodili sme po meste, navštívili sme starých známych v cintoríne a živých v ich domoch. Obstaral som u zlatníka Rennera kalich pre nový chrám bratislavský — to bola žiadosť mojej manželky — a rozlúčil som sa s milými priateľmi Slávikovci, našou spisovateľkou Vansovou, Figušovci a i. a bral som sa cez Zvolen, Vrútky, kde som prenocoval, ale čistej vody som nedostal, cez Liptov, Spiš k mojim do Bardejova na krátku kaplánku, odtiaľ cez Martin do Púchova. Nechcel som vynechať, tak ako vlani, konferenciu na Brezovej, kde ma prekvapili, lebo pričinením môjho kmotra dr. Rudolfa Markoviča robili akési prípravy pripomenúť moje osemdesiate narodeniny. Ja som si myslel, že nemusí vedieť okrem najbližších nikto, aké veľké veci učinil so mnou Hospodin. Dlhý vek nie je zásluha, ale milosť božia.

Z Púchova prišiel som do Bratislavy, pre mňa smutnej a i pri toľkých známych osamelej. Miesto zlatej svadby zaniesol som päťdesiat ruží na hrob vernej družky života, ale priatelia a známi nenechali ma osamote a v smútku. Dňa 25. septembra pozdravili ma naši milí domáci viery ústami dozorcu dr. Milana Ivanku, prišli i ruskí vyhnanci. 28-ho povolali ma do Krajného, že na pastorálnu konferenciu nitriansku a shromaždili sa do chrámu moji bývalí cirkevníci tak početne, že ich toľko býva len na slávnosti. Ešte i tým sa mi zavďačili, že sa spievalo z Kancionálov, a oddali mi vzácne album cirkevných i školských budov, dozorcov, kaplánov, učiteľov. Podkylavský spolok, ktorý sa pomenoval mojím menom, pozdravil ma peknou adresou. Pán nech odplatí!

Temer všetky naše politické časopisy a, rozumie sa, všetky cirkevné, i nemecké a maďarské, priniesly dlhšie-kratšie zprávy, pravda, ako to býva, často som sa v nich ani sám nepoznal. Darmo je, bez zväčšovania to nemôže byť. Práve tak vyznela i slávnosť, ktorú usporiadalo predsedníctvo gen. cirkvi ev. a. v. na Slovensku 16. októbra 1932. Musel som proti niektorým výrazom i protestovať. Ale i tak ďakujem za dobrú vôľu a nezaslúženú poctu. A keď končím toto svoje, sám viem a cítim, nedokonalé dielo, ďakujem za veľkú milosť, ktorú mi Boh a Otec Pána nášho Ježiša Krista až dosiaľ preukázal, a prosím, aby ma až do konca neopúšťal,

privolávam mládeži našej známej i neznámej s medoústym Sládkovičom:

Uctite otcov mozole krvavé,
uctite, čo tí životom dobyli,
nepovoľujte každý svojej hlave,
bijúc boj na ich staňte si mohyly.
Kedyže príde k vysokej budove,
keď každý osve kope grunty nové?